

Міністерство освіти і науки України
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української та класичних мов

**КОМУНІКАТИВНИЙ ДИСКУРС:
НАУКОВА РЕЦЕПЦІЯ
І СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,**

***присвяченої 160-річчю
від дня народження Івана Франка***

07 – 08 квітня 2016 року

м. Київ

УДК 81'42
ББК81
М 12

Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження :
зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 07 – 08 квітня 2016 р.
– К. : Міленіум, 2016. – 280 с.

Збірник укладено за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження», присвяченої 160-річчю від дня народження Івана Франка, що її провела кафедра української та класичних мов гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Наповнення рубрик синхронізовано з основними напрямками роботи конференції.

Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

The collection is compiled on materials of the All-Ukrainian research and practice conference «Communication discourse: scientific reception and research strategies», dedicated to the 160th anniversary of Ivan Franko's birth, held by the Department of the Ukrainian and Classical languages of the Faculty of Humanities and Pedagogy of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. All the materials are synchronized with the guidelines of the conference.

For scientists, lecturers, postgraduates, students.

Редакційна колегія:

Ніколаєнко С. М., д-р пед. наук, проф.; Шинкарук В. Д., д-р філол. наук, проф.; Костриця Н. М., д-р пед. наук, проф.; Кіраль С. С., д-р філол. наук, проф.; Личук М. І., канд. філол. наук, доц.; Мазур Н. В., канд. філол. наук, доц., Тепла О. М., канд. пед. наук, доц.; Балалаєва О. Ю., ст. викл.; Дядечко Л. А., ст. викл.

Схвалено до друку на засіданні вченої ради гуманітарно-педагогічного факультету, протокол № 11 від 17.03.2016 року

Тези подано в авторській редакції.

Автори тез відповідають за автентичність, достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, покликання на них.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали дозволяється тільки за згодою авторів.

© НУБіП України, 2016
© Автори, 2016

Після Шевченка не було в нас постаті такого масштабу. Отже, не буде в нас перебільшенням сказати, що Шевченко і Франко — це насправді ті два могутні крила, які винесли українське слово, українську культуру на простори світові. Франко стоїть серед тих великих порадників, мислителів-гуманістів, до яких людство завжди буде звертатись...

О. Гончар

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІРИ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

АМЕЛІНА Світлана. Німецькомовна спадщина Івана Франка	11
БАБІЙЧУК Тамара. Іван Франко в педагогічному коледжі (позанавчальна робота)	13
БАЛАХОВСЬКА Юлія. І. Я. Франко в педагогічній спадщині О. Р. Мазуркевича	14
БУЦИК Ігор. Розвиток методичних систем навчання техніко-технологічних дисциплін у другій половині XIX століття	16
ВАСЮК Оксана, ВИГОВСЬКА Світлана. Образ учителя у творчості Івана Франка	17
ВИХОР Віктор. Підготовка студентів та вчителів до управлінської діяльності	19
ВЛАСЕНКО Каріна. Виховання молоді засобами фольклору у педагогічній спадщині К. Ушинського	20
ГРИЦЕНКО Ірина. Інформатичний складник структури загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей	22
ЖАРКОВА Роксолана. Дитинствографія: письмо як можливість (само)народження	23
ЗАЙЧЕНКО Іван. Педагогічна журналістика І. Я. Франка	24
ІВАХНЕНКО Тамара. Соціокультурна парадигма формування мовної особистості майбутнього фахівця	26
КАЛАНДИРЕЦЬ Неля. Змістові складники підприємницької компетентності майбутнього економіста аграрної галузі	27
КИРИЧОК Інна. Окремі аспекти формування вмінь та навичок педагогічної інтуїції як складової перцептивної техніки у майбутніх вчителів початкової школи	29
КОВАЛЬЧУК Василь. Освітня і просвітницька діяльність І. Я. Франка	31
КОЗИЧ Ірина. Комунікативна культура педагога вищої школи як предмет педагогічного дослідження	32
КОЗУБЕНКО Катерина. Сутність поняття «комунікативна компетентність»	34
КОРИЦЬКИЙ Василь. Етапи підготовки бакалаврів деревообробних технологій до художньо-конструкторської діяльності	35
ЛЮБАШЕНКО Олеся. Стратегія побудови моделей мовних курсів комунікативної інтеракції	37
МАЛІНКІНА Валентина. Ідеї самовиховання і саморозвитку особистості в історії розвитку педагогічної думки	38
МАЛИХІН Олександр. Креативно-пізнавальний складник структури загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей	40
НІКОЛАЄНКО Станіслав. Педагогічні погляди І. Франка і сьогодення	41
ОЛЕКСЕНКО В'ячеслав. Комунікативний дискурс у навчальній діяльності	42
ОПАНАСЕНКО Оксана. Формування у майбутніх соціальних педагогів професійної готовності до діяльності у соціальній сфері з молоддю сільської місцевості	43
СОПІВНИК Руслан. Виховання особистості в контексті творчої спадщини І. Я. Франка	45

СТРОГАНОВА Ганна. Інформаційно-комунікаційні технології у процесі підготовки майбутніх учителів української мови	48
СУХАРЄВА Ірина. Специфіка використання медіа-уроку української мови як сучасної форми навчання	50
ТЕПЛА Оксана. Редакторська діяльність Івана Франка	51
ТЕРЕЩЕНКО Тетяна. Аналіз світового досвіду підготовки фахівців соціальної роботи	52
ТОНКОНОГ Ірина. Ідеї педагогічної майстерності у педагогічних поглядах О. А. Левитського (1872-1947)	54
ХАРЧУК Наталія, ДАНЬКЕВИЧ Людмила. Дискурсивна компетенція у викладанні іноземної мови у ВНЗ	56
ЯРЕМЕНКО Наталія. Психолого-педагогічні особливості професійної компетентності викладача іноземної мови у ВНЗ	57

ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС: ПОЛІМНОЖИННІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Підсекція «Лінгвістика»

АГАФОНОВА Алла. Функціонально-стилістичний потенціал односкладних речень в епістолярному дискурсі	59
БАГАН Мирослава. Текстотвірні функції заперечення в інтимній ліриці І. Франка	60
ВАКУЛИК Ірина. Формування мовної компетенції і фахове мовлення (із досвіду викладання на немовних факультетах)	62
ВОЛОВЕНКО Ірина. Англіцизми на тлі словотвірної та лексико-семантичної підсистем сучасної української літературної мови	63
ГЛУХОВСЬКА Наталія. Труднощі перекладу термінів з англійської на українську мову (на матеріалі аграрної та технічної термінології)	64
ГРОЗЯН Ніна. Функціонування інфінітива в ролі додатка: проекція на ідіостиль Тараса Шевченка	65
ДЯДЕЧКО Людмила. Маркери експресивності сучасного рекламного дискурсу	67
ЄРМОЛЕНКО Світлана. Мовознавчі погляди Івана Франка в контексті самоідентифікації українців	69
ЗАВАЛЬНЮК Інна. Тропеїзація заголовків сучасних регіональних газет як процес взаємодії художнього і публіцистичного дискурсів	71
ЗІНЕВИЧ Людмила. Іван Франко в рецепції Михайла Коцюбинського	72
ІВАНИЦЬКА Ніна. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах	74
КОВАЛЕНКО Борис. Лексика співомовок С. Руданського в словниках кінця XIX ст.	76
КОВАЛЕНКО Наталія. Фраземи як матеріал для досліджень морфологічних рис говірок	78
КОЗУБ Любов. Специфіка використання вимовних норм у сучасному англомовному кінематографі	79
КОНОНЧУК Інна. Засоби образності у художньому дискурсі	81
КОСТРИЦЯ Наталія. Мовна індивідуальність І. Франка	83
КОЦЬ Тетяна. Теоретичні засади праць Івана Франка і тогочасна мовна практика	84
КУЛЬБАБСЬКА Олена. Граматична прикладна лексикографія: на перетині традицій та інновацій	86
КУХАР Ніна. Лінгвістичний статус «другорядності» факультативного прислівного	

компонента у системі неголовних членів речення	88
ЛИЧУК Марія. Тектоніка висловлення та її проекція на структурну схему нечленованого речення	90
ЛОНСЬКА Людмила. Класифікація лексем на позначення осіб (на матеріалі «зведеного словничка пояснення слів з видань творів Івана Франка»)	91
МАЗУР Наталія. Структурно-мовні і фактографічні особливості мемуарного тексту	93
МАКАР Інеса. Стилiстичний потенціал екфраз у романі Ахілла Татія	95
МАКСИМ'ЮК Наталія. Комунікативний акт відмови в дискурсивній парадигмі	96
МАКСИМ'ЮК Оксана. Плеонастичні моделі нерозкладних словосполучень: лінгвостилістичний аспект	98
МАРКУЛЯК Лариса. Прямоспонукальні конструкції з предикатом у формі кон'юнктива	99
МАРЧУК Людмила. Загальна та часткова кількісна оцінка у художньому дискурсі в аспекті пізнавальної діяльності людини	101
ОЛЬХОВСЬКА Наталія. Методика фреймового аналізу концептів	102
ПАНЧЕНКО Тетяна. Розширення сфери застосування книжних слів у сучасній українській літературній мові	104
ПАЦАРАНЮК Юлія. Явище конвергенції як способу реалізації іронії в реченні	105
ПЕТРІВ Христина. Лінгвокогнітивна маркованість концепту «душа» (на матеріалі публіцистики Оксани Пахльовської)	107
ПОЛІЩУК Олександр. Антропоцентризм та поліпарадигмальність як провідні дослідницькі пріоритети в сучасному лінгвістичному дискурсі	108
ПОНОМАРЕНКО Ангеліна. Телевізійна документалістика про Івана Франка: лінгвальний контент	110
ПОПОВИЧ Наталія. Комунікативно-функціональні параметри категорії точної кількості у художньому дискурсі Івана Франка	112
ПРОКОПЧУК Людмила. Індивідуально-авторські модифікації компаративних фразеологізмів у художньому дискурсі Івана Багряного	114
РАБАНЮК Любов. Художні означення в поезії Віри Китайгородської	115
РУСНАК Наталія. Ізоморфізм структурації математичного та мовного простору	117
САХАРОВА Ольга. Драматургічний дискурс: поліфонічність смислів та полімножинність інтерпретацій	118
СИДОРУК Галина. Функціонально-стилістичні аспекти сучасної англійської ідіоматики в перекладацькому аспекті	120
СТЕПАНЕНКО Микола. Власне мовознавчий і соціолінгвістичний зміст щоденникового дискурсу Олеса Гончара	122
СТРУК Іванна. Ремарки-персоналії як надвербальні засоби комунікації у драматичному тексті (на матеріалі творів С. Яричевського)	124
ТЕЛЕКИ Марія. Дискурс як спосіб здійснення комунікативно-прагматичного впливу на адресата	125
ТОМУСЯК Людмила. Роль еліпсису в реалізації текстових категорій (на матеріалі творів Івана Франка)	127
ХАРЧЕНКО Світлана. Мовознавча спадщина Івана Франка	128
ХРИСТІАНІНОВА Раїса. Засоби вираження умовного значення в художньому дискурсі	130
ШАБАТ-САВКА Світлана. Комунікативна інтенція: рівнево-категорійний вимір	132

ШАТІЛОВА Наталія. Традиційні порівняння як етнокультурери в художніх текстах Сидора Воробкевича	134
ШЕВЧЕНКО Світлана. Актуалізація морфологічних ресурсів в ідіостилі І. Франка (дієприкметникові форми)	135
ШИНКАРУК Василь. Засоби вираження реченневих структур із емоційно-оцінним значенням (на матеріалі мови повісті І. Франка «Захар Беркут»)	137
ШИТИК Людмила. Формально-значеннєвий синкретизм займенниково-співвідносних складнопідрядних речень	138
ЯКУШКО Катерина. Мова як «жива» енергія	141

Підсекція «Літературознавство»

АЛЕКСАНДРОВА Галина. І. Франко та М. Дашкевич: спільність і своєрідність компаративних пошуків	142
БІЛЧАК Оксана. Особливості представлення образу-домінанта «життя-смерть» в ліриці Є. Плужника	143
БОНДАР Людмила. Риторика реального та містичного в п'єсах Ярослава Верещака «Трохим чекає» та «Вогонь, любов і вічна благодать»: текстологічний аналіз	147
БРАЙКО Олександр. Візуальна образність прози Григора Тютюнника в аспекті синтезу мистецтв	149
ВЕРБИЦЬКА Лідія. Рання лірика Івана Франка як натурфілософія романтичного ідеалізму	150
ДЕНИСЮК Сергій. Іван Франко в осмисленні критиків журналу «Українська хата» (1909-1914)	151
ЄГОРОВА Юлія, БАРАНЮК Ксенія. Карнавалізація дійсності у романах Ю. Андруховича «Московіада» та «Переверзія»	153
КОЗЛОВ Роман. Монологічні структури «Yigurty» Івана Франка	154
КОРІВЧАК Людмила. Функціональне наповнення символу зоря у ліриці Миколи Чернявського	156
ЛУЩІЙ Світлана. Велика проза Ігоря Костецького в контексті художнього дискурсу діаспори другої половини ХХ століття	157
МАЗЕПА Марія. Поетична франкіана Володимира Лучука	159
МЕЛЬНИКОВ Олександр. Епістолярний дискурс поетов пушкинського круга	161
МИКИТЮК Володимир. Педагогічна концептосфера Івана Франка: історія вивчення і стан рецепції	162
ОНІПКО В'ячеслав. Біографічний дискурс епістолярію Олени Пчілки	164
РАЙБЕДЮК Галина. Ідеологічний код художнього дискурсу дисидентського тексту	166
САЗОНОВА Олена. Поліфонічність художньої реальності роману Люко Дашивар «Молоко з кров'ю»	167
САЛЮК Богдана. Проблема інтертекстуального прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»	169
САХНЕВИЧ Марія. Особливості книги віршів як жанру	171
ШМЕГА Катерина. Мовний портрет у прозі Івана Франка як засіб характеротворення маскулінних персонажів	172
ЯНКОВА Надія. Реалізація поняття «утрачене кохання» у повісті «Перехресні стежки» І. Франка	174

НАУКОВИЙ ДИСКУРС: ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

АРІСТОВА Наталія. Основні підходи до визначення аграрного дискурсу в сучасній лінгвістиці	176
БАЛАЛАЄВА Олена. LSP і латина: когнітивно-дискурсивний аспект	177
БУГАЙОВА Оксана. Числові позначення в текстах соціальної реклами як прийом психолінгвістичного маніпулювання	179
ВАКУЛИК Ірина, КЛИМ Ярослава. Перекладацька діяльність І. Франка з античної літератури	180
ВАКУЛИК Ірина, ТИЩЕНКО Денис. Наукові погляди І. Франка у контексті українознавства	181
ВУС Віктор. Специфіка релігійно-орієнтованого педагогічного дискурсу	183
ГРИГОРЕНКО Ірина. Метафора як образна форма раціональності в науковому дискурсі	184
ДАНИЛІНА Олена. Пост у мережі Facebook як різновид автобіографії	185
ЄВЛАНОВА Олександра. Аналіз ключових слів чеського президентського дискурсу (на матеріалі новорічних промов Вацлава Гавела)	187
ІВАНОВА Оксана. Особливості й закономірності технічного перекладу	188
КАЧАН Галина. Науковий дискурс: тенденції дослідження	190
КЛИМЕНТОВА Олена. Чинники інформаційно-комунікативної оптимальності молитовного тексту	191
КОВАЛИНСЬКА Інна. До питання визначення термінології у дослідженнях полікультурної освіти в українському науковому дискурсі	192
КРАСАВІНА Валентина. Пейоративні перифрази в суспільно-політичному дискурсі (на матеріалі електронних засобів масової інформації)	194
КУХАРЄВА-РОЖКО Віталіна. Комунікативне призначення сконденсованих структур у науковому дискурсі	196
ЛАХМАНЮК Антоніна. Когнітивна наратологія як науковий дискурс	197
ЛИТВИНЕНКО Ніна. основні параметри класифікації фахового медичного дискурсу	199
ПАВЛИК Неля. Загальні тенденції текстотворення наукового епістолярію	200
ПОНОМАРЕНКО Оксана. Особливості наукового дискурсу	202
РОМАНЕНКО Юлія. Поняття та різновиди комунікативних стратегій науково-навчального тексту	203
РУСІНА Неля. Науковий дискурс аналізу кваліфікацій та ключових компетенцій для ринку праці випускника польських університетів	205
ХАЧАТРЯН Єва. Intercultural discourse as the basis of professional communication	206
ШУТАК Лариса, НАВЧУК Галина. Вторинні номінації як основа медичного дискурсу	208

ТВОРЧИСТЬ І. ФРАНКА У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ: КОМПАРАТИВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

БЄЛАН Ганна. До проблеми біографічних досліджень у спадщині І. Франка	210
ВІРЧЕНКО Тетяна. «На спаді літ»: художня інтерпретація образу Івана Франка Григорієм Штонем	211
ГОРБОНОС Ольга. Жанрова парадигма літературних анімалістичних казок І. Франка та Р. Кіплінга	212
ДЕМ'ЯНОВА Юлія. Іван Франко як популяризатор шевченкового слова в німецькомовному світі	214
ДУБЕНКО Ольга. Патріотична та громадянська лірика І. Я. Франка	216
КИР'ЯНЧУК Богдан. Питання герменевтики в літературно-критичних концепціях І. Франка	217
КІРАЛЬ Сидір. Війна як вічна тема світової літератури в поетичній рецепції Галини Гордасевич і Бориса Гуменюка	219
КОЛІНЬКО Олена. Рецепція бориславської теми в художньому дискурсі І. Франка і С. Коваліва	222
ЛАПА Оксана. Діяльність І. Я. Франка в науковому товаристві імені Т. Шевченка	223
НОВИК Ольга. «Дитя свого часу»: Климентій Зиновій в оцінці Івана Франка	225
ПАНКРАТОВА Олена. Національні ідеї Івана Франка в чеській літературі	226
СОПІВНИК Ірина. Образ соціально зрілої людини-громадянина у «строфах» І. Франка	227
ТОКМАНЬ Ганна. Екзистенціально-діалогічне прочитання мотиву смерті коханої людини в поезії І. Франка, Лесі Українки, В. Свідзінського	229
ШИШКОВА Лілія. Перекладацька спадщина Івана Франка	230

НАЦІОСОФІЯ ІВАНА ФРАНКА

ГУМЕННИЙ Олександр. Розвиток критичного мислення з позиції наукової спадщини І. Я. Франка	232
ГУТЬКО Ольга. Современные театрализованные представления в контексте постмодернизма	234
ЗУБРИЦЬКИЙ Михайло. Питання української державності у творчості Івана Франка	235
КАЛЕНСЬКИЙ Андрій. Морально-етичні аспекти в творчості Івана Франка	237
КИСЛА Ольга, ШОСТКА Марина. Дослідження жіночої долі І. Франком	238
КОВАЛЬЧУК Наталія. Українська національна ідея в контексті творчого доробку Івана Франка	239
КОВАЛЬЧУК Тамара. Морально-духовний потенціал літературної спадщини Івана Франка	241
ЛИЧУК Марія. Ідея «духу» української мови в студіях Івана Франка	243
ЛУЗАН Петро. Інтелектуальний потенціал І. Франка: грандіозність масштабів діяльності і багатоманіття творчих скарбів	244
МАЙДАНЕВИЧ Наталія. Правові погляди Івана Франка	246
МАТВІЄНКО Ірина. Світоглядне формування людини та самовизначення особистості у поглядах І. Я. Франка (на перетині філософії та науки)	247

ОВСІЄНКО Ірина. Духовний розвиток та естетичне збагачення юного покоління творами Івана Франка	248
ПЕКАЧ Катерина. Громадянські цінності у творчій спадщині І. Я. Франка	250
РОГОЖА Марія. Про роль інтелектуала в культурі (до 160 річниці з дня народження І. Я. Франка)	251
САМАРСЬКИЙ Андрій, ДУБРОВІНА Оксана. До питання про релігійність І. Я. Франка	253
ШИНКАРУК Лідія. Погляди Івана Франка на розвиток української економічної думки	255
ШИНКАРУК Олександра. Закономірності розвитку права і держави у поглядах Івана Франка	256
ШКІЛЬ Світлана. Критика концепції «руського світу» в науковому дискурсі України	258
ЯШНИК Світлана. Роль національних культурних особливостей у формуванні управлінської культури	259

ФОЛЬКЛОРИСТИКА ТА ЕТНОГРАФІЯ

БАЛЛА Евеліна. Етнопедагогіка Василя Пачовського	261
БОЙКО Надія. Паремії І. Франка крізь призму оцінки комунікативних актів	262
ГРИЩЕНКО Ірина. Етногонічні легендні мотиви у науковій спадщині Івана Франка	264
ПАСІК Надія. Міфологічна метафора Василя Голобородька	265
ПОГОНЕЦЬ Яна. Літературність фольклору як один із виявів фольклорно-літературної контамінації	267
ШАЛАК Оксана. Подільський поховальний обряд у дослідженнях Каленика Шейковського: етнолінгвістичний та міфологічний аспект	268
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	270

УКРАЇНСЬКИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІРИ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

АМЕЛІНА Світлана

НІМЕЦЬКОМОВНА СПАДЩИНА ІВАНА ФРАНКА

Один з найбільш відомих представників української інтелігенції Іван Франко був поетом, письменником, літературним критиком, перекладачем, мовознавцем, публіцистом, істориком, етнографом, філософом і навіть економістом. Тому до його творчого здобутку належить ціла низка праць і творів, тематична і жанрова палітра яких є дуже різноманітною.

Іван Франко був сином сільського коваля німецького походження, рід якого мав прізвище Франк, що перетворилось на Франко. Можливо, почасти тому пояснюється наявність у його літературній і літературознавчій спадщині творів німецькою мовою. Крім того, протягом 1892-1893 рр. Іван Франко перебував у Відні, завершивши там написання дисертації, успішний захист якої відбувся у Віденському університеті. Протягом досить тривалого часу Іван Франко працював у віденському тижневику «Die Zeit» («Час»), для якого писав статті, переважно з історії культури, хоч інколи публікував і сатири про життя у його рідній Галиції. Крім того, він працював і для цілої низки інших німецькомовних періодичних видань, зокрема, для «Arbeiter-Zeitung», «Aus fremden Zungen», «Das literarische Echo», «Magazin für die Literatur des In- und Auslandes», «Neue Revue», «Vorwärts».

Опубліковане 1963 р., хоч і неповне, видання німецькомовних творів письменника, налічує сотні сторінок. Як зазначає С. Зімонек, німецькомовні твори І. Франка мали велике значення, тому що вони виходили за межі суто національного літературного підходу. Відображення метання між минулим і теперішнім, між чужим і своїм стало ознакою плюралізму його художніх текстів на мовному рівні [4, с. 2]. Визнаючи цінність німецькомовних доробків Івана Франка як великого, багатомовного, політично активного українського письменника, перекладача і журналіста, австрійські дослідники його творчості, зокрема, Гюнтер Витрценс, вважають, що вона посідає значне місце у віденському літературному середовищі.

Перекладацька діяльність І. Франка здійснювалась у трьох основних напрямках: літературні й наукові переклади, а також переклади святих і апокрифічних писань. Як перекладач «він не відчував себе зобов'язаним дослівно перекладати з однієї мови на іншу; він адаптував тексти, з тим щоб вони могли бути зрозумілими навіть читачам, освіченим не вище середнього рівня» [3, с. 2].

У поетичних творах І. Франко намагався донести до німецькомовного читача любов до своєї Батьківщини, розуміння її складного становища, але водночас і віру у щасливе майбутнє рідної землі й її синів:

Voll Schwere ist dein Joch, so schwer ist es zu tragen,
O du, mein Vaterland!
Als wäre es ein Kreuz, muss ich darunter sinken.
Und einen Becher voll von Gift zu Neige trinke
Aus deiner Vaterland.
Ich segne dich dennoch! Und mag die ferne Zukunft
Mit Glanz und Ansehen krön dich zuletzt –
Ich flehe, dass nur Eins der Himmel dir vergönne:
Dass sie von dir nicht fliehn – die besten deiner Söhne

Durch Qual und Hunger weggesetzt.

(Aus «Mein Ismavogd»)

Особливе місце у спадщині мислителя посідають переклади прозових і поетичних творів українських авторів німецькою мовою. Йому належать переклади українських народних пісень та поезій Т. Шевченка німецькою мовою. Так, 1848 р. Іван Франко переклав Шевченкову поезію «І небо невмите...»:

AM ARALSEE

Ungewaschen der Himmel
und verschlafen die Hellen
und am Ufer, so weit man nur blickt,
Schilf und Schilf wie betrunken,
ohne Wind hingesunken
neigt sich, beugt sich und raschelt und nickt.
Mein Gott, soll ich noch lange
an dem elenden Tange,
in dem offenen Kerker zumal,
in den dumpfigen Mauern
meine Tage vertrauern
und versauern mir selber zur Qual?
Keine Antwort! Beständig
nickt das Gras wie lebendig,
will die Wahrheit mir nimmermehr sagen;
ach, und sonst
hab' ich niemand zu fragen [2, с.207].

Однак, як зазначав Ф. Арват, Іван Франко був не тільки неперевершеним практиком-перекладачем, але й видатним теоретиком мистецтва перекладу. Його теоретичні статті, численні передмови до власних і чужих перекладів, рецензії, принагідні зауваження про переклад в його критичних роботах є яскравим свідченням того, що в розробленні теорії перекладу він у дожовтневий період був вершиною [1, с. 3].

Німецькомовна спадщина Івана Франка, незважаючи на її високу оцінку дослідниками, потребує більш детального вивчення. Зокрема, заслуговують на окрему увагу науковців результати практичної і теоретичної перекладацької діяльності цього видатного сина України.

Література

1. Арват Ф. С. Іван Франко – теоретик перекладу (Лекції із спецкурсу «З історії українського перекладу») / Ф. С. Арват. – Чернівці: ЧДУ, 1969. – 38 с.
2. Поезія Шевченка чужими мовами (за редакцією й із статтями Богдана Кравцева). – Чікаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1963. – 456 с.
3. Höfinghoff M. Ivan Franko als Übersetzer: Sein Beitrag zur Entwicklung philosophischer Terminologie im Ukrainischen (Ende des XIX. Jh.) // *Studia Slavica Hung.* – 2014. – № 59/1. – S. 1-18.
4. Simonek S. Distanzierte Nähe: slawische Autoren der Donaumonarchie und deren Position zur Wiener Moderne // *Opera Slavica XI*, 2001. – №3. – S. 1-13.

**ІВАН ФРАНКО В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ
(ПОЗНАВЧАЛЬНА РОБОТА)**

Нині з нагоди відзначення ювілею Івана Франка в освітніх закладах заплановано низку заходів у межах позанавчальної роботи. Завдання таких виховних заходів: по-перше, розширити і поглибити знання студентів про Івана Франка, по-друге, розкрити творчий потенціал юнаків і дівчат, а на основі цього наблизити молодь до одного з найбільших синів українського народу, зробити затребуваними насамперед його художні твори.

Безперечно, робота вимагає великої енергії і самовіддачі з боку її організаторів (викладачів) і має бути систематичною, ретельно підготовленою. Варто передбачити заходи обов'язково інтелектуальні, патріотично спрямовані, особистісно орієнтовані, емоційні, а також різні за видом діяльності студентів, за кількістю учасників, за літературознавчим змістом, за ступенем самостійності і творчості виконання, за формою, за часом підготовки. Інформацію про заходи необхідно поширити через передусім власні ЗМІ (коледжанські, зокрема через сайт навчального закладу). Назвемо форми, що, з одного боку, є посилюючими для підготовки, а з другого – цікавими для юнаків і дівчат раннього юнацького віку.

1. Публічні читання з короткими коментарями творів Франка. Подаємо окремі пункти плану коментаря до читання прологу до поеми «Мойсей»: 1. Характеристика українського народу як слабкої, безвольної, позбавленої національної гідності одиниці. Підстави до такої негативної оцінки. 2. Героїчна історія, мова і пісня як чинники, що допоможуть українцям зберегтися як нації. 3. Віра Франка в особливе призначення України.

2. Конкурс на кращого читця-декламатора поезій І. Франка.

3. Конкурс на кращого виконавця пісні на слова І. Франка.

4. Конкурс на кращий буктрейлер (відеореклама книг Франка).

5. Літературний квест «Іван Франко». Подаємо окремі питання: 1. Який художній засіб використано в першому рядку поезії «Чого являєшся мені усні» а) антитеза; б) метафора; в) інверсія; г) риторичне питання. 2. Скільки років мав І. Франко, коли переклав «Слово о полку Ігоревім»? а) 17; б) 20; в) 33; г) 46. 3. Яке слово пропущене? М. Грушевський сказав, що поезія Франка «звучала, як похідний марш, як воєнний клич, а ціла творчість Франка була національним...» а) подвигом; б) злетом; в) тріумфом; г) поступом. 4. Під якою назвою І. Франко в молодості видав українською мовою невеликі брошури для народу? а) «Дрібна бібліотека»; б) «Бібліотека українця»; в) «Книги – морська глибина»; г) «Українська книга». 5. У яких горах один із хребтів (5600м) названо піком І. Франка? а) Памір; б) Алтай; в) Карпати; г) Крим.

6. Вікторина за творами письменника.

7. Театральна вітальня «З Іваном Франком». У вітальню запрошуються герої прозових і драматичних творів письменника – Євген Рафалович і Регіна Твардовська, Гнат Калинович і Ернест, Олімпія Торська і Адась, Антон Ангарович і Анеля, Анна, Михайло і Микола Задорожний, а також Іван Франко і Ольга Хоружинська.

8. Газети до ювілейної дати.

9. Слухання пісень з компакт-диску «Зів'яле листя» (соліст С.Максимчук).

10. Бесіди за книгами П. Колесника; «Терен на шляху», «Поет під час облоги», Р. Іваничука «Шрами на скалі», Р. Горака «Тричі мені являлася любов», «Задля празника», І. Кирія «Ключі до щастя».

11. Перегляд через інтернет-джерела з подальшим обговоренням: проекту «Великий українець» (автор С.Вакарчук), фільмів «Захар Беркут» (режисер Л.Осика), «Злочин з багатьма невідомими» (режисер О.Бійма), «Пастка» (О.Бійма), «Для домашнього вогнища»

(режисер Б.Савченко), анімаційного фільму «Лис Микита» (директор В.Кметик), опери «Мойсей» (композитор М.Скорик). Питання диспуту за повістю «Для домашнього огнища»: 1.Що таке злочин? 2. Чи був злочин (за повістю)? Доведіть. 3.Чи можна говорити про трагедію? Чому? 4.Хто винен у трагедії? Обґрунтуйте. 5.Чи міг бути інший вихід в Анелі, в Антося? 6.Самогубство – це вчинок сильної чи слабкої людини? 7.Чи сильна Анеля? 8.Чи стало самогубство Анелі щасливим поворотом в долі інших персонажів? 9.Чи потрібно проводити паралель із сучасністю?

12. Заняття гуртка «Мій вінок Іванові Франку» (читання віршів-присвят, презентація ілюстрацій до творів, музичних композицій, ігор, сценаріїв тощо).

13. Літературно-мистецьке свято «Я син народа, що вгору йде». Під час свята треба використати виразне читання віршів і уривків з поем І.Франка, виконання пісень на слова поета, інсценізації за творами, зокрема «Для домашнього огнища», «Основи суспільності». «Лель і Полель», «Перехресні стежки», демонстрацію фрагментів з фільмів-екранізацій та з проекту «Великий українець». Слід подбати про оформлення зали, наприклад, вислови видатних людей про Франка, виставки творів письменника і наукових та художніх книг про нього, фотоколлажі, буклети з афоризмами Франка.

14. Студентська наукова конференція. Можливі питання: 1. Іван Франко – політик. 2. Філософські погляди І. Франка. 3. І. Франко про національну школу і рідну мову. 4. Франко – перекладач. 5. Образ ліричного героя у збірці «Зів'яле листя». 6.Казки І. Франка. 7. Екранізація творів І.Франка. 8. Образ І. Франка в повісті Р. Горака «Тричі мені являлася любов».

БАЛАХОВСЬКА Юлія

І. Я. ФРАНКО В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О. Р. МАЗУРКЕВИЧА

Історичний досвід, нагромаджений у методичних працях минулого, є цінним арсеналом педагогічних ідей, форм, методів і прийомів роботи. Потрібно глибоко, різнобічно проаналізувати творчий досвід попередніх десятиліть. З цього погляду варта уваги теоретико-методична спадщина в галузі шкільної літературної освіти визначного вченого-педагога Олександра Романовича Мазуркевича (1913 – 1995) – першого й єдиного академіка з методики літератури, автора книг з історії, теорії й методики літератури, історії педагогіки, літературознавства; дослідника творчості, педагогічних поглядів українського красного письменства.

Досліджуючи шляхи становлення методики літератури, О. Мазуркевич проаналізував величезний пласт проблеми формування методичної думки в Україні. Він зробив досить вдалу спробу оцінити внесок у справу становлення методики літератури українських письменників і педагогів. Дослідник слушно підкреслював, що ніхто з письменників, педагогів, прогресивних діячів української культури не був за професією методистом літератури. Проте кожен із них зробив свій внесок у справу майбутнього розвитку методики вивчення української літератури в школі.

Ґрунтовним було дослідження вченим системи поглядів І. Франка. О. Мазуркевич, назвавши розділ своєї монографії «Нариси з історії методики української літератури» «Система поглядів І. Франка в галузі методики літератури», послідовно простежує праці видатного письменника, присвячені проблемі становлення методичної науки, що становлять чітко окреслену систему методичного забезпечення шкільної літературної освіти другої половини XIX – початку XX століття.

Однією з важливих сторін багатогранної діяльності І. Франка, що не втратила й нині своєї сили, свого значення, О. Мазуркевич вважав його думки, критичні зауваження, методичні положення і педагогічні висновки про вивчення літератури в школі.

У своєму дослідженні О. Мазуркевич характеризує ті важливі вимоги, що ставив І. Франко до навчання літератури в школі. По-перше, необхідно починати аналіз твору після попереднього уважного читання тексту і продумування його змісту. По-друге, оцінку літературних образів треба обов'язково пов'язувати з життям, з конкретними історичними обставинами. По-третє, необхідно розвивати самостійне мислення учнів, критичне ставлення до підручників і посібників, рішуче викорінювати схоластику. Нарешті, найважливішою вимогою до викладання літератури було здійснення виховних завдань. Саме це, на його думку, визначає основний напрям літературної освіти молоді. У своїх вимогах, стверджує учений, І. Франко пішов далі вітчизняних педагогів. Актуальним і зараз є визнаний ним основний принцип методики викладання літератури – забезпечення самостійного мислення учнів у процесі аналізу художнього твору, збудження в них інтересу до книги і максимальна творча активізація. Ці незаперечні вимоги залишаються актуальними і в наш час та є підґрунтям для створення сучасної методики викладання літератури в умовах реформування шкільної літературної освіти.

Заслугою І. Франка в галузі методики навчання О. Мазуркевич вважав глибоке розуміння національної специфіки літератури, що виявляється в житті і характері народу і відображається в його національному мистецтві. На основі аналізу праць І. Франка О. Мазуркевич доходить висновку про те, що саме він зробив неоціненний внесок у розвиток методики навчання літератури тим, що передусім вважав за необхідне осмислення національної форми літератури. Найістотнішим у національній літературі І. Франко вважав вплив на письменника народного оточення, рідної землі, з яких черпає він багатство образів і тем.

Однією з важливих вимог до вивчення літературного твору І. Франко вважав звучання художнього тексту в процесі аналізу твору письменника, оскільки мистецтво слова має великий вплив на розвиток почуттєвої сфери учнів.

О. Мазуркевич робить висновок, що система педагогічних поглядів І. Франка вказує на необхідність реформи середньої школи, боротьби проти схоластики у викладанні літератури, розвитку прогресивної літератури на основі загальнонародної, літературної української мови; ставить вимогу здійснювати аналіз художніх творів у єдності змісту і форми, у зв'язку з життям, з конкретними історичними обставинами, розвитку самостійного мислення учнів, реалізації виховної мети на уроках літератури. Неоцінними, на думку вченого, є погляди І. Франка на збереження й розвиток національної специфіки української літератури, що є основоположними для подальшого розвитку методики викладання літератури як науки.

Отже, вивчення науково-методичної спадщини О. Мазуркевича дає змогу застосовувати її передові ідеї в сучасній методиці навчання літератури. Досліджена система методичних поглядів І. Франка повинна стати невичерпним джерелом педагогічних ідей, творчого пошуку для сучасних науковців, учителів-словесників на шляху удосконалення педагогічної майстерності у шкільній літературній освіті.

РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ СИСТЕМ НАВЧАННЯ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Проблема історії становлення та розвитку методичних систем навчання техніко-технологічних дисциплін сьогодні – на початковому етапі вивчення, оскільки цьому питанню майже не приділяли увагу як зарубіжні, так і вітчизняні вчені.

Методична система навчання певній техніко-технологічній дисципліні, як і будь-яка інша методична система, має свої історичні корені. Навчальний процес з давніх часів зазнавав постійного розвитку й удосконалення. Ті чи інші суспільні чинники впливали на зміни у підходах в організації навчального процесу, що і спричиняло зміну видів навчання, змісту, методів, форм, засобів тощо. Ці процеси відбувалися поступово, і у XX столітті в освіті набули широкого поширення різні педагогічні технології завдяки впровадженню нових підходів до організації навчання. Отже, визначальним періодом у становленні та розвитку методичних систем навчання техніко-технологічних дисциплін стала саме друга половина XIX століття.

Загалом методична система навчання характеризується впорядкованою сукупністю взаємопов'язаних елементів навчального процесу (підсистем), функціонально спрямованих на формування знань, умінь, навичок та якостей особистості. Основним визначальним завданням методичних систем навчання техніко-технологічних дисциплін є поєднання необхідних спеціальних методик навчання, завданням яких є викладання техніки і технологій.

Розвиток методичних систем навчання техніко-технологічних дисциплін завжди відбувався на основі розвитку техніки і технологій. Бурхливий розвиток промисловості в Європі у другій половині XIX століття спричинив відкриття низки професійних навчальних закладів. Необхідність у підготовці кваліфікованих робітників детермінувала розроблення методик навчання учнів виконання певних виробничих операцій. Нині однозначно можна стверджувати, що розвиток методичної системи навчання техніко-технологічних дисциплін пов'язаний із появою в освіті спеціальних навчальних дисциплін і методик виробничого навчання.

Освітні процеси до другої половини XIX століття ґрунтувалися на предметній системі виробничого навчання і сприяли оволодінню трудовими видами діяльності, виховували працьовитість, повагу до обраної професії, забезпечували засвоєння учнями необхідних елементів специфічних знань про загальні закономірності виробничої діяльності. Характерною особливістю такої методики була перевага догматичного виду навчання над пояснювально-ілюстративним, оскільки педагог здійснював подання нового навчального матеріалу з метою подальшого його відтворення учнем. Відповідно негативною рисою такого навчання стала її неспроможність формувати в учнів технічне та творче мислення, розвивати їх пізнавальні можливості тощо.

Подальший розвиток суспільства породив потребу в організації навчання з орієнтирами на свідоме засвоєння учнями знань з ґрунтовним розумінням навчального матеріалу, а не бездумним його заучуванням та подальшим механічним відтворенням. Це зумовило впровадження нових методичних підходів на основі пояснювального, а згодом пояснювально-ілюстративного навчання, що забезпечувало не тільки передавання певного досвіду учням, а роз'яснювало ті чи інші явища та процеси для їх розуміння та кращого запам'ятовування. Зазначене лягло в основу певної логічної послідовності у поданні знань,

відкриття та використання нових методів і форм навчання, і, відповідно, застосування системності в організації навчального процесу.

Одним із перших етапів розвитку методичних систем навчання техніко-технологічних дисциплін були часи початкового розвитку промисловості. Тоді відбувся перехід від предметної системи виробничого навчання до операційної, а далі до операційно-предметної. На початку навчальний процес характеризувався індивідуальною формою роботи учня під керівництвом майстра, в процесі якої у нього формувалися знання, уміння і навички під час виготовлення певних предметів (виробів) від початку і до кінця. Таке навчання було досить тривалим і малоефективним.

У подальшому методична система змінює орієнтири на навчання учня виконанню окремих операцій із виготовлення виробу. Для цього розробляли спеціальні навчальні програми, в основі яких – методика навчання окремих операцій залежно від їх складності, а також спеціальний підбір необхідних для цього виробів. Недоліками такого навчання стало те, що учні формували уміння виконувати операції окремо одна від одної, не заглиблюючись в цілісний технологічний процес. Це призвело до поєднання двох попередніх систем і однієї – операційно-предметної, недоліком якої була недостатня кількість часу на виконання, а, відповідно, і на засвоєння окремих трудових операцій.

Наступний етап розвитку техніки і технологій зумовив зміни у наявних методичних системах навчання. На початку XX століття виникають нові методичні системи, серед яких: моторно-тренувальна система, або система ЦТ, операційно-комплексна, предметно-технологічна, проблемно-аналітична та конструкторсько-технологічна. Означені системи слугували основою розвитку безпосередньо і методичних систем навчання техніко-технологічних дисциплін.

***ВАСЮК Оксана,
ВИГОВСЬКА Світлана***

ОБРАЗ УЧИТЕЛЯ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Переоцінка духовних надбань українського народу, його національне відродження, розкриття творчого потенціалу життєвої активності нації вимагає аналізу минулого, зокрема творчості видатних українських постатей. Саме погляди Івана Франка є співзвучними потребам сьогодення, дозволяють кардинально переосмислити систему ціннісних орієнтацій українського народу. Праці мислителя відрізняються оригінальністю, новизною, глибиною думки. Це наша національна гордість, оскільки Каменярь мав великий дар промовляти не лише до своїх сучасників, а й до наступних поколінь.

Нині відома низка ґрунтовних праць науковців, у яких досліджено творчий доробок І. Франка. Авторами означених робіт є В. Артюх, І. Бас, І. Крип'якевич, Л. Кіліченко, О. Луцишин, Б. Червак, М. Олексюк, Г. Онуфрієнко, М. Стельмахович та ін. У ракурсі нашого дослідження варті уваги здобутки таких вітчизняних дослідників, як Н. Білоус, Л. Богачевська, М. Гольберг, Л. Кобель, М. Левківський, В. Скоморовський, В. Смаль та ін. Метою роботи – аналіз постаті учителя у творчості І. Франка.

У низці робіт Каменяря, зокрема таких, як «Отець-гуморист», «Малий Мирон» зображено діяльність учителів, які вдаються до антипедагогічних методів виховання та навчання, знущаються над учнями. Так, в оповіданні І. Франка «Отець-гуморист» постає учитель отець Телесницький, постать якого навіть при першому знайомстві насторожує, лякає дітей. Перед ними людина з дошкуватою фігурою, обличчям видовженим наперед, мов

коняче, широким ротом та недбало виголеним підборіддям. Його образ справляв враження не то голодного, не то хворого чоловіка.

Назвою твору «Отець-гуморист» І. Франко підкреслює специфічну вдачу вчителя: уміння всіляко знущатися над дітьми. В гуморі Телесницького «криється щось злобне та завидюще, щось таке, як той демон, що нічю кидається під ноги пішохода і звалює його на землю або стромляє кимаччя між колеса біжучого воза, щоб або віз перевернувся, або колесо зламалося. Сей злобний, оприскливий гумор, що вибухав радістю лиш тоді, коли хтось із нас сказав дурницю, не піднімав наших дитячих душ, але здавлював, гальмував та душив їх» [2, с. 462–463].

У результаті такого виховання діти були доведені до відчаю і мали постійне бажання битися. Епізодом на похороні забитого до смерті Телесницьким учня, коли діти не сумують за товаришем, а радіють з приводу відсутності навчальних занять («Усім було весело, бо той день був вільний од науки» [2, с. 477]) І. Франко показує моральну спустошеність дитячих душ, доведених до відчаю вихованням гумориста.

Подібною до оповідання «Отець-гуморист» розпочинається і твір «Малий Мирон» сценою, де залякані школярі очікують свого вчителя, наче «грізного царя». Проте з'являється людина середнього росту з «круглою баранячою» головою, з «гішпанською борідкою». Учитель з «красного писання» як зайшов до класу помахував «тростиною вигинчастою паличкою». Коли він закричав – «немов від вітру хмарної літньої днини хилиються разом колосся жита, так само похилилися додолу голови вісімдесяти п'яти школярів» [3, с. 86]. Письменник розповідає, що «Пану Валькові ще й досі здається, що він економ: хоч із нагайкою ходити тепер не випадає, але все-таки він не помітується» [3, с. 86].

Отже, у творах «Малий Мирон» та «Отець-гуморист» описані учителі – мучителі дитячих душ, садисти-тирани, які отримують насолоду від фізичного знущання над школярами. Вони не відповідали вимогам своєї професії, ні на моральному, ні на інтелектуальному рівні.

Зовсім протилежний образ справжнього народного учителя, що віддає всі свої сили й знання народові, описаний у оповіданні «Борис Граб». Один із персонажів Міхонський – учитель математики Перемишльської гімназії, натура, якій властиве самознання, самоповага, самоволодіння. Цей талановитий педагог поступово, методично вчить Бориса Граба сприймати художній твір, зокрема «Одіссею», як цілісність, у якій всі компоненти органічно пов'язані між собою й кожний з них виконує певне завдання, функцію; відіграє свою роль у створенні художнього світу. Цим Міхонський прививає Борисові любов до книги, підкреслюючи, що ніщо не може замінити живого, безпосереднього спілкування з твором.

І. Франко захищав народних учителів, знаючи про їх безправ'я, беззахисність, мізерну заробітну плату, недоїдання. У роботі «Наші народні школи і їх потреби» він пише: «... мали в Галичині два такі випадки, що учителі, на посаді померли з голоду» [1, с. 96].

Із повагою ставився І. Франко до тих учителів, які люблять дітей і готові їм віддати своє серце, є розумними й чесними, національно свідомими, майстрами педагогічної справи: «Учителем школа стоїть: коли учитель непотрібний, неприготований, несумлінний, то й школа не до чого» [1, с. 96].

Особистість, яка не має покликання до педагогічної діяльності, на переконання І. Франка, лише завдає шкоди вихованню дітей. Талановитий учитель має завоювати довіру дітей, уникати шаблону і одноманітності в навчанні, розвивати у них самостійність думки і дії, прищеплювати кращі моральні якості, виховувати любов до праці та людей праці.

Отже, художні твори І. Франка змушують читача задуматися над тим, яким повинен бути справжній учитель, виявити, як позитивні аспекти постаті учителя, так і негативні. Письменник нищівно критикує освіту, котра калічить учнівські душі й життя. Водночас мислитель у наукових статтях розкриває проблеми учительства, вимоги до нього.

Література

1. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX століття) : хрестоматія / упоряд. Л. Д. Березівська та ін. – К. : Наук. Світ, 2003. – 418 с.
2. Франко І. Твори / І. Франко. – В 2-х т. – Т. 2 : Оповідання. – К. : Дніпро, 1986. – С. 462–477.
3. Франко І. Я. «Schoneschreiben» / І. Я. Франко // Зібрання творів : у 50-ти т. – К. : Наук. думка. – 1978. – Т. 15. – С. 85–9.

ВИХОП Віктор

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ТА ВЧИТЕЛІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В останнє десятиліття розвинулася наука про управління освітою, покликана осмислювати її закономірності, виявляти ефективні педагогічні форми й методи. У сучасній педагогіці загальні методологічні та теоретичні основи управління в освіті розглянуто в роботах В. Лазарева та М. Поташника, А. Субетто, Т. Шамової, Є. Яковлева. Підвищений інтерес вчених до управління освітою пов'язаний із тими масштабними змінами, що відбулися в суспільстві і вплинули на реформування в системі освіти.

Будь-яка система функціонує одночасно як ціле, так і як частина більш загальної системи, відповідно вона має дві об'єктивні цілі: головну (власну) – самозбереження і функціональну – збереження вищої системи. Між головною і функціональною цілями однієї й тієї ж системи завжди виникають суперечності, зумовлені боротьбою за життєві ресурси (боротьба за існування). Якщо суперечність між головною і функціональною метою системи досягає критичних масштабів, то система або гине, або стає паразитом.

Згідно з цими законами, об'єктивна (головна і функціональна) мета освіти – турбота про себе (задоволення власних потреб, постійна робота над підвищенням якості) і турбота про вищу систему, частиною якої вона є, а саме про державу.

Закономірність Д. Хейса (про роль замкнутих контурів зв'язків) складається у вирішальному значенні для стану системи освіти наступності між усіма її ступенями: від розвитку дітей у дошкільний період залежать їхні успіхи на початковому ступені, від сформованих загально-навчальних умінь залежить якість підготовки у вищому навчальному закладі, й нарешті, зв'язки замикаються на дітях наступного покоління.

Замкнутий характер зв'язків призводить як до посилення всієї системи при поліпшенні роботи будь-якої її ланки, так і до послаблення системи при безконтрольному зниженні якості роботи будь-якого з них.

Професійна підготовка педагогічних кадрів в системі вищої освіти становить органічну частину розвитку суспільства, найважливішої ланки загальної системи освіти й виховання. Вона є важливим фактором підвищення рівня виробництва, науки і культури, прискорення їх розвитку, забезпечує розширене відтворення матеріально-технічної та духовної бази суспільства.

Діалектика розвитку школи породжує суперечності між зростаючими вимогами до професійної майстерності вчителя і недостатнім рівнем його сьогоденної кваліфікації. Професійне і особистісне становлення вчителя багато в чому залежить від якості педагогічної підготовки студента у вищому навчальному закладі. У зв'язку з цим процес підготовки майбутніх учителів вимагає пильної уваги.

У філософії поняття «процес» розглядається як послідовна зміна ряду станів певного явища життя та мислення, що призводить його до якісної зміни і переходу в інше явище.

Процес підготовки майбутніх учителів до управління якістю навчання учнів називається педагогічним процесом.

Педагогічний процес є предметом дослідження В. Андрєєва, І. Подласого, С. Смірнова, Т. Стефановської. У розумінні цих науковців педагогічний процес – сукупність послідовних дій учителя і учня (вихователя і вихованця), спрямований на освіту, розвиток і формування особистості останнього.

Педагогічний процес – це дуже складна багатокomпонентна система, що містить безліч суперечностей (зовнішніх, внутрішніх, об’єктивних, суб’єктивних), що перебувають в складній, але внутрішньо необхідній єдності і взаємопроникненні. У ній злиті воедино процеси формування, розвитку, виховання і навчання разом з усіма умовами, формами і методами їх перебігу.

Аналіз результатів анкетування вчителів із різних видів навчальної діяльності показує, що найбільша кількість з них відчувають труднощі у:

- виконанні диференційованої індивідуальної роботи, яку практично неможливо здійснювати без системи вивчення особистості дитини, виявлення її інтересів, нахилів і реальних навчальних можливостей;

- здійсненні діагностики та системного контролю;

- поєднанні діагностики з навчальним матеріалом, що пов’язано з відсутністю методик (недостатньою їх розробленістю), що дозволяють точно, систематично і без великих витрат часу на уроці діагностувати, контролювати і оцінювати навчальну діяльність учнів;

- розробленні навчальних програм, календарно-тематичного планування, прогнозування результатів навчання, помилок, з якими можуть стикатися учні.

Зіставляючи отримані результати, можна дійти висновку, що сучасна педагогічна практика має досить серйозні прогалини в галузі управлінської діяльності вчителя. Розглядаючи причини такого становища і класифікуючи їх на об’єктивні і суб’єктивні, однією з головних можна визначити недостатню науково-теоретичну та методичну підготовленість певної частини вчителів з проблем управління якістю навчання учнів.

Отже, теорія і практика підготовки вчителів до управління якістю навчання потребує спеціального, поглибленого дослідження, розроблення і впровадження в процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя.

ВЛАСЕНКО Каріна

ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. УШИНСЬКОГО

Аналізуючи сучасний розвиток та прогрес педагогічної освіти, варто, насамперед звернути увагу на нові напрямки, підходи та проблеми. Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки, яка потребує негайного вирішення, є проблема виховання у молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі та професії, любові до праці, професіоналізму, активної громадянської позиції та формування особистості на засадах духовності, моральності та толерантності. Тож вивчення багатой духовної спадщини українського народу є основою виховання молодого покоління.

Історія педагогіки свідчить, що у всі часи народні традиції виховання привертали увагу багатьох педагогів. Проблему виховання особистості засобами фольклору досліджували такі класики педагогіки, як Г. Сковорода, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Я. Коменський. Здобутки педагогіки у вихованні особистості за допомогою запозичення та

переосмислення фольклору представлені у працях М. Стельмаховича, Ю. Ступака, О. Ткаченко, Р. Скульського, Н. Лисенко, Ю. Грицяя.

Вагоме значення для опрацювання досліджуваної проблеми мають теоретичні положення, обґрунтовані К. Ушинським, який цінував роль народної творчості та був одним із перших педагогів, хто звернув увагу на силу народної творчості у процесі виховання молодого покоління.

Не випадково центральною ідеєю педагогічної концепції відомого педагога є ідея народності виховання та формування національної самосвідомості народу. У своїх працях «Про народність в громадському вихованні» та «Рідне слово» основою виховання молодого покоління в дусі патріотизму, любові до рідної землі, до свого народу Ушинський вважав народність і наголошував, що «у кожного народу своя особлива національна система виховання, своя особлива мета й особливі засоби в досягненні цієї мети», а також будь-яка історична народність є найпрекрасніше творіння Боже на землі і вихованню залишається лише черпати з цього багатого джерела.

За словами педагога К. Ушинського, виховання не треба вигадувати, бо воно існує в народі стільки віків, скільки існує сам народ, з ним народилося, з ним зросло, відобразило в собі всю його історію і всі його якості. «Не педагогіка і не педагоги, але сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє: виховання йде цим шляхом і, діючи заодно з іншими громадськими силами, допомагає йти ним окремим особам і новим поколінням» [2, с. 20].

Величезна кількість важливих думок щодо виховання знайшла розкриття в жанрах фольклору – казках, легендах і переказах, прислів'ях та приказках, баладах і думах, загадках тощо. У своїй книжці «Рідне слово» Ушинський також використав прислів'я та приказки, загадки, байки, народні казки, пісні та ін. Неодноразово відомий педагог підкреслював велике значення фольклору у вихованні та особливу роль відводив казці, назвавши її першою і блискучою спробою народної педагогіки, виразником педагогічного генію народу.

Відомий педагог говорить і про надзвичайну важливість скоромовок для вироблення правильної та досконалої мови та удосконалення вміння висловлювати свої думки, а також сприяють розвитку у молоді відчуття краси народної мови, її поетичності.

Образна форма жанрів фольклору збільшує силу їхнього впливу та полегшує запам'ятовування. Образи народної творчості служать зразками для поведінки людей. Тому не дивно, що К. Ушинський писав: «...виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях [1, с. 11].

К. Ушинський стверджував, що першим вихователем є народ, оскільки люди в першу чергу виховуються в тому життєвому середовищі, де вони живуть, і з якого ллються в їхню душу найрізноманітніші впливи. «Звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому і сильному почутті людини, яке впливає набагато сильніше за переконання, сприйняте тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань... виховання, коли воно не хоч безсилим, має бути народним [3, с. 50-51].

Враховуючи величезне педагогічне значення народної поетичної творчості, Ушинський рекомендував використовувати їх у роботі з молоддю.

Література

1. Мосіяшенко В. Українська етнопедагогіка: навч. посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2001. – 172 с.
2. Стельмахович М. Народна педагогіка. – К. : Радянська школа, 1985. – 312 с.
3. Ушинський К. Людина як предмет виховання // Твори в 6-ти томах. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1952. – 432 с.

ІНФОРМАТИЧНИЙ СКЛАДНИК СТРУКТУРИ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У сучасному суспільстві, що характеризується в науково-популярній літературі як інформаційне, поряд зі знаннями чільне місце посідає інформація, багатоджерельність або багатоканальність її отримання та сучасні інформаційні засоби, що кардинально впливають на зміст і якість освіти. Тому інформатичний складник – органічний компонент загальнокультурної компетентності студентів. Нові інформаційно-комунікаційні технології, можливості Інтернету створюють ілюзію глобальної поінформованості, швидкої зміни освітніх парадигм. Нового забарвлення набувають особливості діяльності та спілкування в системі «викладач-студент» з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (А. Брушлинський [2], Ю. Машбиць [6] та ін.).

Інформатичний складник загальнокультурної компетентності не зводиться до вміння працювати з комп'ютером і комп'ютерної грамотності. Він передбачає розвиток у студентів уміння користуватися новими інформаційними технологіями, уміння переробляти, самостійно опрацьовувати інформацію для отримання певного індивідуального чи суспільного продукту, критичне ставлення до змісту інформації та інформаційних джерел, адекватність поведінки у віртуальній реальності. За класифікацією Маргарет Мід, людство перейшло до преформативної культури, і цей перехід, безумовно, пов'язаний із наслідками розвитку інформаційного суспільства та можливостями мозку підлітка й юнака сприймати та застосовувати новітні досягнення інформаційних технологій. «нині раптом у всіх частинах світу, де всі народи об'єднані електронною комунікативною мережею, у молодих людей виникла спільність досвіду, того досвіду, якого ніколи не було й не буде в старших. І навпаки, старше покоління ніколи не побачить у житті молодих людей повторення свого безпрецедентного досвіду перетворень, що змінюють одне одного. Цей розрив між поколіннями абсолютно новий, він є глобальним та загальним» [5]. Виникає ситуація, коли студенти демонструють значно вищі можливості у використанні нових технологій, ніж викладачі, батьки. Життєвий досвід дорослих виявляється непридатним для передання його наступним поколінням. Ця ситуація не тільки спричиняє певне напруження в стосунках, не сприяє порозумінню, а й потребує постійних відстежень з боку суспільства та педагогічної спільноти для збереження цілісності й наступності. Як аксіома нині сприймається твердження, що віртуалістика змінює пізнавальні процеси: «Пізнання світу відбувається методом заміни «справжнього буття» абстрактним модельним буттям, інакше кажучи – віртуальним буттям», – пише О. Астаф'єва в монографії «Синергетичний підхід до дослідження соціокультурних процесів: можливості та межі» [1, с. 190]. Серед напрямів віртуалістики науковець виокремлює напрям філософсько-культурологічний, де використовуються віртуальні реальності ідеально-духовного простору. Віртуальність у психології – особливий стан суб'єктивного: особиста чи суб'єктивна історія завжди віртуальна. Наприклад, будь-яка людина в думках часто «прокручує» різні життєві епізоди, хоче повернутись у минуле й щось змінити, домислює різні траєкторії, але реальність непідвладна уяві. Комп'ютерна віртуальність може відігравати роль своєрідного містка, поєднуючи об'єктивність і суб'єктивність. Її різноманітність повинна бути *культурно зумовленою*, адже «віртуальна реальність може розглядатися й як своєрідний наркотик, оскільки об'єктом її діяння є мозок людини, а також як засіб влади над людьми, коли людина відривається від дійсності й живе в ілюзорному світі. Псевдореальність, яку бачить людина, підкорюється їй та змінюється за її бажанням» [4, с. 227]. Швидкозмінювальний світ комп'ютерних технологій спонукає студента до обізнаності з її новинками, розширюються

можливості навчальних закладів й особисті можливості педагогів щодо добору *оптимальних засобів навчання й викладання*.

Отже, критичне ставлення до інформаційних джерел – важливий елемент інформатичного складника загальнокультурної компетентності студента. «Людина володіє щасливим даром боронитися від інформації й забувати все, що для неї не є значущим» [3, с. 76], – зазначає О. Вишневський. Повсякденне життя молоді переобтяжене різноманітною інформацією, і ставитися до неї критично, аналізувати зміст, розуміти, з яких джерел вона походить і наскільки відповідає потребам людини можна завдяки особистій культурі.

Література

1. Астафьева О. Н. Синергетический подход к исследованию социокультурных процессов: возможности и пределы : монография / Ольга Николаевна Астафьева. – М. : Изд-во МГИДА, 2002. – 295 с.

2. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / Андрей Владимирович Брушлинский. – М., 1994. – 66 с.

3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / Омелян Вишневський. – К. : Знання, 2008. – 566 с.

4. Дюжев Д. В. Виртуальная реальность: проблема концептуального потенциала / Д. В. Дюжев // Наука. Релігія. Суспільство. – 2003. – № 3. – С. 226–231.

5. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями / М. Мид // Культура и мир детства. – Режим доступу: www.countries.ru/library/texts/mid.htm.

6. Проблемы качества образования // Компетентность человека – новое качество образования. Кн. 2 : материалы XIII Всерос. совещания / под ред. А. В. Хуторского. – М. ; Уфа : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2003. – 72 с.

ЖАРКОВА Роксолана

ДИТИНСТВОГРАФІЯ: ПИСЬМО ЯК МОЖЛИВІСТЬ (САМО)НАРОДЖЕННЯ

Проблема осмислення феномену дитинства належить до глобальних, себто полікультурних і полідискурсивних. Дискусійність (само)визнання дитинства як окремої категорії у-собі й для-себе провокує низку рефлексій у різних галузях гумані(тари)стики. Дитинство – це особливе замкнуте поле дієвості-й-вербальності, перебування у якому позначене своїми законами дій-і-слів, які часто дорослі вважають для себе «неперекладними»: це особливе «плем'я» – «*tribal group*» (І. Кон) зі своїми правами і правилами, зі своїм досвідом/дослідом буттєвості. Теоретичні розвідки про деякі аспекти феномену дитинства (Ф. Арієс, Л. Виготський, Л. Демоз, І. Кон, К. Леві-Стросс, М. Мід, Ж. Піаже, Е. Тайлор, Дж. Фрезер, З. Фройд та ін.) вказують на важливість дескрипції цього унікального явища. Література теж значною мірою допомагає зрозуміти дитяче світосприйняття, плекає дитяче світовідчуття, дозволяє дорослим посередництвом слова формувати і модифікувати дитяче світорозуміння, впливаючи на особистісний та мовний розвиток. Літературна соціокультурна комунікація сприяє діалогізму дорослого і дитини, створюючи особливий наратив бесіди, наратив питань-і-відповідей.

Тексти дорослих про (своє!) дитинство (*дитинствографія*) двояко функціональні: вони допомагають скриптору, хронотопно віддаленому від свого минулого, заново пережити момент входу і виходу зі свого «the children's world» у письмі, стають спробою само-себе-народження як відновлення іншого-я у структурі тексту; і водночас дають читачеві шанс

помандрувати з ним-скриптором у його-скриптора там-і-тоді буття. Авторіві важливо ділитися своїм дитинством з іншими, щоби не ділити його, а цілковито його само(до)заповнювати власними пам'яттями і власними фантазіями у просторі письма. Писати про дитинство навіть тоді, коли пишеш не-про-себе і не-себе, і коли якась/якийсь персона-ж може тобі сказати про тебе більше, ніж можеш ти – це змогти довірити іншим чи довірити-ся у своїй текстовій інфантильній безпомічності як авторській всемогутності. Проект само-себе-розповідання «як про іншу людину» дозволяє вивільнити свої фобії і комплекси, свої потяги і бажання, візуалізувати частини небаченого, аудіовербально о-мовити невимовність того, що ми називаємо спогадом дитинства. Часто він фрагментарний, розпорошений у таких собі «les petites histories» (за терміном Ж.Ф. Ліотара), а-центрованих маленьких доріжках «маленьких людей», які ступають закапелками лабіринту своїх (під)свідомостей. Тому писати і читати дитинство стає своєрідним блуканням у лабіринтах буття/небуття, шуму/тиші, промовляння/мовчання, позначених комами продовжень і крапками закінчень.

Для чого нам шукати сутність дитинства і шукатися у чужих дитинствах? Напевно, щоби пояснити все те хвилююче, що має домом лабіринт, що прагне вирватися з його обмежувальних стін, а насправді – народжується, а потім виростає, і ці стіни стають йому затісними і розсипаються від ваги його досвідів і про-житостей. Кореляція психосоматичних полюсів «дитина»/ «дорослий» у художніх текстах допомагає провести (не)чітку лінію розуміння цього дво-свіття в Єдиному, адже дитинство як категорія «має значення лише в контексті взаємовідносин з дорослими» [1, 178].

Література

1. Квас О., Кемінь В. Проблеми дитинства через призму європейських дослідницьких студій на зламі XX та XXI ст. / О. Квас, В. Кемінь // Вісник НТУУ «КПІ» : Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 1. – С. 177 – 181.

ЗАЙЧЕНКО Іван

ПЕДАГОГІЧНА ЖУРНАЛІСТИКА І. Я. ФРАНКА

Педагогічна журналістика – це розділ журналістики, що висвітлює проблеми освіти, школи, педагогічної думки й педагогічної науки. Зародившись у першій половині XIX ст. у вигляді окремих уривків, статей і заміток у громадсько-політичній і громадсько-літературній пресі про проблеми освіти, школи й виховання, пройшла шлях до створення спеціалізованих наукових і науково-популярних періодичних педагогічних видань, що відображають важливі питання розвитку освіти, школи, виховання, педагогічної науки.

«Журналістика – 1. Періодичні видання. 2. Літературно-публіцистична діяльність у журналах, газетах, на радіо і т. ін.; професія журналіста» [1, с. 278]. Під «педагогічною журналістикою І. Франка» ми будемо розуміти педагогічні й літературно-публіцистичні праці І. Франка, у яких висвітлюються проблеми освіти, школи, виховання, педагогіки, як науки про виховання, опубліковані ним у газетах і журналах 70-х рр. XIX – початку XX ст.

І. Франко був засновником і редактором часописів «Друг», «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Світ», «Зоря», «Діло», «Літературно-науковий вісник», «Kurjer Lwowski», «Prawda», «Народ», «Хлібороб», «Життя і слово», «Громадський голос» та ін., в яких вмістив чимало творів на педагогічні теми.

Найпомітнішими педагогічними працями І. Франка є: *статті* «Наука і її взаємини з працюючими класами», «Мислі о еволюції в історії людськості», «Критичні письма о галицькій інтелігенції», «Чи вертатись нам назад до народу?», «Чого хоче «Галицька

робітнича громада?»), «Чого ми хочемо?», «Чого вимагаємо?», «Середні школи в Галичині в 1875–1883 рр.», «Народне шкільництво в Галичині», «Наші народні школи і їх потреби», «До історії освіти в Галичині», «Народні школи на Правобережній Україні», «Великі діяння пана Бобжинського», «Кілька слів о тім як упорядкувати і провадити наші людські видавництва», «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах», «Віче в Турці», «Емерик Турчинський», «Вісті з Галичини. Допис про Дрогобицьку гімназію», «Ученицька бібліотека в Дрогобичі», «Хвилі назадництва», «Нариси з історії української літератури в Галичині», «Ревізія шкільних бібліотек», «На чий млин вода?», «Наукова читальня», «Таємничі товариства молоді», «Наші рільничі школи», «Педагогічні невігласи», «Одвертий лист до Галицької української молоді», «Робота відділу крайового перед соймом», «Справи крайові» та ін.; *оповідання* «Оловець», «Отець гуморист», «Малий Мирон», «До світла», «Історія кожуха», «Грицева шкільна наука», «Борис Граб»; *п'єса* «Учитель» та інші твори.

У своїх творах І. Франко засуджував соціальну й національну політику Австро-Угорської імперії і російського царизму в галузі освіти – організацію шкільництва, завдання, принципи, зміст, методи й засоби навчання й виховання в тогочасних школах України. У його педагогічних творах чітко простежується концепція нової, демократичної, соціальної й національної системи освіти й виховання в Україні – її мета, завдання, зміст і методи навчання й виховання, проблеми підготовки учителя для нової школи.

У статтях «Про соціалізм», «Мислі о еволюції в історії людськості», «Чого вимагаємо?», «Середні школи в Галичині в 1875 – 1883 рр.» та ін. І. Франко розкрив лицемірний характер принципів свободи, рівності й братерства, проголошуваних владою імущих. Підкреслюючи, що принцип свободи при капіталізмі насправді означає свободу визискування найманих робітників капіталістами, що гасло братерства ситих з голодними – це лише пуста фраза й гірка насмішка. У статті «Про соціалізм» він писав: «Тепер усі мають право ходити до школи й учитися, але чи всі мають змогу?». Адже для того, щоб діти неімущих могли вчитися, потрібні гроші для їх утримання, а їх то в неімущих і немає. Злиденні заробітки, виснажлива праця, відсутність вільного часу не дають можливості робітникам «стреміти до достатньої освіти і духовного росту як свого власного, так і своїх дітей». Діти робітників змушені були працювати на фабриках і промислах, важких земляних роботах, за що отримували мізерну жебрацьку платню. Це призводило до виснаження молодих несформованих організмів, обумовлювало високу дитячу смертність. В містах і селах Галичини блукали сотні сиріт, бездомних позбавлених будь-якого догляду.

І. Франко розкривав і таврував ворожу політику польської шляхти щодо українців і їх освіти, суворий режим, встановлений властями у школах Галичини. Шкільні статuti забороняли, наприклад, створення учнівських товариств. За учнівською молоддю був встановлений як одвертий, так і таємний нагляд з боку опікунів, учителів, духовних осіб і поліції. Учням заборонялося читати книжки, не передбачені навчальними програмами. У кімнатах, де проживали гімназисти, влаштовувались обшуки. Обмежувались також громадянські права студентської молоді. Студентам заборонялося брати участь у політичних організаціях, у зборах несанкціонованих «зверху» тощо.

І. Франко з обуренням писав про відсутність у Галичині вищих навчальних закладів з українською мовою викладання, стежив за ходом боротьби студентської громадськості за створення українського університету, про що, зокрема свідчать його статті «Українсько-руська література і наука в 1899 році», «Наша поезія в 1901 р.» та ін.

У багатьох творах І. Франко розкрив і рішуче засудив антинародну політику російського царизму спрямовану на русифікацію українців на східноукраїнських землях. Емський указ 1876 року він називав «соромною плямою на чолі

самодержавства, що у себе дома відгородило 25 мільйонів людей неперелазним муром від джерела культури, яким є рідна мова».

Виховним ідеалом І. Франка була всебічно й гармонійно розвинена, активна й діяльна людина-борець, «каменярь» нового суспільства, яка спроможна самовіддано боротися за ліквідацію несправедливих суспільних порядків, добробут українського народу, його краще майбутнє.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976-1986. – Т. 1-50.

ІВАХНЕНКО Тамара

СОЦІОКУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Кардинальні зміни, що відбуваються в суспільстві, висувають високі вимоги до особистісних та професійно значущих якостей національних кадрів з вищою освітою. Справжньому спеціалістові властива широта світосприйняття, знання історії свого народу, розуміння проблем сьогодення, чітка громадянська позиція, оскільки інтереси будь-якого професіонала, якщо він людина інтелегентна, не обмежуються вузькими фаховими рамками. Адже людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови.

Педагогічний дискурс взаємовпливу мовної особистості та суспільства набуває надзвичайного сенсу й важливості за умов входження України до європейського освітнього простору.

Тому існує невідкладна потреба дослідження мовної особистості як соціокультурного феномену, в якому відображаються соціокультурні характеристики як конкретного соціуму, так і людства в цілому.

У сучасному світі точиться своєрідна боротьба за соціальну пам'ять. Ким вийдуть з цієї боротьби українці – переможцями чи переможеними, чи залишать фрагменти своєї культури для інтелектуальної історії людства – значною мірою визначатиметься сформованістю їх мовної особистості.

Грамотність є основою мовної культури. Це дотримання загальноприйнятих літературних норм – орфоепічних, акцентуаційних, словотвірних, морфологічних, лексичних, синтаксичних, орфографічних та стилістичних. Мовлення має бути не лише правильним, а й лексично насиченим, синтаксично багатим та різноманітним.

Значне місце відведено дослідженню соціокультурної та мовленнєвої компетентності у професійній діяльності, зокрема у такій, котра безпосередньо пов'язана із здійсненням комунікації (Н. Завініченко, Л. Любчак, С. Макаренко, О. Нещерет, Ю. Паскевська, І. Тяллева, Н. Шевченко, Н. Шацька).

Значні наукові здобутки у вирішенні проблеми мовної особистості отримали Т. Донченко, Л. Мацько, В. Мельничайко, А. Нікітіна, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, Л. Струганець, Г. Шелехова та ін. Науковці підкреслюють специфіку мовленнєвих умінь як прояв професіоналізму, визначають структуру і зміст комунікативності.

Високий рівень мовної компетенції – невід'ємна, органічна складова освіченого фахівця будь-якого профілю, основа його успішної професійної діяльності. Мовна культура не постає на порожньому місці; це постійна робота, спрямована на виховання і

вдосконалення кращих людських чеснот, створення свого фахового образу, досягнення соціального престижу в суспільстві. Видатний український учений Олександр Опанасович Потебня писав: «Мовна індивідуальність виділяє людину як особистість, і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства». Мовна культура повинна увійти у світоглядні орієнтації сучасної молодшої людини.

Відзначимо, що мовна особистість має такі ознаки: мовна свідомість і мовна самосвідомість. Виходячи з критерію сприйняття мови як цінності, П. Селігей виділив такі рівні мовної свідомості:

- нульовий: над мовою не лише не замислюються, а й узагалі не помічають її;
- низький: мову сприймають як щось неістотне, жодної цінності в ній не вбачають, потреби в мовній політиці та в охороні мови не усвідомлюють;
- середній: мова стає об'єктом роздумів і оцінок, які нерідко виявляються суб'єктивними, ненауковими; наприклад, рідну мову вважають найкрасивішою і найкращою, а чужі – потворними й неповноцінними; мову поцінують лише як ужитковий засіб спілкування, а її глибшої сутності як культури- і націєтворного явища не відчують;
- високий: властивий усім, хто ставиться до мови активно, зацікавлено й відповідально; мовно свідомі люди: 1) досконало обізнані з мовними нормами, сприймає їх як стандарт і запоруку успішного спілкування; 2) прагне до мовного самовдосконалення; 3) наділена опірністю до мовного безкультур'я та нігілізму; 4) сповідує культ рідної мови, а отже виступає запорукою мовної стійкості [2].

Як вважає І. Огієнко: «Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати на збільшення культури своєї літературної мови» [1].

Через мовну особистість можливо конкретніше охарактеризувати мову як суспільно-культурне явище і зрозуміти характер її функціонування в суспільстві, що змінюється. Тому в період соціокультурної трансформації мовна проблема набуває не тільки культурного, а й політичного змісту, стає предметом активної суспільної боротьби. Визнання повноцінності мови, надання їй достойного місця серед інших національних духовних цінностей, повага до неї як до національної святині формує у свідомості молодих людей уявлення про себе як про повноцінну, самодостатню націю.

Отже, формування мовної особистості – це довготривалий процес, який потребує об'єднання творчих зусиль фахівців-науковців, педагогів-практиків, громадських організацій і суспільства в цілому.

Література

1. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний Катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І. Огієнко // Слово. – 1991. – Ч. 13. – Липень. – С. 4 – 5.
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/Мовна_свідомість.

КАЛАНДИРЕЦЬ Неля

ЗМІСТОВІ СКЛАДНИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Аналіз професійної діяльності керівників і спеціалістів з економіки підприємств свідчить, що у своїй практичній діяльності вони постійно стикаються з необхідністю ухвалення управлінських рішень із найрізноманітніших питань. Від їх ефективності залежать результати виробничо-фінансової діяльності аграрних формувань. Діяти швидко і рішуче – обов'язок кожного керівника. Більшість управлінських рішень в аграрній сфері має

комплексний характер, потребує системного аналізу умов сільськогосподарського виробництва.

Беручи до уваги вищезазначене, ідея комплексної, систематичної підготовки сучасних фахівців з економіки до підприємницької діяльності посідає чільне місце під час організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах освіти, зокрема й аграрних. Однією з основних вимог до підготовки майбутніх економістів-аграрників є формування у них підприємницької компетентності.

Підприємницьку діяльність в аграрному секторі можуть здійснювати як окрема людина, так і група людей. Закон України «Про підприємництво в Україні» встановлює, що суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути громадяни нашої держави, інших країн, не обмежені законом у право- або дієздатності, та юридичні особи всіх форм власності [2].

Успіх у підприємництві базується на здатності підприємця ухвалювати правильні (обґрунтовані) рішення. Підприємець є визначальною особистістю у підприємстві, ключовою (центральною) фігурою у ринковій економіці. Будь-який підприємець працює як ділова людина, але не будь-яку ділову людину можна назвати підприємцем.

Саме ініціатива, самостійність, творчість та динамізм дозволяють енергійним людям, якими і є підприємці, перетворювати цікаві ідеї на реальність. Які ж основні функції виконує підприємець? Він виконує чотири функції, властиві саме цьому виду діяльності: ресурсну, управлінську, інноваційну, ризикову.

Ресурсна функція полягає у тому, що підприємець бере на себе ініціативу в поєднанні фінансових, виробничих, матеріальних, сировинних, людських, інформаційних, інтелектуальних та інших ресурсів у процесі виробництва товару чи надання послуги, організовує виробництво, розподіляє засоби виробництва і трудову діяльність.

Управлінська функція підприємця полягає в ухваленні управлінських рішень на всіх стадіях виробничої та збутової діяльності, здійснення організації, планування, мотивації та контролю виробництва.

Інноваційна функція передбачає здійснення інновацій (нововведень), освоєння нової продукції, нових технологій та нових форм організації виробництва і праці, пошук нових ринків збуту, нових засобів задоволення потреб споживача, перехід від традиційних до нових форм господарювання, що не мають аналогів у господарській діяльності.

Ризикова функція полягає в необхідності ухвалення рішень, спрямованих на досягнення успіху, але не гарантують його через невизначеність та мінливість економічної ситуації. Підприємець ризикує не лише своєю власністю, вкладеними коштами, а й своєю працею, часом діловою репутацією.

Характер підприємницької діяльності висуває певні вимоги до особистості підприємця. Тому підприємець повинен мати не лише бажання або нахил до підприємництва, а й певні ділові якості й риси характеру. За даними п'ятирічного проекту виявлення «профілю підприємця», організованого американською фірмою «Мак-Бер енд Компані», виділено 21 найважливішу рису «оптимального типу підприємця». Найбільш важливі серед них такі:

- 1) організаційно-господарське новаторство;
- 2) готовність та здатність до ризику;
- 3) пошук нових можливостей та ініціативність;
- 4) орієнтація на ефективність та якість продукції і обслуговування;
- 5) майнова відповідальність та цілеспрямованість;
- 6) висока інформованість та постійне спостереження;
- 7) здатність до жертв в інтересах справи;
- 8) чіткість, планованість у роботі;

9) здатність переконувати людей, комунікабельність, чесність, надійність тощо [1].

На основі аналізу підходів науковців до характеристик підприємницької діяльності та результатів власного пошуку виокремлюємо такі *змістові складові підприємницької компетентності майбутнього економіста аграрної галузі*:

- здатність по-новому мислити, генерувати інноваційні бізнес-ідеї, перетворюючи їх на нові технології для отримання прибутку;
- здатність працювати за межами запропонованих вимог і в умовах невизначеності;
- здатність оперативно оцінювати перспективність нових ринкових можливостей для бізнесу, економічні та соціальні умови здійснення підприємницької діяльності;
- здатність розробляти власні бізнес-плани створення і розвитку нових організацій, напрямів діяльності, продуктів;
- здатність до ухвалення рішень, готовність взяти на себе відповідальність за їх наслідки;
- розуміння суті проблеми і вміння знаходити новаторське її рішення в стандартних і нестандартних ситуаціях;
- уміння налагоджувати зв'язки, домовлятися, комунікувати з різними партнерами, укладати ефективні угоди;
- уміння контролювати використання ресурсів, забезпечувати оптимальний розподіл ресурсів між операціями і проектами;
- готовність ризикувати, вміння управляти ризиком;
- готовність до особистого і професійного саморозвитку;
- здатність до критичної оцінки особистих переваг і недоліків.

Література

1. Варналій З.С. Основи підприємницької діяльності: навч. посібник / З. С. Варналій, В. О. Сизоненко. – К. : Знання України, 2004. – 404 с.
2. Закон України «Про підприємництво» [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.

КИРИЧОК Інна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТУЇЦІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕРЦЕПТИВНОЇ ТЕХНІКИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Задекларована особистісно-орієнтована парадигма освіти актуалізує осмислення специфічної своєрідності професійної діяльності учителя-гуманіста нового типу як неповторної особистості, носія загальнолюдських цінностей, глибоких знань, високої культури; як втілення в собі людського ідеалу. У педагога початкової школи повинні бути сформовані вміння глибоко проникати у внутрішню сутність учня, що ґрунтуються на широкому спектрі перцептивних здібностей. Розроблення систематичної покрокової програми з майбутніми учителями дозволить розвивати у них здатність до пізнання, розуміння емоційного стану вихованців, їх індивідуально-типологічних особистісних характеристик, ціннісного ставлення до школярів, добору тих методів та прийомів, що забезпечать оптимальну міжособистісну взаємодію у педагогічному процесі.

Ми пропонуємо розглядати перцептивну техніку вчителя як особливу систему вмінь, яка дає змогу проникати у внутрішній світ школяра, специфічну здатність, цілісне охоплення умов проблемної ситуації та її оптимальне розв'язання, уміння прогнозувати наслідки

використання певних методів та прийомів, уміння керувати власною увагою та увагою. До основних компонентів перцептивної техніки належать такі складові: професійно спрямована педагогічна інтуїція; увага, уява, фантазія як фактори творчого вивільнення педагога; рефлексія як здатність оцінювати власну діяльність та бачити себе очима інших.

Педагогічна інтуїція як складова перцептивної техніки розглядається вченими як особлива якість педагога, яка характеризується специфічним чуттям, проблемним баченням, творчим уявленням, чіткою проникливістю, практичною мудрістю [1, с. 88].

Звертаючись до наукових джерел [1-4] щодо особливостей прояву інтуїції у педагогічній діяльності, можна зауважити, що вчені пов'язують її з творчістю, з конструктивною діяльністю вчителя, педагогічною імпровізацією та індивідуальним стилем педагогічної діяльності.

Багаторічний досвід педагогічної діяльності дозволив нам створити програму, спрямовану на формування навичок та вмінь перцептивної техніки у майбутніх вчителів початкової школи, яка реалізується під час викладання курсу «Сучасні педагогічні технології», «Педагогічна майстерність», спецкурсів «Іміджологія сучасного вчителя», «Актуальні проблеми педагогіки: теоретико-методологічні та технологічні засади професійно-педагогічної підготовки сучасного вчителя».

Доцільним вважаємо також розробку спецкурсу «Перцептивна техніка вчителя», який би систематизував знання майбутніх педагогів з проблеми перцептивної техніки та сприяв пробудженню внутрішньої потреби у інтуїтивному самопізнанні, активізації своїх інтуїтивних можливостей, допоміг молодій людині пізнати свою природу, духовні можливості, був спрямований на формування вмінь та навичок проникнення у внутрішню сутність учня, аналізу та вирішення різноманітних професійних і життєвих ситуацій.

Включення майбутніх вчителів у ситуації, які моделюють їхню професійну діяльність, дає змогу осмислити педагогічну діяльність, усвідомити способи і шляхи свого майбутнього професійного становлення. Метод моделювання педагогічних ситуацій (кейс-метод) під час вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності» закріплює установки, цінності, орієнтації майбутнього вчителя початкової школи, дає змогу відчувати рівень своїх професійних можливостей, удосконалювати їх. Ми пропонуємо не лише ситуації для аналізу, а й ті, які вже були проаналізовані самими студентами. Такий підхід дає змогу майбутнім вчителям ще до педагогічної практики сформувати вміння оперативно приймати рішення, прогнозувати можливі наслідки своїх дій та вчинків, налаштувати себе на діяльність, спілкування з учнями, адекватно оцінювати емоційний стан учнів та їх діяльність. Використання кейс-методу допомагає знизити студентам переживання за можливі помилки у педагогічному процесі.

Отже, педагогічна інтуїція – це складне поняття, що має специфічну структуру, характеризується як несвідомий добір педагогом найбільш ефективних та доцільних методів педагогічного впливу в ситуаціях нестачі інформації про сутність педагогічних явищ. Основними формами розвитку вмінь та навичок педагогічної інтуїції є такі: використання у педагогічному процесі інтерактивних методів навчання, мультимедіа технологій, кейс-методу та методу портфоліо під час семінарських занять, роботу в Інтернеті, розроблення індивідуальних та навчально-дослідних завдань, використання спеціально розроблених міні-тренінгових комплексів, індивідуальні завдання, що їх виконують майбутні вчителі під час педагогічної практики в школі, творчі проекти. Комплекс різноманітних форм та методів, на наш погляд, забезпечить початковий етап формування навичок та вмінь педагогічної інтуїції у майбутніх вчителів початкової школи.

Література

1. Богданова І. М. Педагогічні інновації в системі підготовки вчителя: кінець XX – початок XXI ст.: монографія / І. М. Богданова. – Одеса: М. П. Черкасов, 2009. – 157 с.
2. Литвинова А. Л. Роль интуиции в научном познании // Философия о предмете и субъекте научного познания. / Под ред. Э. Ф. Караваева, Д. Н. Разеева. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С.135-150.
3. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. — К. : Вища школа, 1997. — 349 с.
4. Тюріна Т.Г. Феномен інтуїції: кн. для педагогів, психологів / Т. Г. Тюріна. – вид. 2-е. – Львів: Сполом, 2007. – 120 с.

КОВАЛЬЧУК Василь

ОСВІТНЯ І ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І. Я. ФРАНКА

Значний вплив на розвиток освіти в Галичині у 1856-1916 рр. належить І. Я. Франку. Письменник вказував на неналежне фінансування шкільництва державою, критикував систему освіти Галичини за її недемократичність, адміністративно-поліцейську діяльність, авторитарний стиль управління. У численних працях він висловлював свої думки щодо освіти та її якості. Вважав, що вона не відповідає вимогам часу та самого народу, тенденціям прогресивної педагогіки.

Організація освітнього процесу, на думку Івана Яковича, має відбуватися в поєднанні оволодіння науковими знаннями та розвитком тіла в процесі фізичної праці. Критиці піддавав також використання у вихованні будь-яких релігійних, моральних чи суспільних забобонів. За його словами, середні школи набивали голови учнів різними, нікому не потрібними «премудростями», серед яких чільне місце відводилось латинській і стародавній грецькій мовам, богослов'ю. Успіх виховання правдивого, всебічно розвинутого й сильного покоління можливий лише завдяки боротьбі з реальними життєвими труднощами, в якій діти мають можливість оперувати протилежними аргументи й доказами. Коли відбувається протистояння протилежних ідей, тоді відточуватимуться й мислення молоді. На думку І. Франка, в навчальному процесі має використовуватися найкращий досвід попередніх поколінь, навчання має поєднуватися з працею, а всебічному розвитку мислення дітей не мають перешкоджати різні забобони.

У своїх статтях І. Франко наполягав на необхідності реформ в навчальних закладах та відповідності їх «дійсним» умовами народного життя [2]. Ці вимоги полягали в такому:

- навчання і виховання підростаючого покоління повинно мати громадянський характер;
- освіта має бути доступною для всього народу;
- в навчанні має відбуватися всебічний розвиток усіх здібностей дитини;
- школа має бути відокремлена від церкви [3].

І. Франко наполегливо вимагав запровадження у школі демократичного устрою життя, основними елементами якого мають бути: ідея пріоритету прав особистості, забезпечення широкої участі громадськості, створення можливостей для діяльності учнів не тільки під час навчального процесу, а й поза ним, урахування вікових можливостей та особливостей дітей [1, с. 8].

Він глибоко усвідомлював вирішальну роль учителя у початковій, середній та вищій школах. Тому часто критикував схоластичні методи навчання, зневажливе ставлення до

особистості дитини, знущання над дітьми бідняків, неуцтво вчителів. Водночас він добре розумів, що система навчання й виховання може бути докорінно змінена лише після скасування експлуататорського ладу. Також Іван Якович звертав увагу на важке матеріальне становище учителів краю, їхню юридичну безправність, факти національної дискримінації педагогів. Він вимагав створити для вчителя відповідні матеріальні умови, удосконалити його підготовку, зменшити кількість наглядців, надати йому право виходити за рамки шкільної програми тощо. Критикуючи навчальні плани, програми, методи навчання в середній школі за їх прихильність до вивчення старослов'янської мови, староруського письма, давньої літератури вважав за необхідне вивчення живої української мови, творів вітчизняних авторів.

Отже, провідними педагогічними ідеями І. Франка є: гуманізм, народність, демократизація, індивідуалізація виховного й розвивального навчання. Найважливіші духовно-культурні цінності виховання особистості у творчій спадщині вченого: загальнолюдські, національні, громадянські [1, с. 4].

Тогочасні прогресивні погляди та педагогічні ідеї І. Франка щодо освіти залишаються актуальними і нині й співзвучні з тими завданнями, що постали перед сучасною системою освіти й виховання.

Література

1. Вишнівський Р. Й. Ідея національної школи у творчому доробку Івана Франка. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Р. Й. Вишнівський. – Дрогобич, 2010. – 20 с.
2. Ігнатушна А. Освітньо-педагогічні погляди І. Франка [Електронний ресурс] / Алла Ігнатушна. – Режим доступу до ресурсу: <http://istorpedagoglpk.blogspot.com/2014/12/102.html>.
3. Франко І. Чого хоче Галицька робітничка громада? // Зібр.творів: У 50 т. – К., 1985. – Т. 44. Кн. 1.

КОЗИЧ Ірина

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожний фахівець у своїй діяльності постійно стикається з проблемами, пов'язаними з комунікацією. Уміння продуктивно і безконфліктно спілкуватися не тільки важлива професійна якість сучасного фахівця, але й необхідна складова загальної культури людини. Спілкування є важливим процесом взаємодії суб'єктів професійної діяльності, під час якого відбувається обмін інформацією, досвідом, здібностями. Низька самооцінка, скутість в діалогах, невміння вислухати співрозмовника – усе це може зашкодити навіть дуже здібному фахівцеві, непоправно зіпсувати відносини з колегами. Особливої шкоди низький рівень комунікативної культури завдає професійній діяльності педагога.

Зазначимо, що це питання знайшло відображення у вітчизняній філософії (В. Шинкарук, В. Андрущенко, В. Кремень, О. Забужко), у психології (К. Абульханова-Славська, І. Бех, І. Зязюн, О. Киричук, М. Боришевський), у педагогіці (М. Євтух, О. Сухомлинська, А. Бойко, В. Сухомлинський, А. Макаренко).

Переважає більшість учених вважає, що комунікативна культура неможлива без співпереживання, без включення до свого внутрішнього світу цінностей, поглядів, почуттів іншої людини. Осмислюючи причини тих чи інших учинків, поглядів, оцінок інших людей, особистість починає глибше осягати себе, свої чесноти й вади. Порівнюючи себе з іншими,

людина збагачується осягненням складного внутрішнього світу інших людей, їхніх моральних якостей, стилю і манер поведінки.

Формування уявлень у студентів спеціальності «Педагогіка вищої школи» освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» про особливості використання професійних мовленнєвих жанрів дозволить їм якісно та усвідомлено продукувати дискурси різних типів (опис, розповідь, роздум), адекватно добирати мовні засоби відповідно до поставленого завдання та умов спілкування. На нашу думку, підвищення комунікативної культури майбутніх викладачів вищої школи відбувається у процесі формування в студентів знань про професійне мовлення як засіб розвитку студента, а також формування системи комунікативних навичок, специфіка яких визначається особливостями ситуацій професійного навчального спілкування. Ситуація професійного навчального спілкування – це сукупність характеристик, які визначають мовленнєву поведінку педагога в моменти його професійної діяльності.

Професійно-педагогічна комунікація (лат. communicatio – зв'язок, повідомлення) – система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин.

За І. Тимченком, комунікативна культура – це цілісне динамічне утворення, що забезпечує адаптацію та самореалізацію особистості в сучасному суспільстві. До її компонентів він відносить мовленнєву культуру та культуру спілкування. Домінантними у формуванні комунікативної культури у студентів є передусім розвиток психологічних і розумових здібностей, які широко проявляються у процесі комунікації; допомога в оволодінні засобами комунікації, а також зміцнення соціальних установок, необхідних для адекватного успішного спілкування з іншими людьми.

Основна сфера діяльності педагога – навчальне заняття. Воно поєднує різні форми, жанри, функціональні різновиди спілкування. Педагогові важливо дотримуватися мовленнєвого етикету заняття, творчо інтерпретувати конкретні комунікативні ситуації. Дотримання етикету розширює комунікативні можливості педагога, забезпечує ефективний обмін почуттів і думок, робить спілкування бажаним, а процес передавання і сприйняття інформації – цікавим, психологічно актуальним. Причинами низької культури спілкування педагогів можуть бути недостатня увага до проблем організації спілкування, недостатня увага до вікових та індивідуальних особливостей студентів, небажання підвищувати рівень культури спілкування.

Отже, окреслені ознаки комунікативної культури студентів перебувають у тісній взаємодії, і нехтування хоча б однією із них неможливе, особливо коли студент завершує своє професійне навчання. Тому визначальним фактором, що виступає запорукою успіху майбутнього педагога вищої школи, є саме розвинена комунікативна культура. Загалом сукупність науково-професійних, моральних, естетичних і філософських знань, умінь, навичок, якими оволодіває студент, його особисте, ціннісне ставлення до інших людей і до самого себе проявляється у його діяльності, поведінці і сприяє утвердженню комунікативної культури. А чим вищою є загальна культура, тим більше вона відображається у потребі спілкування і розвитку комунікативної культури. Особистість майбутнього викладача вищої школи з глибокими різносторонніми знаннями викликає не лише захоплення в інших, а й бажання спілкуватися з ним, тому що він сам встановлює контакт, шукаючи взаєморозуміння і способи передавання своїх ідей та думок.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

Сучасний світ вимагає радикальних змін у всіх галузях життя. Щоб жити у цьому світі, особистість має бути освіченою, мати бажання змінювати себе відповідно до сучасних вимог.

Інноваційний характер вищої освіти висуває нові вимоги до особистості викладача. Він має бути не лише професіоналом, а й володіти комунікативною компетентністю.

Компетентний – це той, хто має певні знання в тій чи іншій галузі. Компетентна особистість – це та, яка володіє гарною базою знань, постійно займається самоосвітою, саморозвитком.

Успіх комунікації великою мірою залежить від мовної компетенції адресанта і адресата (викладача-студента). Учасники спілкування повинні володіти мовою, використовувати правильно усі її рівні (фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний, пунктуаційний, орфографічний, орфоепічний).

Поняття «комунікативна компетентність» на сьогодні немає загальноприйнятого дефініювання. Наприклад, його трактують 1) як сукупність знань про спілкування в різноманітних комунікативних ситуаціях і з різними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективного застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата (Г. Андрєєв, Ф. Бацевич, Л. Уманський та ін.); 2) як сукупність сформованих цінностей, знань, умінь, навичок, особистісних характеристик, що дозволяє викладачеві ефективно здійснювати спілкування у сфері професійної діяльності (Л. Козак та ін.); 3) як сукупність загальноосвітніх і професійних знань і вмінь, соціальних і етичних норм поведінки людей в інформаційному оточенні; уявлення про інформаційні об'єкти та їх перетворення в людській діяльності, в тому числі за допомогою засобів інформаційних технологій, технічних і програмних засобів, що реалізують ці технології. (Л. Дідух та ін.)

Отже, комунікативну компетентність витлумачують як здатність особи та вміння якісно спілкуватися, необхідне кожній особистості впродовж усього життя, застосовуючи в різних побутових, офіційно-ділових, наукових ситуаціях.

Варто зазначити, що комунікативну компетентність розглядають і як складову спілкування. Обсяг поняття «комунікативна компетентність», його складові також досі не мають загальноприйнятого й однозначно визнаного трактування. Дослідники виокремлюють від трьох його компонентів. Це пов'язано з тим, що в актуальною і тепер є проблема обґрунтування критеріїв ефективного спілкування і адекватної відповідності форм спілкування і ситуації спілкування.

Однак окремі з них повторюваними в більшості наукових розвідок, присвячених розглядуваному поняттю. Це такі змістові компоненти:

- знання особистості співрозмовника; зворотного зв'язку в комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей (темпераменту, переваг, уподобань тощо) адресата, його соціальних ролей; уміння долати психологічні «фільтри», розбивати психологічні «щити»; уміння володіти навичками декодування «мови тіла» співбесідника (пара лінгвістичних засобів) (Ф. Бацевич, Г. Нестеренко, М. Обозов, Л. Петровська та ін.);

- контролю власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо (Ф. Бацевич, М. Обозов, Л. Петровська та ін.);

- постійної орієнтації в умовах та ситуації спілкування (Ф. Бацевич, М. Обозов, О. Мудрик та ін.).

Крім того, є складові, які визначають окремі дослідники, наприклад:

- комунікативні інтенції (утримування в пам'яті сказаного і постійна кореляція плину спілкування з метою мовця, його проміжними та кінцевими результатами) (Ф. Бацевич);
- дотримання комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації (Ф. Бацевич);
- орієнтації і підтримання самого процесу спілкування, тобто контролю за цим процесом (Ф. Бацевич);
- навички та уміння завершувати комунікацію, виходити з неї, контролювати посткомунікативні ефекти (Ф. Бацевич);
- знання закономірностей риторики та мови жестів (Г. Нестеренко);
- розуміння можливостей розвитку власних комунікативних компетенцій (Г. Нестеренко);
- готовність і володіння вміннями будувати, підтримувати позитивний контакт з людьми (Ю. Жуков, Г. Нестеренко, Л. Петровська та ін.) тощо.

Отже, комунікативна компетентність є складним і багатокомпонентним, інтегрованим поняттям, яке вказує на здатність індивіда самостійно застосовувати на практиці набуті знання та уміння. Крім того, комунікативна компетентність є не лише професійно важливою якістю викладача, але і є явищем його постійного її професійного зросту, самовдосконалення, оскільки є системою внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії.

КОРИЦЬКИЙ Василь

ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ДЕРЕВООБРОБНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вирішальну роль у реалізації завдань на сучасному етапі відіграє процес удосконалення підготовки спеціалістів, основні орієнтири якого забезпечуються гуманістичними пріоритетами в освіті, актуалізацією національних підходів, утіленням принципу культуровідповідності навчання, досягненням оптимального балансу між пізнавальною, оцінювальною, творчою сферами навчальної діяльності молодого покоління. Усе це зумовлює необхідність актуалізації цілого комплексу питань, що стосуються розкриття змісту й організаційної структури навчального процесу в магістратурі.

Мета статті – висвітлення педагогічних винаходів у галузі процесуально-організаційних засад професійної підготовки бакалаврів.

Сьогодення педагогічної науки неможливе без пошуку шляхів покращення освітнього процесу у вищому навчальному закладі. Динамічні зміни українського суспільства не можуть не позначитися на формуванні молодого покоління, а тому потрібна швидка перебудова роботи всіх ланок системи освіти.

Динамічний процес суспільного розвитку тісно пов'язаний із швидкими змінами кількісних параметрів національних систем освіти, зокрема, масовим поширенням обов'язкової середньої, а також вищої освіти, виникненням нових концептуальних підходів до організації, змісту та методів навчання, концептуальних розробок безперервної освіти. Однією з головних цілей безперервної освіти є розширення та диверсифікація освітніх послуг, які доповнюють базову чи вищу освіту. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про пряму залежність темпів удосконалення та розвитку виробництва, його конкурентоспроможність на світовому ринку від рівня професійної підготовки кадрів.

Отже, І. Волощук, О. Бондаренко, О. Зеліковська, О. Заболотний, І. Карапузова, С. Кирилашук, О. Маслій, О. Плутук, Е. Рамазанова, Г. Сорокіна, Т. Трегубенко, Н. Чорновол, В. Цись у своїх дослідженнях наголошують, що динамічне розгортання провідних етапів зумовлюється лінійно-концентричним принципом, згідно з яким зміст роботи на кожному етапі включає стабільні компоненти професійної освіти. Передбачається, що їх засвоєння протягом навчального процесу поглиблюється, крім того, змінюється акцентуація і обсяг певного різновиду навчальної діяльності. Кожен з етапів включає пізнавально-пошукову, оцінно-аналітичну і творчо-самостійну стратегії навчання. Ієрархічність етапів визначається збільшенням частки впровадження самостійно-творчих підходів до професійної підготовки.

Перший етап (експонувально-інформативний) характеризується спрямованістю на розширення й збагачення обізнаності у професійних питаннях, актуалізацією набутого у попередні роки навчання досвіду, його систематизацією, формуванням цілепокладальних орієнтирів навчання.

Пріоритетними формами й методами навчання виступають інформативно-оглядові лекції, що передбачають стислий виклад матеріалу за певними розділами чи темами програми; демонстрація (показ); спостереження за педагогічною діяльністю провідних викладачів, зокрема, відвідування майстер-класів, які проводить викладач з високим рівнем професіоналізму для широкої аудиторії, застосовуючи оптимальну методiku. На цьому етапі широко використовуються групові та індивідуальні консультації викладачів. Результатом навчання на цьому етапі є визначення тематики дослідницької роботи.

Другий етап (репродуктивно-аналітичний) передбачає суттєве розширення самостійної роботи бакалаврів та її індивідуалізацію, активізацію їх аналітичного мислення в галузі педагогіки й мистецтва. Особливо важливого значення набуває залучення студентів до практично-професійної діяльності, яка поки що носить фрагментарний і переважно наслідувальний характер. Пріоритетними виступають такі форми й методи роботи, як проблемно-пошукові лекції, де створюються ситуації, що активізують аналітичну думку бакалаврів, спонукають до самостійних пошуків. Широкого розповсюдження набувають індивідуально-групові заняття, які передбачають навчальні дії декількох бакалаврів на індивідуальному занятті з метою спільного

Третій етап (продуктивно-креативний) акцентує увагу на розвитку творчої самостійності студентів у всіх різновидах діяльності. На цьому етапі бакалаври мають удосконалювати здатність до цілісного охоплення наукових проблем, мистецьких і педагогічних явищ. Зокрема, суттєвого значення набуває самостійне створення виконавської інтерпретації, проведення відкритих занять зі студентами, написання дипломної роботи.

Метою навчання є розвиток самоосвіти, здатність до самовиявлення. У цьому процесі характер взаємодії викладання й вивчення набуває нової якості, відбувається зменшення долі педагогічного керівництва (викладання) та спрямування пізнавальної діяльності бакалаврів у русло самостійних підходів.

Отже, зазначимо, що запропонований аналіз розроблення педагогічної моделі організації навчального процесу дозволив: довести актуальність проблеми моделювання навчального процесу; запропонувати специфічні підходи до створення педагогічної моделі організації навчання в галузі технології деревообробки.

Подальшого розгляду потребує питання визначення та впровадження інноваційних форм навчання та засобів активізації навчальної діяльності бакалаврів.

СТРАТЕГІЯ ПОБУДОВИ МОДЕЛЕЙ МОВНИХ КУРСІВ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ

Багатоаспектність дискурсу і можливість його презентації з різних наукових і світоглядних позицій зумовили нескінченність культурної дискусії багатьох поколінь. Наші сучасники також активно долучаються до загального процесу осмислення наукового досвіду, що призводить до побудови теорій і різних концепцій: антропологічних, семіотичних, діяльнісних, наративних, педагогічних. Предмет аналізу дискурсу визначає напрямок руху теорії і її прикладну цінність. Проте універсальним осердям усіх концепцій залишається комунікативна ситуація, в якій основними агентами є мовці, які будують діалог: аналіз дискурсу завжди стосується використання мови у спеціальному контексті. За Майклом Стаббсом (Stubbs, Michael, 1983), є три універсальні предмети аналізу дискурсу: 1) текстова одиниця мовлення (формальний предмет аналізу); 2) використання мовлення в соціальному контексті (функціональний предмет аналізу); 3) комунікативна інтеракція (діяльнісний предмет дискурсу). Зазвичай ці предмети обумовлюють і стратегії навчання мови й спілкування, побудови моделей різноманітних мовних курсів. Метою такого навчання є розв'язання проблем комунікації для розвитку особистості, для потреб бізнесу, політики, мистецтва. Розв'язання проблеми конструктивного діалогу усуває комунікативні ризики і забезпечує успішність будь-якого меседжу: педагогічного, мистецького, комерційного, дипломатичного, соціального.

Для цього сформовані так звані кейс-методи навчання спілкування у професії й сферах соціальної активності людини (case-study – англ., Fallstudie – нім.), завдяки яким можна дослідити ситуацію, розв'язати конкретну комунікативну проблему, сформулювати рішення в управлінні підприємством. Кейс-методи групуються зазвичай навколо сфери науки (природознавство, математика, лінгвістика) чи сфери професії (менеджмент, політика, управління літаком, екологічні винаходи). Так, наприклад, така стратегія аналізу математичного дискурсу за методикою Бруно Бухбергера (Buchberger, Bruno; Lichtenberger, Franz, 1981) результативно втілена в навчанні математики й інформатики й навіть подолала мовні й державні кордони. Отже, підходи до моделювання комунікативних кейсів в межах окремих дискурсів розробляються давно, добре й успішно.

Але ми переконані, що найперспективнішим підходом є розроблення успішних стратегій побудови мовних курсів навколо самої основи дискурсу – комунікативної інтеракції учасників діалогу. Розв'язання проблем комунікації вихователя дитячої групи, спеціаліста диспетчерської служби чи call-центру, соціальної довідки чи пілота літака можна об'єднати в єдиній навчальній моделі, якщо в основу покласти успішність і неуспішність інтеракції адресата та адресанта. Така модель забезпечує насамперед потрібні засоби вербального зв'язку учасників мовлення, забезпечує можливість зворотного зв'язку і перенесення знань і вмінь з однієї комунікативної ситуації в іншу. А тому пропонуємо зосередитися на навчальних моделях, які дають змогу розв'язати проблеми комунікації, незалежно від особливостей дискурсу.

Об'єднувальними характеристиками таких моделей ми визначаємо: 1) універсальність типів складних комунікативних ситуацій, які зосереджено в навчальних кейсах; 2) загальні психологічні засади комунікації, які охоплюють операцій планування, вибору мовно-мовленнєвих засобів, оформлення тексту, оцінку та контроль правильності свого мовлення і мовлення співрозмовника, 3) мультиопераційність у процесі спілкування.

Література

1. Stubbs, Michael /Stubbs, Michael, 1983. DiscourseAnalysis: The Sociolinguistic Analysis of natural Language: Oxford, Blackwell.
2. Buchberger, Bruno, Lichtenberger, Franz, 1981. Mathematik für Informatiker: Methodische Analyse der Fallstudie: Springer-Verlag, Berlin; Heidelberg, New York, p. 100-156.

МАЛІНКИНА Валентина

ІДЕЇ САМОВИХОВАННЯ І САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Першопричиною негараздів у житті людини є невміння або небажання розвиватися. Психологи і педагоги стверджують, що більшість молодих людей сьогодні не усвідомлює себе особистостями, які володіють знаннями про себе, про свою соціальну спрямованість, властивості свого темпераменту, характеру, особливості свого мислення, власні здібності, талант, професійну придатність тощо.

Значна частина випускників вищих навчальних закладів не має бажання або не здатна рухатися вперед до певних рівнів самовдосконалення. Саморозвиток, самовиховання, самореалізація як усвідомлені процеси можливі тільки за тієї умови, коли індивід оволодів певними знаннями про себе, а також уміннями та навиками самопізнання, саморегулювання, самоаналізу.

Індивід, здатний до самовиховання і саморозвитку, легше долає труднощі: соціальні, матеріальні, особистісні.

Самовиховання та саморозвиток – це свідомо діяльність, спрямована на можливу найбільш повну реалізацію людиною себе як особистості. Самовиховання та саморозвиток передбачають наявність чітко усвідомлених цілей, ідеалів, особистісних смислів.

Перші поняття про самовиховання і саморозвиток з'явилися тоді, коли людина почала усвідомлювати себе, цікавитися своєю сутністю. Принципи та закономірності сучасного самовиховання та саморозвитку базуються на працях філософів і мислителів Древньої Греції та Риму.

Отже, витоки теорії виховання дослідники знаходять у надрах філософії, яка відома як наука, що вивчає людину, сенс її буття, цілі та головну мету життєдіяльності.

Проблеми самовиховання та саморозвитку особистості почали досліджувати, коли виховання і навчання виокремилися в соціальну функцію. Античні філософи – Сократ, Платон, Аристотель, Квінтіліан та інші приділяли велику увагу вихованню особистості.

Проблеми самовиховання та саморозвитку особистості є предметом дослідження багатьох учених: психологів, педагогів, філософів, соціологів, антропологів. Дослідники окреслюють три основні етапи в еволюції психолого-педагогічних знань про навчання і виховання, а саме: донауковий період, період виникнення теоретичних концепцій, становлення та розвиток психології та педагогіки як наукових систем.

Перший етап (донауковий період) характеризується двома напрямками. З одного боку, відбувалося накопичення емпіричного досвіду виховання, навчання та освіти. У древніх філософських трактатах ми знаходимо окремі судження і висловлювання щодо змісту і завдань навчання і виховання, професії вчителя, відносин між учителем (вихователем) і учнями (вихованцями), нормами їх поведінки, які згодом набули характеру порад, правил, рекомендацій та інструкцій.

З іншого боку, проблеми виховання, самовиховання та саморозвитку вирішувалися у межах філософії давніми мислителями-філософами. Мистецтво виховання, за Аристотелем, наприклад, полягає у можливості вчителя разом із природою виховувати людину моральну, гуманну та фізично досконалу.

Другий етап – період виникнення теоретичних концепцій виховання, становлення класичних педагогіки та психології. Дослідники, науковці, освітяни цієї доби зробили вагомий внесок у розвиток теорії виховання і самовиховання. Філософи та педагоги епохи Відродження В. де Фельтре, Е. Роттердамський, видатний чеський педагог Я. Коменського та його послідовники Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці, А. Дістервег, інші західно-європейські філософи та педагоги – І. Герbart, Д. Локк, Д. Беллерс, К. Гельвецій, Д. Дідро, а також російські та українські філософи, просвітителі та науковці – М. Ломоносов, І. Бецькой, Ф. Янкович, М. Новіков, О. Радищев, Г. Сковорода та інші пропагували ідеї гуманістичного ставлення до дитини, проголосили ідеал всебічно розвинутої людини, важливу роль у формуванні якої мусило відігравати моральне виховання і самовиховання.

Третій етап складається з кількох соціально-філософських та психолого-педагогічних напрямів антропологічних знань:

1. Філософія виховання (І. Герbart, Г. Сковорода, К. Ушинський, Ф. Паульсен, Ж. Фульє, В. Ключевський, С. Соловйов, М. Бердяєв, С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, Ж. Сартр, А. Камю, К. Альбуханова-Славська, О. Ребуль та інші) особливу увагу приділяла особистості вчителя-вихователя, окреслювала його роль у виховній діяльності, а саме, допомогти юнацтву у встановленні системи міжособистісних стосунків з оточуючими, набутті певних ціннісних орієнтацій, самозміні, саморозвитку і самовдосконаленні.

2. Антропологічна течія – це концептуально-універсальне синтезуюче зання про людину, що охоплює такі науки як філософію, історію, психологію, анатомію, фізіологію та їх зв'язки з виховною практикою (Р. Штайнер, М. Монтесорі, Д. Дьюї, С. Френе, П. Каптерєв, В. Водовозов, О. Острогорський, П. Лесгафт, В. Бехтерєв, В. Стоюнін, М. Блонський, Л. Виготський, Б. Бім-Бад та ін.).

3. Природнича течія (А. Біне, В. Штерн, Д. Уотсон, Е. Торндайк, Е. Мейман, Г. Еббінгауз, З. Фрейд, І. Сікорський, Г. Россолімо та ін.) трактує людину як біологічну особу, яка формується під впливом саморозвитку задатків, закладених природою. Оскільки виховання головним чином адресоване підсвідомості, то нове трактування психоаналітиками моделі структури людської особистості як сукупності мотиваційних структур поведінки включає біологічний, індивідуально-особистісний, соціальний рівні організації та має велике значення для розвитку теорії виховної діяльності.

4. Соціологічні течії. Основна ідея соціологічних концепцій - соціальні цінності суспільства, які відображаються в його виховній системі. Починаючи з 70-х років XX ст. розвивається комунікативна теорія виховання (К. Шефер, К. Мюлленхауер, Г. Херінгер, М. Хаген, Н. Гейджа та ін.), яка представлена як різновид «вільного виховання».

5. Технократична течія виникла у середині XX століття як відповідь на потребу переосмислення життєвих реалій у зв'язку з бурхливим розвитком науки, техніки, технології виробництва. Сучасний технократизм обстоює погляд на суспільство як систему взаємодіючих чинників – техніки і технологій, соціальної структури, цінностей культури, динаміки потреб тощо.

Отже, сутність цієї течії полягає в конструюванні такого навчально-виховного процесу, який гарантує досягнення поставлених цілей на основі зворотного зв'язку.

КРЕАТИВНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ СКЛАДНИК СТРУКТУРИ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Навчальний процес повинен не лише надавати знання студентам, а й забезпечувати такий вплив на особистість, у результаті якого вона перетворюється в саморозвивальний емоційно зрілий інтелектуально-пізнавальний організм, що здатен владнати нові культурно-зумовлені ситуації спілкування та взаємодії засобом визначення й (або) створення унікальних інструментів пошуку, оброблення та практичного використання різноманітної інформації. Тому виокремлення й об'єднання креативних і пізнавальних елементів в одному складнику загальнокультурної компетентності нам видається цілком доречним. Переорієнтація освіти на пріоритет розвитку способів самостійного отримання знань зумовлює інтерес до проблеми формування у студентів особистих способів пізнання, здатності ефективно самостійно навчатися, керувати своєю навчально-пізнавальною діяльністю та створювати індивідуальний творчий продукт. При цьому студент виступає для самого себе як об'єкт керування, що планує, організовує та контролює свої дії, і також певною мірою «бере функції викладача на себе» (С. Кульневич) [2].

«Досвід творчої діяльності на відміну від наданих у готовому вигляді знань, способів діяльності, навичок і вмінь можна засвоїти лише шляхом розв'язання нових для студентів проблем. Для організації такого способу засвоєння викладач повинен конструювати проблеми, включати їх у контекст знань, що вивчаються, ділити складну проблему на підпроблеми, стежити за ходом розв'язання й скеровувати його» [3, с. 190], – писав свого часу М. Скаткін. Культура сама по собі – результат креативних зусиль і продукт творчої діяльності багатьох поколінь, тому до структури загальнокультурної компетентності студента включаємо його *креативні (творчі) здібності та пізнавальну активність, спрямовану на освоєння вітчизняних і світових культурних здобутків*.

Загальнокультурна компетентність передбачає формування у студента не лише вмінь внутрішньо- та міжкультурного спілкування, а й умінь «використання евристичних процедур (курсів наш), що забезпечують його ефективність, і стратегій постійного пізнання особливостей конкретних культур й особливостей їх взаємодії» [1, с. 315]. Слово «евристика» походить від грецького *heurisko*, що означає «шукаю, знаходжу, відкриваю», своїм корінням використання евристичних процедур у навчанні виходить із педагогічної практики Сократа, який шляхом спеціальних запитань і розмірковувань допомагав співбесіднику самостійно знайти розв'язок проблеми чи відповідь на питання; у результаті істина відкривалася й учню, і педагогу. Евристичні навчальні процедури передбачають «народження знань замість «передачі» [4, с. 169]. У дидактичному аспекті використання евристичних процедур зводиться до застосування студентом індукції, що передбачає сходження від часткових уявлень до загальних понять, конструювання дефініцій понять (у тому числі – культурологічних) за напрямом від поверхових до більш глибоких, бачення двох і більше варіантів вирішення завдання чи проблеми, формулювання суперечностей або їх штучне створення для виявлення й подолання незнання.

Література

1. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению : дис. ... д-ра пед. наук / Галина Васильевна Елизарова. – СПб., 2001. – 371 с.
2. Кульневич С. В. Педагогика личности от концепций до технологий : учебно-практ. пос. для учителей и классных руководителей / Сергей Владимирович Кульневич. – Ростов-на-Дону : Творческий центр «Учитель», 2001. – 160 с.
3. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / Михаил Николаевич Скаткин. – М. : Педагогика, 1980. – 95 с.
4. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / Андрей Владимирович Хуторской. – СПб., 2001. – 355 с.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ І. ФРАНКА І СЬОГОДЕННЯ

Педагогічна спадщина Івана Франка налічує понад 100 публіцистичних, художніх, наукових творів. До певної міри вона вивчена, однак переосмислення, глибоке і всебічне дослідження педагогічних ідей Великого Каменяра під сучасним поглядом національного відродження України ще попереду.

За свідченнями самого Івана Франка, він досліджував філософію і бачив себе на педагогічній ниві, однак об'єктивні й суб'єктивні обставини не дали йому можливості зреалізувати це бажання.

Свої погляди на виховання дітей і молоді, на принципи освіти, її історичний розвиток Іван Франко виклав і в *педагогічній публіцистиці* (наприклад, «Вісті з Галичини. Допис про Дрогобицьку гімназію», «Середні школи в Галичині в 1875-1883 рр.», «Народне шкільництво в Галичині», «Педагогічні невідгласи», «Наука і її становище щодо працюючих класів», «Таємничі товариства молоді», «Великі діяння пана Бобжинського», «Професура університетів»), і в *прозових творах* (наприклад, «Борис Граб», «Учитель», «Олівець», «Schönschreiben», «Отець гуморист», «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука»), і в *поезії* (наприклад, збірка «Мій Ізмарагд»), і в *наукових розвідках*, зокрема в розділі «Освіта», вміщеному в «Нарисі історії українсько-руської літератури». Великий Каменяр використовував різні стилі і жанри, щоб долучитися до вирішення тогочасних педагогічних проблем. Зауважимо, що публіцистичні й художні твори І. Франка є ще й джерелом правдивої, достовірної інформації про справжній стан освіти Західної України останньої третини XIX – першої третини XX ст.

Вихований на традиціях і мудрості української народної педагогіки, на досягненнях педагогічної культури Київської Русі, українського та європейського відродження, українських світочів Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Куліша та інших Іван Франко критично оцінював, а в багатьох випадках засуджував тодішній стан освіти.

Для розбудови національної освіти, на думку Івана Франка, потрібно:

- 1) використовувати передовий світовий досвід і зберігати національні традиції;
- 2) надавати освіту всьому народові;
- 3) усебічно розвивати здібності учнів, студентів і виховувати особистість;
- 4) забезпечити світський характер освіти;
- 5) поєднувати навчання з працею, тобто навчання повинно мати практичний характер, а знання повинні бути практично важливими;
- 6) розвивати професійну освіту замість класичної.

Важлива місія в розвитку національної освіти належить вчителеві, викладачеві, що безпосередньо працюють із молоддю, і державі, що зобов'язана забезпечити належні умови.

Важливо, щоб для учителя і викладача кредо гуманності стало нормою. І. Франко формулює його чітко і зрозуміло:

*Гуманним будь, і хай твоя гуманність
Пливе з криниці чистої любови...*

Доступність, послідовність, систематичність у навчанні, цікаве подання матеріалу поєднане з національним вихованням і фізичним розвитком сприятиме, на його думку, створенню нової освітньої системи, що формуватиме всебічно розвинуту особистість, здатну самостійно мислити.

Школа є центром культури й освіти, головні постаті якої – Учень і Вчитель. Від їх особистісно орієнтованої взаємодії, навіть від того, як учитель увійде в клас, розпізнає

потребу дитини у пізнанні нового, як заповнить її духовний і інтелектуальний світ, залежить майбутнє держави. Тому й відповідальність держави перед учителем повинна бути відповідною.

Усім відомий вислів Івана Франка, 160-річчя від дня народження якого ми святкуємо цього року, з його реферату «Наші народні школи і їх потреби»: *«Учителем школа стоїть...»*. Але це лише початок глибокої й дотепер актуальної думки мислителя, бо далі він зазначив, що «коли учитель... неприготовлений, несумлінний, то й школа ні до чого». На думку Каменяра, щоб мати «добрих учителів», потрібно: по-перше, «добре самих вивчити...»; по-друге, «...їм добре заплатити. Бо на кепсько плачене становище в наших часах спосібні і вчені люди не йдуть»; по-третє, «...поставити в такі умови, щоби він міг щось добре зробити». Тобто соціальні умови або пригноблюють вчителя, викладача, або підтримують. І те, й інше має непомітний, але важливий вплив на економіку країни.

Порушував Іван Франко актуальну й сьогодні тему дебюрократизації освіти. Він писав: «Як його (вчителя) буде десять різних властей і невластей надzorувати: і війт, і священик, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор, і рада шкільна окружна, і дідич, і орендар, і жандарм, як-то кажуть, і баба, і ціла громада, то хоч би він був найспосібніший і найщиріший, то до ладу не дійде і буде мусив плюнути на таку роботу». Мислитель уважав найпершою потребою, «щоби над учителем було менше старшини».

Також Іван Франко твердив, що освіта, аби вона виконувала всі функції, розвивала здібності дитини, вчила учня, студента мислити, зрештою працювала на майбутню Українську державність, повинна базуватися на принципові демократизації.

Постать Івана Франка – це ціла епоха в українській історичній, економічній, філософській, політичній, педагогічній думці. А педагогічні погляди Івана Франка, його ідеї та ідеали досі є актуальними для українського народу, адже вони побудовані на двох, сьогодні загальноновизнаних, основних принципах – гуманістичному підході до особистості та особистісно зорієнтованому навчанні.

ОЛЕКСЕНКО В'ячеслав

КОМУНІКАТИВНИЙ ДИСКУРС У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Дискурс – складний багатоплановий феномен, дослідження якого за багато років не втратило своєї актуальності. Це поняття досліджують у межах лінгвістики, філософії, педагогіки та ін. Сьогодні не існує однозначності в тлумаченні терміна «дискурс». Як і в різних науках, так і в межах однієї, у нього вкладають різні значення.

Наприклад, вивчення дискурсу в лінгвістиці залежить від парадигми, залучення методологічного апарату різних її напрямів: лінгвістики тексту, стилістики, прагмалінгвістики, етнолінгвістики, культурологічної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики. Дискурс аналізують, згідно з М. Макаровим, як текст, усний чи письмовий, у всьому розмаїтті текстових жанрів, або використовується для дослідження зв'язку між мовою і розумом, або розглядається як мовна діяльність, керована певними визнаними суспільством нормами, що дозволяє говорити про дискурсивний переворот у ряді наук. Деякі вчені використовують цей термін синонімом, або замість «мовлення». Дискурс також розуміють як мовлення, що вписано в комунікативну ситуацію. Згідно з Н. Арутюною, – це мовлення, занурене в життя. Для педагогіки наведений афоризм можна переформулювати таким чином: дискурс – це мовлення, занурене в педагогічне життя.

Базуючись на дослідження закономірностей руху інформації в межах комунікативної ситуації, актуальним і важливим є дослідження комунікативного дискурсу в навчальній

діяльності. Ураховано структуру діалогової взаємодії, динамічний характер дискурсу, наявність як продуцента висловлювання, так і реципієнта.

Ми розробили студаktivні заняття для вищих навчальних закладів, на яких жива дискусія стала показником реального засвоєння знань, прищеплюють уміння говорити, слухати інших і взаємодіяти будь з ким, виховують культуру ефективної комунікації.

Домінантну роль на таких заняттях відведено активному спілкуванню студента зі студентом. Вони висловлюють яскраві думки, сміливі судження, обґрунтовані сумніви, знаходять проблемні питання і відповіді на них, переконують одногрупника у неправоті чи обстоюють власну думку, виявляють раніше не помічені нюанси, відтінки і те, що здавалось надзвичайно складним, стає зрозумілим. Для цього студенти досягають такого рівня добирання слів, понять, тверджень, які б найкраще приводили до оптимального результату. За правило служить вислів: «Влучне слово – це те, яке найбільше підходить до вираження даного змісту». Переконливість слова багато в чому залежить від інтонаційної побудови фрази, наголошення тих чи інших звуків відповідним тембром, елементів невербальної комунікації (міміки, жестів тощо).

На студаktivних заняттях висловлюються думки, за які студент несе відповідальність, які негайно оцінюються. Знання на таких заняттях не позичені, а власні, у розвитку відтворений інтелект, що дошукується істини, творить особистий внутрішній світ, змушує студента звернутись до підручника, енциклопедії, словника, Інтернет. Це породжує глибину індивідуальних переживань, що сприяє засвоєнню матеріалу, формуванню культури комунікації.

У поведінці студентів спостерігаються деякі особливості: одні з них збуджені, неспокійні, надто дратливі, інші, навпаки, – в'ялі, боязкі, повільні, невпевнені. Часто через побоювання відповісти неправильно студенти зовсім відмовляються відповідати. Студаktivні заняття знімають зі студента почуття страху, невпевненості в своїх силах і по зернятку, послідовно, методично вселяють у нього віру у власні можливості. Створюючи панування дружельності, товариської взаємодопомоги та взаємоконтролю, на занятті народжується атмосфера психологічного розкріпачення студента.

Отже, у роботі розкрито комунікативний дискурс у навчальній діяльності, що здійснюється дистанційно. Звернено увагу на жаргон і сленг, що їх використовує молодь під час спілкування як у синхронному, так і асинхронному режимах.

ОПАНАСЕНКО Оксана

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ З МОЛОДДЮ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Формування мотивації майбутнього соціального педагога до набуття теоретичних знань та умінь до роботи з молоддю сільської місцевості – посідає важливе місце у системі умов ефективної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з молоддю сільської місцевості. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з молоддю сільської місцевості буде значно ефективнішою за умови організації системної, неперервної роботи з формування мотивації. Дослідники професійної підготовки соціальних педагогів наголошують на суперечностях між постійним ускладненням функцій соціально-педагогічної діяльності та неготовністю соціальних педагогів до діяльності з їх реалізації [4]. К. Дурай-Новакова професійну готовність до педагогічної діяльності визначає як систему інтегрованих змінних, що містять властивості, якості, знання і навички (досвід) особистості.

Показниками професійної готовності до педагогічної діяльності є: зміст потреб і мотивації педагогічної діяльності, рівень знань про суть професії; ступінь інтеріоризації професійно-педагогічних цінностей (ступінь усвідомлення відповідальності за результати педагогічної діяльності); рівень мобілізації знань і умінь, навичок і професійно значущих якостей особистості; якість соціальних установок на педагогічну діяльність, рівень стабільності професійних інтересів [1]. Не менш важливою є особистісна спрямованість професійної підготовки, а саме: формування професійної готовності майбутнього соціального педагога однаково зачіпає як зовнішній, так і внутрішній світ індивіда, а процес формування професійної готовності виступає засобом забезпечення вказаної єдності; однією з головних проблем професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів стає проблема особистісного характеру процесу формування професійної готовності, що передбачає знаходження власної професійної ніші в сфері професійної діяльності шляхом усвідомлення професійної мети, життєвих смислів, набуття професійно-соціального статусу, вироблення індивідуальної професійної філософсько-світоглядної позиції й життєвої стратегії; орієнтація на національні культурні традиції зумовлюють необхідність пошуку принципово нових підходів до проектування систем професійної освіти та її змісту в процесі підготовки соціальних педагогів; навчальний процес повинен бути побудований на засадах узгодженості традицій та інновацій, використання активних форм навчання в особистісно-орієнтованій площині, розробку гнучких теоретичних і методичних технологій формування професійної готовності [2].

Готовність соціального педагога до роботи з молоддю сільської місцевості є результатом професійного навчання та виховання, а також психологічної підготовки, яка включає в себе психологічну готовність, розкриває мотиваційно-ціннісне ставлення майбутніх соціальних педагогів до роботи з молоддю сільської місцевості, що є основою спрямованості на професійні цінності; трактує психологічну готовність як інтегральне утворення особистості, яке об'єднує в собі мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий компоненти, знання, уміння, навички, особистісні якості, адекватні вимогам соціально-педагогічної діяльності з молоддю у сільській місцевості.

Варто зазначити що, готовність майбутнього соціального педагога до роботи з молоддю сільської місцевості є складним результатом поєднання світоглядів, психологічних, фізіологічних особливостей та якостей особистості, які становлять основу усвідомлення майбутнім соціальним педагогом функцій соціально-педагогічного процесу у роботі з молоддю сільської місцевості.

Готовність до соціально-педагогічної роботи з молоддю сільської місцевості можна розглядати як складне особистісне утворення, багаторівневу та багатопланову систему якостей і властивостей людини, які дозволяють фахівцю ефективно виконувати соціально-педагогічну діяльність серед молоді сільської місцевості, яка базується на цілях, мотивах, програмах, інформаційних умовах дій та сукупності операційних компонентів діяльності. Готовність майбутнього соціального педагога до роботи з молоддю сільської місцевості буде залежати наскільки викладач зуміє залучити студентів у спільну колективну діяльність, допомогти студенту визначити свою роль відповідно до його можливостей, умінь, інтересів, з тим щоб забезпечити кожному учасникові навчального процесу активну позицію, захопити його корисними цілями, перспективами, викликати бажання докласти до справи свої сили, проявити кмітливість, творчість, перебороти труднощі, які виникли. Результативність виконання цих функцій передбачає розвиток у студентів вміння будувати ініціативу у вихованців, їхній інтерес, кмітливість, стимулювати і заохочувати самостійність, творчість, винахідливість [3].

Отже, готовність до професійної діяльності майбутнього соціального педагога до роботи з молоддю сільської місцевості визначаємо як інтегративне особистісне і соціально-

психологічне утворення, що є єдністю ціннісного відношення до соціально-педагогічної діяльності з молоддю в сільському середовищі і професійні знання, вміння та навички в даній галузі.

Соціальний педагог з високим рівнем готовності до роботи з молоддю сільської місцевості володіє розвинутою системою знань в даному напрямку, характеризується стійкою орієнтацією на цінності та норми певного соціокультурного поля сільської місцевості, усвідомлює моральні аспекти такої діяльності; орієнтований на активну і творчу працю в обраній галузі, на етичні норми та стереотипи спілкування з молоддю села.

Література

1. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. диссерт. д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 1983. – 32 с.
2. Лавриненко И. М. Личность и профессиональная деятельность социального работника (международный опыт) / И. М. Лавриненко // Российский журнал социальной работы. – 1996. – № 2. – С. 110-119.
3. Фокшек А.В. Формування готовності майбутніх педагогів до управління педагогічним процесом [Електронний ресурс] /А. В. Фошек. – Режим доступу : <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-03/09favmpp>.
4. Яворська І. О. Сутність та структура поняття «готовність» майбутніх соціальних педагогів до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів загальної середньої школи [Електронний ресурс] / І. О. Яворська // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – № 6. – С. 193-195. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist>, 2012. – С. 6-46.

СОПІВНИК Руслан

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ І. Я. ФРАНКА

Друкована спадщина Івана Франка сягає 50 томів «Зібрання творів». Це лише третина створеного українським генієм. Іван Франко є автором поем «Панські жарти», «Смерть Каїна», «Похорон», «Іван Вишенський», «Мойсей», оповідань «Бориславського циклу», повістей «Борислав сміється», «Захар Беркут», «Для домашнього вогнища», «Перехресні стежки» тощо. Написав драматичні твори «Сон князя Святослава», «Кам'яна душа», «Украдене щастя» та інші. 18 томів становлять його літературознавчі та фольклористичні праці. Івана Франко як письменник, учений, публіцист, критик, перекладач та громадський діяч є автором понад п'яти тисяч праць. У літературній спадщині І. Франка знаходимо його погляди на підготовку людини до життя її виховання, адаптацію у суспільстві, виховний ідеал тощо. Каменяр вказував на необхідності виховання і навчання людини рідною мовою, боровся за створення нових шкіл.

У літературних творах, поезії, знаходимо виразні погляди на виховання І. Франка. Іван Якович конструє свій ідеал виховання – це людина-каменяр, будівник нового суспільства. Такій людині притаманні внутрішній спокій, сила, ясність переконань, чиста совість і боротьба проти темноти, дармоїдства.

Дружбу Іван Якович розумів як здатність іти на самопожертву заради людини, яку вважаєш другом («Притча про приязнь»).

Вмираючи, покликав батько сина,
Що був його єдина дитина.

І мовив, звівши голову стару:
Одного лиш бажаю ще тобі:
«Щоб мав ти друга щирого собі».
Син мовив: «Татку, дяка вам і честь!
Та в мене друзів щирих много єсть».
«О синку, много при їді й вині,
Та в горю допомогти – напевно, ні!
Я, сімдесят п'ять літ проживши, вспів
Знайти одного лиш – та й то напів».

Вихована людина, яку приймає справедливе суспільство має бути вдячною («Притча про вдячність»).

Мороз був лютий, сніг і завірюха,
По вулиці голодний пес блукав:
Озяб, продрог, – здаєсь лиш пушка духа,
Недармо страви й захисту шукав.
Аж чоловік знайшовся милостивий,
Впустив до хати пса і обігрів,
Пожалував його, як друг правдивий,
І їсти дав того, що й сам він їв.
Та пес, нагрівшись у теплій хаті,
Спочивши і наївшись досить,
Замість подяки став гарчати, брехати,
Ще й кинувсь на хазяїна вкусить.
Подібний ти до нього, брате милий:
Не тямиш, хто добро тобі зробив,
А тих, що розуму тебе навчили,
Як часто ти зневажив, оскорбив!

Ідеалом для Івана Яковича є мудрий старець, який спокійно сприймає світ, не піддається спокусам життя («Притча про правдиву вартість»). Коли Асока цар докоряв своїм наблизеним вельможам за те що вони нечесні, лицемірні, схильні до наживи, підступу і зла заради влади, наживи чи інших вигод.

А цар сказав до них: ...
«Ся скринька золота – се ви, панове!
Назверх коштовна, гарна та блискуча,
Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада.
А ся засмоляна – се ті аскети,
Ті жебраки, старці та богомільці,
Що зверхньої краси давно зреклися,
Зате з душі своєї гнів, і зависть,
І пристарість випололи, наче хопту,
А досвідом і розмислом глибоким
Свій ум, неначе сонце, прояснили».
Та ось вам, золоті скриньки, наука –
Не надто гордувати смоляними,
Поки не бачили тих пахощів,
Перел, клейнодів, що є в них укриті.

Людина має нести в грудях глибоку віру у Бога, але при цьому треба і самому докладати зусилля («Притча про віру»), наполегливо старанно працювати:

Побожнії буддисти
Стоять під кипарисом,
Читають акафісти.
Звернувши очі вгору,
Перебирають чотки
І ждуть, аж з кипариса
Впаде той лист солодкий.
І ждуть собі безсмертя,
І мруть один за одним, -
Нові приходять з серцем,
Прагнувшим і голодним.
І ждуть того листочка -
Ніяк не відірветься!
І ждуть, і мруть в тій вірі,
Що хтось його діждеться

Великий Каменяр вважає, що покірна, терпляча людина швидше дістається мети («Притча про покору»):

Два їздці були раз: митар
І вельможний фарисей;
До мети взялися бігти.
Хто допаде? Той чи сей?
Ся мета – життя у небі,
Щоб до неї дочвалають,
Фарисей запряг два коні:
«Чеснота» одного звать,
Піст, молитва, дари вбогим.
Хто був другий кінь? А ба!
Гордість, злобная обмова
І бридка самохвальба.
Шарпнули оті два коні:
Сей сюди, а той онтам,
Розірвали віз надвоє,
Провалився їздець і сам.
Тим часом убогий митар
Шкапу «Смирність» як запряг.
То помалу, але певно
До мети свій віз дотяг.

І. Франко бачив велику силу краси дівочої, якій не може протистояти ані досвід, ані розум («Притча про красу»):

Арістотель-мудрець Олександра навчав
І такий у альбом йому вірш написав:
«Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса,
Небезпечне оружжя – жіночакраса.
Ані мудрість, наука, ні старші літа
Не дають проти неї міцного щита.

Се я сам досвідив. Лиш мервець та сліпець
Може бути проти неї надійний борець»

І. Франко загострює увагу на тому, що існує любов до людей напускна, заради вигоди, вона немає нічого спільного із справжньою, жертвовною любов'ю («Притча про любов»):

«Ах, пане, страх тебе люблю
За добрість, за красу твою?»
Та Йосип знав ціну тих слів
І дворакові відповів:
«Минувше ти збудив сумне...
Мій друже, не люби мене!
Отець любив мене й жалів –
За се братів на мене гнів.
За се в рові я смерті ждав,
За се невольником я став.
Потім Пантефрія жона –
Любила страх мене вона,
Та за любов її дарму
Попав я на сім літ в тюрму.
То нині... щиро признаюсь,
Любові твої страх боюсь!»

Важливе значення для Івана Франка мали питання національного, народного виховання: «Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині нещирий, бо ділами не потертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутому народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею» («Одвертий лист до галицької молодезі»). Ще у шкільні роки Франко зібрав понад 800 народних пісень, які доповнював ново зібраними піснями впродовж усього життя.

Література

1. Франко І. Я. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Я. Франко. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 2. – С. 207-217.

СТРОГАНОВА Ганна

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Швидкі темпи розвитку сфери інформаційно-комунікаційних технологій зумовлюють необхідність пильної уваги до питань підготовки майбутніх учителів української мови, адже сучасний учитель повинен вільно володіти ІКТ, щоб не бути простим ретранслятором знань, демонстратором умінь і навичок, а й навчати вільно користуватися інноваційними технологіями. Найбільшої уваги потребують проблеми самостійного здобуття нової інформації, практичного застосування набутих теоретичних знань. Як неосяжний інформаційний простір Інтернет є дієвим ресурсом на шляху до глибоких знань, самостійного пошуку та оброблення відповідної інформації.

Механізми інноваційного розвитку в системі освіти в центрі уваги таких дослідників, як О. Єльнікова, І. Зимня, Г. Кoberник, О. Кoberник, О. Комар, Т. Кравченко, П. Матвієнко, В. Мельник, О. Пехота, Л. Пироженко, О. Пометун, І. Шевчук та ін. Дослідженню питань інформатизації та комп'ютеризації освіти, психолого-педагогічного обґрунтування

можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій присвячені праці педагогів і психологів В. Агеєва, В. Безпалька, В. Волинського, П. Гальперіна, Р. Гуревича, А. Гуржія, С. Девідсона, Г. Кедровіча, Р. Кендала, Є. Машбиця, М. Нечаєва, О. Осіна, О. Падалки, О. Петровського, Л. Рейза, І. Роберт, О. Тихомирова, Д. Ельконіна та ін. Учені звернулися свої наукові інтереси на вивчення цієї технології, тому що використання засобів зазначених технологій під час навчання є одним із шляхів реалізації професійних якостей і підвищення інтенсивного, ефективного, індивідуального навчального процесу за умов їх комплексного, доцільного використання. Розгляд спеціальної літератури дав змогу констатувати – проблема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій досліджена фрагментарно, а це свідчить про те, що багато питань до цього часу залишаються невирішеними.

Мета роботи полягає у загальному аналізі інформаційно-комунікаційних технологій навчання як дидактичної структури у професійному становленні майбутніх учителів української мови.

Основною умовою інформатизації на сучасному етапі реформування освіти є розробка навчальних Інтернет-технологій. В основі цього процесу має бути індивідуалізації та інтенсифікації навчання, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей студентів, що, спираючись на їх інтереси, здібності, особисті цінності й суб'єктивний досвід, надасть можливість самореалізації в пізнавальній та інших видах діяльності, створить комфортні умови для самовизначення особистостей в інформаційному суспільстві.

Інформаційно-комунікаційні технології навчання мають реалізовувати усі необхідні елементи:

- визначення загальних цілей педагогічної діяльності;
- конкретизація завдань, що виявлені у ході вивчення педагогічного об'єкта і його предмета;
- вибір основного змісту, навчального матеріалу;
- вибір методів, прийомів і засобів навчання та ін.

Інформаційно-комунікаційні технології – це педагогічні технології, що орієнтовані на інтеграцію фактичних знань, сформованих умінь і навичок та на їх використання, на вироблення новим шляхом самоорганізації і самоосвіти студентів.

До найбільш розповсюджених Інтернет-технологій можна віднести такі:

- 1) електронні дискусії або форуми з використанням деякого програмного забезпечення для їх підтримки (телеконференції, веб-форуми, чати, розсилки та інше);
- 2) Інтернет-конференції з можливістю обговорення розміщених там статей;
- 3) електронні журнали;
- 4) електронні бібліотеки;
- 5) соціальні мережі;
- 6) онлайн-тестування;
- 7) проведення міжнародних проєктів;
- 8) створення та проведення web-квестів.

Метою вищезазначених технологій є формування критичного мислення, стимулювання стійкої мотивації до навчання, реалізація компетентнісного підходу. Їх завдання реалізуються у тому, щоб створити умови, за яких студенти: самостійно здобувають недостатні знання із різних джерел, учаться використовувати вже здобуті знання для вирішення пізнавальних і практичних завдань, формують комунікативні вміння і навички, розкривають у себе дослідницькі вміння і навички, розвивають основні види мислення тощо.

Отже, перегляд засад традиційної підготовки майбутніх учителів української мови вимагає адекватних шляхів реалізації нових ідей, принципово нових технологій навчання. Перспективним напрямом вважаємо удосконалення науково-методичних засад для

упровадження до навчально-виховного процесу інформаційно-комунікаційних технологій, що надасть змогу реалізувати особистісні освітні цілі в оптимальному режимі, кардинально поліпшити контроль і самоконтроль на основі зворотного зв'язку, зробить навчання глибшим, різноманітнішим і змістовнішим.

СУХАРЄВА Ірина

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МЕДІА-УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК СУЧАСНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

У сучасному інформаційному просторі зростає рівень якості не лише необхідних умінь та навичок особистості, а й умов процесу її виховання. Людину нового часу доцільно формувати, використовуючи останні здобутки науки та техніки. Незважаючи на численні спроби удосконалити освітню систему, в Українській державі провідною формою організації навчального процесу в школі залишається урок, оскільки традиційною є класно-урочна система.

Медіа-уроки вивчали психологи (Н. Болсуновський, А. Пайвіо та ін.), психолінгвісти (Р. Мейєр та ін.), педагоги (О. Безпалько, А. Гуржій, І. Захарова, О. Федоров, І. Радченко та ін.), методисти (Р. Гуревич, Г. Кедрова). Однак системного дослідження медіа-уроків української мови не виявлено, що зумовлює його актуальність.

На нашу думку, варто звернутися до такої сучасної галузі досліджень як медіаосвіта, що розглядається як комплекс заходів щодо впровадження в навчання та виховання інформаційної продукції, засобів і технологій. Її головні завдання: підготувати нове покоління до життя в сучасному інформаційному суспільстві, до сприйняття різноманітної інформації з повним її розумінням.

Метою роботи є аналіз специфіки використання медіа-уроку української мови як сучасної форми навчання.

В Україні сьогодні медіа-уроки з різноманітних предметів (української мови, історії, математики, хімії) застосовуються в окремих навчальних закладах педагогами з різних куточків країни (І. Радченко, С. Босак, О. Мохова, О. Мильниченко, Т. Коновалова), але загального поширення ще не набули.

Технологія медіаосвіти тісно пов'язана з комп'ютерною в різних її варіаціях, а саме: монотехнологією, коли все навчання спирається на використання комп'ютера. Медіа-уроки споріднені з поняттям, яке поширене в англійських країнах, та було початком їх формування – СBT (Computer Bases Training) – комп'ютерна підтримка навчання. Медіа-урок – одна з сучасних форм організації навчання, що використовує мультимедійні жанри не частково (наприклад, статичні чи динамічні таблиці, блок-теми, медіа-твори тощо), а цілісно, впродовж 45 хвилин і містить у собі безліч різноманітних мультимедійних прийомів, що в своєму взаємозв'язку покликані оптимізувати навчальний процес та сприяти повному розкриттю теми.

Помилковим є твердження, що медіа-урок – це мультимедійна презентація. Оскільки сучасні технології дають змогу конструювати урок не лише на основі графічних зображень, а залучаючи в навчальний процес різноманітні засоби, наприклад, мобільні телефони, планшети, MP3-плеєри тощо.

Важливим елементом медіа-уроку є використання хмарних технологій, що забезпечують доступність навчання в будь-якому місці та в будь-який час. Передусім йдеться про збереження необхідної інформації на віддаленому сервері – хмарах (Google Drive, SkyDrive, Dropbox).

Відомо, що головна функція вчителя – навчити вчитися, створити умови для кращого засвоєння матеріалу, тому медіа-урок є продуктивною формою навчання, адже потребує спеціальних умінь та навичок орієнтування в інформаційному просторі як від учителя, так і від учня. Визначаємо такі дидактичні переваги медіа-уроку:

- сприяє реалізації освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання в їх єдності;
- дає змогу опрацьовувати більшу кількість матеріалу;
- надає можливість добирати більш цікаві та різноманітні вправи та завдання;
- унаочнює процес навчання, враховуючи індивідуальні особливості сприймання та переробки інформації;
- сприяє процесу кращого запам'ятовування;
- має здатність впливати на емоційну сферу учнів, формуючи позитивний настрій та підвищуючи мотивацію навчання;
- формує вміння і навички за рахунок індивідуалізації навчання;
- допомагає реалізувати основну функцію вчителя в умовах інформаційного суспільства.

Отже, медіа-урок української мови – це гіперсистема, що не обмежується лише використанням комп'ютера чи інтерактивної, мультимедійної дошки, а реалізує різноманітні авторські прийоми, удосконалює та оптимізує використання традиційних методів, а також інтенсифікує освітній процес.

Перспективність дослідження зумовлена необхідністю розробки методів та прийомів навчання української мови на медіа-уроках.

ТЕПЛА Оксана

РЕДАКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА

Із практики давніх відтворень іншомовних текстів в Україні складався спершу незначний, а згодом – усе глибший і повноцінний національний досвід перекладацько-редакторської роботи. Наші письменники формували власні принципи перекладу, а видавці шукали найбільш раціональні методи редакторської підготовки та випуску різних видів іншомовних творів. Усі етапи перекладної справи були зумовлені історичною необхідністю, прагненням національної еліти наблизити до народу скарби світової класики.

Найбільш плідно у цьому напрямі працював І. Франко. Дослідники-франкознавці вказують, що теоретичні принципи Франка-редактора, зокрема «ідейність друкованого органу і твору, принципівість в доборі матеріалів для надрукування, колективізм у роботі, дбайливе, щире ставлення до літературної праці інших, творча допомога початківцям, високі, науково обґрунтовані критерії оцінки літературного твору, відіграли величезну роль у вихованні письменницьких сил ... у поліпшенні ідейної і художньої вартості ... творів» [3].

Усе життя І. Франка було пов'язане з журналістикою та видавничою діяльністю. Після вступу до Львівського університету він разом із М. Павликом, О. Маковеем увійшов до редакційного комітету студентського журналу «Друг» (1875). Поступово, з появою нових членів редколегії, напрям видання змінювався: спостерігалось відстоювання живої розмовної мови, суспільної ролі інтелігенції, літератури, науки, журналістики, їхніх завдань щодо народу. Саме в цьому журналі впроваджено нові засади видавничо-редакторської роботи: видання повинно мати свою програму, певне коло авторів і читачів; на сторінках періодичного органу потрібно публікувати ті матеріали, що становлять значний громадський інтерес; головна роль у доборі матеріалу для видання відводиться редакторові.

Серед принципів редакторської діяльності І. Франка варто виокремити:

1) принцип ідейного спрямування; 2) принцип суспільної орієнтованості видання; 3) принцип правдивості слова; 4) принцип колегіальності в ухваленні рішень; 5) принцип планування видавничої діяльності; 6) принцип об'єктивного добирання матеріалів.

Згадуючи мислителя як редактора «Літературно-наукового вісника», один зі співробітників цього журналу писав: «Було справжнім щастям для молодого письменника потрапити під редакторську владу Франка. Вихований на класичних творах, грецьких і латинських, Франко був безоглядним ворогом пустослівного і многослівного писання. Високопарна балаканина, так само як модна закуйовджена чудернацькість стилю, мали в ньому безоглядного ворога. Скільки «поезій», «новел», «статей» тощо знайшли свою могилу у Франкових коші для сміття» [2].

Редактора І. Франко вважав помічником і радником автора. Редагуючи тексти, він аналізував, що в кожному випадку автор хотів сказати, а що насправді сказав. Його редакційний стіл ставав операційною з клаптиками паперу, ножицями і клеєм [1].

Франкові ідеї стосовно видавничої та редакторської справи і його зусилля на цій території для нинішньої і майбутньої читачкої аудиторії, науки і громадсько-політичного та суспільного життя не менш актуальні і в наші дні. Його стаття «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва» торкається не лише видавничих питань чи просвітництва, а й філософських аспектів – ознайомлення з передовими світовими й вітчизняними думками. Цю працю можна вважати однією з перших теоретичних статей з видавничої справи, де зроблено спробу не тільки чітко розділити зусилля громадських товариств Галичини, а й окреслено загальні принципи необхідної книжкової програми для народу. Зasadничі питання про роль інтелігенції, дидактичність викладу матеріалу та його правдивість важливі й нині. Це особливо стосується останнього заклику І. Франка до кожного українця: якщо бажаєш добра своєму народові, то зобов'язаний сам зголоситися до праці з окликом: «Ось і мої руки».

Література

1. Ріпей М. Іван Франко – редактор (до 155-ліття від дня народження) [Електронний ресурс] / М. Ріпей. – Режим доступу: http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk34/Visnyk%2034_P3_06_Ripey.
2. Романець Л. Лише в праці варто і для праці жить // Україна молода. – 2006. – 24 травня.
3. Селіна В. А. Принципи видавничо-редакторської діяльності Івана Франка у сучасній теорії редагування [Електронний ресурс] / В. А. Селіна, Є. Ю. Ярмошевич. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/studconf2006>.

ТЕРЕЩЕНКО Тетяна

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Професійна підготовка фахівців соціальної роботи набуває все більш широкого розмаху в Україні. З кожним роком збільшується потреба у таких фахівцях, котрі відповідають за своєю професійною підготовкою міжнародним стандартам. Система соціальної освіти перебуває на стадії реформування в Україні, виступаючи як свого роду освітня інновація.

Вивчення світового досвіду соціальної освіти є одним з найважливіших інструментів розроблення і запровадження нових ідей, який надає можливості глибше осмислити специфіку соціальної діяльності, запобігти помилкам при підготовці фахівців соціальної

роботи у нашій країні, впровадити в навчання основні концепції, що пройшли випробування часом: поєднання теорії та практики, тісну міждисциплінарну інтеграцію.

Питання розвитку та становлення освіти в зарубіжних країнах висвітлено в роботах Н. Абашкіна, А. Джуринського, Б. Вульфсона, С. Малькової, Б. Мельниченко, Л. Пухівської, І. Тараненко та ін. Безпосередньо вивченню особливостей підготовки фахівців соціальної сфери в Україні та в зарубіжних країнах присвячені праці М. Глухової, М. Головатого, Г. Дмитренка, А. Капської, Т. Кремневої, В. Курбатова, М. Лукашевич, Л. Міщик, В. Нечаєвої, С. Харченко, Є. Холостової та ін.

Важливе місце у вивченні проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери посідають праці таких українських науковців: О. Безпалько, І. Зверєвої, З. Кияниці, В. Кузьмінського та ін. Оскільки проблема підготовки працівників соціальної сфери реалізується в Україні не так давно, велике значення для нас має досвід вивчення цієї проблеми зарубіжних країн.

На сучасному етапі розвитку суспільства, аналізуючи зарубіжний досвід, фахівці виділяють дві основні моделі підготовки професійних фахівців соціальної сфери: американську і європейську. Американська система навчання соціальної роботи є експериментальною формою викладання і навчання, завдяки якій студент отримує допомогу з творчого перенесення отриманих знань у практичні ситуації професійної діяльності; відпрацювання професійних навичок у вигляді початкового досвіду; сприйняття професійного етикету і цінностей соціальної роботи; формування професійно важливих особистісних якостей і вироблення індивідуального стилю професійної діяльності. Європейська модель практичного навчання фахівців у галузі соціальної роботи має суттєві відмінності від американської. У Великобританії студенти вивчають соціальну роботу на двох рівнях: коледжу та агентства (аудиторний і практичний курси).

Основні моделі практичного навчання фахівців соціальної сфери Ш. Рамон і Р. Саррі класифікують так: модель особистісного росту і розвитку заснована на використанні терапевтичних моделей практики в моделях навчання: студент стає ніби «клієнтом» супервізора; «учнівська» модель за аналогією з моделями навчання в промисловості, де учні спостерігають за роботою на ткацьких верстатах досвідчених фахівців; управлінська модель, при якій відношення до студента нічим не відрізняється від ставлення до будь-якого співробітника агентства, а основна функція керівника практики – управління процесом практики; модель структурованого навчання, основана на використанні навчального плану в модульному вигляді з блоками одиниць.

Як в американській, так і в європейській моделях, найважливішою умовою доступу до підготовки працівників соціальної сфери є наявність певних особистісних якостей, мотивації, життєвого досвіду, які заявляються на спеціальному іспиті.

У навчальних закладах Франції існує диференційована багаторівнева система підготовки фахівців для соціальної сфери. Підставою цієї системи є своєчасна професійна орієнтація і допрофесійна підготовка, реалізовані в загальноосвітній школі. У Франції не прагнуть вдаватися до ранньої спеціалізації, вважаючи за краще її профілювання, диференціацію і глибоку загальноосвітню підготовку. Спостерігається тенденція поступового розширення і поглиблення загальноосвітньої підготовки як основи подальшої спеціалізації. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Франції є наскрізною і побудована за принципом безперервності освіти. Підготовка побудована за принципом почерговості навчання, при цьому теоретичне навчання в навчальному закладі чергується з періодами цільової практики, стажування в різних соціальних службах, установах, організаціях. Французька система підготовки працівників соціальної сфери є однією з

найбільш ефективних у світі. Вона є також і однією з найстаріших, але в той же час однією з таких, які найбільш динамічно розвиваються, оновлюються, реформуються.

При підготовці фахівців з соціальної роботи в Нідерландах існує дві програми навчання; курс повного робочого тижня і курс часткової зайнятості. Обидва – по 4 роки навчання. Протягом року студентів ознайомлюють з різними теоріями, групами цілей, навичками, методами і професійними галузями. Програма навчання закінчується науковою роботою або заключним проектом.

Сьогодні в нашій країні, як і в інших країнах світу, питання стоїть так: навчання соціальній роботі не може тільки пасивно відображати соціальний розвиток, воно повинно активно шукати шляхи вирішення соціальних проблем. Професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати у такий спосіб, щоб вони були здатні змінити, усунути і коректувати негативні соціальні прояви у суспільстві. А це можливо лише у закладах освіти, що будують навчання на нових позиціях і враховують тенденції розвитку соціальної політики в країні.

ТОНКОНОГ Ірина

ІДЕЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ О. А. ЛЕВИТСЬКОГО (1872-1947)

Дослідження, ґрунтовне вивчення творчої спадщини вітчизняних педагогів, зокрема наукового доробку О. Левитського, ідеї якого залишилися поза увагою науковців, сприятиме подальшому розвитку педагогічної науки та вдосконаленню навчально-виховної практики, глибшому вивченню і пізнанню минулого, осмисленню сьогодення з поглядом у майбутнє.

Левитський Олекса Августинович – педагог і просвітянин, громадський діяч. Народився в сім'ї священика. Початкову та середню освіту здобув у 2-й Київській гімназії, колеґії П. Галагана. У 1882 р. закінчив філологічний факультет Одеського університету. На педагогічній ниві працював майже 50 років у 24 навчальних закладах Російської імперії. Протягом 1896-1898 рр. працював учителем земської народної школи в с. Рибці Полтавського повіту, одночасно вів просвітницьку роботу серед селян, організовуючи лекції та свята.

Протягом 1917-1919 рр. обіймав посаду ректора й водночас викладача педагогіки та української мови Полтавського вчительського інституту. Керівник закладу перетворив заклад на справжню українську школу, залучив до співпраці відомих педагогів Г. Ващенко, В. Щепотьєва та ін. Одночасно очолював Полтавське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка, основним завданням якого стало сприяння просвіті українського народу в культурній, національно-політичній та духовній площині. О. Левитський разом з письменником Г. Коваленком улаштовували лекції, концерти, вистави, ініціювали відродження національних та релігійних свят. Як активний поборник української школи в своєму листі від 15 грудня 1908 р. до попечителя Київського навчального округу О. Левитський просив дозволити читати публічні лекції для громадян та учнів українською мовою, оскільки ця мова, на думку вченого, «...є мовою І. Котляревського, саме цієї мовою буде краще звучати слово...» [4, арк. 2].

У своїй праці «Про способи популяризації літератури шляхом позашкільної освіти» О. Левитський писав: «Українська література – це рідкий зразок літератури виключно народної за мовою та за змістом» [3, с. 200].

Саме особистість вчителя розглядається О. Левитським як основний чинник впливу на розвиток дитини. Вчитель-майстер, на думку вченого, – це особистість, яка постійно самовдосконалюється і прагне стимулювати до цього учнів, підвищує свою педагогічну культуру та читацьку компетентність.

Значення особистості вчителя в педагогічному процесі накладає на нього велику відповідальність і вимагає великої постійної роботи для вдосконалення себе як викладача. З цих позицій О. Левитський популяризував ідею провідного значення самоосвіти у професійному становленні педагогічного працівника.

Щоб досягти довершеності, на думку О. Левитського, вчителю потрібно постійно не лише вивчати свій предмет, його історію, філософію, а й вдосконалювати техніку свого викладання.

На думку вченого, майстерність вчителя – це насамперед, його комунікативна культура, комунікативні здібності: вміння спілкуватися з учнем з урахуванням рівності психологічних позицій, вміння розуміти його, глибока повага до його особистості, вміння спокійно сприймати критику, почуття гумору, здатність здійснювати переконуючий та навіювальний вплив, ораторська майстерність. Саме тому вчений у своїх творах «З студентських спогадів», «Про способи популяризації літератури шляхом позашкільної освіти» окреслив ідеал викладача, майстра-словесника, якому властива не лише чітка позиція, а й гарна техніка мовлення: володіння мовою (голос, дихання, дикція, грамотність, інтонаційна гнучкість, емоційна виразність), ораторське мистецтво - вміння володіти аудиторією, зацікавити слухача.

За О. Левитським, педагогічна майстерність – це синтез особистої комунікативної культури, знань і світогляду педагога, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання і виховання, педагогічної технікою, гуманним ставленням до особистості учня. Особливо важливим у її структурі вважав вчений любов до свого предмета та вміння її передати учням. Специфіку педагогічної діяльності мислитель вбачав в тому, що педагог у постійній творчій взаємодії з учнями постійно прагне їх творчо перетворювати. Майстерний викладач – це творча особистість, яка не нав'язує свої думки іншим, а під час занять вміє так організувати роботу учнів, щоб кожен відчував свою інтелектуальну спроможність, знаходив істину.

Основними напрямками формування педмайстерності вчителів, на думку О. Левитського, такі: практична підготовка вчителя; конкурси педагогічної майстерності, під час яких практиканти готували на одну тему уроки, потім їх проводили; активна участь у роботі з'їздів, де освітяни можуть виявити свою життєву позицію, сформувані навички педагогічної техніки, виголошуючи підготовлені промови, відповідаючи на питання учасників, що сприяє формуванню навичок аналітичного мислення, культурі дискусії, навичок саморегуляції.

Наукові ідеї вченого можуть бути використані в сучасній системі освіти: вчитель – це передусім творча особистість, що має яскраву індивідуальність, здатна до безперервного самовиховання і самоосвіти. Формувати вчителя, професійно компетентного, ініціативного, творчого, самостійного, може тільки педагог, який бездоганно володіє вказаними якостями та систематично розвиває їх у собі.

Література

1. Левитский А. А. Из области истинной педагоги /А. А. Левитский // Вестник воспитания. –1904. – №4. – С. 111-131.
2. Левитский А. А. Из студенческих воспоминаний /А. А. Левитский // Вестник воспитания. – 1906. – №8. – С. 83-117.
3. Левитский А. А. О способах популяризации литературы путем внешкольного образования / А. А. Левитский // Вестник воспитания. – 1915. – № 9. – С. 190-208.
4. Лист від О. Левитського з проханням дати згоду на читання прилюдних лекцій українською мовою. – ЦДІАК. – Ф. 2052., Оп. 1., Спр. № 667. – Арк. 1-8.

ДИСКУРСИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ

Основною метою навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі є вдосконалення комунікативної компетенції майбутніх фахівців в ситуаціях професійного спілкування. Професійно орієнтований підхід базується на врахуванні потреб студентів і зумовлює важливість розвитку дискурсивної компетенції. Професійна дискурсивна компетенція передбачає оволодіння різними видами дискурсів, що дозволяють відтворювати предметний і соціальний зміст професійної діяльності. Дискурс – це складне комунікативне явище, що включає, крім самого повідомлення, ще й екстралінгвістичні фактори, необхідні для розуміння його змісту. Дискурсивна компетенція є невід’ємною частиною професійної компетентності і означає здатність застосовувати сукупність знань, умінь, навичок, а також способів діяльності, пов’язаних із дискурс-аналізом, побудовою і ситуативним розумінням дискурсів як об’єктів реальної дійсності в процесі професійної діяльності. До найбільш важливих характеристик дискурсу належать: зв’язність; цілісність; завершеність; композиційну оформленість; належність до певного типу; екстралінгвістичні властивості акту спілкування і ситуації.

Дискурсивну компетенцію також можна розглядати як керівництво до розвитку іншомовної поведінки і подальшого спілкування в професійній діяльності. У процесі формування дискурсивної компетенції студентів слід враховувати персональну специфіку реалізації дискурсу в навчальних ситуаціях, соціально-психологічний стан студентів; різновид комунікативної ситуації (усне спілкування чи письмова комунікація, підготовлене чи спонтанне мовлення), відповідність меті навчання і сферам спілкування найбільш типовим для майбутніх фахівців.

Дискурсивна компетенція студентів передбачає навчання значущим різновидам дискурсу і жанрам професійної сфери спілкування, таким як анотація, реферат, тези, повідомлення, резюме, діловий лист, наукові доповіді, звіти. Можна виділити три етапи в навчанні дискурсу на заняттях іноземної мови. Мета першого етапу полягає в ознайомленні студентів з різними видами дискурсу, пов’язаними з професійним спілкуванням відповідно обраній спеціальності, а також їх екстралінгвістичними (соціально-рольові відносини учасників спілкування, комунікативні цілі, просторові і часові обмеження спілкування) та інтралінгвістичними (формат і жанр дискурсу, його структурна організація, лексичне наповнення) характеристиками. Другий етап, практико-формувальний, охоплює навчання всіх складових дискурсивної компетенції. На цьому етапі виконуються різноманітні вправи на оволодіння мовними засобами. Третій, узагальнювально-розвивальний, етап навчає студентів орієнтуватися в умовах комунікації, співвідносити поставлену мету із заданою ситуацією спілкування, вибирати на основі проведеного аналізу відповідний формат дискурсу і коректно його реалізовувати в умовах, що імітують реальне спілкування.

Важливою функцією дискурсу є ознайомлення студентів із зразками мовної і немовної поведінки носіїв іншої мови і культури в різних ситуаціях та в контексті. Отже, застосування дискурсів в навчальному процесі є необхідною умовою досягнення сучасних цілей професійно спрямованого навчання. В умовах широкого поширення інформаційних технологій в практиці навчання іноземним мовам, проблема взаємодії учасників педагогічного спілкування викладача і студентів набуває особливого значення, оскільки жива взаємодія викладача і студентів, їх міжособистісне спілкування витісняються

мультимедійними і технологічними засобами педагогічного дискурсу. Отже, питання формування вмінь ефективної взаємодії викладача зі студентами є актуальним. На перший план виступає проблема вибору стилю педагогічного спілкування, який дозволив би інтенсифікувати процес навчання, підвищити мотивацію студентів, а також найбільш повною мірою розкрити професійні та особистісні можливості викладача. Професійна діяльність викладача вимагає підвищеної мовленнєвої відповідальності. Дехто вважає, що навчання іноземної мови з викладачем-носієм мови є найбільш вдалим варіантом, оскільки найчастіше труднощі викликає не літературне вивчення мови, а її розмовна форма. Тобто вивчити граматику, орфографію, пунктуацію, фонетику не так складно, як перейти на розмовну мову. Психологічний бар'єр заважає студенту вільно оперувати вивченими словами, використовувати їх в розмові. Отже, найлегше подолати цю проблему можна спілкуючись з носієм мови через занурення в мовне середовище, засвоєння нових слів, мовних зворотів, що не входять в класичні системи навчання за стандартними підручниками. Крім чисто навчальних позитивних сторін вивчення іноземної мови з викладачем-носієм, у студентів є можливість познайомитися з культурою країни, життям людей. Але, звичайно ж, не кожен носій мови може бути відмінним учителем для іноземних студентів. Для цього потрібно мати певний досвід, освіту, здібності, можливість викладати, а не просто говорити зі студентами незрозумілою для них мовою.

Певні труднощі може спричинити й те, що викладач-носіій мови не має можливості проводити аналогії з рідною мовою у процесі навчання лексичних і граматичних конструкцій мови. Хоча іноді це може стати і перевагою. Навчання іноземної мови є унікальним явищем, оскільки викладачі залежно від того, чи є вони носіями або не носіями мови, вивчали її в різних середовищах і для різних цілей. Отже, вивчення відмінностей педагогічного дискурсу, стилів і методів навчання викладачів носіїв і не носіїв мови є важливим компонентом професійно орієнтованого навчання іноземної мови.

ЯРЕМЕНКО Наталія

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ

У сучасних умовах відбуваються суттєві зміни в галузі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Парадигмальні перебудови в освіті, інноватика і зміна моделей навчання, перехід від трансляційної педагогіки до смислової об'єктивно вимагають нових підходів до підготовки фахівців у ВНЗ. Соціальні реалії в освіті характеризуються спрямованістю на фахівців, компетентних у своїй галузі, що володіють професійно-педагогічною культурою. У зв'язку з цим професійна компетентність розглядається як достатня і необхідна умова освітньої діяльності, саморозвитку та самовдосконалення педагога.

Головний нормативно-правовий документ Міністерства освіти і науки України свідчить: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру» [2]. Саме тому на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти в Україні особливої гостроти й актуальності набувають питання підвищення і розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов немовних ВНЗ.

У новітніх умовах реформування вищої освіти радикально змінюється статус викладача іноземних мов, його освітні функції, відповідно зростають і вимоги до його професійної компетентності, рівня його професіоналізму.

Як зазначають деякі науковці, професійна компетентність педагога представляє собою особисті якості педагога, які дозволяють йому ефективно вирішувати педагогічні задачі, власноруч сформульовані, або сформульовані адміністрацією учбового закладу. Під педагогічною компетенцією педагога можна розуміти єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення своєї професійної діяльності.

До основних шляхів розвитку професійної компетентності викладача можна віднести: роботу в методичних об'єднаннях, творчих групах; дослідницьку діяльність; інноваційну діяльність, освоєння нових педагогічних технологій; різні форми педагогічної підтримки; участь у педагогічних конкурсах, форумах, тощо.

Збільшені вимоги до професійної компетентності викладача іноземної мови ВНЗ не реалізуються адекватно в межах її класичної моделі. Вона склалася в контексті конкретного історичного простору і по-своєму забезпечувала підготовку фахівця у сфері викладання іноземної мови у ВНЗ. Проте нові умови викликають необхідність корекції наявної моделі та проектування нової, досконалішої її модифікації з урахуванням інтеграції всіх компетенцій викладача іноземних мов ВНЗ і широкого спектру знань як основи формування цілісної особистості педагога.

Під професійною компетентністю викладача іноземних мов ВНЗ розуміють особистісні можливості викладача, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, вміти застосовувати її в практичній діяльності.

З погляду Н. Гальскової, викладач іноземної мови, у нашому випадку – викладач іноземної мови немовного ВНЗ, повинен володіти такими професійними знаннями: системи мови й основних лінгвістичних та лінгводидактичних категорій, а також культури країни досліджуваної мови, її історії та сучасних проблем розвитку; основних положень концепції вищої освіти на певному етапі розвитку суспільства державної політики в галузі іншомовної освіти немовних фахівців; психології особистості в кожну конкретну «епоху» її розвитку, закономірностей засвоєння іноземних мов студентами немовних спеціальностей (технічних, агробіологічних та ін.) у навчальних умовах; основні вимоги, які ставляться суспільством і наукою до викладача іноземних мов ВНЗ, його рівня професійної майстерності й особистісних якостей; основних закономірностей навчання іноземних мов, а також змісту і специфіки всіх складових процесу навчання [1, с. 118].

Таким чином, показником сформованості професійної компетенції викладача іноземної мови немовного ВНЗ є його професійна майстерність, яка складається із вміння сукупно застосовувати професійні знання й уміння на практиці ці знання, переносити їх в нові умови навчання, а також позитивне ставлення до своєї професійної діяльності.

Література

1. Бандура Ю. Б. Професійна компетентність викладача іноземної мови вищих військових навчальних закладів як об'єкт психолого-педагогічного аналізу / Ю. Б. Бандура // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Психологія і педагогіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 14-18
2. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М. : Академический проект, 2000. – 165 с.
3. Закон України «Про освіту» № 1060-ХІІ, із змінами від 11 червня 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua>.

ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС: ПОЛІМНОЖИННІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Підсекція «Лінгвістика»

АГАФОНОВА Алла

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

Епістолярний дискурс визначаємо як сукупність текстів певної жанрово-стильової належності, за якими стоїть одна і та ж мовна особистість автора, які аналізуємо у єдності лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів текстотворення. Основними одиницями дослідження слугують епістоляризми – особливі слова і сполучення слів, синтаксичні конструкції, які й репрезентують неповоротну авторську індивідуальність епістолярного дискурсу.

Характерними синтаксичними одиницями досліджуваного типу дискурсу є односкладні речення, своєрідна структура яких, їхня організація “на фоні широкого контекстуального цілого, добір для різних обставин мовлення, можливість їх взаємозаміни, нарощення навколо них особливих семантичних якостей, паралельні синонімічні взаємини між ними тощо – все це зумовлює важливість цих типів речень у стилістичному плані”. Зміст та стилістичне навантаження односкладних побудов розкривається лише на тлі більшого чи меншого контекстуального цілого. У високоорганізованому епістолярному тексті функціонують усі типи односкладних конструкцій, різні за семантико-стилістичною спрямованістю, глибоко оригінальні й стилістично довершені. Так, узвичаєною функцією номінативних структур є створення статичних описів. За допомогою номінативних речень автори щоденникових записів відтворюють обстановку, оточення, передбачені в описі, при цьому такі одиниці певною мірою стимулюють дальший розвиток та розгортання дії, часто посідаючи початкове місце в контекстах. Якщо ж низка номінативних речень вжита у кінці контексту, то створюється враження заключного висновку. Такі побудови вносять у зміст епістолярного повідомлення ефект експресії, художньої образності, за їх допомогою передається психічний стан людини, хвилювання тощо, а також фіксуються враження, захоплення описуваними картинами, раптові та побіжні сприймання, реакції на певні явища і події.

Група особових односкладних конструкцій є активно вживаною в епістолярному дискурсі. Найяскравіше у листах та щоденникових записах представлені означено-особові односкладні речення, якими автори передають власні міркування, переживання, настрої, описують події та аналізують їх. Головний член, виражений особовим дієсловом першої особи однини, виступає не тільки структурним, але й семантичним центром речення. Чимало означено-особових речень – своєрідні звернення-прохання до читача. Ці реченнєві структури виконують різноманітні функції: допомагають розкрити внутрішній світ автора листа, висловити його громадянську позицію, створити атмосферу щирої довірливої розмови. В епістолярії тісно взаємодіють поширені і непоширені означено-особові структури, вони можуть входити у складні багатокомпонентні конструкції, в яких виступають головними частинами складнопідрядних речень з підрядними з'ясувальними, першими частинами безсполучникових речень з різнотипними частинами. З метою узагальнення і констатації відомих фактів автори листів послуговуються неозначено-особовими реченнями, які різноманітні за своєю семантикою, морфологічним вираженням

головного члена і функціональним навантаженням. Найбільш поширеними в епістолярному дискурсі є неозначено-особові речення, в яких головний член виражений дієсловом третьої особи множини минулого часу дійсного способу. В основному це поширені неускладнені речення, вони можуть входити і до складу складних багатокомпонентних конструкцій. Узагальнено-особові односкладні речення в епістолярії фіксуються значно рідше, ніж означено- і неозначено-особові.

Односкладними інфінітивними реченнями в епістолярному дискурсі передаються відтінки різних почуттів, відтворюються настрої психологічно напруженого стану людини, вольові рефлексії тощо. Часто вони виступають одним із засобів оформлення афористичних висловів. Подеколи такі конструкції, заповнюючи собою якийсь відрізок тексту, створюють потрібний авторові стилістичний колорит тексту в цілому. За допомогою інфінітивних речень може виражатись модальне значення необхідності, неминучості дії, сумніву, спонукання тощо.

Безособові односкладні речення – рідко фіксований тип речень в епістолярному дискурсі. Найбільш уживаними є власне безособові речення, головний член яких виражений безособовим дієсловом, серед яких представлені різноманітні семантичні групи (на позначення станів, процесів, стихійних явищ у навколишньому середовищі; настроїв, переживань, відчуттів людини, незалежних від її волі; модальності бажання / небажання тощо). Поширеними в аналізованому дискурсі є безособові речення з головним дієслівним членом з афіксом *–ся* на позначення різних процесів сприймання, мислення, мовлення, які функціонують як головні частини складнопідрядних речень з підрядними з'ясувальними або як початкові частини складних безсполучникових чи багатокомпонентних речень з різними типами і видами зв'язку. Використовуються також безособові конструкції з головним членом на *-но, -то, -ло*, які відтворюють певну дію і позначені експресивним забарвленням.

БАГАН Мирослава

ТЕКСТОТВІРНІ ФУНКЦІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ І. ФРАНКА

Заперечення – це універсальна мисленнєво-мовленнєва операція, якою мовці відкидають хибні припущення, корегують напрямок думки та поведінку співрозмовника, висловлюють незгоду, відмову, опір, заборону, застереження тощо. Проте заперечні конструкції слугують не лише для розвитку і корекції мовної взаємодії, а й для вираження мовцем власного бачення ситуації. Нарівні зі стверджувальними вони є потужним суб'єктивно-інтерпретативним засобом, спрямованим на увиразнення певних змістових та конотативних нюансів у різних стилях мовлення.

Особливо повно виражальні можливості заперечних конструкцій виявляються в художній літературі. Автори вдаються до різних форм заперечення відповідно до власних уподобань та комунікативної потреби у виясненні якихось змістових чи почуттєвих компонентів. Домінування певних типів заперечних конструкцій у творах письменника дає підстави вважати їх граматичною ознакою авторського ідіостилу.

Ліричні твори І. Франка зі збірки “Зів'яле листя” засвідчують широке використання заперечних конструкцій для емоційного самовираження ліричного героя. Чимало поезій розпочато заперечними реченнями, які передають сум, вагання, зневіру, відсторонення, пор.: *Не знаю, що мене до тебе тягне...; Я не надіюсь нічого і нічого не бажую...; Я не жалуюсь на тебе, доле...; Я не кляв тебе, о зоре...; Я не тебе люблю, о ні, Моя хистка лілеє,..* Вибір заперечних конструкцій в описах психологічно

некомфортних станів зумовлений специфікою мисленнєво-мовленнєвої операції заперечення, яка передбачає відкинення предикатної ознаки. Цілком логічно, що мовці вдаються до заперечення, коли прагнуть позбутися того, що завдає дискомфорту. Невипадково сучасні психологи стверджують, що „заперечення – амортизатор душі. Воно – інструмент успіху... використовуваний нами, щоб справлятися з болем” [Преображенская]. Отже, широкому вживанню заперечних конструкцій в інтимній ліриці І.Франка сприяє передусім її наскрізний мотив нещасливого кохання.

Характерною ознакою ліричних поезій Івана Франка є нанизування однотипних заперечних конструкцій з метою наголошення на всеохопності стану та глибині почуттів ліричного героя, пор.: **Не** боюсь я ні бога, ні біса, *Маю серця гіпотеку чисту*; **Не** боюся я й вовка із ліса, *Хоч не маю стрілецького хисту*. **Не** боюсь я царів-держилюдів, *Хоч у них є солдати й гармати*; **Не** боюсь я людських пересудів, *Що потраплять і душу порвати...* Такі градації на основі заперечення, безумовно, сприяють експресивізації викладу, посилюють емоційну напругу творів.

Заперечені конструкції використано не лише для вияву психологічно некомфортних станів ліричного героя, а також в його рефлексіях, роздумах, намаганнях переосмислити несприятливу ситуацію, пор.: *В гарячці лютій не дзвонила б вічно Тих слів страшних: "Не надійся нічого!"* **Та ні, не вірю!** *Злуда, злуда все!* Заперечення слугує універсальною психологічно-мисленнєвою операцією, яка, з одного боку, виявляє безпомічність, дискомфорт ліричного героя, а з іншого, уможлиблює подолання ним депресивних відчуттів, вихід на новий, вищий рівень осмислення проблеми. Заперечна стратегія викладу є зручною для відображення динаміки образу ліричного героя, його психологічного відновлення й опанування несприятливою ситуацією.

Нерідко ліричні твори І. Франка мають структуру розгорнутих періодів, у яких одна частина (засновок) описує драматичну ситуацію (нерідко за допомогою заперечних речень), а інша (висновок) репрезентує переосмислене ставлення героя до неї. Контраст між вказаними частинами здебільшого передано саме за допомогою граматичних маркерів заперечення. Наприклад, у поезії "Чого являєшся Мені у сні..." межу між засновковою та висновковою частинами формує заперечне синтаксично нечленоване речення **О ні!**, а в поезії "Не надійся нічого" переломним для рефлексій ліричного героя є висловлення **Та ні, не вірю! Злуда, злуда все!**, у якому використано 2 заперечні частки **ні** та **не**, ще й лексичний виразник заперечення – іменник *злуда*. Отже, заперечення є тією мисленнєво-мовленнєвою операцією, яка дає змогу авторові увиразнити конфлікт між героєм і обставинами, посилити драматизм описуваної ситуації.

Важливою ознакою ідіостилу І.Франка є використання частково-заперечних речень, у яких заперечний оператор стоїть не перед присудком, а перед підметом чи другорядним членом речення, пор.: **Не ті уста**, *з котрих вже я* **Не** *вчую слова* ласки, **Не вид**, *в котрім душа твоя Виднієсь вся без маски*. **Не стать** твою, **не скромний стрій**, *Котрим вона вповита*, **Не** *гармонійний вигляд* твій, *Мов пісня сумовита*. **Я не тебе** люблю, *о ні...* Такі речення специфічні тим, що передають більш акцентоване, експресивне заперечення, підводять до певного висновку на основі протиставлення (пор.: *Я не тебе люблю, о ні, Люблю я власну мрію...*) і сприяють драматичнішому звучанню рефлексій ліричного героя.

Отже, заперечення є одним з важливих принципів побудови інтимної лірики І. Франка. Заперечні конструкції забезпечують вираження психологічно некомфортних станів ліричного героя, відображають динаміку його самовизначення, надають творам драматизму, експресивності й проблемного звучання.

Література

1. Преображенская М. Отрицание / Мария Преображенская. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.reshma.nov.ru/psychology/zavisimosti/otricanie.htm>.

БАКУЛИК Ірина

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ І ФАХОВЕ МОВЛЕННЯ (ІЗ ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ)

Формування мовної компетенції – це найважливіше знаряддя у процесі виникнення, сприйняття і розуміння фахового мовлення. Вплив фахової мови на розвиток мови в цілому виявляється в проникненні термінів із відповідних підмов у загальнонародну мову; покритті потреб нових найменувань відповідно до розвитку матеріальної культури та рахунок спеціалізації вже існуючих слів; тенденції до спеціалізації терміна або його генералізації.

Для засвоєння фахової лексики й термінології, а також активації конструкцій і зворотів, найбільш характерних для професійного мовлення медиків, слід використовувати як активний, так і пасивний лексичні мінімуми, беручи за основу три основні принципи – тематичний, принцип частотності у межах певної тематики, практичної доцільності слова в темі, створення необхідної бази для переходу до мовленнєвих навиків професійного спілкування (за допомогою репродуктивних, імітативних, підстановчих, трансформаційних вправ).

Диференційований підхід щодо добору лексики існував здавна. Вважають, що лексичний запас складається з активного і пасивного мінімумів. Перший мінімум становить ядро лексики, а пасивний доповнює його. Для активації пасивного володіння мовою, формування навичок продуктивних видів мовлення в навчально-професійну комунікацію необхідно залучати якнайбільше мовних форм і структур, якими студенти володіють пасивно. Це активізуватиме мовний матеріал, не ускладнюючи процес навчання, і підготує основу для поширення мовної компетенції студентів у професійній сфері спілкування.

Викладач латини повинен також навчити студентів тлумачити значення невідомих слів без допомоги словника, спираючись на власні знання в галузі словотворення. Тому так важливо розуміння похідних слів, утворених від відомих їм елементів, знання найпоширеніших афіксів, уміння поєднувати їх смислове навантаження із значенням основи слова, об'єднуючи у нову семантичну одиницю. Відомо, що у навчальних аудиторіях передбачено виконання вправ з елементами аналізу (напр., виділення основи, афіксів тощо) й синтезу (напр., з'ясувати зміст слова як цілого на основі значень складових його частин тощо).

На швидкість і надійність запам'ятовування впливає мотивація. Однак не слід забувати, що у процесі добору лексики з фаху для розвитку навичок усної мови тематичний принцип – основний, а принцип частотності підпорядковується тематичному, оскільки студенти швидше розуміють частоту вживання слів у межах певної теми, аніж абсолютну частоту фахової лексики, що є недоцільним у процесі навчання дисципліни «Латинська мова».

Отже, детальний аналіз складників методики формування мовної компетенції (грамотне використання фонологічних компонентів, знання лексики, граматичних категорій і парадигм, правил утворення синтаксичних конструкцій) є найважливішим знаряддям у процесі виникнення, сприйняття і розуміння фахового мовлення.

АНГЛІЦИЗМИ НА ТЛІ СЛОВОТВІРНОЇ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ПІДСИСТЕМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Адаптація англійських слів на ґрунті української мови – це об’єктивний та закономірний процеси фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного перетворення за внутрішніми законами розвитку української мови. Процес всебічної адаптації англійських запозичених лексем на українському ґрунті обов’язково передбачає розвиток словотвірної активності запозичених слів. Це знаходить вияв у тому, що нові похідні утворюються за допомогою вже наявних у мові словотворчих засобів.

Найбільш поширеним і продуктивним способом словотворення в українській та інших слов’янських мовах є афіксальний. При творенні **іменників** з основою англійського походження **суфіксальним** способом продуктивними є такі суфікси: **-ник**, який найчастіше використовують для утворення назв осіб за професійною діяльністю, наприклад: *піар* – *піарник*; *медіа* – *медійник*; **-к**, який використовують: 1) на позначення предмета, наприклад: *SMSка*; 2) на позначення особи жіночої статі за родом діяльності чи професією; *лідер* – *лідерка*; **-ер, -ець, -ор, -ант(-янт)**, які творять іменники-назви осіб за професійною діяльністю: *іміджмейк* – *іміджмейкер*, *драйв* – *драйвер*, *Інтернет* – *інтернетівець*, *кредит* – *кредитор*; **-арій**: *парламентарій*; **-онер**: *опозиція* – *опозиціонер*; **-ств** творить іменники із значенням узагальненої ознаки: *рейдер* – *рейдерство*; та іменники на позначення установи: *агент* – *агентство*.

За допомогою суфікса **-ува** та основи англійського походження утворено значу кількість **дієслів**: *драйв* – *драйвувати*, *спонсор* – *спонсоровати*, *сканер* – *сканувати*, *пресинг* – *пресингувати*, *бокс* – *боксувати*, *нокаут* – *нокаутувати*, *продюсер* – *продюсувати*, *лізинг* – *лізингувати*; також утворено дієслова за допомогою суфікса **-и**: *гугл* – *гуглити*, *піар* – *піарити*; **-ну**: *снікерс* – *снікерснути* тощо.

При творенні **прикметників** з основами англійського походження задіяно такі суфікси, як: **-н** уживається при творенні якісних і відносних прикметників, наприклад: *офіс* – *офісний*, *тендер* – *тендерний*, *офшор* – *офшорний*, *медіа* – *медійний*; *комфорт* – *комфортний* тощо; **-ськ**, який виражає найрізноманітніші значення відносності: *агент* – *агентський*; *рейдер* – *рейдерський*, *продюсер* – *продюсерський*; **-ов**, який виступає у не звичній для нього функції (зазвичай творить прикметники на позначення матеріалу, з якого зроблено предмет) та вказує на якість: *рейтинг* – *рейтинговий*, *бренд* – *брендовий*.

Сьогодні в українській мові поширеним є використання такого англійського префікса, як **супер-**. Префікс **супер-**, який позначає «посилений, такий, що має найвищий вияв якості», у поєднанні з іменниками вказує на надмірність, перевищення межі якоїсь характеристики, наприклад: *супернянька*, *супермама*, *супертовстосум*, *супербагатий*, *суперледі*.

Окрім афіксального способу, в українській мові функціонують лексеми, які утворено шляхом поєднання слів, коли одна основа є англійського походження, а друга – власне українська: *SMS-повідомлення*, *VIP-особа*, *PR-відділ* тощо.

Роль англомовних лексем тісно пов’язана із семантичними змінами, адже модифікація значення може спричинити зміну функції слова. Семантичні трансформації в запозичених англіцизмах пояснюються тим, що досить часто англійське слово співвідноситься з українською дійсністю, набуваючи нового значення, іноді досить відмінного від свого англійського прототипу.

У процесі входження тієї чи іншої лексичної одиниці до семантичної системи мови-реципієнта, як правило, можуть відбуватися певні процеси.

1. Найчастіше – це **спрощення** семантичної структури запозиченого слова, тобто запозичується в іншомовного багатозначного слова одне значення, якого потребує мова-реципієнт у той чи інший момент. Наприклад, лексема *killer* у мові-джерелі має такі значення: 1. Людина, яка вбиває або схильна до вбивства. 2. Щось, що може вбити. 3. Прилад для вбивства великих тварин. В українській мові слово вжито лише з першим лексичним значенням: професійний убивця.

2. **Розширення** семантичної структури запозичуваної іншомовної лексичної одиниці, тобто в українській мові лексема набула додаткових значень: *fast-food*: 1. Харчові продукти, такі як гамбургери, чіпси, які можна швидко приготувати або купити у ресторанах типу «бістро». В українській мові має такі значення: 1. Харчові продукти швидкого приготування, напівфабрикати. 2. Ресторани нетривалого відвідування.

3. **Зміна** лексичного значення запозичуваної лексеми, тобто в українській мові лексема набуває дещо іншого значення. Лексема *exclusive* у мові-джерелі має такі значення: 1. Єдиний, неподільний. 2. Призначений для привілейованих прошарків населення. 3. Перебірливий. 4. Той, що має право виключення. В українській мові означає щось виняткове, особливе.

На початковому етапі входження англіцизмів у нову мовну систему у більшості випадків спостерігається спрощення їх семантичної структури. У процесі функціонування у мові-реципієнті відбувається переосмислення значень англіцизмів, які набувають нових значень, відмінних від значень слів-етимонів. Цей факт свідчить про ускладнення семантичної структури запозичень на ґрунті української мови, тобто слово набуває нових похідних значень.

ГЛУХОВСЬКА Наталія

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ (НА МАТЕРІАЛІ АГРАРНОЇ ТА ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)

Сучасна доба розвитку мови характеризується значним кількісним зростанням термінів у різних сферах життя і їх активним проникненням у загальну розмовну мову, процесом її інтелектуалізації, поповненням словникового складу новими одиницями. У зв'язку зі швидким розвитком інформаційних технологій все актуальнішими стають проблеми вивчення особливостей функціонування термінів у процесі перекладу.

Але ж переклад з однієї мови на іншу – це складний процес розумової діяльності людини. Перекласти – означає адекватно і правильно відтворити поняття, виражене засобами однієї мови за допомогою іншої, відтворити оригінал з урахуванням взаємодії змісту і форми. Таким чином проблема збереження прагматичного потенціалу оригіналу у перекладі надто гостра, важлива й актуальна.

Сучасні мовознавці, лінгвісти і перекладознавці вважають, що навіть переклад слід розпочинати власне з усвідомлення самого першотвору і його лексичної-семантичної, граматичної, синтаксичної структури – перекладач має ґрунтовно опрацювати і дослідити саме текст першоджерела. Саме це твердження набуває важливого значення в галузі перекладацької діяльності.

Отже, виконання і послідовне дотримання зазначених вище норм уможливають здійснення коректного відтворення оригіналу й рівноцінного еквівалентного перекладу [1, с. 335].

Провідний лінгвіст, перекладач А. Рецкер зазначив, що «якщо зміст початкового і кінцевих текстів сприймається по-різному їх отримувачами, то це свідчить про те що, переклад як двомовний комунікативний акт не досяг своєї мети.

Окрім термінів, аграрні та технічні тексти характеризуються вживанням спеціальної термінології та зворотів, які характерні певній галузі наук. Сюди також належать випадки, коли загальновживане слово в певних словосполученнях набуває термінологічного значення.

У спеціальному тексті нерідко буває елемент новизни, який є особливо цікавим для читача, але пов'язаний із вживанням нових термінів (термінів-неологізмів), ще не зафіксованих у словниках. Зрозуміло, що такі випадки можуть створювати серйозні проблеми для перекладача. Основна умова подолання цих труднощів полягає у детальному аналізі описуваного явища і передачі його термінами, що вже є усталеними в науці. У деяких випадках один і той же термін має різні значення в межах різних наук. Особливі труднощі для перекладу становлять випадки, коли один и той же термін має різне значення в залежності від приладу чи обладнання. Вирішальним при перекладі багатозначного терміна є контекст. Оскільки актуальні наукові проблеми, найновіші технічні винаходи і відкриття висвітлюються у друкованих виданнях і, перш за все, – у періодичних виданнях, до яких і повинен звертатися перекладач.

Наукова цінність та практичне застосування нашого дослідження полягає в поданні глибокого аналізу й розкритті передачі оригіналу в перекладі.

Література

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.
2. Сухенко К.М. Лексичні проблеми перекладу / К. М. Сухенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2000. – 124 с.
3. Швейцер А.Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. – М. : Наука, 2003. – 275 с.

ГРОЗЯН Ніна

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФІНІТИВА В РОЛІ ДОДАТКА: ПРОЕКЦІЯ НА ІДЮСТИЛЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Звернення до синтаксичної природи окремих частин мови, дослідження фундаментального мовного явища, що зветься «синтаксисом форми» [5, с. 56], зумовлено посиленням у сучасній науці зацікавленості вивченням функційного аспекту мови. І. Р. Вихованець вважає, що в «системі частин мови можливі проміжні структури, які або розподіляються відповідними групами між різними частинами мови, або являють собою морфологічні двочастиномовні загальні форми із закладеними в них потенційними закономірностями закріплення за граматичними сферами» [2, с. 163-164]. Показовим у цьому аспекті є синтаксичне функціонування інфінітива як специфічної міжчастиномовної форми, позбавленої чітких морфологічних характеристик, що властиві двом основним частинам мови – дієслову та іменнику.

Значну увагу в мовознавчій літературі приділено синтаксичним функціям інфінітива в ролі головних членів речення (І. Вихованець [2], І. Валгіна [1], Н. Іваницька [4], І. Швець [9] та ін.). Ґрунтовно розроблена в граматичній науці теорія про синтаксичне розмежування суб'єктного та об'єктного інфінітивів [2, с. 81; 3, с. 15; 8, с. 130]. Синтаксичним функціям інфінітива в ролі другорядних членів речення присвячені окремі дослідження (І. Слинько [7], І. Швець [9] та ін.).

Сама назва «другорядний член речення» впливає зі структури речення, а не з його змісту, бо інфінітив, функціонуючи в ролі другорядного члена речення, є водночас й одним із носіїв основного значення, напр.: *«Боюся ще, мій голубе, серце поховати»*. За відсутності інфінітива-дodatка наведене речення не можна вважати закінченим.

Залишаючись початковою формою дієслова, інфінітив виконує найрізноманітніші номінативні функції (підмета, додатка, означення й обставини), що зумовлено його походженням – це скам'яніла форма давального відмінка віддієслівних іменників з основою на *ї* [5, с. 25].

Незважаючи на втрату інфінітивом значення предметного слова й набуття відчутних ознак і функцій дієслова, тобто наповнення старої форми новим змістом, інфінітив продовжує виконувати споконвічну для нього роль додатка, зокрема інфінітивного додатка, що означає дію як об'єкт, на який спрямована інша дія.

У ролі додатка може функціювати об'єктний і суб'єктний інфінітив. Об'єктний інфінітив, дія якого не збігається з дією дієвідмінюваної форми дієслова, уживаний із дієсловами таких семантичних груп: 1) на позначення наказу, напр.: *«А тих усіх, три тисячі під Дубно, Ярема-князь добити наказав»*; *«Положили одностайне стати Против Гуса. І на Констанці всіх ворон скликати та стерегти якомога і зверху і здолу»*; 2) поради, побажання, прохання, запрошення, умовляння, напр.: *«Чи бачиш, он огонь горить, А пан лежить собі, читає І просить пити»*; *«Чорт нарадив мені пити»*; 3) процеси навчання, повчання, напр.: *«Старий батько іде рядом, наставляє сина ... старших шанувати, товариство поважати»*; *«Оксано ... Кого ти без мови, без слова навчила очима, душею, серцем розмовлять»*.

Виконувати функцію інфінітивного додатка можуть і суб'єктні інфінітиви, що сполучаються з дієсловами певних семантичних груп, для яких характерна значеннєва повнота і, на відміну від допоміжних фазових чи модальних дієслів, вони не потребують доповнення своєї семантики предикативним поширювачем. Зазвичай додатками є інфінітиви біля повнозначних дієвідмінюваних дієслів зі значенням домовленості, наміру виконати дію, емоцій і почуттів, мислення тощо, напр.: *«Запанував та й думав шляхту приборкає трошки ...не зумів»* – пор.: *«Запанував та й думав, що шляхту приборкає трошки ...не зумів»* (наявність об'єктної семантики підтверджена трансформацією інфінітива в підрядну з'ясувальну частину).

Сполучаючись із модальними дієсловами на позначення суб'єктивно-емоційної оцінки на кшталт *любити, полюбляти, ненавидіти, боятися, надіятися, соромитися, вчитися* та зі значенням волевиявлення *мріяти, бажати, жадати, готуватися*, інфінітив виконує подвійну функцію: позначає дію суб'єкта та об'єкт дії, вираженої дієвідмінюваною дієслівною формою, напр.: *«Чи не бажаєте відпочити з дороги, а я тимчасом навідаюсь до Д[егтярів]: я ж там домовий лікар»*; *«Він наче соромився або боявся висловити мені щиро те, що його мучило, а його щось дуже мучило»*. Погоджуємося з думкою Л. Шитик, що проміжне розташування інфінітива в зоні перехідності вмотивоване його функціонуванням у ролі синкретичного члена речення з предикативно-об'єктним значенням при повнозначних дієсловах із модальною семантикою, якщо вони вжиті не безпосередньо біля інфінітива [10, с. 68], напр.: *«Не бажав би й собі мати кращих дітей, як ваші діти»*.

Отже, інфінітив у функції додатка вживається з дієсловами, значення яких – передавати волю, вплив одних осіб на інших (об'єктний інфінітив). Додаткова функція суб'єктного інфінітива залежить від лексико-семантичної достатності присудка та значення самого інфінітива. Суб'єктні інфінітиви у сполученні з повнозначними дієсловами модальної семантики вможливають подвійну кваліфікацію: як частини складеного дієслівного присудка або як додатка, тобто функціують у ролі синкретичного члена речення з предикативно-об'єктним значенням. Функцію додатка може виконувати як об'єктний, так і суб'єктний інфінітив, причому продуктивнішим є перший тип. В ідіостилі Тараса Шевченка потужно представлено інфінітиви в різних функційних виявах, що прогнозує перспективу подальших наукових пошуків.

Література

1. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. – М. : Высш. шк., 1973. – 439 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
3. Загнітко А. П. Український інфінітив у структурі простого речення : типологія функцій і семантика / А. П. Загнітко // Вісн. Львів. ун-ту. Серія філологічна. – Вип. 34. – Част. 1. – Львів, 2004. – С. 3-10.
4. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : [монографія] / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк. – 1986. – 275 с.
5. Казиминова І. А. Семантичні основи синтаксичного аналізу інфінітива у придієслівній позиції / І. А. Казиминова // Мовознавство. – 1992. – № 5. – С. 56–60.
6. Півторак Г. П. Форми інфінітива в українській мові / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 1968. – № 4. – С. 25–36.
7. Слинько І. І. Інфінітив у функції другорядних членів речення / І. І. Слинько // Українська мова і література в школі. – 1961. – № 6. – С. 21-37.
8. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
9. Швець І. Р. Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові / І. Р. Швець. – Одеса : Вид-во Одес. ун-ту, 1972. – 58 с.
10. Шитик Л. В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : [монографія] / Л. В. Шитик; [відп. ред. К. Г. Городенська]. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 474 с.

ДЯДЕЧКО Людмила

МАРКЕРИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Сьогодні рекламний дискурс взаємодіє майже з усіма сферами людського буття, віддзеркалює соціальні й культурні стереотипи суспільства, змінюється разом із соціумом і водночас потужно впливає на нього. Рекламний дискурс як комунікативний феномен є предметом вивчення наукових розвідок сучасних учених в аспекті соціолінгвістичних досліджень.

Рекламний дискурс досліджували у своїх працях О. Балакинський, Ю. Бернадська, А. Матанцев, О. Медведєва, А. Міллер, Р. Мокшенцев, І. Морозова, В. Музикант, О. Семенюк, М. Старолетов, Є. Ромат, О. Ткачук-Мірошніченко та ін. Варто зауважити, що більшість вчених екстраполювали свої дослідження на російські тексти, а експресивний потенціал сучасного українського рекламного дискурсу потребує окремих ґрунтовних досліджень.

Термін «дискурс», що означає «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників; текст, занурений у життя» [1, с. 119], ввів американський лінгвіст З. Харрис, який «здійснив спробу представити значення мовних одиниць як функцію дистрибуції, а дискурс як одну зі сторін дистрибуції на базі еквівалентності між фразами й ланцюжками фраз» [1, с. 119].

Рекламний дискурс за своєю суттю є прагматичним, оскільки в ньому актуалізуються певні комунікативні стратегії, і він має перлокутивний ефект. Експресивність українського рекламного дискурсу пояснюється тим, що головне завдання реклами полягає у приверненні уваги потенційного споживача до товару чи послуги, а отже, будь-який рекламний текст повинен бути експресивним, мати денотативні й конотативні ознаки, містити елементи, які б увиразнювали рекламне повідомлення на різних рівнях мови: фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному, синтаксичному.

На лексичному рівні експресивність рекламного тексту створюється за допомогою використання okazіональних новотворів. Більшість таких лексем утворені від назви товару, що рекламується: «*фантануй пригоди*» – від назви напою «Fanta»; «*дірольна чистота та свіжість*» – від назви жувальної гумки «Dirol»; «*шейканемо, бебі*» – від назви напою «Shake»; «*не гальмуй – снікерсуй*» – від назви шоколадного батончика «Snickers»; «Торчин знайшов секрет найтоматнішого смаку» – від назви продукту «томат».

Експресивність – це невід’ємна риса okazіональних словотворів. У сучасній лінгвістиці науковці розрізняють два види експресивності – адгерентну (виявляється при слововживанні в певному контексті) й інгерентну (властивість слова, яка не залежить від контексту). Okazіоналізмом, що з’являються в рекламних текстах, властиві обидві форми експресивності. Особливістю рекламних okazіоналізмів є те, що вони надають повідомленню живої образності, підсилюють емоційність. Okazіоналізми, що функціонують у рекламних текстах, часто допомагають створити оцінний ефект – досягти прагматичної мети. Саме прагматичний потенціал okazіонального слова і формує здатність впливати на потенційного споживача.

Варто зауважити, що маркерами експресивності рекламних текстів часто є сленгові і жаргонні елементи: *прикид, мобіла, екшен, шара, приколу, прикольний, забойний, ульотний, класна, хайканено, розкрутити, шейканемо, снікерсуй* та ін. «З огляду на те, що жаргонна лексика, – зазначає Л. О. Ставицька, – була, є і залишається неабияким психоемоційним подразником для ментальності й самого поведінкового коду українського соціуму, вітчизняні рекламодавці по-своєму роблять правильний стратегічний хід, уводячи жаргонні елементи до мовної структури рекламного дискурсу <...>, як фактор легітимізації «забороненого плоду» [3, с. 304]. Сленгізми допомагають якнайповніше відобразити мовлення сучасної молоді. Використані в рекламних текстах жаргонізми дуже популярні серед того середовища, якому, як правило, призначена рекламована продукція.

Експресивність рекламних текстів може створюватись рекламістами також із допомогою поєднання на морфемному рівні кириличного письма з латиницею, наприклад: «*Ledi-life...*», «*Створи свою life-команду. Вільний life – твій тариф*» (рекл. мобільного оператора); «*SHAKанемо, бебі*» (з рекл. напою «SHAKE»); «*Самау-шик – спокуслива розкіш*» (рекл. мила «Самау»); «*NUTS з полуничкою – це новий ульотний NUTS-полуничка*» (рекл. шокол.-горіх. батончика). Використовуючи англійські запозичення, рекламісти ніби пропагують західний спосіб життя, оскільки оцінний стереотип «західне – значить якісне» сформувався у підсвідомості споживачів ще з радянських часів.

Маркерами експресивності в рекламному дискурсі є функціонування прецедентних текстів, якими часто є фразеологічні одиниці, що віддзеркалюють культуру української нації: «Прозора» – *дешево та сердито*» (рекл. води); «... *Копійка гривню береже*» (рекл. мийного засобу «Domestos»). Функціонують у рекламних текстах переважно розмовні фразеологічні одиниці, а не книжні: «Русский раз мер»... *на всі руки МАЙСТЕР*» (рекл. горілки); «Calve... *в цьому нашій смаки збігаються*» (рекл. майонезу); «Шкода-октавія» – *все як по нотах*» (рекл. автомобіля); «Чай «Мамброк» – *душа співає*».

Такими фразеологізмами люди послуговуються в певних життєвих ситуаціях, тому, функціонуючи в рекламному дискурсі, вони ніби створюють атмосферу довіри, наближуючи цим товар до споживача. Інколи, використовуючи фразеологію, автори рекламних текстів створюють гумористичний ефект, а гумор, як відомо, є національною рисою українців: «Первак» – *не лівак, щоб стояв у кожній хаті*; «Олімп». *Боги теж мужики. Посидимо, як боги*» (рекл. горілки).

Використання фразеологізмів у текстах реклами пояснюється також їх здатністю легко трансформуватись, надаючи повідомленню перлокутивного ефекту: «*Прийшов,*

побачив – повечеряв» (напис на кав'ярні, у якому дієслово «переміг» замінено на «повечеряв»); *«Не салом єдиним. Ставай сучасним, купуй українське»* (трансформовано вислів «Не хлібом єдиним»). За рахунок оригінальності й несподіваності нова текстова форма привертає увагу комунікантів і посилює експресивний потенціал. Н. Скиба, досліджуючи трансформування фразеологізмів, зауважила, що це надзвичайно поширений стилістичний прийом, який, «з одного боку, сприяє руйнуванню традиційної фразеологічної системи, а з іншого, є потужним імпульсом до оновлення її виражальних засобів» [2, с. 177].

Оскільки головне завдання реклами полягає у приверненні уваги потенційного споживача до товару чи послуги, то сучасний рекламний дискурс характеризується прагматичним потенціалом, а отже, рекламні тексти є експресивними і містять елементи, які увиразнюють рекламне повідомлення на різних мовних рівнях.

Література

1. Лившиц Т. Н. Реклама в прагмалінгвістическом аспекте / Т. Н. Лившиц. – Таганрог: Таганрог. гос. пед. ин-т, 1999. – 214 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С. 118-120.
3. Скиба Н. Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 – українська мова / Скиба Наталія Григорівна. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2005. – 232 с.
4. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови : монографія / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 462 с.

ЄРМОЛЕНКО Світлана

МОВОЗНАВЧІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА В КОНТЕКСТІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

1. Значний творчий доробок Івана Франка вражає різнобічністю його суспільних, наукових, літературних інтересів. У багатьох гуманітарних сферах його дослідження не втрачають актуальності і в ХХІ ст., коли з'являються нові наукові галузі, коли людство, осмислюючи історію цивілізації, шукає відповіді на стрижневі питання суспільного поступу. Письменник, глибокий дослідник історії, літератури, соціальних явищ, Іван Франко своєю творчістю відповідав на виклики часу. Світогляд Франка, його різноманітна творча діяльність визначила й коло його наукових зацікавлень як вченого-мовознавця, який заглиблювався в історію мови, визначав мову як важливий чинник самоідентифікації нації.

2. Тема *«Франко як мовознавець»* пов'язана з низкою філософських, культурологічних, літературних, націєтворчих, мовно-історичних питань. До цієї теми зверталися І. Ковалик, Т. Панько, О. Сербенська, І. Галенко та ін. У дослідженнях з історії української літературної мови наголошується на Франковому визначенні літературної мови як «репрезентантки національної єдності». Чи не найбільш цитовані й поширені в науково-філологічному обігу праці Івана Франка *«Літературна мова і діалекти»* та *«Із секретів поетичної творчості»*. До першої звертаються, досліджуючи проблеми теорії та історії літературної мови, діалектології. При цьому мовознавці зауважують, що Франкове розуміння й виокремлення діалектів української мови суголосне із загальноприйнятою класифікацією територіальних відмінностей народної мови. Без другої згаданої праці, без висновків Франка про поетику Шевченкової мови не можна мати цілісного уявлення про становлення й розвиток сучасних лінгвопоетичних студій.

3. Вчений-енциклопедист залишив мовознавчу спадщину, яка має цінність для соціолінгвістики, психолінгвістики, теорії мовної комунікації, славістики. Осмислення Франком «конвенціональних, а проте так дивно органічних систем звуків, що називаємо рідною мовою», перегукувалося із вченням В. Гумбольдта про нерозривний зв'язок мови народу із його світосприйманням. Українське мовознавство ХХ – початку ХХІ ст. актуалізувало погляди Франка на питання мови і нації, мови і культури, мови і психології.

4. У полемічній розвідці *«Двоязичність і дволичність»*, яка не була за радянських часів введена в міжкультурний діалог і яка безпосередньо стосується проблеми самоідентифікації українців, Франко порушує глибокі наукові проблеми, які залишаються актуальними і в наш час. Йдеться, зокрема, про неоднозначне тлумачення поняття 'рідна мова', про творчість й комунікацію різними мовами. Знавець мов, теоретик перекладу, письменник, Франко у різноманітних мовно-стильових жанрах – художніх, публіцистичних, наукових – висловлював думки про мову як найважливіший засіб самоідентифікації українців, про важливість освіти рідною мовою.

Франко-письменник Франко цінував народне слово, відшліфований народний вислів. Зібрані ним *«Галицько-руські народні приповідки»* – це приклад фразеографічного опису мови Франком-мовознавцем.

5. Беручи активну участь в науковому, культурному, літературному житті галицьких українців, Франко писав статті українською, польською, російською, німецькою мовами, друкував їх у періодичній пресі. Маючи широке поле наукової, письменницької діяльності, він устигав стежити за освітньою літературою, професійно аналізував граматики української мови, які вважав фундаментом освіти. З-поміж інших шкільних граматик (автори граматик С. Смаль-Стоцький, М. Осадца) він вирізняв *«Граматику руського язика для шкіл середніх»* (1885 р.) О. Огоновського, звертав увагу на граматичну теорію, яка відповідала науковим засадам тих славістів, які обґрунтовували самостійність української мови, її структурну окремішність серед інших слов'янських мов. Позитивно оцінював письменник зрозумілу, доступну мову підручника.

6. Франко переймався соціальними і духовними проблемами українського суспільства; хотів бачити свій народ самодостатнім, освіченим серед інших народів світу. Поступ в освіті, науці, культурі пов'язував із вільним розвитком української мови. Його мовна творча особистість – це взірєць людини, яка переймалася соціально-економічними, культурно-освітніми проблемами українців, яка була занурена в українську культуру й творила цілісність цієї культури. Послугуючись поняттями 'Галичина' і 'Україна' як реаліями того часу, коли українці були поділені між різними державами, Франко постійно вступав у діалог з українською інтелігенцією. Він бачив штучність і безперспективність московфільського «язичія», наголошував на тому, що 'азбучна війна', мовний і правописний хаос не сприяють формуванню української самоідентичності, оскільки гальмують освіту, мовну комунікацію українців, пор. висловлювання в його листі до Елізи Ожешко від 31.03.1886 р.: «... орфографії у нас змінюються не для змін язика, але для зовсім інших і дуже скомплікованих, тільки з літературою нічого спільного не маючих, причин».

7. Мовознавчі погляди І. Франка – це не лише сформульовані в його наукових розвідках причиново-наслідкові закономірності зв'язку мови й особистості, мови і суспільства, а й оприятлені в конкретно-чуттєвих образах художнього, публіцистичного стилів вербалізовані концепти, які осмислювалися суспільством і породжували в мовній свідомості українців думки, які ставали підвалинами понять соціолінгвістики, психолінгвістики, мови комунікації.

ТРОПЕЇЗАЦІЯ ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ГАЗЕТ ЯК ПРОЦЕС ВЗАЄМОДІЇ ХУДОЖНЬОГО І ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСІВ

Сучасні засоби масової інформації функціонують у так званій «стихії живої мови», що створює сприятливі умови для добору стилістично маркованих мовних одиниць. Таких засобів передусім потребують заголовкові комплекси, які здебільшого не містять у собі розгорнутого, вичерпного повідомлення, а лише вказують на елементи змісту статті, натякають на них, подають загальне орієнтування в змістові публікації.

Для мови сучасних регіональних газет характерні нові тенденції, серед яких домінантною є тенденція до експресивізації газетної мови, що спричиняє потребу в пошукові образних засобів для структурування й змістового наповнення їхніх заголовків. З цих міркувань журналісти вдаються до розширення чи звуження змістового обсягу слів, що призводить до виникнення в них переносно-образних, тропейчних значень. Тропезація слугує засобом асиметрії плану змісту й плану вираження мовних одиниць, сприяє найменуванню життєвих реалій за принципами зростання комунікативних потужностей слова і водночас економії мовних засобів, гнучкості й різноманітності способів вираження певного, актуалізованого автором змісту.

Як засвідчує обстежений матеріал, у мові сучасних вінницьких газет найактивніше використовують заголовки, у яких відбулося перенесення назв неістот на назви істот, що є свідченням синонімії значень, взаємодії художнього і публіцистичного дискурсів, напр.: *Проліски надії* (Слово Придністров'я, 01.04.2014, с. 1); *Над снігами маминої сивини* (Вінниччина, 14.05.2014, с. 12); *Трояндова площа на честь Небесної Сотні* (Вінниччина, 04.04.2014, с. 10); *Зоряний випуск ліцею* (Вінниччина, 06.06.2014, с. 8); *Життєві мелодії Дмитра Джоли* (Вінницька газета, 14.01.2014, с. 2). Такі метафоризовані заголовки більшою мірою виконують стилістичні функції впливу на читача і рекламну, аніж інформативну.

Нерідко метафоричні заголовкові комплекси набувають історичного змісту, колориту, орнаментуючи публіцистичний дискурс, забезпечуючи успішність його впливу на специфічне коло адресатів: *Імперський сказ шовіністів. Хто украв Русь?* (Вінницька газета, 20.05.2014, с. 4); *Він був предтечею нашої Незалежності* (Прапор Перемоги, 06.06.2014, с. 2).

Характерною для заголовків сучасних газет Вінниччини є також метонімія – троп, в основі якого – процес заміни однієї назви іншою на ґрунті значеннєвої суміжності. Метонімічні заголовки слугують здебільшого засобом орозмовлення публіцистичного дискурсу, адже є компресованими, згорнутими, невимушеними номінаціями життєвих реалій, чим і привертають увагу читача. Пор.: *Вінниця готова підтримати навколишні села* (Місто, 10.09.2014, с. 3); *У День Європи місто розцвіло вишиванками* (Вінницька газета, 20.05.2014, с. 1); *На таких хлопцях тримається Україна* (Вінниччина, 11.06.2014, с. 1); *Ринок підтримує українських бійців* (Прапор Перемоги, 03.10.2014, с. 3); *Допомога однієї вулиці* (Прапор Перемоги, 19.08.2014, с. 1).

Газетні заголовкові комплекси нерідко вміщують й епітетні сполуки, здебільшого метафоризовані, що свідчить про системну взаємодію художнього й публіцистичного дискурсів, про віддзеркалення фольклорного струменя творчості українського народу. Саме за допомогою художньо-образного означення, що увиразнює характерну ознаку предмета, особи, явища чи іншої життєвої реалії, оновлюють газетний виклад, асоціативно-сконцентровано трансформують думку. Найтиповішими у складі заголовків регіональних видань є сьогодні *кольористичні* епітети, які віддзеркалюють споконвічну сутність душі українського народу, напр.: *Барвисте свято щасливих сімей* (Вінниччина, 04.06.2014, с. 8);

Яскравий символ нашого життя (Прапор Перемоги, 18.04.2014, с. 2); **Багрянний** прапор Перемоги (Вінниччина, 09.05.2014, с. 8).

З-поміж внутрішньопсихологічних епітетів дещо рідше використовують одоративні, які характеризують предмет на дотик та смак (*Наш родовід з міцного коріння...* (Вінниччина, 17.01.2014, с. 10); **Солодкий** проект Наталі Ковальчук (Вінниччина, 02.05.2014, с. 4), й активніше – емотивні епітети, за допомогою яких автор публікації виражає не тільки власні почуття, а й намагається передати свій поетичний світ одухотворено в почуттєвому сприйманні інших (*Молодість віддана чужій землі* (Вісті Тепличчини, 10.04.2014, с. 4); **Незабуття** Тарзанія (Вінницька газета, 17.01.2014, с. 7); **Славний** ювілей асоціації пенсіонерів «Поділля» (Вінниччина, 02.05.2014, с. 8).

З огляду на висловлене варто констатувати, що метафори в структурі заголовків сучасних регіональних газет – потужний лінгвоментальний інструмент пізнання й оцінювання навколишнього світу. Їхнє використання спричинене здебільшого інтенціями авторів, які прагнуть точно, конкретно і водночас чуттєво, емоційно-експресивно висловити думку, окреслити об'єкт найменування у будь-якому стилістичному аспекті (від урочисто-піднесеного до увиразнено-побутового), створити в публіцистичному дискурсі виразний художній образ.

Метонімічні заголовки, з огляду на свою компресію, згорнутість вираження думки, невимушеність, орозмовлюють газетний виклад і водночас найкраще, завдяки незвичності асиметрії змісту й засобу його вираження, зреалізують стилістичну функцію впливу на найвибагливішого читача.

За допомогою епітетів, уведених до заголовкових комплексів, автори демонструють процес взаємодії художнього і публіцистичного дискурсів, виражають власний поетичний світ, оновлюють, відсвіжують виклад, асоціативно-сконцентровано трансформуючи найтривіальнішу думку.

ЗІНЕВИЧ Людмила

ІВАН ФРАНКО В РЕЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

І. Франка й М. Коцюбинського справедливо називають ключовими фігурами української національної культури к. XIX – поч. XX ст. Кожен із них у літературній, публіцистичній творчості, громадській діяльності був виразником проблем суспільності розділених імперськими кордонами двох Україн – Галичини та Наддніпрянщини. Де в чому ті проблеми були розбіжними, але значна частина їх, зокрема ті, що стосувалися культурного, літературного, мовного розвитку, денаціоналізованої освіти, відступництва зрусіфікованої чи полонізованої інтелігенції, цензурних утисків, переслідувань була спільною, і спільним було прагнення об'єднати українські землі і народи в єдину соборну державу.

Знайомство письменників відбулося 1890 року під час перебування М. Коцюбинського у Львові, і з того часу й до останніх днів життя вони підтримували товариські стосунки, співпрацювали в літературній, етнографічній, видавничій царинах. Навіть через 15 років, згадуючи першу зустріч, М. Коцюбинський писав із Риму: «Я все збирався подякувати Вам за ті приємні і незабутні для мене дні, коли ми разом пробували у Львові та на селі» [1, т. 6, с. 18] .

М. Коцюбинський присвятив І. Франкові окремий нарис російською мовою «Іван Франко», в якому назвав його найвизначнішим письменником тогочасної української літератури, поетом-борцем, громадським та політичним діячем, людиною високого

інтелекту, сильної волі й невичерпної енергії. У 1907 році М. Коцюбинський організував літературний вечір на честь І. Франка і підготував реферат, у якому ґрунтовно проаналізував біографію письменника, літературну творчість та наукові досягнення. Також збереглося 12 листів М. Коцюбинського до І. Франка і 3 зворотних, які засвідчують не лише щирі стосунки між ними, а й документально підтверджують певні біографічні факти та реалії того часу.

Обидва письменники, як засвідчують листи, мали глибокий інтерес до подій і процесів, що відбувалися по різні боки кордонів, і докладали зусиль для долання тих штучних бар'єрів та розбудови спільного національно-культурного простору. «Так шкода – ми тут на Україні не знаємо навіть, що тепер нового виходить в Галичині, не маємо спромоги читати «Вістника» навіть. Мене, наприклад, дуже цікавить стаття д. Франка «З останніх десятиліть ХІХ віку», що там друкується», – писав М. Коцюбинський у 1901р. [1, т. 5, с. 260.] І. Франка також цікавлять різні аспекти життя Великої України, він, запрошуючи М. Коцюбинського до співробітництва у журналі «Житє і слово», писав: «Крім белетристики, мені були б пожадані праці про просвіту, соціальний та громадський побут нашого народу, а надто критика літературна та дописи про біжучі факти» [2, т.4, с. 206]. Відомо, що твори М. Коцюбинського І. Франко друкував у своїх виданнях, допоміг з публікацією перекладів польською мовою творів «Люди та собаки», «Задля хазяйства». М. Коцюбинський запрошував І. Франка разом із іншими галичанами та буковинцями (В. Стефаником, А. Кримським, О. Кобилянською, О. Маковеем тощо) до започаткованих ним літературних альманахів нового типу «Хвиля за хвилею», «Дубове листя», «З потоку життя».

Високо цінував М. Коцюбинський науковий доробок Івана Яковича. Популяризуючи у газеті «Волинь» галицьку періодику, М. Коцюбинський з особливим захватом відгукується про наукову статтю «Із секретів поетичної творчості». Не менш його захопила стаття «Двоязичність і дволичність», у якій І. Франко аналізує причини і наслідки добровільного чи вимушеного відступництва від рідної мови: «Стаття Франка надзвичайно подобалась мені. Я просто подивляю розум та талант того чоловіка. Так ясно, просто і дотепно ледве чи хто потрапив би у нас вивести тоту гнилятину на чисту воду. Дай йому боже здоров'я, тому Франкові! Я незвичайно люблю і поважаю оту світлу людину» [1, т. 6, с. 34]. Думки, висловлені І. Франком у цій статті, були суголосні з поглядами М. Коцюбинського. Порівняймо, І. Франко: «в якій мові вродився і виховався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою». І чим вища, тонша, субтельніша організація чоловіка, тим тяжче дається і страшніше карається йому така переміна»; «Отеє внутрішнє роздвоєння було також, можна сказати, трагедією нашого галицького москвофільства. Люди, що могли б були зробитися позитивними діячами на рідній ниві, люди талановиті і працьовиті, перенявшися нещасною манією — міняти свою рідну мову на чужу, раптом робилися мов духово в часті спаралізовані, тратили живе чуття до живих потреб рідного народу і вимог сучасності, забивалися в мертву і навіть науково безплідну старовину». М. Коцюбинський у статтях «К полемике о самостоятельности малороссийского языка» і «Русский язык в Галиции» стверджував, що в історії української мови «роль рокового елемента» виконували переважно обмежувальні постанови. А будь-якому народові, у тому числі й українцям, належить якомога ширше та повніше розвивати свою духовну сутність, культурно зростати, поступово удосконалювати знаряддя своєї думки – мову, в якій, як у дзеркалі, відображаються і історія, і світогляд, і характер народу [1, т. 4, с. 119]. Попри складні життєві обставини письменник зберіг відданість рідній мові: «Служба ледве-ледве дає шматок хліба, а література!.. Соромно навіть признатися представникові культурної нації. Єдиний спосіб – писати по-російськи, але коли я досі сього не робив, то вже тепер не зроблю» [4, т. 6, с. 88]. А в листі до В. Винниченка М. Коцюбинський переконує

колегу в хибності рішення «податися» в російську літературу: «Письменник, поет, белетрист не може безкарно змінити мову: вона помститься»

Одноставні погляди мали письменники й на художній переклад як засіб засвоєння культурних надбань інших народів та власного зростання. Потреби в українських перекладах чужомовних творів М. Коцюбинських розглядає в контексті мовно-літературних та загальнокультурних завдань, що стояли на порядку денному. «Тепер саме в українській літературі помічається пекуча потреба в перекладі на нашу мову європейських класиків, щоб нам не доводилось (як досі) – зазирати за всьогосвітнім добром до чужої хати» [1, т. 5, с. 31]. Ці слова М. Коцюбинського перегукуються з Франковими: «Передача чужоземної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст розуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями» [3, т. 5, с. 7]. Обидва автори піднесли значення перекладу до націєтворчих вимірів.

Отже, творча співпраця І. Франка і М. Коцюбинського сприяла доланню кордонів, створенню спільного духовно-культурного простору та підґрунтя, на якому зросло загальноукраїнське відродження.

Література

1. Коцюбинський М. Твори : в 7 т-х / М. Коцюбинський – К.: Наук. думка, 1975.
2. Листи до Михайла Коцюбинського / [упоряд., комент. В. Мазного]. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2002.
3. Франко І. Я. Збір. творів: В 50 т. / І. Я. Франко – К. : Наук. думка, 1976.

ІВАНИЦЬКА Ніна

ПОВНОЗНАЧНЕ СЛОВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНИХ КАТЕГОРІЙНИХ ВИМІРАХ

У мовознавстві (й не тільки в мовознавстві) уже стало аксіомою тлумачити категорію як своєрідну абстрактну модель (узагальнення), що базується на протиставленні принаймні двох узагальнених відповідників (із меншим ступенем абстракції), експлікованих системою мовновиражальних засобів (форм вираження). Такі узагальнення відповідники отримали статус категорійних значень. Наприклад, категорія роду іменника української мови утвердилась як така на базі категорійних значень однини, множини; категорія виду дієслова – на базі категорійних значень доконаного й недоконаного виду; категорія способу дієслів – на базі категорійних значень дійсного, умовного, наказового способу і т. д. Цей список категорій можна було б продовжувати, взявши до уваги металінгвальну систему категорій і їхніх значень у межах різних частиномовних визначеностей.

У лінгвістичних категоріях простежується багаторусний процес узагальнення: від слова – через категорійне значення – до категорії. Зрозуміло, що кожне повнозначне слово являє собою узагальнену номінацію якоїсь повнозначної реалії. Якщо орієнтуватися на повнозначні слова, наприклад, іменники, то такою позамовною реалією виступають предметні денотати, для номінації яких люди «витворили» відповідні назви, що уже є першоелементом узагальнення.

Поглиблене вивчення повнозначного слова в сучасній лінгвістиці успішно поєднує найважливіші напрямки й підходи: семантичні й граматичні у їхній нерозривності. Граматичний компонент у слові розглядають як такий, що не нашаровується на нього, не виводиться на рівні мовних абстракцій, а постає його невід’ємною категорійною сутністю.

Саме з цих позицій ми підходимо до аналізу повнозначних слів щодо вияву в них ознаки «автосемантизм/синсемантизм», що набуває статусу категорійності.

Така стадія розподілу цілого, протиставлення частин і є початком утворення найвищих узагальнень – категорій. Саме цілісна субстанція єдиного, здатного розподілятися на частини із ознаками протиставлення на спільній осі, уможливорює формування категорії.

Виходячи з таких тривіальних загальних положень, можна перейти до аналізу заявлених міркувань щодо категорії «автосемантизм/синсемантизм». Насамперед зауважимо, що ознаки цієї категорії перебувають у площині міжрівневих визначень, зокрема в площині лексикології та граматики, і розглядаються нами в межах номінативної здатності слова відтворювати (називати) денотат такої загальноприйнятої в морфології дихотомії, як поділ слів на повнозначні й неповнозначні. У сучасному мовознавстві можна простежити три основних напрямки розвитку цієї теорії. Традиційно ustalеними є поділ слів на **повнозначні** й **неповнозначні**, що принципово ґрунтується на лексичному значенні перших та відсутності його в неповнозначних (службових) словах. Повнозначні слова ще називають словами «автономними», «автосемантичними», «категорематичними», «повними», «основними», «самостійними», «лексикографічними». Лінгвістична сутність таких назв полягає в тому, що всі вони відбивають найголовнішу ознаку цієї групи слів – їхню здатність називати поняття і в такий спосіб відтворювати мовне членування дійсності. Опозицію до повнозначних складають слова неповнозначні, або, як їх ще називають, «синсемантичні», «граматичні», «залежні», «неповнозначні», «несамостійні», «пусті», «синкатегорематичні», «формальні». Неповнозначні слова служать для вираження різних семантико-синтаксичних відношень міжповнозначними словами чи надають останнім відтінків у значенні. Як уже зазначалося, такий поділ слів на повнозначні та неповнозначні є на сьогодні хрестоматійною істиною, яка, проте, в окремих її частковостях постійно зазнає критики й переглядається. Ідеться, зокрема, про суперечності стосовно значення слів-прийменників, розбіжності у поглядах учених на допоміжні дієслова та дієслівні зв'язки у складених присудках, принципово нове тлумачення частин мови (І. Вихованець, А. Загнітко, К. Городенська).

Немає сенсу говорити про те, що словник будь-якої мови складають саме повнозначні слова, на фоні яких неповнозначні (службові) є порівняно малочисельними. У повнозначному слові як основному елементі мови переплітаються семантика й граматики, сконцентровано чимало синтаксичних проблем, які постали в числі актуальних і нерідко суперечливих у сучасній граматичній науці. Багато з таких питань учені розв'язують у взаємодії різних концептуальних підходів, уточнюючи, конкретизуючи окремі частковості традиційної граматики, тим самим розвиваючи й поглиблюючи категорійну граматику з позицій сучасних підходів до інтерпретації лінгвістичних реальностей. Істотну роль у словах при такому розподілі відіграють лексикографічні фіксації при відповідних словах у їх конкретизованих значеннєвих варіантах. Звичайно, словники, навіть найповніший 11-томний тлумачний Словник української мови, не мають спеціальних позначок, які б засвідчували розрізнення автосемантичних/синсемантичних слів. Проте загалом у цьому Словнику досить об'єктивно відтворено й ілюстровано прикладами лінгвальну природу цього явища.

Аналіз літератури, що прямо чи побічно стосується проблеми природи повнозначних слів, засвідчує, що основними критеріями розмежування слів дослідники вважають: змістовий (денотативний), граматичний (синтаксичні зв'язки) та характер сполучуваностей із залежними словами чи компонентами у структурі речення. Кожен із цих критеріїв включає диференційні ознаки, які допомагають розмежовувати автосемантичні/синсемантичні слова як окремі лексико-граматичні розряди лексики. Водночас усі вони не позбавлені деяких елементів суб'єктивізму, неточностей, неоднозначної характеристики того чи іншого слова в прямому, а особливо переносному значенні. Ці загальні параметри реалізуються на основі

деяких формальних характеристик усієї лексичної системи сучасної української літературної мови. Ми використовуємо комплексну методику, що містить низку прийомів аналізу конкретних слів на тлі функціонування їх у системі мови. Такий аналіз лексики, орієнтований на розмежування одиниць автосемантичної й синсемантичної природи, передбачає насамперед виявлення формальних показників, які б максимально забезпечували об'єктивність поділу. Основу методичних прийомів становить сполучуваність слів із залежними від них словоформами.

Напрацювання вчених у галузі дослідження самої природи автосемантизму/синсемантизму повнозначних слів і проведений у цьому руслі наш аналіз можна підсумувати в таких основних висновках: а) усі повнозначні слова у їхній проекції та денотати є неоднаковими (йдеться про деякий перегляд самих понять «повнозначне слово», «повнозначна частина мови»); б) всі повнозначні слова піддаються одному поділу за сполучувальними параметрами на синтагматичні осі; в) на основі запропонованої методики повнозначні слова поділяються на автосемантичні/синсемантичні; г) кожна з виділених груп має достатню інтерпретаційну спроможність для розгляду її як узагальненого значення в дихотомії «автосемантизм/синсемантизм». Виходячи з таких міркувань і зіставляючи «автосемантизм/синсемантизм» з іншими категоріями, робимо висновок про можливість віднесення автосемантизму/синсемантизму до міжрівневих лінгвальних категорій повнозначного слова.

КОВАЛЕНКО Борис

ЛЕКСИКА СПІВОМОВОК С. РУДАНСЬКОГО В СЛОВНИКАХ КІНЦЯ ХІХ ст.

Спадщина С. Руданського – видатного українського письменника другої половини ХІХ ст. – різноманітна своїми темами і жанрами. В історії української літератури він відомий як автор гуморесок, ліричних пісень, балад, байок і перекладів російських, західнослов'янських і античних поезій. Його творчість – видатне, новаторське й до певної міри етапне явище в історії української літератури.

У розв'язанні проблеми дослідження ролі мовно-культурного ареалу Поділля у становленні нової української літературної мови на особливу увагу заслуговує аналіз лексики подільського говору в лексикографічних працях.

Завдання праці – виявити словники кінця ХІХ ст., у яких є лексеми, що тлумачаться з покликаннями на твори С. Руданського, та проаналізувати їх у лексико-стилістичному та лексико-граматичному аспектах.

Уперше покликався (щоправда лише двічі, пояснюючи слова *бусел* та *бұхылы*) на твори письменника К. Шейковський – український мовознавець, етнограф, видавець та педагог, головною працею якого вважають “Опыт южнорусского словаря” (1861). Джерелами словника він називав народну мову, словники, твори художньої літератури та рукописи. Саме автографи співомовок С. Руданського використані при укладанні словника.

Покликання на С. Руданського є й у «Малорусько-німецькому словнику» Є. Желехівського та С. Недільського. Укладачі словника цитують письменника-подолянина двадцять шість разів. Серед лексем, біля яких є позначка *Ру.* = С. Руданський, 12 не фіксує ні «Словарь української мови» Б. Грінченка, ні академічний одинадцятитомний словник української мови. Зауважимо, що серед таких слів є лексеми з цілком прозорою семантикою, як-от: *батькогубець*, *вразба*, *гаптовальний*, *громобій*, і є слова, що без контексту, без тлумачення сучасному читачеві незрозумілі, наприклад: *брóхнути (-ся)* – впасти; *весéльний* –

незрозуміло, мабуть те, що пов'язане з греблею; *віщ* – провидець, віщун; *гойкий* – той, що лікує, виліковний; *темнѣжити* – втомитися. Можемо виділити й такі слова, які зафіксовані у «Словарі...», але відсутні в СУМ: *подуга* – перемога, і навпаки – зафіксовані в СУМ, як правило, з ремаркою *діал.*, але відсутні у «Словарі...»: *зауряд* – *діал.* звичайно; *недосяглий* – *діал.* недосяжний.

Ще однією лексикографічною працею кінця XIX ст., у якій фіксуємо покликання на твори С. Руданського, є «Словар російсько-український» (т. 1-4, Львів, 1893-1898) М. Уманця й А. Спілки. Звернень до співомовок письменника у словнику майже вісімдесят: 37 разів проілюстровано іменники, 30 – дієслова, 6 – прикметники та 5 разів за допомогою текстів творів С. Руданського укладачі проілюстрували прислівники. Ось лише деякі з таких прикладів: *Выждать, выжидать* = виждати, дїждати ся, дочекати ся, дождити, чекати, годити, трівати, сподівати ся, (на засїдах, на чатах) – стерегти, чатувати, засїдати, (щоб напасти) – чигати. – *Дочекав ся* я свого сьвятонька: виражала в сьвіт мене матінка. Руд.; *Зарядить, заряжатъ* = 1. набити, набивати. Утікало два жиди колись за границю, надибали на степу набиту рушницю. Руд.; *Избранный, избранно* = 1. вибраний, обібранный, обранный 2. виборний, добірний, одборний – За те ступить пан на покїрного і прийме тебе, як *добїрного*. Руд.; *Лупить* = лупити, облуплювати, здирати, (шкуру) – білувати, (лушпиння) – лущити, вилущувати, облущувати, злущувати. – Беруть вони ту лошицю, теплу ще *білуютъ*. Руд.; *Отвѣчатъ, отвѣтитъ* = 1. од(від)повідати, од(від)мовляти, одповідати, одповісти, одмовити, тільки на словах – од(від)казувати, одрікати, одказати, одректи, на письмі – од(від)писувати, одписати – Той його питає, а Іван стиснув плечима, тай *одповідає*. Руд.; *Студень* = холодець, драглї – Привїз мужик в місто сїно, продав його зраня, купив собі добру маску *драглїв* на снїдання. Руд. Перекладаючи українською мовою російські слова, автори словника не завжди добирали загальноновживані, нейтральні відповідники про що свідчить, по-перше, їх ремаркування у СУМ, наприклад: *Пантомима* = миги. – Почав щось на мигах говорити. Руд. – *миги*, розм. Знаки (підморгування, жести), які супроводжують, а часто і заступають розмову; *Скоро* = скоро, швидко, хутко, прудко, незабаром, незабавом, небавом, невзабари. – Незабаром коло пана став Інан хропіти, *незабавом* коло нього став і пан сопїти. Руд. – незабавом – присл., *діал.* Незабаром; *Сутки* = сутки, доба Ось вони сидять там *сутки*, сидять і другі... Руд. – *сутки*, рідко. Те саме, що доба. По-друге, відсутність їх у словниках літературної мови і фіксація діалектними словниками, наприклад: *Лѣгкое*, мн. лѣгкія = лѣгке, лѣгки, лѣгѣня, лѣгѣні. – Прийшла смерть моя, *легке* точить ся. Руд. Слово *лѣгке* у значенні *легені* побутує на території Поділля і зафіксоване у словнику подільських говірок: *лехки* – легєня. Зауважимо, що у СУМі та в Словнику М. Уманця й А. Спілки деякі слова проілюстровані однаковими прикладами, взятими із «Співомовок», наприклад: *Работливый*, = роботящий, робїтний, робїтня, робочий, робучий, трудящий, трудячий, працьовитий, – І на пчіл поглянь: є *робучий*, але й трутні є неминучий. Руд. (Словник М.Уманця) – *робучий*, діал. Робочий. Ти на пчіл [бджіл] поглянь: Є *робучий*, Але й трутні є Неминучий (Рудан., Тв., 1956, 67) (СУМ).

Отже, до співомовок С. Руданського як лексикографічного ілюстративного матеріалу вперше звернувся К. Шейковський. Його ініціативу підхопили й наступні укладачі словників Є. Желехівський і С. Недільський, М. Уманець і А. Спілка (М.Ф. Комаров) та ін. У лексикостилістичному аспекті переважає лексика загальноновживана, хоча є й така, яка увійшла до сучасних словників з різними ремарками, зокрема *діалектне*, *розмовне*, *рідко*. За частиномовною віднесеністю, серед лексем, що ілюструються текстами творів С. Руданського, переважають дієслова та іменники.

ФРАЗЕМИ ЯК МАТЕРІАЛ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ МОРФОЛОГІЧНИХ РИС ГОВІРОК

Фіксація фразеологічних одиниць, а особливо у зразках живого народного мовлення, доводить, що фразеологізм – це особлива одиниця, лінгвістичний феномен, який у різних контекстуальних ситуаціях може характеризуватися різною актуалізацією смислового та емотивного плану вираження. Це підтверджує постійна увага вчених до проблем фразеології, розбіжність у їх поглядах на природу одиниць, принципи побудови та причини модифікацій. І хоч загалом фразеологічна одиниця функціонально не є максимально навантаженою, а своєрідною периферією, то в комунікації вона стає центральною, особливо в момент, коли респондент до інформації, повідомлення долучає експресію, яка власне може акумулюватися у сталому вислові.

Зазначимо, що опис сучасної фраземіки усного мовлення уможливило поглиблення лексикологічних і фразеологічних досліджень української мови, пізнання мовленнєво-мисленнєвих процесів людини, її духовної сутності, сприйняття навколишнього світу та усвідомлення місця людини в ньому.

Фраземіка діалектного мовлення, як відомо, має здатність більш тривалий час, ніж лексична система мови, зберігати давні діалектні слова, фонетичні риси і граматичні форми, тому вона є джерелом для дослідження історії мови і власне діалектології, динамічних процесів, основою для мовних реконструкцій.

Різні мовно-структурні рівні подільських говірок були і є об'єктом вивчення багатьох дослідників: 1) фонетика – Т. Бабіна, П. Ткачук; 2) словотвір – Л. Яропуд; 3) лексика – К. Баценко, А. Мединський, Н. Шеремета, Т. Тищенко, І. Гороф'янюк, Г. Березовська та ін.; 4) фраземіка – Н. Коваленко. Загальні ознаки мовлення подолян на матеріалі зразків діалектного мовлення подано у сучасних збірниках текстів І. Гороф'янюк, Т. Тищенко, Н. Коваленко.

Актуальним є дослідження проблем відбиття визначальних морфологічних рис подільського говору в компонентах фразеологічних одиниць, зафіксованих у текстах зв'язного народного мовлення.

Фраземіка говірок є вдячним матеріалом для виявлення та дослідження ареалу побутування діалектизмів, локалізмів, архаїзмів, а то й просто втрачених у звичному спілкуванні номінацій: *сто¹йати йак слуп* 'непорушно стояти'; *з²рубий йак тоу³терка* 'дуже гладкий'; *пос⁴тар'іти йак йанко⁵* 'моче⁶не 'постаріти'; *зби⁷рати йжеч'і* на п⁸леч'і 'тікати'; *на⁹цурити¹⁰с'а* йак 'бубе¹¹н 'напитися'; *ди¹²вити¹³с'а йак 'к'ітка* на 'мишу 'ласо, пристрасно дивитися'; *с'п'іри¹⁴єс'і йак ко¹⁵гут* 'виявляти незадоволення, сердитися'; *'бити 'шалки о 'палки* 'базікати, дуже багато говорити'.

Серед морфологічних визначальних рис подільського говору найперше виділяють закінчення -ом в орудному відмінку однини іменників II та IV відмін (наприклад: *'з'іл'ом, на¹⁶с'ін'ом, ло¹⁷шом* тощо). У сучасних текстах зв'язного мовлення носії говірок вживають таке закінчення у формі орудного відмінка іменників чоловічого роду: *го¹⁸р'іти во¹⁹н'ом* 'сердитися'. Спостерігаємо вживання закінчення -ом на місці -ою в орудному відмінку однини іменників III відміни: *'п'іти за 'водом* 'вчинити самогубство'; *б'і'да за б'і'дом 'ходи'т* 'довгий час бідувати'; *'жити йак ў 'Бога за 'пазухой / ~ за 'пазухоў / ~ за 'пазухом* 'жити щасливо, заможно'.

Уплив буковинських говірок на західноподільські виявляємо не тільки в діалектних текстах, а й у фразеологічних одиницях: *об'їл'ети / обли^евати бо^лотом* кого 'неславити когось'; *б'рати / їз'ети за жи^еве* 'щось викликає сильні почуття'; *їз'ети с'вое* 'добиватися бажаного; діставати очікуваного результату'; *йак го^рох с'торби сине^ц'е* 'багато говорити, не зупиняючись'.

Виразною рисою західноподільського ареалу, що межує з буковинським і наддністрянським, є особливе оформлення зворотних дієслів: 1) частка *с'а* може не зливатися з дієсловом, а виступати у препозиції до нього; 2) реалізовується у складі дієслова варіантами *с'а, си*. Перше поширене у зв'язному усному мовленні говірконосців: *бу^у на за^вод'ї ро^би^у ї Бе^р'л'ін'ї / там ¹дуже^н с'а із^д'ївали там над ¹ними; с'а п'ід¹несли бурач^ки / ми ¹чистили їїх / їїли / бура^чинку їже р'вали / кри^шили*; другий варіант спостерігаємо і у сталих виразах: *не^н б'рати^е с'а / не^н б'рати^е с'ї за ¹зимну ¹воду* 'ледарювати'; *на^ду^си / на^ду^с'ї йак вош на мо^роз'ї* 'виявляти незадоволення'; *жи^ев'їт за^па^ус'ї до кри^ежи^ї* 'дуже худий'.

В аналізованих текстах спостерігаємо фонетично видозмінені форми числівників: *їед^ного п'лота ко^ли* 'однакові, схожі'; *ї ¹него їно ди^еви^еносто ¹дев'їт* 'дурний'; *бра^кує два до ¹дес'їт' кому* 'дурний'; *п'ід¹кований на ш^тири ко^пит'ї* 'розумний'.

На території Поділля поширеним є сполучник *таньби*, що вживається у значенні 'так ніби' і є яскравим прикладом явища алегроформи (з додатковими чинниками емоційного характеру): *хра^пит ¹тан'би^е ¹воре^н* 'голосно хропіти'; *¹тан'би во^ди ї ¹морду наб'рати* 'мовчати'; *го^р'батиї ¹тан'би ¹носи^т ¹бохане^ц х'л'їба* 'згорбитися від старості'. Діалектним варіантом до як виступає сполучник *шо*: *сто^йати шо пен' би^ез до^роги* 'стояти непорушно', *шо ¹бул'ку на ¹воду пус^кає* 'услесливо говорити', *шо во^ди ї ¹писок наб'рати* 'мовчати'. У сталих виразах досить часто виявляємо деякі говіркові, притаманні суміжним діалектним системам, наприклад, уживання прийменника *биз* на місці літературного *біля*, що є визначальним для наддністрянських говірок: *сто^йати шо пен' би^ез до^роги* 'стояти непорушно'; прийменник *між* реалізується у літературній мові *між, поміж* – у наддністрянських говірках *помежи*, у подільських – *межи*: *п'їти ¹межи ви^еше^н'ки* 'померти'; *за^нести ¹межи ви^еше^н'ки* 'поховати'; прийменник *по* може вживатися і на місці після: *с'пати йак ¹п'їс'л'а ¹купе^н'л'у / ~ по ¹купе^н'л'ї; спл'е йак по ¹купе^н'ли* 'міцно спати'.

Отже, фраземи можуть зберігати локальні мовні явища, а також вже втрачені в сучасному ужитку номінації. На прикладах з усного діалектного мовлення ми продемонстрували, що визначальні морфологічні риси говірок відбиваються в сталих виразах, так само фіксуємо побутування фразем та їх компонентів у різних ареалах, як суміжних, так і дистантних.

КОЗУБ Любов

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ВИМОВНИХ НОРМ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КІНЕМАТОГРАФІ

Не зважаючи на те, що на сьогодні використання англійської мови набуло світового значення, останні роки досліджень можна охарактеризувати низкою постійного розширення ділових, наукових і культурних контактів із зарубіжними країнами. Відповідно до цього, багато уваги скеровано на національні норми вимови слів і висловлювань у реальних мовних ситуаціях. Практика свідчить, що збільшення ефективності навчання англійської вимови залежить від специфіки використання національних вимовних норм і носіями мови, і тими, хто її вивчає як іноземну.

У лінгвістичній літературі поняття норми співвідноситься із визначеннями – об'єктивна, регулярна, престижна у соціальному сенсі; поняття кодифікації – суб'єктивна, правильна у мовному сенсі. Норма постійно розвивається, а кодифікація лише змінюється під впливом безперервного внутрішнього, соціально та комунікативно зумовленого розвитку літературної норми [1, с. 166]. За твердженням Л. Пеннінгтона, не варто ту чи іншу манеру спілкування ставити вище. Проте манера спілкування більш освічених мовців вважається престижнішою, такою, що має соціальну перевагу.

Стандарт англійської вимови набуває матеріалізованої форми шляхом її кодифікації, тобто запису існуючої форми вимови у словники та інші довідкові матеріали. Упродовж тривалого часу не зникають дискусії щодо визначення статусу словника як головного джерела інформації. При цьому погляди лінгвістів, зосереджені на проблемі функціонування вимовних словників, традиційно відображають два напрямки: 1) *нормативність*, що передбачає зареєстрований вимовний стандарт і 2) *дескриптивізм*, який визначає основною функцією словника закріплення у ньому всіх існуючих варіантів вимови слова. Аналіз вимовних словників [2; 3] свідчить про превалювання у них саме дескриптивного підходу.

Особливості актуалізації британського та американського національних стандартів вимови у сучасному кінематографі досліджувалися на прикладі таких фільмів і серіалів: «House MD», «The Great War», «What a Girl Wants», «Hustle», «Flawless», та «LA Confidential». При цьому увага акцентувалася на національних варіантах вимови, оскільки регіональні варіанти досить часто використовуються у неформальній ситуації і не слугують прикладом для наслідування.

Проведене дослідження показало, що системні, структурні та лексико-дистрибуційні відмінності є відмінностями фонологічного рівня, які стосуються кількості, сполучуваності та лексичної дистрибуції фонем, серед яких провідне місце в ієрархії міжваріантних відмінностей дифтонгальної підсистеми на фонетико-фонологічному рівні належить реалізаційним та системним параметрам. У матеріалі дослідження простежується загальна тенденція дифтонгів загальноамериканської мови (General American – GA) до монофтонгізації, яка неодноразово спостерігалась в історії англійської мови і вважається загальною константною ознакою всіх германських мов.

Варто зауважити й те, що за лексико-дистрибуційним параметром, відмінності, в основному, стосуються дифтонгів. Необхідно також відзначити, що специфіку розбіжностей у дифтонгальній підсистемі загальноамериканської мови (ЗА) і британському стандарті англійської вимови можна пояснити структурним параметром: відсутністю обмежень на дистрибуцію приголосної фонем /г/ у ЗА.

Дані аналізу підтвердили твердження про те, що в обох варіантах англійської мови є багато слів з однаковим написанням, але з різною вимовою. Ці слова свідчать про різне складоутворення та відмінну вимову афіксів. Вони збагачують обидва вимовні стандарти і роблять їх неоднорідними. Проте до цих прикладів варто ставитися обачно, оскільки вони не підпорядковані певним правилам, а пов'язані з історичним розвитком мови.

Не менш важливим є й те, що американці, на відміну від британців, зберігають оригінальне звучання запозичених франкомовних лексем. Відмінності у системі наголосу на рівні висловлювань полягають у тому, що ядерні склади окремих сталих виразів в обох стандартах також різняться. Американську англійську часто називають недбалою (casual) мовою, а британський варіант є більш скрупульозним (particular). Щодо мовців загальноприйнятої вимови, то у багатоскладових словах вони часто редукують або вилучають склади. Викладене дає підстави вважати, що ці та інші відмінності надають обидвом варіантам англійської вимови типового звучання і роблять їх унікальними.

Проведене дослідження свідчить про те, що сучасна англійська є досить неоднорідною і далекою від класичної англійської мови, яка існувала декілька століть тому. При цьому фонетичний рівень мови найбільше піддається різноманітним змінам. Аналіз численних прикладів, відібраних із британських й американських фільмів і серіалів, вказує на те, що, на відміну від британського варіанту, американська англійська є гнучкішою, відкритішою до вказаних змін. На сьогодні це мова нового покоління без певної національності і місця проживання, вихованого на масовій культурі.

Література

1. Паращук В. Ю. Зміни в кодифікованих вимовних нормах сучасної англійської мови / В. Ю. Паращук // Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2000. – № 26. – С. 165–175.
2. Jones D. English Pronouncing Dictionary / D. Jones. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 560 p.
3. Wells J. Longman Pronunciation Dictionary / J. Wells. – London : Longman, 2008. – 922 p.

КОНОНЧУК Інна

ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Любов є основоположним початком життя, безсумнівна її первинність у людських взаєминах. Універсальна тема любові знаходить відбиток у багатьох оповіданнях і повістях Г. Гессе, стаючи центром розповіді емоційних мікро- або макроситуацій («Die Marmorsäge», «Hans Amstein», «Der Zyklon», «Der Lateinschüler», «Heumond» etc.).

Різнманітні емотивні номінації, які об'єднані темою «любов» і відображують емотивну компетенцію Г. Гессе. Ізольовані від ситуації, вони можуть бути співвіднесені з «алфавітом» когнітивної діяльності Г. Гессе та розділені на емотивні номінації, виражені словами або словосполученнями, що відбивають будь-яке уявлення про кохання. Це (1) номінації, утворені шляхом афіксації і словоскладання, (2) ад'єктивні словосполучення, (3) словосполучення фразеологічного характеру, (4) синтаксично огорнуті номінації, що відображують уявлення про любов:

(1) *Verliebtheit, Spielerei, Leidenschaften, Liebelei, Liebhaberei, Lieblingsbände, etc.*

(2) *verliebte Paare, knabenhafte Liebeleien, süße und verderbliche Leidenschaft, rührende Rücksicht, verdoppelte Zärtlichkeit etc.*

(3) *toll machen, den Kopf vollends verdrehen, rasend verliebt sein, sich die Zeit mit Liebesgetändel vertreiben, verschossen sein, lieb haben, zum Sterben verliebt sein etc.*

(4) *Geheimnis der Liebe, sich eiligst verlieben, toll machen, etwas vom Wesen der Liebe zu erfahren, fühlen, rührend, die Tränen.*

Концепт «любов», стаючи емотемою творів, епізодів, висловлювань, притягує до себе цілу низку емоцій, які супроводжують любов (до особи протилежної статі), у численних емоційних ситуаціях конкретизують її окремі прояви, наприклад: *diese süße und verderbliche Leidenschaft, Angst, hochbeglückt, elend, untröstlich, Schmerz und Neid, begierig, Furcht, Glück, Scham, Wärme, Lust, etc.*

Любов до батьків може бути ніжною, заснованою на близькості, теплоті (*mit auf Nähe, Wärme und Gemeinschaft gegründete Zärtlichkeit lieben*), на пошані, боязкості, замилюванні (*mit einem leisen Beiklang von Ehrfurcht, von Scheu, von einer Bewunderung lieben*), до тварин – відвертою, серцевою, щирою (*aufrichtig und herzlich; innig geliebt werden*).

Любов, відображена у творах Г. Гессе, включає не тільки міжособистісну любов, вона спрямована також на книги, на явища природи. Одним із досить стійких мотивів Г. Гессе є любов до книг, процес спілкування з якими викликає у читача такі емоції або фізіологічні прояви:

Leiden, Bedürfnis, Vergnügen, Begeisterung, Lesefieber, Jauchzen, Tränen, pietätvolle Neugierde, besessen sein.

Метафорично любов осмислюється Г. Гессе як живий організм, що росте в душі: *Ich hätte mir die leidige Verliebtheit gern mit blutenden Wurzeln aus der Seele gerissen (Hans Amstein); So fing meine Verliebtheit an, und sie wuchs bald zu einer Leidenschaft, die ich bisher noch nicht gekannt hatte (Die Marmorsäge)*. Любов володіє звуком, смачним запахом заборонених плодів, належить таємничому, загрозливому, але солодкому, привабливому світу: *Das war ein Ton aus einer fremden, verschlossenen, scheu geahnten Welt, das hatte den leckeren Duft der verbotenen Früchte, das hatte etwas Heimliches, Poetisches, Unnennbares, das gehörte in jenes dunkelsüße, schaurig lockende Gebiet (Auf dem Eise)*. Але її поклик може бути і болючим, страдницьким: *... deine Liebe ruft mir schmerzlich zu, wie ewiges Leid, wie ewiger Vorwurf. (Klingsors letzter Sommer)*.

Широко використовує Г. Гессе для вираження емоційного стану любові метафору вогню: *die Männer waren für sie entflammt (Hans Amstein); Ich verbrenne an ihr, ich kann nicht lesen mehr, nicht schlafen, nicht dichten (Der Novalis)*, свімла: *Das blonde Kusine strahlte schon so bräutlich und verschämt wie möglich (Hans Amstein)*. Любов може переживатися як хвороба: *... und ertrug von da an meine Verliebtheit wie ein Fieber oder eine Seekrankheit (Hans Amstein)*.

Модель взаємини особистості з природою («Я – ВСЕ»), в основі якої лежить любов до природи (*Liebe zur Natur*), а саме, до води, всі види якої любовно названі героєм *sor acqua*, розглянемо на прикладі емоційної ситуації, відображеної в оповіданні «Aus den Erinnerungen eines Neunzigjährigen»: *Lust an Wanderung und Landschaft, Trieb in die Ferne, Schwester Wasser, der Weggenosse, eine geliebte ältere Schwester, liebe, meine letzte Liebe* – в цих позначеннях виражається ставлення до води, однозначно оцінюється зі знаком плюс.

У цих висловлюваннях відображена ідея єдності всього існуючого, відома з давніх часів як на Заході, так і на Сході, що відіграла значну роль у творчості Г. Гессе.

Дослідження засобів словесної образності, характерних для творчості Г. Гессе, виявило неповторну своєрідність його стилю і дало змогу виявити індивідуальні риси його світосприйняття. Емотивна компетенція Г. Гессе виявляється в умінні описати різноманітну гаму вражень, емоційних станів персонажів, в умілому використанні прийому персоніфікації, що дозволяє образно й наочно представити емоції та їх різноманітні відтінки, які зображені в тексті. Це один з багатьох етапів подальшого дослідження спадщини Гессе, що дозволяє перейти до більш складних творів у філософсько-естетичному аспекті.

МОВНА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ І. ФРАНКА

У розбудові єдиної української літературної мови важливу роль відіграв І. Франко, який сприяв зближенню галицького варіанта мови з наддніпрянським. В. Русанівський пошанно схарактеризував мову Івана Франка: «З одного боку, це феномен високорозвиненої, філософськи вираженої мови українського інтелігента, з другого – зразок побутової мови освічених галичан» [2, с. 277].

І. Франко збагатив українську літературну мову, сміливо впроваджуючи до неї як народну лексику своєї рідної наддністрянської говірки, так і лексику, запозичену з «освічених» європейських мов. На думку В. Русанівського, «після Б. Грінченка, у якого помітні ще риси етнографізму, приходить нове покоління, котре орієнтується на метрів європейської літератури» [2, с. 273].

Не приховує своєї прихильності І. Франко до живого народного слова: «...кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності..., а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору» [3, с. 207].

Українське слово І. Франко черпав з живого джерела, з уст народу як і великий Кобзар – Т. Шевченко. Зокрема, народні злидні поет розкриває через низку іменників: *нестаток, натуга, недоля, переднівок, сірак*, наприклад:

Нестаток і тяжка робота, і натуга

Зорали зморшками чоло.

(«Наймит»)

... Жінка мре

Із голоду на *переднівку*.

(«У шинку»)

Чому *сірак, чуга*

На нім, мов на старці, з пошарпаної свити?

(«Наймит»)

І. Франко в своїх поезіях, як і Т. Шевченко, вживає народні синонімічні прикладки, серед них: *дума-мука, жура-марюка, грижа-гадюка, природа-мати, дуб-велетень, бездна-глибина, дідусь-старовина, люди-брати*, наприклад:

Кажуть, що *природа-мати* нас держить

А вкінці мене цілого знов до себе відбере.

(«Човен»)

Ось обдертий *дідусь-старовина*

Шкандибає, аж гнесь до землі.

(«В лісі»)

У *дуба-велетя* в сусідньому садку

Не раз розпитував, на чий він могилі

Щасливий виріс так високий і розлогий?

(«Рідне село»)

Безпросвітне життя народу І. Франко відобразив також у фразеологізмах та ідіомах. Наприклад:

Сидів в шинку і пив горілку,

Бо *коло серця* щось *пекло*.

(«У шинку»)

А в грудь як свіжого повітря втягнеш,
То світ закрутиться, мов у п'яниці.
(«Прохід – не хлопський в полію»)

І ми наслужились, назвались бідди.

(«Приходить до мене»)

Ю. Прадід, Л. Самойлович зазначають, що І. Франко використовує різні за структурою форми тлумачення значень фразеологічних одиниць: а) некомбіновані, виражені одним словом, кількома словами, словосполученням, реченням; б) комбіновані, виражені поєднання двох некомбінованих елементів. Дослідники наголошують, що в сучасній фразеологічній практиці застосовуються способи тлумачення значень фразеологічних одиниць, започатковані І. Франком [1, с. 250].

Нині українці активно використовують у повсякденному спілкуванні фразеологізми І. Франка, що відбивають народну семантику, зокрема: *зав'язав собі цвіт, судженої конем не об'їдеши, краще з моста в воду, про людське око та ін.*

Отже, мова творів І. Франка є органічним поєднанням кращих надбань розмовно-народної української мови та здобутків тогочасної літературної мови на основі західноукраїнського зразка. Протягом усього свого життя Каменяр обстоював народну основу літературної мови, дбав про те, щоб слово, звернене до народу, було йому зрозуміле.

Література

1. Прадід Ю. Ф. Способи тлумачення значення фразеологізмів у збірці І. Франка «Галицько-руські народні приповідки». Система і структура східнослов'янських мов / Ю. Ф. Прадід, Л. В. Самойлович. – К., 2005. – 391 с.
2. Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.
3. Франко Іван. Зібрання творів: У 50 т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 37. – 673 с.

КОЦЬ Тетяна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАЦЬ ІВАНА ФРАНКА І ТОГОЧАСНА МОВНА ПРАКТИКА

Суспільно-політичні умови кінця XIX ст. не давали можливості розвиватися українській мові. Російський уряд перешкоджав будь-яким проявам національної самосвідомості народу. Всіляко поширювалося і закріплювалося на офіційному рівні твердження про те, що української мови немає, це лише наріччя «великорусского языка».

У Галичині й на Буковині, які перебували під владою Австро-Угорської імперії, мова міноритарних національностей була захищена конституцією і мала можливість уживання в офіційно-діловій сфері.

На той час українська мова була неунормована і некодифікована. Не було граматик, словників. Письменники й громадські діячі послуговувалися рідними діалектними говірками, які були фонетично, морфологічно і синтаксично неоднорідними, існувало дві сформовані мовно-літературні традиції: східноукраїнська (наддніпрянська) та західноукраїнська (галицька).

Щоб протистояти російській політиці, українській інтелігенції необхідно було унормувати мову, виробити той літературний стандарт, який би зміг об'єднати український простір. [1, с. 19]. На сторінках періодичних видань розгорнулася дискусія про діалектну основу літературної мови та шляхи її розвитку.

Компромісу в цьому питанні було досягти важко. Б. Грінченко (під псевдонімом Василь Чайченко) у статті «Галицькі вірші», яка була опублікована в газеті «Правда», IX, за 1891 р. наполягав на тому, що основою літературного зразка має стати східноукраїнська літературна традиція, яка охоплює більшу територію і нею написано більшість класичних українських творів. Його підтримали І. Нечуй-Левицький, А. Кримський. І. Франко спочатку наполягав на тому, що всі говори мають право стати основою літературної мови і, як компроміс, пропонував синтезувати всі наріччя [4, с. 337]. Важливим аргументом на користь визнання західноукраїнського варіанта було те, що лише в Галичині були сприятливі суспільно-політичні умови для створення літературної стандарту.

Іван Франко займав помірковану позицію щодо вживання іншомовних слів. Твердження пуристів про їх шкідливість письменник називав «добровільним обскубуванням мови» [4, с. 173]. Сприйнятними для всього українського простору І. Франко називав слова (на погляд Б. Грінченка «москалізми») *кришталь, гомін, говір, боязливо*, які вживав Т. Шевченко і які згодом закріпилися у вжитку.

Письменники і громадські діячі долучалися до творення так званих «кованих» слів для називання нових предметів і явищ життя. Б. Грінченко не сприймав лексем *дійство, людство*, які вживав І. Франко, натомість вживав *з'єднання, комбінація, дошкульний* («чужі» для І. Франка). Усі вони ввійшли до словника літературної мови.

Важливі міркування про формування літературного стандарту, які поширилися згодом серед інтелігенції, І. Франко висловив у статті «Літературна мова і діалекти». Письменник наголошував на важливості поєднання живомовної стихії і іншомовних одиниць, яких вимагали реалії життя. Він наголошував, що саме в такому випадку літературна мова «жива і здібна до життя» [5, с. 207]. Мовна практика письменника відповідала його власним теоретичним настановам. В. М. Русанівський зазначає, що мова І. Франка – «з одного боку, це феномен високорозвиненої, філософськи виваженої мови українського інтелігента, з другого – зразок побутової мови освічених галичан [3, с. 268]. У літературно-критичних, економічних працях вживані і живомовні, і іншомовні лексеми: *Певно, є деяка конвенціональність у її [Марка Вовчка] способі малювання панів і пань кріпосників, але малюнки жінок і дівчат-кріпачок, як українські так і московські, се старанні і глибоко правдиві психологічні і соціальні студії* [5, с. 278].

Гостро критикував ідеї І. Франка І. Нечуй-Левицький. Він на сторінках журналу «Україна» опублікував статтю «Сьогочасна часописна мова на Україні», де виступив проти поширення галицької книжної традиції в періодичних, наукових виданнях. «Галицька наукова й часописна мова, кажучи загальною, – писав І. Нечуй-Левицький, – дуже нашкодила нашому письменству, а найбільше – сьогочасному часописному письменству. Через її вплив ця часописна мова вийшла напхана польськими й галицькими провінціалізмами й стародавніми словами, ще й подекуди з чудною синтактикою» [2, с. 39].

І. Франко розумів необхідність вироблення єдиної літературної мови (у нашому розумінні її наддіалектного характеру) – «мови школи, церкви, уряду і письменства». Саме в цих сферах вона є «репрезентанткою національної єдності, спільним і для всіх діалектів рідним ognivom, що сполучає їх в одну органічну єдність» [5, с. 207].

Важливим критерієм визнання і, за сучасною термінологією, кодифікації стандарту І. Франко називав літературну традицію саме наддніпрянської частини України – мовотворчості І. Котляревського, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького [5, с. 206]. Це була та мова, яка «на величезному просторі від Харкова до Кам'янця-Подільського виявляла таку однастайність, такий брак різкіших відмін, який вповні відповідав українському національному типові» [5, с. 206].

Значення цієї дискусії, відзначає Ю. Шевельов, у тому, що, сигналізуючи про загрозу роздвоєння українського культурного процесу, було знайдено шлях виходу із ситуації – потреби орієнтації на східноукраїнське наріччя. Авторитет письменників допоміг багатьом діячам у галузі мовотворення скорегувати свою «лінію поведінки» [6, с. 4]. Незважаючи на чимало дискусійних питань щодо шляхів нормування української мови, І. Франко завжди наполягав на пошуку компромісу в колах письменників, мовознавців, громадських діячів. Цінність думок письменника полягала в тому, що він привертав увагу всієї інтелігенції до питань об'єднання східноукраїнського і західноукраїнського варіантів літературної мови.

Література

1. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1970. – 303 с.
2. Нечуй-Левицький І. Сьогочасна часописна мова на Україні / Іван Нечуй-Левицький. – К., 1907. – С. 36–48.
3. Русанівський В. М. Історія української літературної мови.
4. Франко І. Збір. Творів : у 50-ти томах / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 28. Літературно-критичні праці (1890–1892). – 440 с.
5. Франко І. Збір. Творів : у 50-ти томах / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 37. Літературно-критичні праці (1906–1908). – 678 с.
6. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині XX ст. (1900–1941) : стан і статус / Юрій Шевельов. – Чернівці: Рута, 1998. – 208 с.

КУЛЬБАБСЬКА Олена

ГРАМАТИЧНА ПРИКЛАДНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ: НА ПЕРЕТИНІ ТРАДИЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ

Прикметна ознака кінця XX – початку XXI ст. – створення словників активного типу на ґрунті сучасних лінгвістичних технологій, що охоплюють увесь цикл опрацювання фактичного матеріалу за допомогою комп'ютера: від первинного мовного матеріалу до побудованого на його основі нового словника.

Інша тенденція сучасної лексикографії – її наближення до теоретичної та експериментальної лінгвістики, увиразненої, по-перше, у використанні «методів лексикографії для опису будь-яких змістових одиниць мови» (Ю. Апресян), а по-друге, у лексикографічній параметризації результатів, отриманих унаслідок вивчення словникового складу й граматичного ладу будь-якої мови. До того ж сучасні лексикографічні концепції часто проходять апробацію як експериментальні словники (Гриджук О. Подвійне наголошування : експериментальний словник-довідник, 2010) фрагменти чи матеріали словників (Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції), 1998; Сагаровський А. А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини), 2009), або проспекти словників (Украинский семантический словарь : Проспект / М. М. Пещак, Н. Ф. Клименко, Е. А. Карпиловская и др., 1990) тощо.

Порівняно нова галузь української та й загалом слов'янської лексикографії, що має неабияку перспективу використання словників у науковому та освітньому просторі, – *граматична прикладна лексикографія*. Утім, і в цій ділянці маємо значні успіхи (Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники, 2007); Словник українських прийменників (відп. ред. А. П. Загнітко, 2007); Граматичний словник української літературної мови. Словозміна” (відп. ред. Н. Ф. Клименко, 2011), триває робота над словником

керування (відділ граматики української мови Інституту української мови НАН України, зокрема праці І. Р. Вихованця, А. Ю. Габай, Л. М. Колібаби) тощо.

Проблеми формалізації й типології явищ синтаксису зумовили потребу створення й інноваційних синтаксичних словників, що їх, на жаль, взагалі не представлено в сучасних типологіях лексикографічних праць (див., зокрема: (Дубічинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології, 2004; Перебийніс В. І. Традиційна та комп'ютерна лексикографія, 2009; Українська мова : енциклопедія, 2004 та ін.), що, очевидно, спричинено: 1) складністю речення як об'єкта лексикографічного опису в силу його багатовимірності; 2) неналежним рівнем опрацювання концепцій лексикографічного опису синтаксичних одиниць різних типів (синтаксем, словосполучень, речень тощо); 3) поодинокими спробами практичного втілення інноваційних лексикографічних стратегій опису мови. Усвідомлення того, що властивості синтаксичних одиниць та валентно-дистрибутивний потенціал предикатів як їх визначальних компонентів можуть і мають бути лексикографічно описані, прийшло тільки на початку 80-х – у кінці 90-х рр. XX ст. Саме у цей час, за влучним висловлюванням С. О. Важніка, спостережено «своєрідний лексикографічний бум» (Важнік С. Синтаксичні слюїнікі славянських мої: да питання тыпалогії, 2008), унаслідок якого на матеріалі різних слов'янських мов укладено валентнісні або дистрибутивні словники дієслів (Попова М. Кратък валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език, 1987; Интенцијално-синтаксически речник на македонските глаголи, 1990; Kawka Maciej. Słownik syntaktyczno-semantyczny czasownikow polskich, 1980; Słownik syntaktyczno-generatywny czasownikow polskich / pod red. : K. Polańskiego, 1980—1993 тощо], а також двомовні словники [Апресян Ю. Русский глагол – венгерский глагол: Управление и сочетаемость, 1982; Czesko-polski słownik walencyjny czasownikow] / pod red. : D. Rytel-Kuc, 1994 тощо] (пізніше опубліковано працю: Ukrainsko-polski słownik syntaktyczny / Orest Spiwak, Marian Jurkowski, 2003). Принципи створення та структуру словникових статей цих лексикографічних праць докладно проаналізовано в низці досліджень С. Важніка.

Грунтовною спробою лексикографічного подання моделей речень став експериментальний синтаксичний словник «Русские глагольные предложения» (2002) за ред. Бабенко Л. Г., у якому моделі речень розташовано за польовим принципом, відповідно до входження базового дієслівного предиката до складу трьох великих полів (дії і діяльності; буття, стану і якості; відношення) з подальшою диференціацією у їх межах на підполя, лексико-семантичні групи, мікрогрупи. Укладачі словника прагнули врахувати різні аспекти речення, зокрема, особливості будови, семантики, можливості їх варіювання, ускладнення поширювачами, перетину з моделями інших семантичних класів або підкласів. Особливу увагу приділено регулярним парадигматичним реалізаціям базової (нефразеологізованої) моделі, з-поміж яких розмежовано три типи: основні лексичні варіанти моделі, контаміновані семантичні моделі та образні семантичні моделі речення.

Цілком умотивованими, на нашу думку, є теоретичні основи створення «Словника синтаксичних фразеологізмів», що їх запропонувала Ганна Ситар. У перспективі ця лексикографічна праця покликана компактно й доступно подати відомості про семантику, структуру, варіювання й парадигму всього обширу фразеологізованих речень української мови.

Концепція «Словника синтаксем української мови», випрацювана граматистами Чернівецького національного університету (автор ідеї – проф. Н. Гуйванюк), ґрунтується на понятті *слова* як сфери взаємодії лексичних і граматичних значень. Новизна репрезентованої лексикографічної праці полягає у встановленні типології та систематизації ономасіологічних характеристик, морфологічних парадигм класів слів, їхніх категорійних ознак, семантико-синтаксичних характеристик, функцій і особливостей використання в мовленнєвій діяльності.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС «ДРУГОРЯДНОСТІ» ФАКУЛЬТАТИВНОГО ПРИСЛІВНОГО КОМПОНЕНТА У СИСТЕМІ НЕГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

У славістичній граматичній традиції узвичаєним є поєднання двох основних критеріїв виділення і розмежування членів речення: значеннєвого і формального. Останнім часом утвердився підхід до двоаспектного тлумачення членів речення: семантико-синтаксичний, в основу якого лягло поняття синтаксеми, і формально-синтаксичний, орієнтований на члени речення чи компоненти формально-граматичної структури речення (формально-граматичні компоненти).

Появу синтаксем у граматичному членуванні простого речення зумовило розмежування самих критеріїв компонентного поділу речення, зокрема поставлено акценти на семантико-синтаксичних відношеннях. Хоча останні притаманні традиційно виділюваним членам речення, все ж вони виокремились у самостійну семантико-синтаксичну модель, яку, щоправда, нерідко включають у модель членів речення. Так, І.Р. Вихованець зауважує, що «деякі мовознавці виділяють два ряди членів речення – семантико-синтаксичний ряд, тобто синтаксеми, і формально-синтаксичний, тобто члени речення».

Лінгвісти мають рацію, наголошуючи на тому, що у граматичній класифікації членів речення мала місце непослідовність застосування критеріїв, що відбилося особливо у виділенні й розмежуванні другорядних членів речення. Справді, якщо визначення додатка й означення ґрунтуються переважно на формальних показниках, то обставину і її різновиди виділяють за значеннєвими параметрами.

Розмежування семантико-синтаксичного і формально-синтаксичного аспектів тлумачення структури речення і його складових спричинило, окрім усього іншого, поглиблене вивчення як змістових, так і формальних чинників виділення складових компонентів реченнєвої структури.

У системі формально-синтаксичних компонентів речення окремо виділяють так звані «прислівні компоненти» (І. Вихованець, К. Городенська, Н. Іваницька). Сферою утворення синтаксичних прислівних компонентів вважають підрядні словосполучення, в яких повнозначні слова поєднують підрядні синтаксичні зв'язки (узгодження, керування, прилягання), характер і сила яких безпосередньо впливає на утворення відповідних прислівних компонентів. Сферою функціонування таких компонентів є речення, в структурі якого транспоноване в нього підрядне словосполучення зберігає властиві останньому зв'язки і відношення між його складовими.

Граматичну основу функціонування другорядних прислівних членів речення становить, отже, прислівна залежність, реалізована у межах конкретних словосполучень за наявності одного з типів підрядного зв'язку між словами, що утворюють словосполучення.

Обов'язковими прислівними компонентами формально-граматичної структури речення виступають компоненти, які утворилися із підрядних словосполучень із головним синсемантичним словом (*написати **статтю**, впливати **на події**, структура **речення**, поширення **інформації***).

Факультативними прислівними компонентами є такі компоненти, які утворилися із підрядних словосполучень, у яких слова поєднані слабким зв'язком (*іграшка з **паперу**, поїзд до **Києва***).

Факультативні прислівні компоненти входять до складу речення, в якому, крім компонентів його мінімальної структурної схеми (предикативної основи, предикативного

мінімуму), є також поширювачі. Поширення буває двох видів: приреченнєве і прислівне. Приреченнєвими поширювачами є детермінанти – компоненти формально-синтаксичної структури речення, які залежать від граматичного центру речення в цілому. Такі поширювачі не зумовлені ні граматичною формою, ні лексичним значенням конкретного слова, вони пояснюють головні компоненти разом із підпорядкованими їм членами.

Інтерпретація процесу творення невластне-словосполучень, а далі – компонентів речення вимагає включення до аналізу базових структур реченнєвого рівня. Внаслідок згортання присудків у таких базових структурах чи відповідного перетворення на неприсудкові елементи утворюються невластне-словосполучення, у яких залежні словоформи зв'язком прилягання приєднуються до опорних слів словосполучень: *будинок за містом, хатина при дорозі, стадіон у центрі, огорожа з шиферу, ручка до дверей, книга з ілюстраціями, дисертація без додатків, оголошення про збори, сумка без ручки, ікона над іконостасом, лак із перламутром, коментарі до радіопередачі, твір без вступу, робота серед молоді*.

Отже, факультативний прислівний компонент входить до складу речення, в якому, крім компонентів його мінімальної структурної схеми (предикативної основи, предикативного мінімуму), є також прислівний поширювач, утворення якого детермінує природа й особливості автосемантичного слова у невластне-словосполученнях.

Усі факультативні прислівні компоненти у формально-синтаксичній структурі речення, зрозуміла річ, є другорядними, оскільки вони поширюють головні компоненти чи, залежачи від інших (неголовних компонентів), розширюють відповідні блоки формально-синтаксичних компонентів. В усіх випадках як необов'язкові прислівні компоненти першого, так і другого рангів, є другорядними. Вичленування з-поміж другорядних компонентів формально-синтаксичної структури речення факультативних прислівних компонентів дає змогу інтерпретувати в певних вимірах саме поняття «другорядний».

Останнім часом традиційний термін «другорядний» у теорії членів речення, зберігаючи за собою статус підпорядкованості (залежності), отримав уточнення як з погляду процесів утворення, так і особливо з погляду кваліфікації його сутності щодо ознак обов'язковості – факультативності.

Уведення в науковий обіг розширеної терміноназви «факультативний прислівний компонент» поглибило теорію формально-синтаксичної структури речення. Водночас у ракурсі сучасних напрацювань граматистів навряд чи сповна відповідає статусу «другорядності», якщо брати до уваги розширений семантичний обсяг багатьох словоназв денотатів у конструкціях із прислівними факультативними компонентами.

ТЕКТОНІКА ВИСЛОВЛЕННЯ ТА ЇЇ ПРОЕКЦІЯ НА СТРУКТУРНУ СХЕМУ НЕЧЛЕНОВАНОГО РЕЧЕННЯ

Виділення семантичних типів речення вказує на існування принципів відповідності тектоніки синтаксичних конструкцій і їхнього мовного значення. В. Бабайцева наголошує, що «процес формування речення розпочинається з бажання мовця повідомити якусь думку реальному чи потенційному співрозмовникові. З цією метою мовець обирає необхідну структурну схему речення, яка визначається ступенем членування думки, наповнює цю схему потрібною лексикою й актуалізує той чи той структурно-семантичний компонент речення» [1, с. 80–81].

Поняття структурної схеми по-різному трактують у мовознавстві. Орієнтуючись то на форму, то на семантику речення, дослідники пояснюють її як структурний мінімум, структурну основу чи модель речення. З метою уникнення розбіжностей у тлумаченні структурної схеми В. Белошапкова запропонувала розглядати два ряди структур: перший – називає мінімальними, другий – розширеними схемами [2]. У полі зору дослідниці не тільки формальна організація речення як предикативної одиниці, але і його семантична структура; при цьому враховується власне граматична й інформативна достатність речення. Н. Шведова зараховує до структурної схеми речення тільки предикативний центр – компонент / компоненти, які безпосередньо пов'язані з вираженням предикативності. Вона акцентує на граматичній достатності структурної схеми і пояснює її як «синтаксичний взірць, який має свою формальну організацію та своє мовне значення, і за яким може бути побудоване окреме непоширене (елементарне) речення» [3, с. 84].

На думку В. Белошапкової, мінімальні структурні схеми – це результат високої абстракції порівняно з розширеними схемами. Обидва тлумачення обсягу структурної схеми доповнюють одне одного.

В. Адмоні, Й. Андерш, Ю. Апресян, Н. Іваницька та інші вказують на обов'язковість інформативної достатності структурної схеми речення. Формально-граматичні речення як основа синтаксичної системи української мови утворюються за певними структурними схемами.

Утворення синтаксично нечленованих речень не відповідає мовним традиціям побудови членованих речень, оскільки формуються за специфічною структурною схемою. Нечленовані речення фразеологізованого типу формуються на основі стійкої (зв'язаної) структурної схеми, яка складається з двох чи більше компонентів, синтаксично зв'язаних між собою. Жоден із компонентів таких речень не може вживатися без іншого: такі компоненти поєднуються на основі відношень взаємозумовленості і взаємозалежності. Стійка структурна схема речень фразеологізованої структури включає компоненти двох рівнів: опорні, постійні, і змінювані. Опорні компоненти можуть бути виражені аналітичною лексемою, семантично спустошеною повнозначною лексемою або сполученням лексем, значення яких певною мірою деактуалізовано. За структурою вони розподіляються на прості та складні. Структурні компоненти першої групи здебільшого аналітичної природи або виражені десемантизованою повнозначною лексемою, як-от: *що то; що за; що то за; добрий; другої* – кількома лексемами: *частіше* – двома, як-от: *от і; ох (ex, ux) і; ну й; ах (ox, ex) ти; де мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм); куди мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм); хоч би тобі; що там; що мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм); який (яка, яке, які) там; є де (куди, коли, звідки); є кого (кому, з ким, на кому, що, чого, на що, чому, з чим, на чому); нема (немає) де (куди, коли, звідки); не до тощо, рідше* – трьома й більше, як-от: *чим я (ти, він, вона, воно, вони, ми, ви) не; на те він (вона, воно, вони); немає того, щоб; на те і (й) він (вона, воно, вони); ох вже цей (ця, це, ці)*

мені; ах цей (ця, це, ці) вже мені; хто кого (у кого, для кого, кому, з ким, на кому), як не тощо. Обов'язкові компоненти характеризуються строго визначеною позиційною закріпленістю, певними лексико-граматичними обмеженнями порівняно з факультативними компонентами. У деяких типах фразеологізованих речень опорні компоненти є застиглою граматичною формою, і, на думку Д. Шмельова, у таких синтаксичних побудовах «значення опорних слів виявляється зрушеним» [4, с. 134-136]. У ролі опорних компонентів виступають переосмислені слова чи сполучення слів, які беруть участь у формуванні таких ознак фразеологізованого речення, як граматична і лексико-семантична нечленованість, ідіоматичність, цілісність значення.

Інформативна достатність нечленованих фразеологізованих речень забезпечується інформативно облігаторними поширювачами, у ролі яких виступають темпоральні чи локативні детермінанти, однак вони не входять до стійкої структурної схеми.

Отже, структурна схема речення виражає певну семантику, яка має мовне вираження в канонічній формі. Тектоніка висловлення – наслідок того, як побачив ситуацію мовець, як він її членує, підпорядкована законам розподілу значень за різними мовними одиницями, тобто за законами семантики. Утворюючи ту чи ту нечленовану побудову, в основі якої певна стійка структурна схема, мовець обирає мовленнєво-мисленнєву траєкторію для потоку своєї мовної свідомості.

Література

1. Бабайцева В. В. Предложение как многоаспектная единица синтаксиса / В. В. Бабайцева // Русский язык в школе. – 1984. – №3. – С. 78–82.
2. Белошапкова В. А. Современный русский язык : Синтаксис / В. А. Белошапкова. – М. : Высш. шк., 1977. – 248 с.
3. Русская грамматика: В 2-х т. – Т. 2. Синтаксис. – М. : Наука, 1980. – 709 с.
4. Шмелев Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1976. – 152 с.

ЛОНСЬКА Людмила

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ (НА МАТЕРІАЛІ «ЗВЕДЕНОГО СЛОВНИЧКА ПОЯСНЕННЯ СЛІВ З ВИДАНЬ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА»)

У повному виданні творів Івана Франка широко представлені лексеми на позначення назв осіб, значна частина їх зафіксована в сучасних лексикографічних джерелах (СУМі, Великому тлумачному словнику сучасної української мови, у Словнику іншомовних слів, у словниках діалектної лексики), інша частина слів є малозрозумілою для мовця, тому, послуговуючись «Зведеним словничком пояснення слів з видань творів Івана Франка», у який увійшли незрозумілі слова з 55-ти і 20-ти томного видань письменника, дослідження Василя Лева «Західноукраїнські елементи мови в ранній творчості Івана Франка», Олексі Горбача «Вулично-тюремні арготизми у Франковій прозі», Михайла Онишкевича «Полонізми і діалектизми (бойкізми) та їх коментування в 20-томнику творів», «Словник бойківських говірок: У 2-х ч.», Івана Ціхоцького «Людвігові говори» в художній інтерпретації Івана Франка (гуцульський діалект) та «Діалектологічна компетенція Івана Франка (теоретична рецепція і артистична інтерпретація)», проаналізуємо лексеми на позначення назв осіб за різними ознаками.

Мовознавчі аспекти художніх творів Івана Франка досліджували такі лінгвісти: І. Галенко, В. Грещук, Я. Закревська, І. Ковалик, Т. Космеда, Т. Панько, Л. Полюга, О. Сербенська, Л. Лисиченко та ін. В основному увагу звернено на роль письменника у становленні літературної мови, на діалектну та застарілу лексику. Окремого дослідження, присвяченого лексиці на позначення назв осіб із урахуванням різних критеріїв, в україністиці не існує, тому тема є актуальною й потребує ретельного аналізу.

Ілюстративний матеріал дав підстави для дослідження лексики на позначення осіб за такими критеріями:

1. За вживаністю переважають пасивні лексеми-архаїзми та історизми. Серед архаїзмів виокремлено:

– лексико-фонетичні, напр.: *годованець* – «людина, що перебуває на утриманні у когось»; *дзяд* – «старець, дід, жебрак»; *гранатир* – «гренадер»;

– лексико-словотвірні: *голод друга* – «голодранець»; *головач* – «голова, начальник якої-небудь установи»: «*Їздив на візити по головачах*» (III);

– семантичні: у Франка *академік* – «студент університету»: «*Бо хто такі наші? Студенти, академіки, ну, а в них який стосунок з робітниками?*»; «*учень гімназії*» [VI, XI], у сучасній мові – [лат. *academicus* – академічний] – 1) вчене звання дійсного члена академії; 2) особа, яка має це звання. Зазнала змін у семантичній структурі лексема *декан* – «благочинний піп, начальник церковно-адміністративного району; благочинний, священик, що очолював церковне управління певної кількості парафій; начальник деканату, адміністративно-церковної одиниці, священик» [46]. У сучасній мові – це керівник факультету у вищому навчальному закладі.

До історизмів належать такі: *бакунар* – «контрабандист, що переносить тютюн» [14, с. 22], від слова *бакун* – сорт тютюну; *блатний* – (купець) – «торгівець шовками; мануфактурний» [3; 4]; *війт* – «виборний голова громади; сільський староста»; *возний* – «казенний посильний; кур'єр»; *гутник* – «робітник на скляному заводі (гуті)» [V].

2. За походженням розрізняють лексеми праслов'янського походження: *гірняк* – «верховинець, житель гір» [IV, VI], *віритель* – «кредитор, позикодавець» [III, IX] та запозичені: з польської: *боївник* – «борець» [14] (пол. *bojownik* – борець; *вуличник* – (пол. *ulicznik* – вул. хлопчисько, хуліган [VI]; *горалі* – пол. «верховинці» [46], з нім. *гунцвот* – «Hundsfoot» – «гультай» [VI]. У польській та говірках Галичини вживається в переносному значенні «негідник, мерзотник, шельма»; *ад'юнкт* – «нижчий судовий чин» [33]; з грецької: *гіпокрит* – «лицемір, лукава людина, що приховує своє справжнє обличчя» [XI, XII], *гіронітатор* – «корчмар» [VII]; з латинської: *деліквент* – «засуджений до страти» [20], *денунціант*, *денунціацій* – «донощик» [XX]; з єврейської: *бельфер* – «учитель», *бухер* – «хлопець, підліток», *гаусюд* – «галицький єврей», *гешефтман* – «купець, торговець» [X].

3. За стилістичним і позалітературним вживанням: діалектизми, вульгаризми, лайливі слова, зневажливі лексеми, арготизми, іронічно забарвлені слова: *бетяр* (вул.) – «гультай, волоцюга», *гавган* (лайл.) – «шибеник, бешкетник», *газда* (арг.) (з угор.) – «староста камери», *дід* (арг.) – з пол. «жебрак, прошак», *боритель* (ірон.) – «борець».

4. За семантичним критерієм серед назв осіб виокремлюємо такі тематичні групи: ТГ на позначення осіб за родом діяльності, що охоплює такі ЛСГ: «Судова справа»: *деліквент*, *авскульптант*, *альпад*, *бакунар*, *атентант*, *виволаник*; «Фінансова сфера»: *акцептант*, *віритель*; «Управління, органи самоврядування»: *амстірен*, *беамтер*, *дигнітар*, *бурмістер*, *війт*, *дієта рій*, *громадський*; «Зовнішня політика»: *амбасадор*, *відпоручник*, *віріліст*; «Ремесло»: *гонтар*, *грабар*; «Торгівля»: *грюндер*, *грюндер*; «Шкільна лексика, наука»: *академік*, *бурм*, *габілійчик*, *дідакал*; «Релігія»: *алюмн*, *біскуп*, *візитатор*, *вікарій*, *галех*, *дієцезан*; «Робітництво»: *байгар*, *гутник*; «Астрономія»: *вирочень*; «Сільське господарство»:

ватаг, воляр, геометра; «Військова справа, козацтво»: войовник, волонтер, ворохобник, джура; «Видавнича справа»: гісер.

ТГ «назви людей за їхніми ознаками, поведінкою, манерою говорити» включає такі ЛСГ: «Зовнішність»: *відміна, відмінчя, гога*; «Розумова діяльність або відсутність розуму»: *анальфабет, бавван, валило, вар'ят, галай*; «Внутрішні якості»: *арогант, візіонер, гіпокрит, десперати*; «Манера говоріння»: *блягер, гадра, галабурда*; «Поведінка»: *бурда, вагабунд, вівандієрка, вівер, гбур, гевал*.

ТГ «назви осіб за належністю» вміщує такі ЛСГ: «Соціальний стан»: *дука, дідич, державець, бештанина, гуменний, драб, драбуга, блаватний*; «Родинні стосунки»: *годе, дедик, дедьо, братанок, братова, бадіка, бадічка, вуйко, вуйчанин*; «Етнічна належність»: *азіміт, бойки, даки, гелоти*; «Титул, сан»: *ага, архікнязь, баша, бей*; «Належність до ордену»: *бенедиктинець, василіяни*. ТГ «назви людей за проживанням» охоплює такі ЛСГ: «Місце проживання»: *баніт*; «Спосіб проживання»: *галапас, галган*.

Отже, лексика на позначення назв осіб, ужита у творах, засвідчує геніальність та велич письменника. Багатогранність його таланту в усіх галузях науки, культури визначають його великий розум, енциклопедичні знання й уміння використовувати їх у письменницькій діяльності.

МАЗУР Наталія

СТРУКТУРНО-МОВНІ І ФАКТОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕМУАРНОГО ТЕКСТУ

Фактографічність, документальність, хронікальність, а також суб'єктивізація оповіді становлять комунікативну основу мемуарного тексту. Виявлення характерних ознак змістового наповнення і мовно-структурного оформлення «Споминів» Дмитра Дорошенка забезпечить цілісне уявлення як про жанрові, так і про індивідуально-стильові особливості мемуарних текстів. Вони найбільшою мірою виявляють світогляд автора, оскільки про свої погляди і ставлення до суспільних подій автор висловлюється безпосередньо, демонструючи свої оцінки, прихильності і не сприйняття згадуваних явищ і подій.

Фактографічний аспект спогадів – це інформація про інституції, громадські організації, події, які мають точно визначений час. Іменник *час* функціонує в стереотипних конструкціях, характерних для певного періоду історії літературної мови. Серед словосполучень із словом *час* фіксуємо такі, які можна кваліфікувати як синтаксичні застарілі звороти, пор.: «Ми з ним [Іваном Красковським] близько зійшлися. Пізніше я його влаштував у *часі* першої світової війни на службі у Всеросійському союзі міст у Києві...» [1, с. 44]; «*Перші часи* я й не знав, що в Петербурзі існує строго законспірована українська студентська Громада» [1, с. 51]; «Українська молодь *в час* мого приїзду до Петербурга почала вже помалу визволятися з-під гіпнозу всеросійських ідей і приходила до думки, що українці мають свої власні цілі й завдання, а тому повинні йти своїм окремим шляхом, хоча й в контакт з загальноросійським визвольним рухом» [1, с. 54]; «Це відслонення [пам'ятника І. Котляревському] обернулося несподівано для нас усіх у величаву національну маніфестацію, зробилося справжнім «святком української інтелігенції», як влучно назвав його Сергій Єфремов, подаючи звіт з того свята на сторінках «Кієвської Старини», одинокого *в тих часах* українського органу в Росії» [1, с. 67]; «На другий день 31 серпня вранці panaхида на могилі Котляревського; увечері концерт. На третій день перед полуднем літературний ранок, увечері вистава «Наталки-Полтавки». *В межичасі* – вистава українського мистецтва» [1, с. 70].

Оскільки ключовим поняттям спогадів є *пригадування, пам'ять*, то звертаємо увагу, що пригадує насамперед автор. Його спогади націлені на відтворення історичних подій, настроїв суспільства певного часу. Цьому підпорядковані і фактографічні джерела, пор.: «Влаштували увечері скромний чай і вітали ставного музику [Лисенка] співами його композицій... По співах пішли промови. Довелося *говорити* й мені *в імені Громади*» [1, с. 94]; «Він [Бокій] став широко відомий як один з найбільш жорстоких керівників терору. Один час він *стояв на чолі петербурзької Чека* (пізніше ГПУ, а ще пізніше НКВД) і посилав на смерть сотки й тисячі людей [1, с. 78]; «Це був студент [В'ячеслав Лашенко] з певним організаційним досвідом і традиціями. Він порозшукував студентів-українців і у Варшавському політехнікумі та у ветеринарному інституті і *подав думку заложити Українську студентську громаду*» [1, с. 45].

Серед структурно-мовних особливостей спогадів Дорошенка варто звернути увагу на синтаксичні архаїзми на зразок: «Вивіски (шільди) на крамницях були у *двох мовах*: російській і польській» [1, с. 43]; «Воно [російське правительство] не вірило, що українці обмежаться тільки народною школою *в українській мові*, і вважало, що навіть скромний розвиток української літератури, театру, приведе логічно до сепаратизму себто до відокремлення України від Росії» [1, с. 53-54]; «Кушнір *редагував* тоді український місячник у *німецькій мові* «*Ruthenische Revue*», зложений Романом Сембратовичем, що саме перед роком помер» [1, с. 100].

Поряд із книжними зворотами присутня й лексика побутова, пор.: «В Петербурзі, на далекій чужині, *в чужій обстанові життя*, українці якось інстинктивно горнулися до своїх земляків, зближались між собою...» [1, с. 51]; «Отже, рішили найняти ціле помешкання. Ходили дивитись і *знайшли, що воно дуже зручне*: посередині велика кухня, направо дві кімнати, це мало б служити для хлопців, наліво – одна кімната, якраз для двох панночок» [1, с. 85]; «*На його обов'язку лежало гостити* у себе приїжджих студентів-українців, тому що в його була велика кімната з двома ліжками» [1, с. 99].

Специфіка мемуарних текстів виявляється в густій інформації, коли в одній фразі поєднано значний фактографічний матеріал, пор.: «Цікаво було мені подивитися на це місто [Ніжин], що колись в 17-18 століттях було осередком української торгівлі, де в 1663 році відбулася «Чорна рада», де вибрано гетьманом Брюховецького, де з початком 19 століття князь Безбородько заложив ліцей, в якому вчилися Гоголь, Гребінка, Глібов, де інспекторами були Морачевський, *перекладчик* Св.Письма на українську мову, і Чалий, біограф Шевченка...» [1, с. 68].

Отже, Дмитро Дорошенко фіксує стан літературної мови тієї доби, про яку він пише. Про це свідчать книжні звороти, характерні для публіцистичного й офіційно-ділового стилів. Авторська мова несе на собі відбиток часу, у який жив Д. Дорошенко. Специфіка стилю спогадів полягає в тому, що автор, з одного боку, мислить категоріями і відповідно мовою доби, яку пригадує, а з другого, він відчуває, що читач його спогадів потребує додаткових пояснень. В аналізованих текстах Д. Дорошенка зафіксовані синтаксичні, лексико-синтаксичні застарілі звороти, пов'язані з незвичними для сучасного слововжитку випадками синтаксичного керування, узгодження тощо.

Література

1. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки) / Дмитро Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 272 с.

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКФРАЗ У РОМАНІ АХІЛЛА ТАТІЯ

Не зважаючи на зростаючий інтерес вітчизняних і зарубіжних учених-філологів до вивчення *екфрази* (Н. Бочкарьова, Р. Вебб, Є. Городницький, Дж. Елснер, М. Рубінс, Є. Фесенко, С. Чік, О. Шаля та ін.), її стилістичні функції у тексті художнього твору та роль у встановленні індивідуального стилю письменника залишаються все ж таки мало дослідженими.

Термін «екфрази» вперше зафіксований у творі «Мистецтво риторики» (І ст. н.е.) Діонісія Галікарнаського (Τέχνη ῥητορική 10, 17), де згадані «так звані екфрази» (αἱ καλουμέναι ἐκφράσεις). Один із авторів посібника «Прогімназмата» Ніколаус (Νικόλαος), опираючись на напрацювання попередників (Теона і Гермогена з Тарсу), у своїй праці подає розлогу інформацію про екфразу, яка включає комплексний перелік можливих екфрастичних предметів (опис людей, місцевостей, пір року, зброї, рослин, тварин, творів мистецтва тощо).

Тенденція у наукових дослідженнях давньогрецького роману в середині ХХ ст. (М. Міттельштадт, Б. Перрі, Ф. Тодд) визначає твори мистецтва як єдиноможливі предмети екфрази. Тому тільки описи картин, прикрас, статуй і под. об'єктів мистецтва були визначені і кваліфікувалися як приклади екфрази у романах. У наукових працях пізнішого часу (Ш. Бартш, Х. Моралес) спостерігаємо дещо розширене тлумачення можливостей екфрастичних предметів для кращого осягнення художності романів і динаміки тексту. Уведення екфрастичних предметів, що виходять за межі розуміння екфрази лише як опису творів мистецтва, відкриває двері до розуміння того, що вона може слугувати літературним елементом, у якому автори романів намагаються утверджувати себе в межах поетичної традиції.

Час написання давньогрецького роману Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» збігається з епохою вторинного розквіту риторики, відомий під назвою періоду «другої софістики» (І – ІІІ ст.), час, коли відбувався певний синтез грецької і римської культур. Крім пишномовного і прикрашеного складними риторичними фігурами й тропами ораторського мовлення «друга софістика» культивувала й інші літературні жанри – діалог, екфразу тощо.

Н. Брагінська щодо екфрастичної складової грецького роману зазначала так: «У Ахілла Татія весь роман розгортається як розповідь з приводу картини, проте й картини на сюжети міфів ... обертаються візуальним оракулом. Картини символізують події роману, і сюжет розгортає те, що дослівно «описано» зображенням, так що персонажі міфу відповідають діючим особам роману» [1, с. 156-159]. Інша дослідниця Б. Кассен вважає, що сама доля пов'язала роман і екфразу, що «кидає свою тінь на весь стиль художнього твору» і, «беручи владу до своїх рук, диктує повністю чи частково структуру роману» [2, с. 232].

Роман «Левкіппа і Клітофонт» містить рясне підґрунтя для дослідження стилістичних функцій екфрази. Ахілла Татія насправді можна вважати справжнім майстром у використанні екфраз. Увагу автора привертають переважно дивовижні міста (опис Александрії (5,1), дикувинні звірі і птахи (опис єгипетського бика (2,15), нільського коня (4, 2–3), слона (4,4), птаха Фенікса 3, 25) чи дивні явища природи (виникнення вина (2,2), винайдення пурпуру (2,11) та ін. Багато із цих описів-екфраз відзначаються у Ахілла Татія точністю і, ймовірно, основуються на особистому спостереженні, деякі – на фантастичних свідченнях. Письменник використовує їх з великою щедрістю, і вони складають характерну особливість стилю його роману. Подекуди екфрази є наче вапняком роману, що скріплює заплутаності змісту, характери і в цілому підхід до оповіді автора.

Американська дослідниця Ш. Бартш вважає, що описові фрагменти у романі містять так звані «візуальні ключі», що мають намір заохотити читача до гіпер-пильності, адже наштовхуючись на подібні описи, він проводить зв'язок для кращого розуміння розповіді [4, с. 37-39]. Яскравим прикладом створення візуальних аналогій екфразами в романі Ахілла

Татія можна вважати опис саду Клітофонта (1, 15) і обличчя Левкіппи (1, 19). Розроблений опис саду, ніби віддзеркалений в описі зовнішності дівчини, як-от: *ναρκίσσου μὲν τὸ πρόσωπον ἔστιλβε χροιάν, ῥόδον δὲ ἀνέτελλεν ἐκ τῆς παρεΐας, ἴον δὲ ἡ τῶν ὀφθαλμῶν ἐμάρμαιρεν αὐγῇ, αἱ δὲ κόμαι βοστρυχοῦμεναι μᾶλλον εἰλίπτοντο κιττοῦ* (1,19,1) – *обличчя її було кольору нарцисів, троянда розцвіла на щоці, фіалковим цвітом мерехтіли очі, а волосся вилося тишніше, ніж плющ*. Така аналогія слугує не тільки для того, щоб підкреслити вроду Левкіппи, а також її можливість приваблювати Клітофонта. Як бачимо, екфраза спрямована представити читачеві картини, що пов'язані між собою описовими елементами. Якщо випадковий читач розцінює ці описи як просто декоративні, пильний читач привнесе їх значення до основної лінії оповіді, щоб отримати повне розуміння художнього виміру тексту загалом.

Отже, екфрази в художньому творі виконують різноманітні функції, що в більшості випадків залежать від авторської художньої установки, жанру, місця і значення в загальній системі оповіді. Базуючись на живому описі, що привносить ясність читачеві і робить текст динамічнішим, екфрази у романі «Левкіппа і Клітофонт» слугують окрасою, а Ахілл Татій, уводячи їх, наче хизується своєю стилістичною майстерністю.

Література

1. Брагинская Н. В. Жанр Филостратовых «Картин» / Н.В. Брагинская // Из истории античной культуры. – М. : МГУ, 1976. – С. 143-169.
2. Кассен Б. Эффект софистики / Барбара Кассен ; пер. с фр. А. Россиуса. – М., СПб. : Москов. философ. фонд, Университ. кн., Культурная инициатива, 2000. – 239 с.
3. Achilles Tatius / With an English translation by S. Gaselee, M.A. Fellow and Librarian of Magdalene College, Cambridge. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; London : William Heinemann LTD, 1984. – 461 p.
4. Bartsch S. Decoding the Ancient Novel: The Reader and the Role of Description in Heliodorus and Achilles Tatius / Shadi Bartsch. – Princeton : Princeton University Press, 1989. – 212 p.

МАКСИМ'ЮК Наталія

КОМУНІКАТИВНИЙ АКТ ВІДМОВИ В ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ

Головним суб'єктом дискурсу є особистість, яка створює модель спілкування і закладає фундамент для майбутнього акту спілкування, зорієнтовує дискурс у певному напрямі, надаючи йому соціокультурного та індивідуального характеру.

У дискурсі з ВВ (висловлення відмови) між комунікантами можуть встановлюватися гармонійні й дисгармонійні взаємини. Гармонізація взаємин виникає в разі мінімізації конфліктогенності дискурсу та дотриманні продуцентом відмови нижнього порогу ефективності взаємодії, який визначається максимом такту.

Дисгармонізація виникає в разі навмисного порушення продуцентом відмови нижнього порогу ефективності комунікації задля утвердження своєї негативної партнеродиспозиції та негативного авторитаризму.

Налаштування комунікантів на гармонізацію чи дисгармонізацію взаємин зумовлює вибір тактик стратегії відмови. Адресат послуговується непрямою відмовою в разі, коли: а) він не має бажання йти на відкритий конфлікт з адресантом; б) він уникає, приховує невдоволення, небажання виконати прохання адресанта; в) він має деякі розбіжності в поглядах із адресантом; г) він не хоче образити, засмутити співрозмовника; д) він не вирішив; е) непрямий тип відмови використовується для економії часу і засобів мови і т. ін. Найчастотнішими тактиками мовленнєвої поведінки стратегії непрямой відмови є: покликання на суб'єктивні або об'єктивні причини, ухиляння від відповіді, поведінка некомпетентної людини, використання спонукального висловлення, риторичного питання, використання вигуків. У разі прямої відмови адресат може

обирати такі тактики мовленнєвої поведінки: тактика відмови без мотивування причин, покликання на суб'єктивні / об'єктивні причини. Порівняємо пряму і непрямую відмову: – *Сідлай жеребця. Мені їхати треба. – Як же я його засідлаю, як він пасеться аж за Радьківщиною? Це ж п'ять верстов. Доки приведу – обід буде* (Г. Тютюнник) і – *Чекатиму вашого дзвінка! – Чекаати не варто! Не дочекаєтесь!* (Є. Кононенко).

Для КАВ (комунікативні акти відмови) найчастотнішими тактиками, заснованими на некооперативній стратегії поведінки адресата, є такі: ухилитися від відповіді; відмовитися без мотивування / з мотивуванням; видавати себе за некомпетентну людину; дати зрозуміти, що не бажаєте (немає потреби) виконати дію з мотивацією відмови або без неї; запропонувати інше бачення розв'язання проблеми; відмовитися через неможливість виконання дії саме в цей час; послатися на неможливість виконання дії через вагомі причини та ін.

Вибір тактики стратегії відмови в соціокомунікативній ситуації “вищий↔нижчий” зумовлює соціальний статус комунікантів. Найчастіше продуценти відмови (особи з нижчим соціальним статусом) обирають такі тактики стратегії відмови: 1) послатися на неможливість виконання наказу, вимоги чи вказівки через вагомі причини (з мотивуванням): – *Пропустить! – Віноват, господин дохтурь! – Сич підняв карабін, загородивши двері впоперек. – Я очень ізвіняюсь, але поступив такий приказ* (Ю. Смолич); 2) видавати себе за некомпетентну людину: [Бжостовський:] *Зараз же принесить намисто. [Пиженський:] Намисто? Яке намисто?* (І. Кочерга); 3) вказати на безпідставність наказу або вимоги: – *Пішла звідси вон! – кричать обоє... – Я вам ніяк не заважаю, – скигить Капітоліна...* (Таня Малярчук); 4) відмовитися через неможливість виконання дії саме в цей час: *Ворочайсь додому! – гукнув Антосьо. – Скажи, хай колясу пришлють. – Хай уже завтра, паничу, – озвався чоловік з воза, – хоч дайте волам відпочити* (А. Свидницький); 5) зрідка – відмова як вияв протесту: [Рухля:] *...Йди в хату! Йди, кажу тобі, я тебе буду колотить! [Харитина:] Не піду, бо ви й так добре мене били... я утічу, куди очі дивляться* (І. Карпенко-Карий).

Продуцент відмови в асиметричній комунікативній ситуації “нижчий→вищий” використовує такі тактики відмови: відмовитися без мотивування: [Оксана:] *...Вернітеся до нас! Вас привітаєм / Як рідного, коханого ми всі... / Любитиму, коритимусь! Вернітеся! [Пилипенко:] Облиш, кажу!* (Б. Грінченко); відмовитися з мотивуванням: – *Одпустить, паночку, нас додому; зовсім обхарчилися; хліба брали на два дні, а сидимо четвертий день, – просили люди. – Не моя вина, люде добрі! Не моя, голуб'ята мої! Не я вас кликав сюди...* (О. Кониський); дати зрозуміти, що не бажаєте виконати прохання: [Леся:] *Тьотю! Я теж хотіла вас просити. Чи не можете ви мені дати з моїх грошей. [Дар'я Іванівна:] Ще новості! Як, двісті карбованців! Та що ви, з глузду з'їхали, чи що* (І. Кочерга); послатися на неможливість виконання прохання саме в цей час: [Цокуль:] *Та зайдіть-бо в хату. Ну, на годину. [Аблакат:] Ні, сй-богу, нема часу, і не просить...* (І. Карпенко-Карий).

Значною мірою на перебіг інтеракції в КАВ впливає гендерний чинник, зумовлюючи вибір комунікативної стратегії й тактик відмови. Комунікативні тактики, які обирають жінки як продуценти відмови, марковані гармонізацією взаємин між комунікативними партнерами. Частотність виникнення дискурсів з висловленнями відмови, у яких і продуценти стимулу, і продуценти відмови – жінки, значно нижча, ніж у таких дискурсах, де і продуценти стимулу, і продуценти відмови – чоловіки, і становить 30%. Формування дискурсів відмови з настановою на дисгармонізацію властиве чоловікам, які віддають перевагу тактиці відмови без мотивування, що засвідчує партнеродиспозиція, зорієнтованість на систему домінування, ігнорування інтересів комунікативного партнера.

Невербальні засоби комунікації в ситуації відмови сприяють нейтралізації ілюктивної полісемії ВВ, експлікуючи зміст відмови. НЗК можуть доповнювати вербальні засоби вираження відмови або самостійно виражати реакцію відмови.

Найтипівішими невербальними засобами комунікації у ситуації відмови є комунікативні акти мовчання та кінесичні акти, жести, мімічні засоби комунікації, паравербальні засоби, і проксемічні. Невербально вони виражаються в збільшенні відстані між комунікантами, відвертанні від партнера, що сигналізує про відчуження.

МАКСИМ'ЮК Оксана

ПЛЕОНАСТИЧНІ МОДЕЛІ НЕРОЗКЛАДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мовна система має великий потенціал надмірних мовних засобів, які різноманітно і широко реалізуються в мовленні. Надмірність у втіленні змісту поняття складає основу плеоназму. Водночас елементи, на перший погляд позбавлені інформативного навантаження, можуть сприяти зв'язності тексту, виділенню та обґрунтуванню основної думки.

З-поміж форм реалізації плеоназму виокремлено тавтологію як змістову надмірність, виражену семантичним або формально-граматичним дублюванням цілого або частини повідомлення.

Повторення того самого слова у межах одного речення розглядають передусім як стилістичний прийом, який підсилює експресивність висловлення. Проте його можна розглядати і в суто синтаксичному плані, зараховуючи конструкції з лексичними повторами до так званих „синтаксичних фразеологізмів” та розглядати різні синтаксичні моделі словосполучень з лексичними повторами, чимало з яких фразеологізувалися (типу *один до одного, всім книгам книга, питання з питань, життя як життя, святая святих* і под.). Разом з тим варто зазначити, що конструкції з лексичними повторами відрізняються один від одного різним ступенем фразеологізації в межах речення.

Розглянемо їх у плані синтаксичної номінації, функціональної тавтології значень в умовах нерозкладних синтаксичних словосполучень.

Підсилювальне значення мають передусім дієслівні тавтологічні словосполучення з орудним відмінком (типу: *криком кричати, ливнем лити, лежнем лежати, дрижати дрозжем, заголосити голосами, бричем брити, сміятися (розсміятися) сміхом, золотити позліткою (золотом), росою росити, сріблом сріблити (посріблити), ожеледдю заожеледити, хвилюватися хвилями, усміхатися усміхом, дивом дивуватися, сном снити, чудом чудуватися, жити життям, кланятися поклоном, вмирати смертю, поглядом глядіти(глянути, оглядати, поглядати), шуміти шумом, летіти летом, заснути сном, поцілувати поцілунком, поїдати поїдом, міряти міркою, пропасти пропадом, ходити ходуном, чвалом чвалити, шуміти шумом, судити судом, квітнути цвітоми* і под. Проте чимало з них допускають означальний поширювач перед іменником, утворюючи нерозкладне іменникове сполучення, що займає в реченні позицію одного члена речення. Наприклад: – “*А то Бог вас покарає, А ще гірше люде; Люди горді, неправедні, Своїм судом судять*” (Т.Шевченко). Порівняймо також: *судити праведним судом, людським судом судити*.

Успадкований з глибокої давнини тип словосполучення з орудним посилення дії при однорідному дієслові використовується і в сучасній українській мові.

Щодо іменних тавтологічних зворотів, які пов'язані з нерозкладними словосполученнями, то вони так чи інакше поєднуються у реченні з дієсловом-присудком. Разом з дієсловом вони утворюють трикомпонентні структури. Наприклад: *Заснули квіти тихим сном, Шепоче водограй* (Б. Лепкий). ...*Такою мовою ще, певно, розмовляла Ольга Кобилянська. Але Пауль Целян розмовляв уже, безумовно, іншою мовою* (Ю.Андрухович). *Тяжко лиш приходилось, що наука говорила чужою, нелегко зрозумілою мовою* (О. Пчілка).

У випадках перетворення орудного інструментального з об'єктним значенням в орудний якісної характеристики дії не завжди спостерігаємо перехід у прислівник, особливо за умови, коли він зберігає, хоч частково, своє предметне значення, наприклад: *летіти летом.., крокувати кроком.., сміятися сміхом...* Орудний відмінок за цієї умови передбачає сполучення з родовим відмінком або з узгоджуваним прикметником, що характеризує орудний. Порівняймо: *летіти летом журавля, крокувати повільним кроком, сміятися легеньким сміхом* тощо. Іменники в орудному відмінку мають послаблену номінативність. За типами сполук із орудним тавтологічним, що дійшли до наших часів з далекої давнини, можуть і тепер утворювати словосполучення, але значення їх відмінне від первісного, вони виражають не посилення (інтенсивність) дії, а дають їй якісну характеристику або виражають об'єктні відношення.

Третій тип тавтологічних словосполучень – це структури іменників з узгоджуваними прикметниками, типу *чужа чужаниця, чорне чорнило, синя синь, вільна воля, дивні дива* і под. Наприклад: *...Невже ж ми маєм свободну вольну волю?* (Б. Лепкий). *Галя часом і пісеньку заспіва про журавля, „що цибатий журавель, він до млина їздив, дивне диво бачив”* (Марко Вовчок). *Далі земля міняє обличчя, вабить очі дивнішими дивами культури, дивнішою красою* (Олена Пчілка). Тут додаткове значення має прикметник, а основне – іменник.

У позиційній структурі речення у тавтологічні відношення можуть вступати підмет і присудок або прикладка при підметі і присудок. За таких умов іменник у присудковій іменній частині набуває синсемантичності, оскільки основне номінативне значення виражено у першому вживанні слова, як-от: *Сирота Ярема – сирота убогий* (Т. Шевченко). Це підтверджує і кореферентність: // *Сирота Ярема – убогий. Людський вік – недовгий вік* (М. Вороний) // *Людський вік – недовгий.*

Аналіз тавтологічних словосполучень не лише як стилістичних фігур, а й у синтаксичному плані дає підстави для зарахування їх до синтаксично нерозкладних, оскільки в структурі речення вони займають позицію одного члена, становлячи семантико-синтаксичні єдності. У плеонастичній сполуці дієслова з іменником в орудному відмінку (типу *сміятися ... сміхом, крокувати ... кроком, жити ... життям* і под.) іменник має послаблену номінативність, а разом з означальним компонентом виконує функцію кваліфікатора ознаки за дією, близьку до прислівника.

МАРКУЛЯК Лариса

ПРЯМОСПОНУКАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ З ПРЕДИКАТОМ У ФОРМІ КОН'ЮНКТИВА

Категорія спонукальності незмірно багата на значеннєві та емоційні відтінки, в т. ч. й на спільні, взаємопроникні. Іноді грані між спонукальними та розповідними реченнями можуть стиратися, зрештою, «будь-яке мовлення може спонукати до дії».

Крім спеціалізованих форм, значення прямого спонукання, безпосередньо адресованого другій особі як виконавцеві сказаного, можуть виражати і деякі інші засоби, зокрема форми дійсного та умовного способів.

У цій розвідці ми намагалися простежити семантико-структурні особливості прямоспонукальних конструкцій із предикатом у формі кон'юнктива.

Спонукальні конструкції з предикатом у формі кон'юнктива були предметом зацікавлення багатьох вітчизняних учених. Так, О.С. Мельничук зазначав, що «поряд із синтетичними і аналітичними формами наказового способу значення спонукально модальності здавна могло передаватись у слов'янських мовах іншими дієслівними формами, зокрема умовного способу й інфінітивами». Вчений стверджує, що «спонукальна функція

форм умовного способу розвинулась у слов'янських мовах на основі бажальної функції цих самих форм... Спонукальна функція форм умовного способу, супроводжуваних звичайним сполучником (часткою) *б*, здавна засвідчена в пам'ятках...». Інший український учений, В. Русанівський, аналізуючи способи дієслова, розрізняє наказовий і спонукальний спосіб як різні морфологічні категорії. За його визначенням, спонукальний спосіб «за формою і змістом являє собою контамінацію наказового та умовного способів. Він утворюється за допомогою форм умовного способу, але має значення наказового (пор. *ти зроби – ти зробив би, ви зробіть – ви зробили б* і под.)».

На нашу думку, неспеціалізовані форми з предикатом у формі кон'юнктива виражають семантику пом'якшеного або нейтрального спонукування. Серед різновидів пом'якшеного спонукування виділяються семантична модель прохібітива (застереження). Предикативним ядром таких речень є дієслова із загальною семантикою мовлення (припинення мовлення), а також прохібітивна інтонація: – *Мовчали б ви, колего, – спинив його Дон-Кіхот, – та не драгували пана Тиховича своїм легкодумством* (М. Коцюбинський). Якщо до речень із неспеціалізованими формами прямого спонукування з предикатом у формі кон'юнктива вводиться частка *хоч*, то конструкція в цілому може набути загальної семантики когортатива (напучування). Ознакою цієї семантики є ситуація, при якій мовець дає настанови співрозмовникові переважно перед відправленням у дорогу або ж перед початком якої-небудь справи. Мовець напучує співрозмовника, схиляючи до певної дії, як-от: – *Ти б пішов хоч проходиться по полю, подивився на нашу пшеницю, огородину* (Панас Мирний); – *Хоч би ти, Якове, з ним до пуття без гризні поговорив* (М. Стельмах). Можливим є використання неспеціалізованих форм у кон'юнктиві, яким притаманна загальна семантика оптатива. У таких конструкціях простежується зацікавленість мовця у виконанні дії, його бажання. Оптативні відношення охоплюють різновиди прохання, благання, молитви, волення, що супроводжується відповідною інтонацією, як-от: *Пане конвоїре, ви б потурбувалися, щоб нам сюди хоч баян оце або що* (О. Гончар).

Для неспеціалізованих форм з предикатом у формі кон'юнктива репрезентантами нейтрального спонукування є семантичні моделі рекомендатива (поради) та ріквестива (запрошення). Варіант нейтрального спонукування – рекомендатив має такі контекстуальні показники, як прислівники (часто у формі вищого ступеня) із значенням якісної характеристики дії. Зокрема сполучення на зразок як слід можуть містити вказівку на доцільність поради здійснити дію. При цьому виділяється контекстуальний показник краще, який актуалізує ознаку спрямованості спонукування на користь адресата, порівняймо: – *Краще, підіждали би ви до горобиної ночі, до блискавиць.., щоб безпечніше і менше соромно було втікати* (Б. Лепкий); – *Годі, годі рюмати; пішов би ти краще обідати* (М.Старицький). Оформлювачами семантичної моделі рекомендатива можуть бути дієслівні лексеми «радити, порадити» в родових та особових формах, які входять до конструкцій «слів автора», як-от: – *Ви б, Олексію Івановичу, стрічних кумів узяли, – радять йому добрі приятелі* (Панас Мирний).

Маловживаними виявились конструкції із використанням форм кон'юнктива, яким властива семантика ріквестива (запрошення). Серед лексичних маркерів таких речень виділяємо групу дієслів, пов'язаних з певними ситуаціями (запрошення приходити, приїжджати, входити, сідати, їсти і под.), як-от: *Зайшов би в хату, води напився, зайшов би в хату, спочив* (Л. Костенко).

Таким чином, неспеціалізовані форми прямого спонукування із дієслівним предикатом-кон'юнктивом в мові творів українських письменників становлять помітну групу. Семантичні моделі цих конструкцій класифіковано нами таким чином: 1) семантична модель оптатива; 2) семантична модель прохібітива; 3) семантична модель когортатива; 4) семантична модель ріквестива.

ЗАГАЛЬНА ТА ЧАСТКОВА КІЛЬКІСНА ОЦІНКА У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ В АСПЕКТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Сприйняття довкілля людиною та відбиття його в мовленнєвій діяльності виявляється в найрізноманітніших одиницях на різних мовних рівнях. Один з видів мовної інтерпретації кількості є загальна кількісна оцінка та певні невизначено-кількісні номінації. Виникає категорійна опозиція загальної та часткової кількісної оцінки, яка демонструє особливості будови родо-видових пар, оскільки загальна кількісна оцінка – це не завжди сума часткових, як виходить із законів логіки, оскільки автор реалізує в дискурсі (з відомих лише йому причин) синкретну назву: «Бо кохання – це не просто виділення такої великої кількості ендорфіну, хімічно подібного до морфіну, хай би що там стверджували наукові дослідження» (Д. Корній, 239).

Частотнішими є загальні кількісні оцінки, які входять до складу речення як атрибутивні, предикативні та об'єктні компоненти. Це оцінки і градаційного, і ситуативно-модального, і тотально-партитативного типу. Напр.: «**Уся злість** на мене падає ляпасом на обличчя дівчини» (Д. Корній, 244); «Що таточку, подобається бити **слабших за себе?**» (Д. Корній, 245); «У місті **достобіса** бахнутих на всю душу янголів, у яких у голові замість мозку, певно, теж пір'я, як і на крилах, однак саме я мусила убгатися у таку халепу» (Д. Корній, 246).

У функції загальнооцінних синкретних кількісних показників спостерігаємо параметричні прикметники великий / малий (маленький), які потенційно співвідносяться із просторовими та дискретними характеристиками, наприклад: «А в куполі самої церкви тих янголів **стільки** зібралося, що навіть на мить здалося: я чую їхні співи. Так **багато** янголів в одному місці я ніколи не зустрічала» (Д. Корній, 222). Параметричні прикметники функціонують у структурах зі субстантивними назвами кількісних характеристик, а невизначено-кількісні прономінативи – з дієслівними.

Загальнооцінний показник суміщає назву холічної речовини та її розташування на градаційній шкалі «більше / менше норми»: «І знаю, що я не дозволю, хоч би як мені **було важко**» (Д. Корній, 259).

Кількісним показникам загальної оцінки властива функція конденсації, проте можлива і функція конкретизації, тобто пояснення мотивів оцінки. При цьому конструкція пояснення може бути парцельованою. Напр.: «У мене навіть в очах почало **трохи** пекти. Чи то від небесного сяйва, чи від краси, а може, від непролитих сліз, яких **ох скільки** набралось» (Д. Корній, 260).

Прикметники великий / маленький; тяжкий / легкий є типовими показниками оцінки. Крім того, біля цих прикметників функціонують підсилювальні слова, які підкреслюють більше або менше значення повідомлення для індивіда, соціума, людства: «Бувають моменти, коли **настільки важко**, що хочеться втекти, чкурнути від своїх обов'язків куди подалі» (Д. Корній, 265); «Світ, панночко, **доволі важко** самотужки рятувати. Ваших крилець на всіх не вистачить» (Д. Корній, 268).

Кількісна оцінка може бути і просторовою, і часовою.

Ще **нічого немає**. Зелена ніч,
і в кожній тиші міра своя.

І знаючи, **скільки потрібно сторіч**.
щоби з'явилась найперша річ,
він вимовляє її ім'я (С. Жадан, 319).

Аналіз художнього дискурсу сучасної української мови доводить, що загальні кількісні оцінки можуть співвідноситися з певним фактом як експліцитний модус, напр.: «А

судячи з дорогого годинника на зап'ястку (здається це Bovet Fleurier Classical ціною десь у \$20000) та краватки на шії клієнта (ще один любитель виряджатися до нічного клубу, як до Букінгемського палацу), десять склянок розгатити він собі легко може дозволити» (Д. Корній, 38).

Ситуативно-модальні оцінки (напр., достатньо) можуть мати і чисто кількісне значення, і означати добре. «Спить, кажу, бо повернулася дуже-дуже пізно, тобто вона не виспалася. Поспить, і все буде хокей... Хокей – то окей, тобто гаразд по-вашому...» (Д. Корній, 133).

Комунікативний акцент у таких структурах зміщується в бік оцінно-модусного висловлення. Суб'єкт / об'єкт пропозиції зрушено в такому випадку в попередньому або наступному фрагменті дискурсу. Напр.: «Найпростіша формула, H_2O , кажете? Це майже алхімія, яка завжди поруч. Відчуваєш, що тебе зурочили, чи просто дурнувате начальство дістало тебе порадами та вимогами, або колежанка аж надто прискіпливо намагається перекласти на твої плечі частинку власного болю чи проблем – бігом до води. Немає ліпшого очищувача» (Д. Корній, 137).

Логічна семантика структур з імпліцитною думкою належить узагалі до сфери оцінки та до категорій модусу висловлювання. «-Я думаю, ти здуріла, *сання*? Підеш за Ірку просити? Просто тобі *мед горл*, тобто мати Тереза! – із щирим запалом видихає Інна» (Д. Корній, 29).

Когнітивну базу для структурування часткової кількісної оцінки складає внутрішня класифікація мисленнєвої категорії кількості: оцінки дискретних величин, оцінки безперервних величин, оцінки екстенсивних величин, оцінки лінійних параметрів, оцінки висоти, глибини, довжини, відстані, локалізації об'єкту в просторі тощо. Напр.: «Куди поспішати? Однаково нічого не вдієш із моєю «непунктуальністю навпаки» – з'являтися на роботу дуже-дуже завчасно. І до цього вже всі звикли. От і сьогодні охоронець біля входу зовсім не дивується моїй ранній з'яві... Не завжди суть є такою, якою ти її бачиш чи хочеш бачити» (Д. Корній, 20).

ОЛЬХОВСЬКА Наталія

МЕТОДИКА ФРЕЙМОВОГО АНАЛІЗУ КОНЦЕПТІВ

Концептуальний аналіз може здійснюватися за допомогою використання мовних одиниць різних рівнів: лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень. Традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, сценарій, скрипт тощо), маючи більш чіткішу, ніж концепт структуру, можуть використовуватися дослідниками для моделювання концепту [4, с. 78].

Поняття «фрейм», введене Ч. Філмором в теорії фреймової семантики, використовується як загальний термін для позначення різних типів когнітивних структур, що лежать в основі значення певного слова, тобто – за аналогією з терміном «концепт», який позначає і образи, і уявлення, і поняття, і фрейми тощо. Однак на відміну від загального терміна «концепт», який може виражати будь-яку одиницю знань, у т. ч. і неструктурованого (цілісного образу або гештальту), загальний термін «фрейм» використовується тільки для позначення структурованих концептів: власне фреймів, схем, сценаріїв, когнітивних моделей. Іншими словами, фрейм – це завжди структурована одиниця знань, в якій виділяються окремі компоненти і відношення між ними; це когнітивна модель, що передає знання та думки про ситуація, яка часто повторюється [1, с. 4].

В багатьох роботах фрейм графічно зображується у вигляді мережі (цілеспрямованого графа), що пов'язує між собою окремі смисли та уявлення. Не є виключенням також зображення структури фрейму у вигляді таблиці, якщо це відповідає характерові дослідження [2, с. 24-25].

Фреймова презентація знань має достатню гнучкість та універсальність. Різноманіття видів фреймів відкрито для введення нових видів, але при цьому збережено два принципи таких уявлень: презентація знань про стереотипну ситуацію (зразок) та наявність інструкції користування інформацією.

У фреймовій структурі концепту представлено лише мінімальний набір його атрибутів і ознак, без яких він не буде концептом. У розширеному вигляді атрибути і ознаки можуть додаватися. Структура фрейму можна уявити за допомогою таблиці, яка буде відображати структуру фрейму з будь-якої галузі знань.

Таблиця 1

Структура фрейму у вигляді таблиці

Ім'я фрейму			
Ім'я слоту	Значення слоту	Спосіб отримання слоту	Процедура приєднання

У цій таблиці слоти ототожнюються з атрибутами концептів, ім'я фрейму – з іменем концепту, а значення слоту – з ознаками концептів. Таким чином, «спосіб отримання знань» передбачає такі варіанти: 1) знання про значення слоту (ознака атрибута концепту) отримана по умовчанню від фрейма-зразка. Такий спосіб означає, що адресату є відомими інші концепти, що пояснюють цей атрибут, і ці концепти також мають фреймову структуру (фрейм-зразок); 2) знання отримані засобом наслідування властивостей від загального фрейму, тобто досліджуваній концепт міститься в іншому концепті, що має більший семантичний обсяг; 3) знання отримано через базу даних; 4) знання отримано через процедуру приєднання [1, с. 24–25].

Процедура приєднання не завжди є алгоритмізованою, але обов'язково психологічно усвідомленою. Під час дослідження концептів художнього дискурсу процедура приєднання виражає знання про дії (предметних або ментальних) комунікантів. Предметними можуть бути вчинки, ментальними – оцінки і наміри персонажів, автора або адресата-читача. Загалом, варто відмітити, що фреймова структура у вигляді таблиці максимально відповідає визначенню фрейму як структури знання з вказівкою на їх джерело та інструкцією по їх використанню.

В лінгвістиці процедурою приєднання, наприклад, може бути операція порівняння двох номінантів, яка здійснюється за допомогою тропів. Механізм таких порівнянь досить усвідомлено описано в науковій літературі. У випадку (мета)метафори подібні порівняння проводяться за класичною формулою $A=B$, де B – об'єкт, що порівнюється (концепт), A – образ, з яким порівнюють; він має також понятійне ядро, є концептом, і у такий спосіб може бути відображеним своєю фреймовою структурою [3, с. 63].

У різноманітті уявлень фрейми зберігають лише два принципи: презентація знань про стереотипові ситуації (зразок) та наявність інструкцій використання інформації. Фреймова структура концепту містить лише мінімальний набір його атрибутів і ознак, без яких він перестане бути концептом.

Література

1. Болдырев Н. Н. Фреймовая семантика как метод когнитивного анализа языковых единиц. – Режим доступу: <http://www.boldyrev.ralk.info/dir/material/106.pdf>
2. Гаврилова Т. А. Базы знаний интеллектуальных систем / Т. А. Гаврилова, В. Ф. Хорошевский. – СПб. : Питер, 2000. – 384 с.
3. Пихтовникова Л. С. Метафора и метаметафора в немецкоязычном художественном дискурсе: когнитивный и прагматический аспекты : монографія / Л. С. Пихтовникова, С. Н. Коринь. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. – 200 с.
4. Стернина И. А. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: науч. издание / И. А. Стернина. – Воронеж, 2001. – 182 с.

РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ КНИЖНИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У виданні «Українська мова: Енциклопедія» С. Єрмоленко книжну лексику трактує, як «слова, що вирізняються на тлі стилістично нейтральної лексики літературної мови своїм походженням, особливістю словотвірної будови та вузькою сферою ужитку. Вони вносять у спілкування відтінок офіційності, урочистості, науковості, часом штучності книжної мови. Ознакою книжності виступають суфікс, утворення на *-ація, -изація, -изм, -іальний, -ість, -ання, слова з префіксами і архі-, ультра-* і т. п.» [5, с. 256]. Книжні слова протиставляють розмовним. Ці дві групи мовних одиниць відносять до лексики обмеженого вживання, що співвіднесена зі сферами суспільного життя та функціональними стилями мови.

М. Навальна наголошує на процесі втрати словами книжності. «Якщо лексеми *мандарин, долар* раніше мовознавці кваліфікували, як книжні слова, то тепер їх відносять до загальноновживаних лексем, що властиві всім стилям мови, як усної, так і писемної форм». На її думку, «чіткої межі між книжною та загальноновживаною лексикою немає. Під дією позамовних чинників: поширення освіти, співпрацею з різними країнами світу, поширенням культурних зв'язків тощо межу між книжними і загальноновживаними словами провести досить складно» [2, с. 47].

На початку ХХІ століття простежується тенденція проникнення до засобів масової інформації різноманітної лексики, зокрема книжної. «Серед усього різноманіття лексики в мові сучасної української періодики помітно розширюють вживання книжні слова», – стверджує М. Навальна. Мовознавець вважає, що вони «надають публіцистичним текстам піднесеності, урочистості, певною мірою пишномовності» [2, с. 49]. Звертає увагу на використання в мові періодики книжних лексем і О. Д. Пономарів. Він зауважує, що «уживання книжної лексики за межами книжних стилів також мусить бути вмотивоване, виправдане, викликане певними стилістичними міркуваннями» [3, с. 36].

У сучасних друкованих засобах масової інформації книжна лексика вживається в різних тематичних групах. Спостерігаємо її використання в публікаціях про вибори та передвиборні перегони. Лексема *профанація*: «книжн. Зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальноновизнаного; неуцке перекручування, опоганення, опошлення чогось» [4, Т. 8, с. 331] – слово з предметним значенням. Спостерігаємо, що слово *профанація* у тексті має негативний відтінок. Це можна сказати про ще одну одиницю книжної лексики *креатура*: «книжн. Той, хто посідає значне місце завдяки протекції впливової особи і є слухняним виконавцем її волі; ставленик» [4, Т. 4, с. 331]. Вважаємо, що книжні лексеми *профанація* та *креатура* надають тексту урочистості та водночас виконують негативно-оцінну функцію. У статтях української періодики політичної тематики виділяємо книжну лексику, що надає тексту нейтральності. Слово *ексцес*: «книжн. 1. Крайнє, незвичайне виявлення чого-небудь. 2. Гостре зіткнення; порушення громадського порядку» [4, Т. 2, 1971, с. 466].

У статтях, де описується ситуація, що склалася між Україною та Росією, натрапляємо на лексеми, що називають дії чи стани. Слово *дефілювати*: «книжн. Урочисто проходити (на параді, демонстрації та ін.)» [4, Т. 2, с. 259] відносимо до урочистої лексики, однак у контексті може набувати пейоративного значення. Автор навмисно бере слово в лапки, аби підкреслити, що демонстрація країною-агресором своїх військових сил – це хвастливість. Лексема *дефілювати* має у тексті глузливий відтінок.

У тематиці російсько-українських відносин спостерігаємо вживання слів з предметним значенням, що мають урочистий і піднесений характер, але у тексті автор надає їм іронічного відтінку. Книжна одиниця *пієтет* має значення «глибока повага, шанобливе

ставлення до кого-, чого-небудь» [4, Т. 6, с. 528]. Те ж стосується слова *екзил*: книжн., «перебування офіційної особи, уряду, партії за межами батьківщини на правах політичного вигнання (переважно у мові української діаспори)» [1, с. 200].

Отже, книжна лексика – це слова, що притаманні писемному мовленню, але вживають і в усному, та характеризуються особливістю обмеженою сферою вживання. Книжна лексика найбільше притаманна науковому та офіційно-діловому стилям. На початку ХХІ століття спостерігається широке функціонування книжних слів у мові української періодики. Це надає текстам урочистості та пишномовності. Нерідко книжні слова виконують негативно-оцінну функцію, подекуди вони мають іронічний або глузливий відтінок.

Література

1. Бирик С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бирик, Г. М. Сюта; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.
2. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.
3. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
4. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда / Інститут мовознавства АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1970–1980 рр.
5. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

ПАЦАРАНЮК Юлія

ЯВИЩЕ КОНВЕРГЕНЦІЇ ЯК СПОСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ ІРОНІЇ В РЕЧЕННІ

У лінгвістиці іронія постає як універсальна субкатегорія вираження авторської позиції на рівні найрізноманітніших мовних одиниць від слова до тексту. На синтаксичному рівні іронія реалізується за допомогою синтаксичних структур, які мають потенційну здатність підсилювати емоційно-експресивне вираження думки, як-от риторичні питання, парентетичні конструкції, синтаксичні конвергенції. Метою нашої наукової розвідки є розглянути конвергенції, що використовуються у мовленні з метою створення іронічного ефекту, виділити їхні різновиди та визначити особливості механізму створення іронії у структурі складних речень з синтаксичними конвергенціями.

Поняття конвергенції було введено у лінгвістичний обіг здебільшого з означенням *стилістична*. Отож «стилістична конвергенція – складний стилістичний прийом, який виникає на основі взаємодії стилістичних засобів одного чи різних мовних рівнів з метою створення відповідного стилістичного ефекту». Розмежовуючи поняття стилістичної і синтаксичної конвергенції, С. Походня зауважує, що «синтаксична конвергенція – це особлива конструкція, яка складається зі слова і двох чи більше підпорядкованих йому компонентів» [3, с. 52].

Варто зазначити, що взаємодія експресивних засобів може виникати у межах одного речення, і такий тип конвергенції ми називаємо *монореченнєвою*, а може поширюватися і на декілька споріднених і смислово пов'язаних між собою реченнєвих конструкцій, внаслідок чого виникає *поліреченнєва* синтаксична конвергенція.

Дуже часто способом вираження іронії стають поліреченнєві синтаксичні конвергенції. У них іронії досягнуто через двочленну побудову, один, переважно однослівний, компонент якої нейтрально забарвлений, а інший – іронічний, виражений

двома і більше словами, які входять до сурядного ряду. *Політик... Скільки неправдивих обіцянок, невиконаних справ та вивезених за кордон мільйонів приховує це слово...* (2, № 12, 2000, с. 12). *Сучасний Юлій Цезар... Одночасно думає одне, говорить друге, робить третє* (2, № 8, 2005, с. 2) / як у випадку з наведеними сегментованими конструкціями.

Поліреценневі синтаксичні конвергенції в парцельованих конструкціях так само є одним із продуктивних засобів вираження іронії. Оскільки парцельовані конструкції стилістично марковані, (є стилістичними варіантами непарцельованих конструкцій), то вони служать переважно для створення більш виразних емоційних форм, зокрема для створення іронічного ефекту в тексті: *Згадав про га пончика, з яким працював на попередньому підприємстві. Спеціаліст вищого класу. По створенню прогресивних шумів, імітації досягнень, ілюзії успіхів, жонглюванню цифрами, маніпулюванню словами...* (О. Чорногуз). Як справедливо зазначає А. Загнітко, парцеляція, з одного боку, сприяє «зміні стилістичного фокусу речення, а з другого, насичує кожен виокремлюваний компонент максимальним змістом» [1, с. 467].

Смисловий зв'язок між компонентами парцельованої конструкції не викликає сумнівів, адже всі частини позначають одну ситуацію реальної дійсності. Емоційно-експресивне виділення парцельованої частини є тим компонентом, який зумовлює створення авторської суб'єктивно-оцінної модальності, яка є надзвичайно важливою для іронії. Прикладом вираження такої суб'єктивно-оцінної модальності може бути вислів: *У нас тепер майже все закордонне. Лише хамство своє. І свинство. Бо вони зі знаком якості* (2, №8, 2005, с. 6).

Щодо механізму створення іронічного ефекту в парцельованих конструкціях, то він базується перш за все на взаємодії прямого значення базового висловлення і контекстуально зумовленого, яке виникло під впливом парцелята, створюючи підтекстову суб'єктивну модальність, як-от: *Тільки не подумайте, що я проти чесності, відкритості та прозорості. Я – за! Нехай буде... Але не дуже багато. Трішки – прозорості. Трішки – туману, а вийде – баланс* (2, № 8, 2005, с. 6).

Іронічний ефект у таких висловленнях забезпечується несподіваністю семантичного зв'язку, так званим ефектом невинного очікування у поєднанні базової частини висловлення та парцелята. Основний іронічний зміст в парцельованій конструкції зосереджено саме в парцеляті, який, хоч і залежний від стрижневої частини речення, однак містить особливий відтінок суб'єктивної модальності.

Отже, синтаксичні конвергенції є продуктивною формою реалізації іронії у структурі речення, що яскраво доводять приклади їхнього вживання. Іронічний ефект у конструкціях з синтаксичними конвергенціями виникає під впливом алогічного поєднання головних і залежних слів, що сприяє суб'єктивно-оцінному увиразненню інформації. У цілому ж, явище іронії є надзвичайно багатоплановим і має чимало способів реалізації, дослідження яких стане перспективою подальших наукових розвідок.

Література

1. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : [монографія] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк, Дон НУ, 2001. – 662с.
2. Перець. – 2001. – № 1–12; 2002. – № 1–12; 2004. – № 1–12; 2005. – № 1–12.
3. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии : [монография] / Походня Софья Ивановна. — К. : Наук. думка, 1989. – 226 с.

ЛІНГВОКОГНІТИВНА МАРКОВАНІСТЬ КОНЦЕПТУ «ДУША» (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИКИ ОКСАНИ ПАХЛІОВСЬКОЇ)

Концептосфера сакрального є однією із тих концептосфер, які дають змогу якісно простежити особливість індивідуально-авторського осмислення світу. *Актуальність* дослідження зумовлена поглибленою увагою мовознавців до когнітивних складників авторської мовної картини світу, зокрема й тих, які корелюють зі сферою сакрального.

Метою дослідження є вивчення специфіки текстових репрезентацій концепту «душа» в мовних експлікаціях О. Пахльовської. *Предметом* аналізу постає лінгвокогнітивна динаміка конотативних значень, яка вмотивовує місце концепту в ідіостилі письменниці. *Матеріалом* для проведення дослідження було обрано збірку статей, доповідей та публіцистики автора «Ave, Europa!».

Концепт «душа» як складник концептосфери сакрального дає змогу простежити національно-культурну специфіку та ціннісну орієнтацію автора. Аналіз концепту ґрунтується на *методі* концептуального аналізу, що, на основі вивчення словникових статей і з'ясування повного спектру значень, дає змогу виявити найбільш активні й новаторські репрезентації та вирішити завдання пізнання авторської ідентичності. Лінгвістичний аналіз базуємо на методиці, запропонованій Й. Стерніним.

Вивчення лексеми «душа» за словниками різного типу дало змогу з'ясувати, що більшість видань представляють концепт «душа» як «*внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями*». Це дає підстави вважати, що архісемою концепту «душа» є «внутрішній світ людини». Це найбільш загальна, абстрактна сема в структурі значення, що відносить аналізований концепт до класу явищ внутрішнього психічного світу людини. Диференційними семами є «настрої», «переживання», «почуття», «співпереживання», «психіка» тощо.

Аналіз публіцистичних творів О. Пахльовської виявив, що у більшості контекстів «душа» репрезентована як феномен, що протиставляється тілу. Часто натрапляємо на такі контексти: «*душа і слух*», «*душа і голос*», в яких слух і голос ототожнюються з тілом, що водночас і протиставляються душі, й інтегруються в єдине поняття – «людина».

Оригінальним є також бачення О. Пахльовською душі як найсуттєвішої характеристики людини поруч зі свідомістю, розумом, пам'яттю. Саме душа маркована автором як психічна сутність, у якій відбуваються суттєві зміни у свідомості людей. Промовистими є випадки, коли абстрактний концепт «душа» репрезентується через семантичний компонент «*кордон*». Зауважимо, що такі контекстуальні поєднання зустрічаємо у двох статтях «Майдан – простір майбутнього» та «Росія – не Європа». Концепти «душа» і «кордон», поєднуючись в одному контексті, реалізують прийом конкатенації.

Об'єктивація концепту «душа» через семантичний компонент «*кордон*» вказує на кореляцію з релігійними уявленнями про душу як сутність життя, що має постійно перебувати у фокусі уваги богобоязливої людини. За християнськими уявленнями, стан душі - це кордон між життям і смертю, бо після смерті душа відокремлюється від тіла. Душа, що себе занестила, бо забруднила ганебними вчинками, не зможе потрапити у Царство Боже. Людина-праведник має чисту душу. Необхідність тримати душу в порядку, чистоті й світлі, бо це кордон між добром і злом, закріплена й у народній свідомості українців і паремійно експлікована: «Душа міру знає», «душа чиста, як сонечко навесні – не пече, а гріє», «Продав чортові душу» тощо. Отже, образне втілення душі як кордону в творах О. Пахльовської

відповідає етнокультурним універсалиям українців, сприяє збереженню національної специфіки мовної картини світу.

У публіцистиці О. Пахльовської душею, як феноменом, володіє не лише людська істота, але й сама Україна. Антропоморфні образні втілення України є традиційними для української літератури. Водночас усі лексикографічні джерела тлумачать душу як сутність, що властива лише людині, тому концепт *«душа України»* вважаємо відмінним від будь-яких словникових визначень, адже ядрові семи лексикографічного та психологічно реального значень не перехреснюються. Рідше у статтях О. Пахльовської душею можуть бути наділені і *«слов'янство»*, і *«польське село»*, і навіть *«симпозіум»*, що яскраво свідчить про можливість асоціації цього концепту не лише з людиною чи істотою у значенні «сутність».

Варто зауважити також і те, що у публіцистичних текстах Пахльовської концепт душі зазвичай поєднується з іншими, часто такими, що мають негативний аксіологічний потенціал. Асоціативний ряд, що виникає в автора у зв'язку із концептом *«душа»* найчастіше має негативне емоційне забарвлення. Іншими словами, цей концепт виринає у пам'яті письменниці тоді, коли йдеться про неприємні почуття, страждання, біль, втому, руйнацію тощо. Для Оксани Пахльовської душа – це те начало в людині, крізь яке проходять усі переживання та почуття, через яке людина найбільш тонко сприймає навколишній світ.

Аналіз виявив, що семантичне поле концепту *«душа»* репрезентують ядерні значення *«внутрішнього психічного світу людини»*, *«феномену, протилежного тілу»*, що відповідають сакралізованим уявленням про душу.

Вони доповнені й своєрідним авторським осмисленням. Метафоричне значення *«кордон»*, якого набуває цей концепт, об'єктивує етнокультурні уявлення українців про душу як сакральний локус, стан якого визначає не тільки прижиттєву долю людини, а й сценарій існування нетлінної сутності після смерті. У авторській мовній картині світу *«душа»* – це ознака, властива матеріальним предметам та абстрактним явищам. Таке значення, хоч і є периферійним в концептосфері душі, водночас імпліцитно вказує на пріоритетність морально-етичних категорій в мовній картині світу автора.

ПОЛИЩУК Олександр

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ ТА ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ ЯК ПРОВІДНІ ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРІОРИТЕТИ В СУЧАСНОМУ ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Чільне місце у сучасній парадигмі наукових знань посідають дослідження закономірностей осмислення людиною дійсності та принципів репрезентації отриманого досвіду засобами мови (М. Болдирєв, С. Жаботинська, О. Кубрякова та ін.). Ситуація у лінгвістиці кінця ХХ – поч. ХХІ ст. визначається багатьма дослідниками як поліпарадигмальна, що означає відмову від ідеї винятковості того чи іншого підходу і, відповідно, комбінування різних методів і підходів з огляду на аспектуальність дослідження. До всебічного вивчення мовних явищ з метою знайти мовним феноменам те чи інше пояснення залучаються теоретико-методологічні апарати наук, що постали внаслідок експансійності дослідницьких парадигм, – психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвістичної гендерології, лінгвоекології. Значний «вихід» лінгвістики за межі самої лінгвістики одними вченими сприймається схвально, інші бачать у цьому загрозу для неї втратити свій предмет. Водночас усі у такий спосіб дотичні до лінгвістики науки позначені антропоцентричною домінантою.

Попри те, що антропоцентричний принцип із визнанням людини головною категорією науки став базовим для багатьох гуманітарних наукових напрямів, поняття *антропоцентризм* у сучасній лінгвістиці не отримало однозначного визначення. Терміни «антропоцентрична лінгвістика», «антропологічна лінгвістика», «антропний принцип у лінгвістиці», «людський чинник у мові» часто розглядаються як варіації однієї ідеї. Антропоцентризм (антропоморфізм) розуміють і як категорію *онтологічну*, що відображає буття людини у мові й мови в людині, як «формальне представлення знань про людину у мові», адже у центрі всього зображуваного словом стоїть людина – вона сама й усе те, що нею сприймане як її оточення, сфера її буття, і як категорію *методологічну*, методологічне скерування («антропоцентризм – методологічна база сучасної наукової парадигми»)» (О. Кубрякова), зокрема й як підхід до мови з позицій носія мови з погляду його лінгвістичної інтуїції (системоцентричне та інтуїтивне вивчення мови у розумінні В. Алпатова).

Надзвичайно широкий діапазон досліджень у межах антропоцентричної лінгвістики, що вміщує всі напрямки, скеровані на вивчення та наукове осмислення образу людини та людського чинника у мові, з одного боку, та мови, призначеної для задоволення комунікативних потреб людини, з іншого, зумовлено не лише увагою до людського чинника й суб'єктивності у лінгвістиці, але й унікальним статусом мови як об'єкта й одночасно інструмента дослідження. Проблему «людина і мова» пов'язують із відповідями на питання про онтологію одиниць мови та їх функціонування стосовно до носія мови – людини. Таке співвідношення відоме як проблема «людини у мові» та «мови у людині», що була окреслена ще В. фон Гумбольдтом. Її лінгвістична сутність полягає у вивченні мотивованості (детермінованості) мовної системи та її вживання у мовленні. Під поняттям мотивованості мовної системи розуміють той факт, що мовна система перебуває у прямій залежності від людських потреб, соціального й індивідуального досвіду [3, с. 14]. У такому разі в антропоцентризмі вбачають особливий принцип дослідження, відповідно до якого наукові об'єкти вивчаються за їх роллю для людини, за їх призначенням у життєдіяльності людини, у розвитку людської особистості та її вдосконаленні. У межах антропоцентричної парадигми у лінгвістиці виокремлюють 4 взаємопов'язані, проте різні напрямки антропоцентричних парадигм: 1) дослідження мовної картини світу; 2) комунікативна лінгвістика; 3) когнітивна лінгвістика; 4) внутрішньосуб'єктна лінгвістика (теорія носія мови, лінгвоперсонологія, теорія мовної особистості) [2, с. 155–156]. У межах цих напрямків вчені намагаються осмислити, як улаштована наша мова (системно-структурний підхід), як вона функціонує (функціональний підхід) з погляду людини-мовця. Проте увага до людського чинника може виявлятися й у дослідженні картини світу з погляду людини як творця мови, що перебуває у просторі своєї культури, зокрема й творця мовних одиниць із виразним характерологічним змістом, позначених параметрами ілюкції, які стосуються людини й призначені для людини.

Спрямування дослідження на процес і результат вивчення окремих фрагментів образу людини у антропоцентричній системі мови і просторі культури з антропоцентричного погляду зумовлює звернення до номінативних підсистем мов, що стосуються безпосередньо людини – її самої, її життєдіяльності, її характеристик, визначених самою людиною. Людина, як слушно зауважує Н. Шведова, «незримо присутня у будь-якому найменуванні як той, хто про іменовану ним реалію може сказати «моє»; в усій системі найменувань людина присутня як той, хто спеціально для цього призначеними мовними засобами може зіставити й об'єднати такі найменування, кваліфікувати та оцінити поіменоване» [4, с. 14]. Значення, що виражаються... у кожній природній мові, складаються в якусь єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, що нав'язується як обов'язкова усім носіям мови [1, с. 38-39]. У так зорієнтованому аналізі систем найменувань людини за ознакою її інтелектуальних здібностей у різних мовах основоположними є поняття картини світу, національного та культурного її складників, зокрема й ономазіологічного погляду на процес іменування і ролі людського чинника у ньому, на типологічне й генетичне у цьому процесі.

Література

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 767 с.
2. Кущева О. Ю. Антропоцентрическая парадигма в современной лингвистике / О. Ю. Кущева // Вестн. Адыгейского госуд. ун-та. – 2006. – № 4. – С. 155–156.
3. Шелякин М. А. Язык и человек : к проблеме мотивированности языковой системы / М. А. Шелякин. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 288 с.
4. Шведова Н. Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над «Русским семантическим словарем» / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 3–16.

ПОНОМАРЕНКО Ангеліна

ТЕЛЕВІЗІЙНА ДОКУМЕНТАЛІСТИКА ПРО ІВАНА ФРАНКА: ЛІНГВАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Лінгвальний контент документального фільму привабливий для лінгвістів не лише тим, що «головним інструментом сучасного документаліста є слово» (М. Гресь), а й еволюцією кінотексту в сучасному медіасвіті. Кінотекст вважають однією з найскладніших семіотичних структур серед інших креолізованих текстів. Існують різні підходи до опису його складу. Зокрема Ю. Лотман вважає кінотекст синтезом двох оповідних тенденцій: образотворчої (зображальної) і словесної. Три кодові системи – портретну (відеоряд), лінгвальну і звукову – виділяє у складі кінотексту У. Еко. Часто цитоване визначення кінотексту М. Сфремової, яка вважає, що кінотекст творять лінгвістична та нелінгвістична семіотичні системи. Перша охоплює два складники: письмовий (титри й написи) та усний (мова акторів, закадровий текст, пісні тощо). До нелінгвістичної системи належать звукова частина (природні й технічні шуми, музика), відеоряд (образи персонажів, їх рухи, пейзаж, інтер'єр, спецефекти тощо). Загалом погоджуючись із вищенаведеним визначенням, зауважимо, що, на нашу думку, у цьому контексті коректніше вжити терміни «лінгвальна та нелінгвальна семіотичні системи».

Що первинне і що несе головне змістове навантаження в документальному фільмі: лінгвальне чи нелінгвальне, текст чи відеоряд? Існують різні думки. Одні дослідники вважають, що відеоряд має доповнювати, візуалізувати текст, а інші – що лінгвальний складник кінотексту твориться вже після монтажу відеоматеріалу. Проте ще перед початком роботи знімальної групи має бути сценарій, який може існувати у вигляді кінотексту або «ідеї», «моделі», яка не обов'язково стане текстом.

Телевізійна документалістика про Івана Франка репрезентована доволі широко. Для прикладу пригадаймо науково-популярну стрічку «Іван Франко» (1956), телефільм Е. Дмитрієва «Іван Франко» (1981), телепроекти початку ХХІ століття: «Обличчя української історії. Іван Франко», «Дім, який збудував Франко», «Франко. Львівські сторінки життя», «Світи Івана Франка» тощо. Нашу увагу привернули два фільми із документальних серіалів «Гра долі» (студія «Віател») та «Великі українці» (телеканал «Інтер»): «Та, що поруч» (2006, режисер Василь Вітер, ведуча Наталка Сопіт, хронометраж – 11 хв. 52 с.) та «Іван Франко» (2008, режисер Софія Чемерис, ведучий Святослав Вакарчук, хронометраж – 25 хв. 30 с.). У фільмі студії «Віател» – історія приїзду до Києва і одруження Івана Франка з Ольгою Хоружинською. «Якщо Шевченко створив Україну, то Франко населив її українцями» – цю тезу творча група «Інтера» поклала в основу свого документального фільму про Франка. Ця

стрічка біографічна, зображає не тільки письменника, а й суспільного діяча, засновника першої української партії європейського зразка.

Серіал «Гра долі» студії «Віател» (нині охоплює 87 фільмів) орієнтований на епістолярний жанр і оповідає загадкові історії з приватного життя знаменитих людей, які жили на українській землі. «Великі українці» – проект українського телебачення, який поєднує ток-шоу з інтерактивним опитуванням телеглядачів щодо місця й ролі видатних державних і політичних діячів, військових, художників, учених, спортсменів, релігійних діячів тощо у національній і світовій історії. У межах проекту було знято 10 документальних фільмів, серед них і «Іван Франко».

Лінгвальний контент аналізованих документальних фільмів становлять титри, написи, усна мова дикторів, акторів, закадровий текст.

Написи і титри подано у супроводі музичних тем фільмів та відеорядів. Вступні титри максимально лаконічні: назва проекту «Гра долі» та назва фільму «Та, що поруч» – у першому фільмі, ім'я ведучого «Святослав Вакарчук» та назва фільму «Іван Франко. 1856 – 1916» – у другому. У фінальних титрах, де подано розгорнуту інформацію про всіх, причетних до створення фільмів, трапляються помилки у правописі власних назв (напр..., *Національному Академічному Українському Драматичному театру ім. Марії Заньковецької* («Іван Франко»), *Галіна Сорока* («Та, що поруч»)).

Численні відгуки глядачів, наведені у коментарях до відеозаписів, дають змогу зробити висновок, що мовний імідж ведучих в аналізованих фільмах витворено вдало. Наталка Сопіт та Святослав Вакарчук вирізняються стриманістю, інтелігентністю. Їм притаманна природна невимушеність, безпосередність, простота й водночас вишуканість у спілкуванні, що сприяє налагодженню контакту з глядачем. Ведучі дотримуються канонів літературного стандарту, їх усній мові притаманне темброве багатство відтінків. Мова Наталки Сопіт більш емоційна, дає змогу тонше передавати почуття, інтригувати глядача й спонукати до певного типу реакції інтонуванням. Святослав Вакарчук, що має великий сценічний досвід як музикант, у ролі ведучого орієнтований на спокійну, розважливу, об'єктивну оповідь, емоційний вплив актуалізується через нелінгвальні складники (музику, відеоряд). У лідера гурту «Океан Ельзи» трапляються огріхи у наголошуванні слів (вірші, дАли тощо), окремі діалектні конструкції, але водночас це надає його мові того особливого колориту, до якого звикли шанувальники музичної творчості співака.

Мова Н. Сопіт та С. Вакарчука у фільмах звучить у кадрі і за кадром. Лексично багатий і стилістично вивершений дикторський текст є ефективним засобом впливу на глядача. Закадровий текст максимально інформативний, повідомляє факти, необхідні для розуміння сюжету. Естетичну цінність кінотексту аналізованих фільмів підвищує вкраплення поезій Каменяра (Н. Сопіт читає вірш «Моїй дружині» Франка; С. Вакарчук – пролог до поеми «Мойсей» «Народе мій, замучений, розбитий», який звучить рефреном на початку і в кінці стрічки й органічно мотивує композицію фільму). У фільмі «Та, що поруч» цікавим з мовного погляду є використання епістолярію Франка, у цитованих листах збережено мову і стиль оригіналів, що дає змогу точніше передати «мовний смак епохи» (В. Костомаров), в яку жив видатний український мислитель.

У фільмі «Іван Франко» (2008) багатша як лінгвальна (масштабніше репрезентовано мову акторів: чоловічі, жіночі, дитячі голоси у різних комунікативних ситуаціях), так і нелінгвальна палітра (наведено розмаїтий відеоряд, залучено фрагменти з фільму «Іван Франко» (1956), вдало використано анімацію, музичний супровід). Цьому сприяє і більший хронометраж фільму, і прагматична настанова комунікації з якомога ширшою аудиторією глядачів.

В аналізованих документальних фільмах про І. Франка фіксуємо такі ознаки кінотексту, як антропоцентризм (в центрі фільму – доля людини), локальна і темпоральна віднесеність, прагматична спрямованість кінотексту, що спонукає глядачів до певної реакції. Ведучий документальної кінострічки – носій певного мовно-культурного коду, специфіка його мовної особистості значною мірою впливає на ефективність комунікації з глядачем та успіх фільму в аудиторії.

Література

1. Шумицька Г., Путрашик В. Науково-популярний кінотекст: етапи й логіка творення (на матеріалі документального фільму про професора Йосипа Дзендзелівського) / Г. Шумицька, В. Путрашик // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27. – Ужгород, 2012. – С. 185–189.
2. Ворошилова М. Б. Креолизованный текст: кинотекст / М.Б. Ворошилова // Политическая лингвистика. – Выпуск (2) 22. – Екатеринбург, 2007. – С. 106–110.
3. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004 – 153 с.

ПОПОВИЧ Наталія

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ КАТЕГОРІЇ ТОЧНОЇ КІЛЬКОСТІ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ІВАНА ФРАНКА

У лінгвістиці досить активно реалізовувалися результати пошуків, що відображають різноманіття проявів кількості на традиційно виділюваних рівнях мови: морфологічному, лексичному, словотвірному, синтаксичному.

Увагу дослідників здавна привертала проблема впорядкування різнорівневих одиниць мови, об'єднаних спільним значенням. Останнім часом у зв'язку з активізацією функціонального підходу до вивчення мовної системи почали дедалі ширше використовувати польову методику. Суть її полягає в об'єднанні різноструктурних мовних засобів у функціонально-семантичне поле (ФСП), що ґрунтується на спільній семантичній ознаці.

Розгортання досліджень з функціональної граматики уможливило аналіз мовної категорії квантитативності як функціонально-семантичної категорії чи функціонально-семантичного поля, тобто систематизацію одиниць усіх рівнів мови, що виражають різні кількісні значення, за категорійним або польовим принципом.

Велике число досліджень, проведених з позицій функціонального підходу, в яких різнорівневі засоби мовної репрезентації понятійної категорії кількості систематизовані у вигляді функціонально-семантичних полів, виконано на матеріалі англійської мови (В. Акуленко, С. Жаботинська, С. Кабанова, І. Кошова, О. Медвідь, Н. Чернюк, С. Швачко), німецької (В. Адмоні, Л. Акуленко, Є. Гулига, Є. Шендельс), російської (О. Бондарко, І. Тимофєєв, В. Панфілов, Л. Чеснокова).

В українському мовознавстві здобутки в цій галузі скромніші. Останні десятиріччя позначені активною увагою вчених до проблем семантичного аналізу квантитативних компонентів. Значеннєвий потенціал цих одиниць неодноразово ставав предметом вивчення (С. Баранова, Л. Марчук, О. Семененко, С. Шабі) та ін. І все ж структурування функціонально-семантичних полів на основі кількісних значень в українському мовознавстві розроблене ще недостатньо, а тому воно й досі залишається актуальним і відкритим для подальшого вивчення.

Особлива увага була приділена числівнику – основному виразникові квантитативної семантики (Г. Арполенко, С. Баранова, О. Безпояско, І. Вихованець, І. Голосовська, К. Городенська, М. Леонова, Т. Лукінова, М. Плющ, Н. Попович, В. Русанівський, Г. Щербатюк). Для передачі означеної, тобто точно визначеної, кількості в українській мові вживають числівники та інші різновиди слів з кількісною семантикою (прислівники, іменники, займенники) тощо.

І. Найбільшу групу, центральну ланку мікрополя «визначена кількість» становлять **числівники** (власне кількісні, збірні, дробові). Напр.: *Якби знав я чари, що спиняють хмари, Що два серця можуть ізвести до пари* (І, 112); *Говорили так звичайно, Мов краяни, що нечайно Здиблються з-за **трьохсот миль*** (І, с. 99); *Шкапа ж як не зарегоче Та з Лошатком потеркоче, Що і **слід обох** пропав* (І, с. 330); *А тут жінка, **діточок двоє**, коби здорові* (ІІ, с. 155). *Я найстаріший був, мав три роки з весни, Стриків хлопець – **півтора*** (І, с. 95); *Датовано з Порт-Артура в вересні, — якраз **чверть року** пройшло* (ІІ, с. 426).

ІІ. ФСП кількості включає до свого складу різні частини мови: **прислівники** (двічі, тричі, вдвох, подвійно, удвоє, втрих, вчотирх, вп'ятьох): ***Тричі** мені являлася любов* (І, с. 117); *Щасливий той багач **подвійно**: Піч повна дров, огонь горить, гогоче* (І, с. 134)]; *Бо несуразним Повірів ти словам, Що в мні є перла, більша **Удвоє**, ніж я сам* (І, с. 145); **іменники** (одиниця, трійка, п'ятірка, пара, десяток, дюжина, сотня): *При смерті тобі й **п'яді землі** Під ногами не стане* (І, с. 459); *Прийшлося до неділі, ціла **сотка мітел** готова* (ІІ, с. 157); *Мушля перлова – то віз, а метеликів **чвірка** – то супряг* (І, с. 238); **займенник** *жоден*, який вказує на її відсутність. Цей займенник має лексичне значення „ні один”: *Вікон широким поглядом скляним глядить сей двір на все село в долині – не скриєсь **жодна хатка** перед ним* (І, с. 166); *Не прогнівайся, нанашку! Не приніс я **жадну фрашку*** (І, с. 279).

Як засвідчує досліджений матеріал, у художньому дискурсі Івана Франка наявні всі засоби вираження точної кількості, властиві сучасній українській літературній мові (числівники /кількісні, збірні, дробові/, прислівники, лічильні іменники, займенники). Разом з тим фіксуємо й окремі діалектні риси. Це стосується як лексичних одиниць на позначення кількості, насамперед числівників (***одно** поліно, **штири** роги, **півчверта** крейцара*): *А в мене лиш **одно поліно*** (І, с. 134); *Вовче, справа знаменита! **Штири** барани ось тут* (І, с. 265); *Сторгували ми за **півчверта крейцара*** (ІІ, с. 156) так і архаїчних граматичних форм іменників, що вступають із ними у зв'язок (***дві сливці, три ночі, три дні***): *...як говорять, то мов розкоріка скрипить, лиш очі, мов **дві сливці**, бігають то сюди, то туди* (ІІ, с. 143); *В поле йди, коли охочий, Поблукай **три дні й три ночі*** (І, с. 311).

Отже, означена кількість становить ядро ФСП «кількість» і є мікрополем, до складу якого входять означені числівники, прислівники, іменники та займенники. Найбільшу групу становлять кількісні числівники. Периферію становлять – прислівники та займенники, проміжну – лічильні іменники.

Література

1. Франко І. Я. Твори : в двох томах. – Т. 1. Поезія / Іван Франко. – К. : Дніпро, 1981. – 533 с.
2. Франко І. Я. Вибрані твори : у трьох томах. – Т. 2. Оповідання. Драматичні твори / Іван Франко. – К. : Дніпро, 1973. – 623 с.

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ МОДИФІКАЦІЇ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ІВАНА БАГРЯНОГО

Художній набуток Івана Багряного – непересічне явище не лише в історії української літератури, але й літературної мови ХХ століття. Тривалий період його творчість була штучно вилучена з культурного обігу, перебувала поза колом зацікавлень вітчизняних науковців. Інтерес до спадщини видатного майстра українського слова пожвавився наприкінці ХХ століття, коли в незалежну Україну почали повертатися твори митця.

У мовознавчому аспекті творчість Івана Багряного досліджували М. Братусь (семантика, структура і стилістичні функції епітета в художній прозі письменника), Ю. Маркітанов (фразеологічні інновації), М. Скаб (структура концепту ДУША в романі «Сад Гетсиманський»), Н. Сологуб (значення біблійних образів у реалізації ідеї роману «Сад Гетсиманський», роль художньо-словесних символів у текстах романів «Сад Гетсиманський», «Тигролови», естетичне значення синтаксичної організації художнього тексту), О. Чумак (алегорична символіка як засіб протиставлення двох світів, художньо-семіотична парадигма в мовотворчості І. Багряного) та ін. Проте специфіка функціонування компаративних фразеологічних одиниць у творах письменника ще не досліджена, що зумовило актуальність цієї наукової розвідки.

Об'єктом нашого аналізу слугує роман «Тигролови», що, за переконанням В. Черногая, «є епопеєю мужньої боротьби й перемоги нового українства над природою й над його ворогами...Твір високопатріотичний, високомистецький і по-вселюдському гуманний» (Нові дні – 1953 – Ч. 42 (липень). – С. 11). Уся образна система твору підпорядкована розв'язанню головної ідеї: утвердженню думки про неминучість перемоги добра і правди навіть у тому світі, де носіїв цих високих ідеалів позбавляють права на існування.

В арсеналі мовно-виражальних засобів реалізації авторського задуму чільне місце посідають компаративні фразеологізми. Здебільшого письменник їх використовує для увиразнення внутрішнього стану героїв, передачі їхніх думок, почуттів.

Компаративні фразеологічні одиниці – це стійкі та відтворювані експресивні одиниці мови, що «постали на основі порівняльних словосполучень чи речень». Структурно-семантична своєрідність компаративних фразеологізмів (КФ) полягає в тому, що характеристика якості або дії відбувається через порівняльну групу або порівняльне підрядне речення, які здебільшого вводяться сполучниками *як, мов, немов, наче, ніби, неначе* та ін. Структура КФ становить своєрідний комплекс взаємопов'язаних компонентів, що заміщують позиції конкретизатора (основа порівняння), порівняльної (компаративної) частини (образ порівняння; те, з чим порівнюють). Обидві позиції бувають здебільшого вербалізовані, хоча основа порівняння може бути й імпліцитною (прихованою).

Беручи до уваги структурні ознаки компаративних фразеологізмів, в аналізованому творі виокремлюємо такі їхні моделі : конкретизатор-дієслово + порівняльний компонент-іменник: *Ізюбр, мало не потоптавши, пролетів над ними, мов вітер, і подався хащами*; конкретизатор-дієслово + порівняльний компонент-прикметник / дієприкметник: *Мов ужалений, начальник підскочив, вихопив пістоля і стрибнув до вагона – порожньо*; конкретизатор-дієслово + порівняльний компонент-предикативна одиниця: *Це вже Мокієнко, - він був акуратний і хоч писав, як курка лапою, і не любив взагалі писати, та любив відвантажувати*; конкретизатор-прикметник + порівняльний компонент-іменник у формі наз. відм.: *А ніж гострий же, як бритва*.

Однією з особливостей функціонування компаративних фразеологізмів в аналізованому романі є їхня модифікація, унаслідок чого певною мірою руйнується структурно-семантична монолітність компаративного фразеологізму, натомість витворюється якісно новий його варіант. Традиційно виокремлюють такі типи структурно-семантичних видозмін фразеологічних одиниць (ФО): лексична заміна компонентів ФО (субституція); поширення компонентного складу ФО; скорочення компонентного складу ФО (еліпсис); фразеологічний натяк; контамінація.

Серед структурно-семантичних трансформацій компаративних фразеологізмів письменник продуктивно використовує введення додаткових компонентів задля увиразнення зображуваного: *А вони – то летіли вихором, то **пливли**, як чорні, понурі **хмари***. Такі зміни сприяють не лише ускладненню традиційної форми усталеного звороту, але й посиленню його експресивності.

Одним із шляхів інтерпретації загальнонародних порівнянь є також структурно-семантична зміна основи при збереженні порівняльної частини або навпаки: *Але **те промайнуло** (замість зникло), як **марєво***.

Серед структурно-семантичних трансформацій компаративних фразеологізмів письменник продуктивно використовує парцеляцію, щоб увиразнити зображуване, зосередити увагу на певній його деталі: *Він **тормосив** чуба, **хмури**в брови і **стояв** посеред двору, **дивлячись** в **блакитний** обрій, де в сонячній імлі зникали літаки. **Мов загіннотизований***.

Отже, компаративні фразеологізми, органічно вплітаючись у мовну тканину аналізованого роману, допомагають авторові досягнути емоційної чи експресивної виразності, що, зі свого боку, посилює інтерес читача. Зазнаючи різноманітних модифікацій, такі фразеологічні одиниці слугують засобом моделювання індивідуально-мовної картини світу письменника.

Подальше дослідження специфіки функціонування компаративних фразеологічних одиниць у художніх текстах Івана Багряного видається цікавим і перспективним, оскільки компаративні фрази як знаки вторинного найменування з потужним емоційно-експресивним потенціалом засвідчують особливості асоціативно-образного мислення автора.

РАБАНЮК Любов

ХУДОЖНІ ОЗНАЧЕННЯ В ПОЕЗІЇ ВІРИ КИТАЙГОРОДСЬКОЇ

Сучасний етап розвитку лінгвістичної думки характеризується підвищеним інтересом учених до проблем вивчення поетичного тексту як самостійного об'єкту дослідження (С. Бибик, М. Голянич, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, В. Кононенко, М. Крупа, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Я. Мукаржовський, Л. Ставицька, Н. Сологуб, О. Ткаченко та ін.). Відома буковинська письменниця сучасності, журналіст, критик, редактор, громадсько-культурна діячка Віра Микитівна Китайгородська належить до тих українських митців, поетичне слово яких ще не досліджене з погляду мовної організації. Одним із художніх засобів мовної виразності, характерних поезії нашої видатної сучасниці, є художні означення. Виконуючи важливу емоційно-експресивну функцію, несучи помітне смислове навантаження в поетичному тексті, вони виступають органічною складовою поезій авторки.

Епітети належать до загальновідомих словесних засобів як художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття. Дослідження художніх означень як мовно-виражального засобу має давні традиції. Природа ознакових лексем цікавила античних мислителів (Аристотель, Деметрій), видатних філологів

XIX-XX ст. (О. Потебня, О. Веселовський, І. Чабаненко). Вивчення епітета в контексті вияву індивідуально-авторського стилю письменника є особливо актуальним у сучасному українському мовознавстві (С. Єрмоленко, А. Мойсієнко, Л. Савицька та ін.).

У віршах В. Китайгородської представлені різні типи епітетів. Багатою є група загальнономовних, що відзначаються відносною стійкістю зв'язку з означуваним словом, відтворюваністю і повторюваністю їхнього вживання в літературній мові, напр.: *Парубками – у братським колі, Ясенами – в далекім літі, І Героями – в рідній школі, І Зірками – у центрі світу* [1, с. 20]. Окрему групу складають народнопоетичні епітети, що, на відміну від загальноновживаних, тяжіють до ідіоматичності, як-от: *Покінець густого життя, На окраїні дощу* [3, с. 50]; *А Іванку випікають оченята карі* [1, с. 24]. Такі художні означення в поезії є свідченням фольклорного струменя.

Природно вплітаються у структуру поетичних текстів В. Китайгородської кольористичні епітети, використання яких є традиційною рисою українського поетичного мовлення. У віршах авторки ми зафіксували такі барви: *білий, чорний, червоний, зелений, голубий, рожевий, жовтий*. Однак, у взаємодії з іншими поетичними засобами колір у художньому тексті рідко збігається з об'єктивною кольоровою ознакою реалії, тобто має своїм значенням тільки ознаку кольорового спектра. У контекстах спостерігаємо кольористичні епітети, вжиті в прямому значенні (*чорні пасма, білі сани, жовті вуса, червона краплина*) та в переносному (*білі приморозки, зелений світ, голубий світ, голубий сон, рожевий дим*), як-от: *Ти здавлюєш в кулаці грону гордовини. /.../ А вийшла одна лиш червона краплина* [2, с. 35]; *Приморозки, приморозки білі, приморозки стеляться селом* [1, с. 18]; *Ще лиш у зав'язі, в сні голубому, Але вже так не терпиться додому* [2, с. 10]; *Розіллється кругом рожевий дим* [2, с. 77]. Лексеми зі значенням кольору є, як правило, багатозначними. Вони здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, окремі з яких закріплюються як символічні, як-от: *Лиш скригнула хвіртка, Як чорна воронка... У білої тітки – Чорна похоронка* [1, с. 24]. У цьому контексті символіка білого кольору, як символу краси, ніжності, найсвітліших почуттів, побудована на протиставленні до чорного, основне символічне значення якого має траурний відтінок, що накладає відбиток на емоційно-психологічне сприйняття поезії.

У поезії В. Китайгородської зафіксовано епітети внутрішньопсихо-логічного сприймання, що передають відчуття ліричного героя, особисті чи суспільні, пережиті ним, що переплітаються з настроями природи або суголосно, або контрастно, як-от: а) одоративні, що характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком, напр.: *Прийшов і тут солодкий час воскресний* [2, с. 76]; б) емотивні (почуттєві), що виражають поетичний світ одухотворено в почуттєвому сприйманні, напр.: *І тут присутній межі всіх і всюди Сей вольний дух, сей молодий огонь* [2, с. 52].

Епітети у віршах В. Китайгородської виконують функцію естетичного впливу, вони емоційно наповнені, характеризуються смисловим навантаженням. Письменниця вживає епітети з метою: підкреслення найсуттєвішої ознаки, напр.: *До тебе міст такий тонкий, як промінь* [1, с. 46]; зображення емоційного стану: *Ох ся плачуча мить, Ох ся палюча втрата* [3, с. 28]; образного змалювання природних явищ: *Буде пізній град і пізній грім* [3, с. 8].

За граматичним вираженням у поезії буковинської письменниці виділяємо епітети, виражені: прикметниками: *Куди летять сі сиві поїзди* [3, с. 58]; дієприкметниками: *Хочеш залізити на найвище дерево, Коли душа надшчерблена розквітла* [2, с. 50]; прикладками: *А ти шукаєш раю-саду* [2, с. 68]; *Лиш ковила – трава-туркенья, На вітрі лащить, як шовк* [2, с. 118].

Отже, епітети у віршах В. Китайгородської є засобами естетизації поетичної мови. Їх наявність у канві поетичного тексту збагачує уявлення читача про можливості образного вживання слів, розкриває яскраві письменницькі знахідки поетеси.

Література

1. Китайгородська В. Виноградна колиска : Поезія / Віра Китайгородська. – Ужгород : Карпати, 1986. – 50 с.
2. Китайгородська В. Сім вінків сонетів. Поезія / Віра Китайгородська. – Чернівці : Книги – ХХІ ст., 2011. – 124 с.
3. Китайгородська В. Сонце вночі : Поезії / Віра Китайгородська. – Чернівці : Канадсько-українська фундація імені Івана й Давида Романюків, 1995. – 61 с.

РУСНАК Наталія

ІЗОМОРФІЗМ СТРУКТУРАЦІЇ МАТЕМАТИЧНОГО ТА МОВНОГО ПРОСТОРУ

Виокремлення діалектного тексту (далі ДТ) як об'єкта лінгвістичного дослідження, з одного боку, та його багатогранність, багатоаспектність, з іншого, потребують нової методики дослідження. Традиційно текст досліджують за мовними рівнями. Виділяючи конститутивні ознаки тексту, можна застосувати категорійний опис тексту (опис за текстовими категоріями). В описі кожної категорії беруть участь мовні засоби різних рівнів. Категорійний опис тексту відходить від «рівневого» опису і відповідає «польовому» аналізу мовного матеріалу (опис за принципом семантичного поля; ідея та її розробка пов'язані з іменами німецьких лінгвістів Г. Іпсена, Й. Тріра, Л. Вайсгербера). Ідея «поля» та принцип аналізу запозичені з фізики і через психологію, біологію та соціологію введені до лінгвістики. Третій тип аналізу тексту можна визначити як структурний, тобто виділяється й описується певна системна одиниця. Пропонуємо методику дослідження ДТ, в якій інтегровані всі три типи аналізу текстової тканини.

Розглядаємо ДТ у лінгвальній системі координат. Такий опис пов'язаний із застосуванням методики аналізу природничої науки у сфері гуманітарної галузі знань.

Лінгвальна система координат представлена *вертикальним* та *горизонтальним зрізами*. Методологічною основою дослідження є наукове припущення про ізоморфізм структурації математичного та мовного простору. Використання математичної термінології, методів аналізу точних наук у сфері гуманітарних знань уможливило органічний зв'язок природничих та гуманітарних наук, вимоги глобалізації суспільства. Теза про впровадження понять та принципів точних наук у лінгвістичні дослідження уже давно відстоюють авторитетні учені (Н. Аругюнова, О. Падучева, М. Толстой, М. Перцов. Наразі мовознавці у дослідженнях активно використовують поняття простір – художній простір, ономастичний простір, онімний простір, мовний простір, семантичний простір тощо.

Вертикальний зріз представлено єдністю глибинної та поверхневої структур. Ідея розгляду мовної одиниці у психолінгвістичній площині, або як глибинної та поверхневої структур, не нова. Так, у генеративній лінгвістиці Н. Хомського відроджується положення «граматики Пор-Рояля»: речення мають внутрішню структуру, пов'язану з думкою, і зовнішню, в якій відображено вимову і правопис.

Л. Бархударов твердить: «Глибинна структура може виявитися тією універсальною логічною структурою людської думки, пошуками якої займалися філософські науки, логіка, психологія, мовознавство впродовж своєї історії».

Одним із фундаментальних понять сучасної філології є *структура*. Це поняття стало основною категорією структуралізму, напряму у гуманітарних науках ХХ ст., який використовує структурно-семіотичний метод у дослідженні явищ загальнолюдської культури. Структурний опис мови передбачає такий аналіз реального тексту, який дозволяє виділити узагальнені інваріантні одиниці (схеми, моделі, морфеми, фонеми) і зіставити їх з конкретними мовленнєвими

сегментами на основі чітких правил реалізації. Ці правила визначають межі варіювання мовних одиниць у мовленні, допустимого за умови збереження тотожності. Поєднання структурної лінгвістики з типологією зумовило виникнення структурної типології, яка вивчає загальні закономірності будови фрагментів мовної системи і мови загалом.

ДТ розгортається в напрямку від глибинної структури до поверхневої. *Глибинну структуру* характеризує узагальнення змісту, її відтворюють підтеми. *Глибинна структура* – це формалізована (до схеми) думка. Це логічна побудова тексту, скорочення лексичного матеріалу до семантичної структури тексту (план тексту-переказу) або до переліку підтем (далі Пт) як ключових слів. Основна одиниця глибинної структури ДТ – Пт.

Поверхнева структура – лінгвістична форма, в якій зосереджена глибинна структура. Поверхнева структура тексту передусім зумовлена семантичними відношеннями компонентів, що входять до її складу, їх морфологічною природою, фонетико-граматичним оформленням лексичного матеріалу. *Поверхневу структуру* складають три рівні: *синтагматична, граматична та дискурсивна структури*. Основна одиниця синтагматичної структури – синтагма; граматичної – висловлення; дискурсивної – дискурсивне висловлення. Категоризація мовомислення діалектоносіїв як одне із завдань когнітивної лінгвістики здійснене у межах вертикального зрізу дослідження.

Горизонтальний зріз ДТ представлено сукупністю поняттєвих блоків, які формують своєрідну когнітивну матрицю. Когнітивна матриця – це сукупність поняттєвих блоків, які сформовані з одного ДТ або з надтексту. Когнітивна матриця, за нашим уявленням, формується за принципом тезаурусу, представляє ідеографічно структуроване знання, виражене мовними одиницями різної природи. Тезаурус як спосіб організації лексичного матеріалу за ідеографічним принципом відповідає повноті енциклопедичних знань. Когнітивна матриця вибудовується на основі діалектних текстів однієї теми.

У аналізі ДТ у *лінгвістичній системі координат* інтегровано два виміри дослідження ДТ – лінгво-когнітивний та комунікативно-прагматичний. Так, поверхнева структура ДТ, в якій аналізуємо висловлення, а саме, ієрархію структур – синтагматична, граматична, дискурсивна, відповідає вимогам прагматичного виміру ДТ. Горизонтальний зріз відповідає когнітивному ракурсу дослідження. Вертикальний зріз, представлений єдністю глибинної та поверхневої структур, акумулює обидва виміри, оскільки глибинна структура – це царина когнітивного напрямку, поверхнева – поле розвідки комунікативно-прагматичного аспекту.

САХАРОВА Ольга

ДРАМАТУРГІЧНИЙ ДИСКУРС: ПОЛІФОНІЧНІСТЬ СМИСЛІВ ТА ПОЛІМНОЖИННІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Драматургічний дискурс є унікальною художньою реальністю, що об'єднує різні комунікативні, мистецькі та семіотичні системи. Віддзеркалюючи екзистенційні ситуації через відтворення мовленнєвого буття людей, твір драматургії існує і як жанр літератури, і як матеріал для театральної вистави. Його прочитання передбачає як самодостатню модель «автор – текст – читач», так і вихід за її межі на рівні «автор – текст – режисер / актори» – «автор – текст – глядач».

Текст драматургії, що складається з (1) безпосередньо відтворених висловлень, реплік персонажів та (2) певного набору авторських ремарок, моделюється автором-драматургом і є самостійним художнім твором. Вихід на інший рівень драматургічного дискурсу – виставу – передбачає творчу інтерпретацію тексту, втілену в сценічне мистецтво. Співвідношення між

текстом і виставою, на думку П. Паві, не завжди вдавалося розкрити. Ґрунтовні дослідження в галузі семіології тексту та семіології вистави здійснювалися без взаємодії між ними. Критикуючи певні напрями текстуальної семіології, науковець наголошує на ефективності застосування «видовищного тесту» як різновиду партитури із взаємодії в просторі й часі всіх сценічних засобів вистави.

Кожна екзистенційна та естетична концепція автора-драматурга підпорядкована системі та характеру взаємодії персонажів. Мовленнєві, комунікативні характеристики дійових осіб виступають своєрідним інваріантом можливої поведінки мовної особистості у певних побутових & буттєвих ситуаціях. Формування образу персонажа драматичного тексту переважно ґрунтується на моделюванні певної мовної особистості, яка стоїть за ним. Природність, правдивість дійової особи залежить від характеру втілення в ній певної мовної особистості, що по-різному виявляє себе у розмаїтті комунікативних & буттєвих ситуацій.

Міркування П. Паві про «партитурність» драматичного тексту, де тема кожного персонажа формує загальне поліфонічне звучання твору, відповідає і уявленням про полімножинність інтерпретацій смислів на різних рівнях. Сприйняття та породження змісту відбувається як всередині драматичного тексту, бо дійові особи спілкуються між собою, певним чином реагують на висловлення один одного, так і в різних вимірах інтерпретації відтвореного комунікативного процесу: при читанні твору, його аналізі, при театральному тлумаченні режисером і акторами, при декодуванні смислів вистави.

У сучасній українській драматургії (кінця ХХ – початку ХХІ ст.) представлені п'єси, які осмислюють багатовимірні та багатопрічинні соціальні, психологічні та інші виміри буття людей, їх взаємодії у певному хронотопі. Драматичний текст може бути представлений як певний гіпержанр.

Показовими маркерами, за допомогою яких конструюються образи персонажів, є специфіка побудови висловлення (використання вставних конструкцій, питальних чи окличних речень, звертань, різновидів ускладнень тощо), функціональний тезаурус, вибір мовленнєвого жанру, врахування фактору адресата.

Космос мікросвіту людини, відтворений Я. Стельмахом, виявляється переважно у жанрах 'Обговорення' / 'Обмін думками', де «тема» кожного персонажа тісно пов'язана з іншими у загальному звучанні п'єс, де розкриття образів дійових осіб залежить від їх уміння слухати, розуміти, реагувати один на одного (Я. Стельмах «Привіт, Синичко», «Гра на клавесині»).

Надалі у п'єсах психологічного спрямування персонажі виявляють себе більш «вільно». Вони представлені у жанрах 'Розмова по телефону', 'Сповідь' (Н. Симчич «Квартира на Володимирській»); 'Прийом гостей', 'Змова', 'Розігрування' (Н. Неждана «Коли повертається дощ»), в яких теми, виконувані дійовими особами, поліпропозитивні, символічні, полісемантичні.

У п'єсах, що більше тяжіють до соціального контексту, рельєфніше виписані образи персонажів, переважає мовленнєвий жанр 'Презентація'. Мовлення дійових осіб є динамічним, виразним, характерним, яскраво презентує певний соціальний статус конструйованої особистості. «Тема» кожного «голосу» персонажа співіснує ніби виокремлено, багатовимірно представляючи певне соціальне явище. Гіпержанр таких п'єс може бути обраний як штучно, відтворюючи, наприклад, ніби телеєфір із обговоренням популярної проблеми (О. Ірванець «Прямий ефір»), так і реально, зображуючи, скажімо, типові чи специфічні явища соціальної взаємодії у мікросоціумі (А. Наумов «Кафедра для достойника»).

Отже, поліфонічний / політематичний зміст драматичного твору як гіпержанру мовленнєвого існування персонажів може мати різну структуру залежно від домінуючої соціальної чи психологічної теми.

Розмаїття мовленнєвих жанрів, через які конструється образ дійової особи, їх мобільність, зумовлюють фокусування уваги на внутрішньому світі людини як особистості. Тяжіння до жанру 'Презентація' у п'єсах соціальної проблематики представляють різні вияви статусної реалізації особистості.

Моделювання персонажів являють собою багатопланову інтерпретацію мовленнєвого буття драматургом, що представляють, в свою чергу, складну систему взаємодії та взаєморозуміння між самими дійовими особами. Ця дзеркальна модель породжує й наступні виміри інтерпретації в моделі «автор – текст – читач», а згодом і «автор – текст – режисер / актори» – «автор – текст – глядач».

СИДОРУК Галина

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ІДІОМАТИКИ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Різні структурно-семантичні типи англійських ідіом протягом багатьох століть фіксують екстралінгвальну реальність. Масиви ідіом у діахронічному аспекті допомагають окреслити відносно повну й об'єктивну тенденцію функціонально-стилістичних змін, що відбулися в англійській ідіоматиці минулого століття. Постійного вирішення вимагає питання їхнього перекладу з огляду на динаміку формування та семантичне наповнення. Ідіомами, як відомо, вважаються такі стійкі словосполучення, значення яких не виводиться зі значень його складників.

Протягом довгого часу у вітчизняному мовознавстві існувала традиція називати ідіоми «фразеологічними зрощеннями». У В. Виноградова є ґрунтовна класифікація фразеологічних одиниць, у якій розрізняються три типи фразеологізмів: фразеологічні єдності, сполуки і зрощення [1, с. 45-46]. На початку 60-х років минулого століття на зміну структурно-семантичній класифікації прийшла функціональна класифікація фразеологізмів. На основі функції вони були поділені на дві великі групи: 1) номінативні фразеологізми (виконують суто номінативну функцію); 2) номінативно-експресивні фразеологізми (крім номінативної, виконують ще й експресивну функцію, допомагаючи висловити певні емоції, ставлення до ситуації). Перша група охоплює стійкі словосполучення, які мають семантичну цілісність номінації на основі власних лексичних значень компонентів. Друга містить семантично модифіковані фразеологізми зі структурою словосполучень та речень [3, с. 15]. Ідіоми – це особливий тип поєднань. Основною їх особливістю є «часткова або повна невідповідність плану змісту плану вираження, що визначає специфіку ідіоми» [2, с. 127] і саме вона відіграє визначальну роль при виборі засобів і способів перекладу. Основне завдання – вміти розпізнати ідіому в тексті, відрізнити стійку сполуку від нестійкої. Іноді доводиться відновлювати ідіоми, що зазнали авторської трансформації, і передати спричинений ними ефект. Ще однією неминучою складністю є національно-культурні відмінності між близькими за значенням ідіомами в різних мовах. Співпадаючи за змістом, вони виконують різні функції і мають різне стилістичне забарвлення. З метою досягнення еквівалентності запропоновано такі способи їх перекладу:

1. Описове пояснення значення. Якщо англійська ідіома не має в українській мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад є малозрозумілим, перекладачеві необхідно

відмовитись від передачі образності та використовувати описовий переклад – з поясненням змісту ідіоматичної одиниці за допомогою вільного сполучення слів. *I wouldn't offend you for all the tea in China.* – *Я б ніколи тебе не образив, якою б не була причина!*

2. Транслітерація з поясненням, тобто додатковим знанням, необхідним для розуміння ідіоми. Такий спосіб досить зручний для перекладу більшості фразеологічних одиниць із власними назвами, оскільки сприяє формуванню в свідомості читача певного уявлення, яке буде з'являтися щоразу, коли спливатиме відповідний антропонім: *honest Abe* – *чесний Ейб* супроводжується уточненням, в якому йдеться про Авраама Лінкольна, шістнадцятого президента США.

3. Еквівалентний переклад застосовується за наявності семантично рівноцінних ідіом із однаковою образністю в обох мовах: *early bird* – *рання пташка*; *to stew in one's own juice* – *варитися у своєму соку*; *to be born under a lucky star* – *народитися під щасливою зіркою*; *to pour oil on the flames* – *підлити масла у вогонь*.

4. Фразеологічні аналоги. Кількість образних ідіом, які співпадають за змістом та образністю в обох мовах, порівняно невелика. Значно частіше виникає потреба використовувати українську ідіому, аналогічну за змістом англійській, але побудовану на іншому образі: *a drop in the bucket* – *капля у морі*; *a fly in the ointment* – *ложка дьогтю в діжці з медом*; *it is raining cats and dogs* – *лє як з відра* [3].

5. Дослівний переклад ідіом має місце, коли в результаті калькування з'являється вираз, образність якого легко сприймається. Дослівний переклад не використовує готові ідіоми в мові перекладу, а кожного разу створює новий образний зворот: *love me, love my dog* – *любиш мене, люби і мою собаку*.

6. Контекстуальні заміни при перекладі полягають в спробі знайти таку українську ідіому, яка, не відповідаючи точно значенню англійської, з достатньою точністю передає її зміст у даному контексті: *fetch and carry for* – *бути на побігеньках*, *to pull foot* – *рвати кігті (швидко тікати)* [4].

Окрім проблеми розрізнення ідіоми, перекладач стикається з національно-культурними відмінностями між схожими за смислом ідіоматичними одиницями у двох різних мовах. Співпадаючи по смислу, ідіоми можуть мати різне стилістичне забарвлення, різну образну основу, різну емотивну функцію. Схожі за значенням, але різні за формою, ідіоми у різних мовах мають різне емоційно-асоціативне забарвлення і не завжди взаємозамінні. Серед способів перекладу ідіом ми виокремили такі: описове пояснення значення; транслітерацію з поясненням, тобто додатковим знанням, необхідним для розуміння ідіоми; еквівалентний переклад; фразеологічні аналоги; дослівний переклад (калькування) ідіом; переклад шляхом контекстуальних заміन.

Література

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Казакова Т. А. Практические основы перевода / Т. А. Казакова. – СПб. : Союз, 2000. – 320 с.
3. Кунин А. В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунина. – М. : Русский язык, 1967. – 1260 с.
4. Савицкий В. М. Английская фразеология : проблемы моделирования / В. М. Савицкий. – Самарск. гос. ун-т. – Самара : Изд-во Самарск. ун-та, 1993. – 171 с.

ВЛАСНЕ МОВОЗНАВЧИЙ І СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗМІСТ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

З-поміж письменницьких діаріушів щоденники Олеся Гончара вирізняються глибиною мотиваційної бази: у них, по-перше, органічно синтезоване ретельне фіксування подій із творчою діяльністю, по-друге, злите воєдино документально-художнє начало з публіцистичним. Гончар належить до тих діаристів, дискурс яких виходить за мнемонічну сферу, тобто протистоїть сухому констатуванню фактів, документуванню подій, явищ, опису людей і всього, що їх оточує. Періодичні нотатки, окремі сюжети являють собою оцінні мовні жанри з особливими аксіологічними параметрами, які зорієнтовані передовсім на власну систему цінностей, що корелює з найвищими соціальними стандартами.

Для щоденникового дискурсу Олеся Гончара найтиповіша комунікація «Я – Я» (за Ю. М. Лотманом), коли носієм інформації, її оцінювачем є сам автор. Автокомунікація має здебільшого інвенційний характер. Письменник передбачав, що його діаріуш дійде до читача, він навіть планував оприлюднити його в останні роки життя. Цим «Щоденники» Олеся Гончара протистоять, до прикладу, «Синій книзі» Володимира Малика, яка має авторський підзаголовок «Записки для себе», чи «Окрайцям думок» Василя Симоненка, до якої подано промовистий авторський епіграф: «Читати без дозволу чужі щоденники – Еверест підлості. Невідомий афоризм простака Вільсона».

До найважливіших змістових ліній щоденникового дискурсу Олеся Гончара, розсосереджених у різночасових записах, слід віднести власне мовознавчу та соціолінгвістичну. Спектр порушених і вдокладнено розв'язаних проблем досить широкий: вічність мов, глотогенез, походження української мови, зв'язок мови й суспільства, українсько-російський білінгвізм.

Щодо вічності мови, то в Олеся Гончара свої міркування: вигубити мову не так просто, як декому здається. Мови старогрецьку, латинську, санскрит віднесено до розряду мертвих умовно, оскільки вони збереглися в житті людства завдяки вічним творінням поетів, мислителів, учених. Не зникла безслідно й провансальська мова, бо її обезсмертив Містраль. Безнадійно втрачені мови (наприклад, іврит) можуть одержувати нове життя через віки забуття. За переконанням письменника, будь-яка мова – явище національне і вселюдське, її зникнення збіднює окремий народ і світ загалом. Мова є не просто складником культури, а основним генофондом її, «і все залежатиме від того, чи зуміємо зберегти її в усьому історичному багатстві» [31 липня 1986].

У щоденниках знайшла належне висвітлення теорія виникнення мови. Гончар не визнавав загальноприйнятої концепції еволюції («мавпячої теорії»), вважав, що вона «зручна для тих, хто мало думає... Чому така стабільність людських рас? Упродовж тисячоліть не помічено анінайменших змін... І чому саме так розселилися? Європа – білі, Азія – жовті, Африка – чорні. Наче хтось вищий поділив планету – як між дітьми» [21 грудня 1976]. Він критикує вульгарне примітивне безбожництво, яке прикривалось Дарвіновим ученням (сам письменник, як відомо, протестував проти цього). Олесь Терентійович ніколи не пропускав нагоди поспілкуватися з ученими, які досліджували еволюцію людини, студіював наукові праці, що стосуються цієї проблеми, й обов'язково занотовував почуте від когось і почерпнуте з книги. Найбільшим авторитетом для нього був Володимир Вернадський, який вважав, що виникнення життя – то сфера недосяжного для нас, безодня тайн [24 вересня 1981]. На думку Олеся Терентійовича, мова твориться колективно, за безпосередньою участю умудреного людського досвіду, і закоханої юності, і навіть розбурханої дитячої уяви.

У щоденниках досить добре висвітлена теорія походження української мови. Сучасна наука сприйняла версію Олесь Гончара, що стосується цієї проблеми, зокрема той її аспект, що наша мова, як і інші слов'янські, бере свій початок із мови спільнослов'янської або її сліди треба шукати в XI ст., а не в XIV, оскільки в цей час вона мала своє самобутнє обличчя, чітко вияскравлювалася з-поміж інших генетично споріднених мов своїми прикметами. Пропонована версія оперта на археологічні дані відомого вченого Алексєєва, згідно з якими нинішні українці та їхні предки VIII–XII ст. – одні й ті самі люди, які «не відрізняються... від середньовічних племінних груп, що увійшли до їхнього складу», а також на розмову історика Ключевського зі студентами, яку зафіксував «якийсь Гордов»: «Уявіть собі, що Київ не був би взятий і зруйнований татарами. Він би залишався столицею великої руської держави. А Москва б залишалась напівфінським затишним містечком. Тож офіційною мовою держави стала б не суміш старослов'янської та фінської мов, а *слов'яно-українська*! І український письменник Гоголь не мусів би писати російською, а Пушкін писав би українською» [24 червня 1993].

У щоденниковому дискурсі піддано різкій критиці українсько-російський білінгвізм. Він, доводить Олесь Гончар, заповнив освіту й усі інші сфери суспільного буття, виформував суржик. Самі творці двомовності не прогнозували тих наслідків, яких досягнуто, не сподівалися, наскільки сильно деформується мова на всіх її рівнях. Якби вони вдумливо читали Олександра Потебню, котрий запевняв, що дві порівнювані мови можуть мати однаковий ступінь досконалості за умови глибокої відмінності своєї будови, то не наважилися б на ті радикальні зміни, до яких удавалися. Виховувати високу мораль в умовах білінгвізму, який ущеплювали українцям упродовж століть, а по-особливому настирливо в радянську добу, неможливо. Лише рідна мова, на переконання Олесь Терентійовича, – основа духовного буття, а виявлення шани мові російській ціною приниження материнської мови є не чим іншим, як відступництвом, ренегатством [19 липня 1983]. Порівнюючи українців з іншими народами, а українську мову з іншими мовами, роблячи екскурс у мовне минуле, Олесь Гончар доходить такого важливого висновку: якщо для інших етносів рідна мова – просто засіб спілкування, позаяк ті спокійні за її сучасний стан і майбутнє, то для українців вона щось значно більше, оскільки вони в постійній напрузі за долю найкоштовнішого скарбу, який залишили попередники. Мова для українців – пам'ять, честь і гідність, вона – саме життя. І це насправду так, бо скільки разів вони, утрачаючи й забуваючи слово матері своєї, потрапляючи в інше мовне оточення, опинялися на волосинці від непам'ятства, безчестя. Оце затяте й зачароване «бути чи не бути?», наголошено в щоденниках, долається «через життєвість мови, через самосвідомість її носіїв» [24 жовтня 1983].

З'ясовуючи зв'язок між мовою і суспільством, Гончар дотримується тієї думки, що він обопільний: мова обслуговує суспільство, організовує його, а суспільство має невинно дбати про розвій своєї мови та культури, причому «нормальне становище – це коли все суспільство живить свою мову і культуру» [1966, без дати]. Мову письменник ідентифікує з живим організмом, який може бути здоровим, хворим чи навіть мертвим. Самопочуття її значною мірою залежить від суспільного клімату, від ідеологічної температури. Мова, за автором «Щоденників», – визначальна характеристика нації, найважливіший атрибут її.

Характеризуючи власне мовознавчі й соціолінгвістичні проблеми, Олесь Гончар не просто нанизує факти, а пропускає їх крізь власну інтелектуально-духовну сферу, вибудовує свою концепцію з притаманними їй граничною змістовою насиченістю й мовною поліфункційністю. У досліджуваному щоденниковому дискурсі загалом і в окремих погрупованих за різними критеріями його фрагментах гармонійно та природно інтегруються змістовий перехід, композиційно-мовленнєвою формою якого є міркування, і змістовий прорив, який демонструє не лише осягнення суті справи, а душевний стан автора, репрезентованого головнo «Я-образом», що є органічним складником автокомунікації «Я – Я».

РЕМАРКИ-ПЕРСОНАЛІЇ ЯК НАДВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ У ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ С. ЯРИЧЕВСЬКОГО)

Драматичний текст [ДТ] як дворівневе утворення представлений авторським мовленням у формі ремарок і мовленням героїв у формі реплік. Конститутивними ознаками ДТ тексту є зв'язність і цілісність, завершеність, членування, адресантність. Цілісність тексту – це перш за все, тематична, концептуальна, модальна єдність. Поняття цілісності ґрунтується на його змістовій та структурній організації. На відміну від зв'язності, цілісність – це вертикальна категорія, яка апелює до мислення слухача. Цілісність у драматичному тексті забезпечують єдність початкової та кінцевої частин драматичного тексту. Як субкатегорія до цілісності входить завершеність. У науці точиться дискусія щодо тотожності / відмінності категорій цілісності та завершеності. Так, І. Р. Гальперін вважає, що завершеність тексту передбачає його цілісність. Натомість, О. О. Леонтьєв розмежовує цілісність та завершеність. Показники тексту в його відмежованості, тобто в наявності меж тексту (початку і кінця). Драматичний текст має чітко визначений специфічний початок (заголовок, вказівка на жанр драматичного твору, перелік дійових осіб, а також початкова або вступна (інтродуктивна) ремарка) та чітко визначену кінцеву межу (кінцева ремарка).

Ремарки-персоналії як надвербальні засоби комунікації виконують функції декодування художньої інформації та рецепції, прогностичності і викликають зацікавленість.

Ремарки-персоналії (перелік дійових осіб на початку п'єси) репрезентовані номінативними реченнями. Такі номінативні ремарки можна розподілити на дві групи: 1) номінації головних персонажів твору (*Добровольський, Замашистий, Пчола, Ярослав, Софрон, Пракседа, Кася, Ганця, Ніколиха*); 2) номінації другорядних персонажів твору (*1-ий, 2-ий, 3-ій козак* і т.д.).

У представленнях дійових осіб п'єс С. Яричевський часто подає тільки перелік імен (*Селім, Ібрагім, Ахмет*) чи прізвищ (*Михненко, Сапіга, Сінявський*). До таких ремарок автор здебільшого додає вказівки на соціальний статус, деякі вікові ознаки та указівки на родинні чи родові зв'язки між дійовими особами: *Тадей Добровольський, чиновник. Пракседа, його жінка. Оля, їх найстарша донька, 18 літ* (с. 221)¹; *Степан Їжовський – студент філософії, 25 літ. Михайло козак – студент прав, 26 літ. Юліан Видинський – вічний технік, 30 літ. Корнелія Їжовська – Степанова мати, міщанка, 60 літ. Клементина Щурська – власниця реальності, 50 літ* (с. 426).

Письменник характеризує значну кількість осіб за фахом: *Леонтина Коваль – фабрична робітниця. Хаїм – жид-склепар* (С. Ярич, с. 426); *Ярослав Хватовський, адвокатський депендент. Софрон Роздумович, ексфілософ, співробітник часописів. Гнат Пчола, тимчасовий писар адвокатський, властиво старий абітурієнт гімназії* (с. 221).

Дійові особи, які є важливими історичними постатями письменник репрезентує ім'ям, прізвищем та соціальним статусом: *Зиновій Богдан Хмельницький – гетьман України. Нечай Данило – брацлавський полковник. Пушкаренко Мартин – полтавський полковник. Вешняк Федір – чигиринський полковник. Богун Іван – подністрянський полковник* (с. 315).

¹ Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: *Яричевський Сильвестер. Твори у 2-х т. Том 2. / Сильвестер Яричевський / [Упоряд. Магдаліна Ласло-Куцюк. – Бухарест : „Критеріон”, 1978. – 503 с.*

Майже кожне представлення дійових осіб закінчується називанням безіменних персонажів: *Старшина козацька на Січі, полковники, отамани, сотники. Довбиші, реєстрові польські, піхотинці-українці. Шляхта, магнати, Гусари, Кварцяні, Польські заложники* (с. 316).

Особливістю драматичного твору є поділ тексту на дії, картини, яви. Такі авторські зауваження допомагають режисерові відтворити драматичний твір на сцені. С. Яричевський не завжди структурує свої п'єси: на дії поділені драми «Боягузи», «Лови на ловців», «Княгиня Любов», «Початок кінця». У цих драмах С. Яричевського подає ремарки-персоналії під заголовком *особи, дійові особи, лиця*. Тільки у драмі «Лови на ловців» є поділ на яви – частини дії, в яких склад виконавців залишається незмінним. Про задіяних у певній сцені персонажів автор повідомляє на її початку: *Добровольський, потім Оля і Пракседа* (с. 260); *Пракседа, Оля, Добровольський, Лікар* (с. 261).

У творах С. Яричевського часто власні назви при переліку можуть бути замінені вказівним займенником *ті* у сполученні з часткою *ж*, що вказує на присутність попередніх осіб та репрезентує нових. Наприклад: *Ті ж, Пракседа* (с. 224).

Визначена автором як драматична алегорія, п'єса «Небесні співці» подана суцільним текстом, а поетична казка «Горемир» поділена на частини із своїми назвами (І. Ювілей, II. Заговор, III. Замах на тирана, IV. Тюрма). Відсутність притаманної драмі структури, переліку дійових осіб і завершувальних ремарок наближає ці твори до епосу.

Проаналізувавши ремарки-персоналії, які реалізують надвербальну комунікацію, варто зазначити, що всі вони характеризують як довершеність композиції, так і структури, готують читача до розвитку подій у п'єсі, є обов'язками компонентами драматичного тексту і виконують у ньому важливу змістово-композиційну роль, володіють власною смисловою структурою.

ТЕЛЕКИ Марія

ДИСКУРС ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО ВПЛИВУ НА АДРЕСАТА

Дискурсивна організація мови стала об'єктом активного вивчення різних наук (лінгвістики, літературознавства, психології, філософії, соціології, логіки та ін.). Кожен з їхніх напрямів (лінгвосемантика, прагмалінгвістика, прагмастилістика, теорія комунікації, граматична стилістика, лінгвістика тексту, граматика тексту), що вивчає дискурс, по-своєму трактує цей унікальний, не розкритий до кінця уявище, знаходячи в ньому все нові і невивчені шари властивостей і характеристик (С. Іманжусупова).

Дослідження нових аспектів дискурсу в сучасній мовознавчій науці зумовлює актуальність теми дослідження.

Об'єктом наукового аналізу є дискурс – мовне середовище, що відтворює мовленнєву ситуацію, детерміновану інтенціями мовця.

Мета статті – виявлення дискурсу в епістолярних текстах І. Я. Франка як способу комунікативно-прагматичного впливу на адресата.

Дискурс висвітлюють у лінгвістиці як багатозначний феномен: соціолінгвальний (К. Серажим), дискурс-аналіз як лінгвосинергетичний психосоціальний феномен (О. Акульшин) ін. Для аналізу використовують різні підходи: когнітивний (В. Красних, О. Соломатіна), функціональний (Л. Цурікова), критичний дискурсивний аналіз (О. Попадюк), соціолінгвістичний (В. Карасик), комунікативний (Ф. Бацевич), комунікативно-прагматичний (А. Загнітко, Н. Карпчук), когнітивно-комунікативний (І. Шевченко, О. Морозова), наратологічний (В. Андреева), історичний (С. Запольських).

Сучасні дослідження відповідно до каналів інформації висвітлюють неоднакову кількість типологій дискурсу. І. Корольов у своїй праці «Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія» наводить 72 типи. Однак перелік можна розширити через виникнення різновидів в рамках того або того типу дискурсу. Розвідки українських мовознавців присвячені літературно-критичному (Р. Бубняк), художньому (Т. Семашко), публіцистичному (І. Соболева), газетному (С. Коновець, І. Тирон), раціональному (В. Буряк), політичному (І. Бутова, Л. Завальська), національної ідентичності (О. Онуфрієнко), рекламному (Н. Волкогон), гендерному (Л. Курченко) дискурсу тощо.

Основоположним компонентом будь-якого дискурсу є текст. Ці поняття є неподільними, проте вони не є віддзеркаленням один одного (В. Богданов). У процесі свого спілкування учасники комунікації, створюючи різноманітні типи дискурсу, одночасно породжують текст. Взаємодія дискурсу і тексту є основою їхньої типології.

Епістолярний текст є конструкцією, де актуалізуються різні підтипи дискурсу й увіходить у корпус об'єктів дослідження, що піддаються дискурсивному аналізу. Епістолярій володіє, зокрема, такими рисами типів і підтипів дискурсу: за формою вияву є письмовий, за видом мовлення – монологічний (водночас – діалогічний, оскільки передбачає зворотній зв'язок у писемному спілкуванні), за адресатним спрямуванням – персональний (буттєвий). Дискурс як комунікативна категорія є текстовою комунікацією, пов'язаною з комунікативною діяльністю суб'єктів. Дискурс витлумачуємо як мовленнєву одиницю, що обмежується не тільки одним, але й сукупністю висловлень, які у взаємодії з позалінгвальними чинниками здатні відтворювати комунікативну ситуацію, реалізувати виконання конкретного комунікативного завдання, наміри автора листа.

Епістолярна спадщина І. Франка налічує понад шість тисяч листів, з якої збереглися менше семисот. За функціональною та інформативною складовими епістолярна комунікація поета і письменника є інформативна (емотивний, оцінний, директивний дискурси) та фатична (І. Шевченко, О. Морозова). В ній епістолярне мовлення має багатозначну мовленнєву реалізацію (А. Чеберяк 2012). Різні типи епістолярних текстів Каменярка вирізняються відмінними у функціональному аспекті ситуаціями, усілякими інтенціями (С. Шабат-Савка 2015), здійсненням комунікативно-прагматичного впливу на адресата мовлення. З-поміж них:

- інформативна інтенція: прагнення автора листа довести певну інформацію до адресата, показати свої знання і компетентність: *Тепер працюю – крім статей для «Діла» – тільки над одним: життєписом Ів. Федоровича і хронікою його часу. До тої хронічки входять і ті роботи, котрі я читав у [«Кружку»]: 1846-й рік і історія знесення паничини* (І. Франко до М. Драгоманова, 4 грудня 1883 р.);

- спонукання до вчинення / не вчинення дії, пов'язане з вимогою, проханням, побажанням: *Приятелеві в Петербург напиши, що я швидко зладжу повість, об'єму около 2 листи печатні, котру буду просив го помістити в яким журналі («Вестник Европы», «От[ечественные] з[аписки]», або «Слово»)* (І. Франко до І. Белея, літо 1881 р.); *Одно тільки Вас прошу. Если коли до мене пишете, – будь ласкаві не приїжджайте до мене на Пегасі* (Франко до В. Давидюка, 3 липня 1875 р.);

- емоційно-оцінна інтенція, пов'язана з емоційним станом адресанта, який прагне здійснити вплив на емоційну сферу адресата через імпліцитно висловлене мовцем бажання виконати довгоочікувану для нього дію: *Вже другий раз нинішнього дня мушу зачинати лист від мізерного: Овва! Га, чи ж годиться так мене занедбувати, – прошу я Вас! За цілий місяць одну мізерну кореспондентку, та ще яким письмом! Того вже не розумію!* (І. Франко до В. Давидюка, 5/11 (лат.) 1874).

Отже, дискурс – послідовність висловлювань, пронизаних намірами і потребами мовця, твориться задля певної комунікативно-прагматичної мети і вирішення завдань, здатних впливати на особистість, її світогляд і поведінку.

РОЛЬ ЕЛІПСИСУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА)

Текстові категорії – це специфічні ознаки мовленнєвого цілого, які відрізняють його від інших явищ. До основних категорій тексту відносять інформативність, зв'язність і цілісність, континуум, ретроспекцію і перспекцію, когезію, завершеність, модальність тощо [Див.:1; 2 (с.543-458)].

Категорія інформативності властива тільки тексту: змістом будь-якого завершеного тексту є інформація. Висловлення у неповній формі виражає актуальну інформацію, репрезентує фокус повідомлення на тлі контексту. Розподіл інформації відбувається між контекстом і неповним реченням, як-от: - *А хто там дзвонив? – Листonos. Лист до пана радника* (3, с.436). Контекстуально неповне речення з пропущеним присудком є реплікою-відповіддю у комплексі “питання-відповідь”. Воно містить актуалізовану, рематично виділену змістово-фактуальну інформацію. Вказана синтаксична одиниця виконує сенсимулюючу текстотвірну функцію, оскільки сприяє взаємодії поданої структури з попередньою питальною конструкцією, яка, в свою чергу, спричинила появу неповної структури в тексті (була необхідна чітка, лаконічна відповідь на питання). Третя синтаксична одиниця у поданому висловленні – теж неповна структура – еліптичне речення, що виконує функцію додаткового виділення реми і є показником експресивно-розмовного характеру мови персонажа.

Важливими текстовими категоріями є категорії зв'язності і цілісності. Усі комунікативні елементи тексту (речення, групи речень, комунікативні блоки) повинні бути зв'язані, поєднані між собою. У кожному тексті простежуються зовнішні зв'язки між окремими його частинами, що репрезентують логічну послідовність (часову і/або просторову), взаємозалежність окремих повідомлень, фактів і дій. Це досягається за допомогою мовних одиниць різного рівня: інтонації, займенникових лексем, уживання модально-часових форм тощо. Текстові, крім цього, властиві внутрішні смислові відношення, змістова, формальна і комунікативна цілісність, які забезпечують смисловий зв'язок між частинами тексту і сприяють підготовці читача до сприйняття наступної інформації, поверненню адресата до попереднього, нагадують йому повідомлене раніше, звертаючись до його знань про картину світу.

У тексті міститься не тільки сума висловлень, але й “перспектива” розвитку думки. Цей розвиток здійснюється зміною предикацій, що відображають відношення між предметами, декодувати які людина повинна у процесі комунікації.

Цілісність тексту здійснюється за допомогою таких засобів, як особа, час, спосіб, моделі і типи речень за комунікативною настановою, порядок слів, еліipsis тощо. Регулярна повторюваність ключових слів, тотожність референції, ситуативні зв'язки – все це забезпечує єдність теми тексту, “яка й виступає основним засобом створення зв'язності тексту як його невід'ємної ознаки і ядерної властивості” [2, с.454].

Еліipsis і контекст, який його пояснює, тісно пов'язані між собою відношеннями доповнення. Зв'язок цей обумовлений синсемантичністю неповних речень, які є синтагматично залежними: *І я колись вірив, мріяв, любив. Тону в душою в рожеві тумані, будував золоті замки на вітрі, вважав окрасою життя те, що було лише конвенціональною брехнею...* (3, с.432). У наведеному контексті пропуск підмета у другому реченні комунікативно зумовлений, оскільки він не несе ніякого комунікативного навантаження – інформативно він був би зайвим. Виділення рематичного компонента відбувається шляхом невербалізації теми взагалі. Коли тема опущена, а єдиним вербалізованим компонентом є рема, увага читача зосереджується саме на “новому”.

Використання неповних синтаксичних конструкцій стимулює розвиток і такої категорії тексту, як континуум (за І. Р. Гальперіним, це також одна з визначальних текстових категорій: “це певна послідовність фактів, подій, які розгортаються у часі і просторі” [1, с.87]). Ця граматична категорія показує плин часу у просторі, який змінюється, і тому вимагає більшого фрагменту тексту, аніж речення. Часовий і просторовий континуум викликають у читача відчуття руху. Зображуване наближене до читача, якщо воно виділене, а видільна функція є однією із основних стилістичних функцій неповних речень. Розглянемо приклад: - *Тямиш мій сміх? Ти колись любив його слухати. Чув його здалека і приходив до мене. Чи чуєш його тепер через океани, та степи, та гори?* (3, с.439). У наведеному відрізку тексту із 4-х речень третє – це неповна синтаксична одиниця із пропущеним підметом. Часовий континуум актуалізований обставинними поширювачами – прислівниками “колись”, “тепер”. Автор використовує як дієслова теперішнього, так і минулого часу. Відбувається зближення минулого і теперішнього. Категорія континууму є особливим художнім осмисленням категорії часу і простору об’єктивної дійсності. Це синтез когезії й розірваності, стимулятором яких часто виступають неповні і парцельовані структури: *Ось він у мене в руках, той лист. Не лист, а чималий пакет. Адресований недоладно. Моє ім’я і прізвище – і Львів. Щастя, що нема нікого другого, що називався б так само, як я* (3, с.436).

Аналіз еліптичних структур у тексті доводить, що створення синсемантиї (залежності компонентів зв’язного тексту) є характерною їх властивістю, і вони несуть вагоме функційне навантаження у реалізації усіх текстових категорій.

Література:

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р.Гальперин. – М., 1981. – 139с.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: синтаксис: Монографія / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662с.
3. Франко І.Я. Твори в 2-х томах. – Т.2. Оповідання / І.Я. Франко. – К.: Дніпро, 1981. – 495с.

ХАРЧЕНКО Світлана

МОВОЗНАВЧА СПАДЩИНА ІВАНА ФРАНКА

Спадщина Івана Франка досі не видана повним зібранням творів, адже найповніше на сьогодні 50-томне видання, п’ять додаткових томів (2008–2011 рр.) і видана 2002 і 2009 р. «Іван Франко. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т.» не охоплюють усього багатогранного публіцистичного, наукового, художнього тощо доробку Великого Каменяря.

Мова для Івана Франка – «скарбівня людських досвідів, спостережень, поглядів і чуття, людської цивілізації».

Мовознавчі зацікавлення Івана Франка, що спрезентовані і в наукових, і публіцистичних працях, різноманітні. Він був діалектологом, цікавився етимологією і семантикою слова, досліджував фонологію, фразеологію та ономастику, вивчав історію української мови та соціо- і психолінгвістичні аспекти її функціонування, доклав чимало зусиль у справі нормалізування української мови, зокрема запровадження фонетичного правопису. «Вічної вартості думки І. Франка з цього приводу, щедро розсипані в багатьох працях, заклали тверді підвалини соціо- та психолінгвістики, теорії комунікації, студії з яких лише сьогодні, через майже столітню перерву, розгортаються в Україні» (О. Сербенська).

Важливе місце займала й перекладацька діяльність. Франко перекладав українською мовою з польської, німецької, італійської, англійської тощо. Загалом своєю працею Іван Франко долучив до скарбниці світових надбань, видань українською мовою, твори близько 200 авторів із 14 мов.

За різними підрахунками дослідників мовознавча спадщина Івана Франка складає понад 150 праць українською, польською, німецькою мовами, цінність яких ще й в тому, що в них застосовано важливий методологічний принцип до вивчення мовних явищ – використання порівняльних типологічних досліджень. Це все уможливило появу ґрунтовних наукових праць, як, скажімо, з ономастики (праці «Причинки до української ономастики», «Уваги про походження назви „бойки”», «Сліди русинів у Семигороді»), фразеології (шеститомник «Галицько-руські народні приповідки»).

Погляди на значення мови загалом, літературної зокрема, висловлював і в поетичних рядках. Загальновідомими є такі:

Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.
(«Азь покой»)

Знання сучасних йому мовознавчих розвідок І. Верхратського, А. Кримського, М. Сумцова, Б. Грінченка, Є. Желехівського, П. Житецького та інших дає підстави брати участь у мовних дискусіях, зокрема 1891-1892 рр. на сторінках часопису «Зоря» про стан і розвиток української літературної мови чи в полеміці щодо основного правописного принципу, обстоюючи фонетичний.

Творча спадщина Івана Франка, присвячена мовним питанням, цікава тим, що критикуючи, відповідаючи на чийсь дописи, намагаючись переосмислити і переоцінити прийняте, він використовував не тільки жанри наукового стилю, але й публіцистичного чи художнього. Це і літературно-критичні статті, рецензії, політичні памфлети. Полемізував на гострі мовознавчі проблеми того часу і віршованими пародіями-відповідями, як, наприклад, «Марш галицько-руських „твердих”».

Проте мовознавча спадщина – це не тільки праці Івана Франка на лінгвістичні теми, це і його мовотворчість, його мовна особистість. Адже він, наприклад, перекладаючи економічні тексти з німецької мови, творив відповідні терміни українською; відточував мову, редагуючи тексти інших письменників; пишучи листи, висловлював думки щодо культури мови і мовленнєвого етикету. Мова його наукових, публіцистичних і художніх творів – органічне поєднання розмовно-народної української мови і тодішньої літературної мови.

Багатогранна мовознавча спадщина Івана Франка, унікальної та універсальної особистості, потребує нового осмислення, опрацювання з урахуванням контексту тодішнього і нинішнього суспільного життя, донесення до широкого загалу, втілення в життя. Бо вся його титанічна праця була присвячена своєму народові, своїй Україні. І ми повинні пам'ятати Франкове «Мусимо навчитися чути себе українцями!»

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ УМОВНОГО ЗНАЧЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Значення умови входить до системи детермінантних значень зумовленості. У сучасних граматичних працях умовність співвідносять лише з гіпотетичними діями, процесами, станами. Основним і вихідним засобом вираження умовної семантики постають складнопідрядні речення, саме вони реалізують обидва її різновиди – потенційну та ірреальну умову. Складнопідрядні речення потенційної умови допускають можливість реалізації наслідку, поданого в головній частині, за виконання певної умови, передаваної в підрядній частині. Виразниками значення потенційної умови постають сполучники *коли, коли вже, коли вже... то, коли тільки, коли тільки... то, коли... то, раз, раз... так, раз... то, тільки, тільки... то, як, як... так, як тільки, як тільки... то, як... то, якщо, якщо вже... то, якщо тільки, якщо тільки... то, якщо... то*: *Справді, твоя любов, мій володарю, буде для мене найбільшим скарбом, **якщо** лишиється тривалою і **коли** очі твої не спочиватимуть на інших красунях* (П. Загребельний); ***Коли** мені не допоможуть вірші, **То** вже не допоможуть лікарі* (Д. Павличко); *Бог молитву до себе приймає будь-де, **аби** **лиш** серце було просвітлене* (П. Загребельний). Складнопідрядні речення ірреальної умови встановлюють залежність певної ситуації від певної уявлюваної умови, унаслідок чого й сама ситуація постає нереальною. В означених реченнях уживають сполучники *аби, аби лиш (лише), аби тільки, аби... то, коли б, коли б... то, навіть якби, навіть якби... то, якби, якби лише (лиш); якби лише (лиш)... то; якби тільки, якби тільки... то, якби... то, якби... тоді (отоді)*: *Воно б і нічого проплити від броду до броду, **аби тільки** чогось із крижиною не трапилось та мама не дізналась...* (М. Стельмах); ***Коли** б усі одурені прозріли, **Коли** б усі убиті ожили, **То** небо, від прокльонів посіріле, Напевно б, репнуло від сорому й хули* (В. Симоненко); ***Якби** їй дано було вибирати, вона вибрала б тільки вічне блаженство...* (П. Загребельний) ***Якби** не ті сани, **то** його батька ніхто й не арештовував би...* (Б. Харчук); ***Якби** всі люди навчилися й говорити по-пташиному, **тоді** б тільки й чувся по всій землі пташиний спів...* (Є. Гуцало).

Репрезентантами умовної семантики постають також безсполучникові складнопідрядні речення, у яких в одній або обох предикативних частинах наявне дієслово в умовному, наказовому способі або у формі майбутнього часу, яке й слугує маркером умови. Такі конструкції називають зв'язаними: *Не приведи доле, щось станеться з дівчиною – хай не вертається додому* (О. Бердник); *Ти не захотіла бути магарані – будь безпритульною рабинєю, огидною ракиаскою, яка задрить навіть смердючому шакалові* (О. Бердник); *...не прикрутять Гната місцеві товариші, поїдемо вище правду шукати* (Г. Тютюнник); *Не захотіла стати царицею – станеш падаллю!* (О. Бердник); *Зумієш не впасти – зумієш і вернутися назад* (О. Бердник); *Пилинка впаде на її голову – нема твоєї голови* (О. Бердник). Іноді в розгляданих реченнях предикативні частини формовані дієсловами теперішнього часу: *Відпадає від бога душа, згасає і небесний світильник!..* (О. Бердник). Є. М. Ширяєв з приводу форми подібних безсполучникових речень із дієсловами в наказовому способі наголошує, що вона досить своєрідна: включає дієслово, план вираження якого – наказовий спосіб, а план змісту – особлива, зовсім не наказова, функція – позначити предикативну конструкцію, яка містить таке дієслово, як умову стосовно іншої предикативної конструкції. Зумовленість семантики речення формою наказового способу дієслова в непрямому, такому, що властиве тільки для цієї структури, значенні, і дає змогу характеризувати аналізовані конструкції як зв'язані [3, с. 57–58].

Трансформами умовних складнопідрядних речень є умовно-наслідкові складносурядні речення з асемантичним сполучником *і*, прості ускладнені речення з відокремленими членами, вираженими дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами, та прості речення з адвербіалізованими прийменниково-відмінковими формами, що виражають умовну семантику.

Як зазначає І. Вихованець, за трансформації в сурядне речення змінюється формально-синтаксична структура складної конструкції, але зберігається його лексичне наповнення й характер семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами: на відміну від одnobічних умовних відношень у складнопідрядних конструкціях, у складносурядних реченнях умовно-наслідкові відношення мають повний вияв, тобто вони є двобічними [1, с. 312]. Оскільки ж сполучник *і* не може виражати умовно-наслідкових відношень, то цю функцію, так само як і в безсполучникових складнопідрядних реченнях, перебирають на себе форми дієслів-присудків. Складносурядні умовно-наслідкові речення зазвичай пов'язані з потенційною умовою: *Тримайтесь організовано, і вони з вами нічого не вдіють* (О. Гончар); *Спробуйте збільшити зображення пружинної, гнучкої, звиклої до непокою сталі в шістсот п'ятдесят разів – і вашим очам відкриється таємнича картина, схожа на астрономічну фотографію шматка зоряного неба теплої літньої ночі* (О. Гончар); *Стань потворною – і ти вільна!* (О. Бердник); *Задумайся, і ти збагнеш велич вічності* (О. Бердник).

Так само виразниками лише потенційної умови постають відокремлені члени простого ускладненого речення, виражені дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами: *Убивши когось, ти повинен спокутувати свій злочин тепер чи в майбутньому житті власною смертю. Обманувши, ти сам звідаси сіті обману. Укравши, ти сам будеш втрачати майно чи знання, гроші чи улюблені речі. Загарбуючи чужі володіння, ти будеш сам вигнанцем з рідної землі. Маючи рабів, ти неодмінно звідаси рабство...* (О. Бердник).

Семантику умови в простому реченні може передавати родовий відмінок з прийменниками *у разі, на випадок, за умови (умов), в умовах, за наявності, в обставинах (за обставин)*. Адвербіалізованими лексемами у формі родового відмінка виступають переважно абстрактні субстантиви [2, с. 169], тому конструкції з родовим прийменниковим із семантикою умови не типові для художнього дискурсу і трапляються в ньому зрідка: *Тільки за умови рішучого і раптового наступу на місто можна досягнути бажаного успіху* (О. Гончар); *На випадок його смерті вона не повинна виходити заміж...* (В. Винниченко).

Отже, у художньому дискурсі семантика умови передавана різними засобами. Найтипівішим і найпоширенішим із них є складнопідрядні сполучникові речення умови, які водночас постають вихідними для інших засобів вираження умовного значення – складносурядних речень, простих ускладнених речень із відокремленими членами та простих речень із адвербіалізованими прийменниково-відмінковими формами. Останні нетипові для художнього дискурсу і трапляються в ньому рідко.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові : [монографія] / А. Ю. Габай. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 232 с.
3. Ширяев Е. Н. Бессоюзное сложное предложение в современном русском языке / Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1986. – 221 с.

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ: РІВНЕВО-КАТЕГОРІЙНИЙ ВИМІР

Антропоцентричний вектор сучасного мовознавства детермінує динамічний розвиток лінгвосинергетичних досліджень, які мають стосунок до концептуалізації та лінгвалізації світу, до глобальних інтенцій мовця і тих матеріальних маніфестацій, що віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світобачення, слугують засобами вербалізації інтенційного простору мовної особистості. У контексті зазначеної проблематики важливими для осмислення та розв'язання вважаємо питання, пов'язані з категорією інтенції, складність вивчення якої зумовлена тим, що в ній гармонійно поєднано такі вузлові поняття комунікативного процесу, як світ (об'єктивна дійсність, довкілля), висловлення (засіб реалізації мовленнєвого наміру) і його автор (мовець – носій різноманітних інтенційних станів).

У психолінгвістичних та філософських студіях інтенцію ототожнюють із суб'єктивним значенням і наміром мовця, кваліфікують як компонент ілокутивного акту, детермінанту стратегічної програми, витлумачують як вияв соціальної, мотиваційно зумовленої потреби. У працях вітчизняних та зарубіжних учених утверджено важливу роль інтенції в житті кожної особистості, оскільки це особливий складник психічного стану людини, водночас визначальна мовознавча субстанція, що організовує багатовекторний процес людського спілкування. Цілком логічно вивчати інтенцію і в терміносистемі комунікативної граматики та постулювати її як лінгвістичну категорію, у якій виразно експлікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати, вибачитися, поспівчувати, похвалити тощо) і план мовної репрезентації.

Інтенція як когнітивна категорія співвідноситься з явищами реального світу на довербальному рівні, слугує інструментом зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю. Вона має безпосередній стосунок до найскладніших феноменів людського буття, а передусім до людини, до її концептосфери, інтелекту, пам'яті, психіки, ментальних моделей породження світу. Однак тільки за допомогою лексико-граматичних ресурсів мови комунікативна інтенція експлікується, стає доступною для інших суб'єктів процесу комунікації, а отже, своїм змістом охоплює не тільки світ людського буття, а й світ мовної вербалізації.

Категорійний статус комунікативної інтенції не був об'єктом спеціальних лінгвістичних досліджень. Наша кваліфікація цього поняття, по-перше, розширює межі сприйняття інтенції, зокрема її розуміння не тільки як осмисленого чи інтуїтивного наміру мовця, бажання суб'єкта комунікації, а передусім як властивості мовних одиниць; по-друге, дає змогу витлумачувати комунікативну інтенцію як універсальну лінгвістичну категорію, що має міжрівневий характер, репрезентований висловленнями, реченнєвими еквівалентами, дискурсивними конструкціями.

За нашими спостереженнями, синтаксичні одиниці слугують домінантними складниками вербалізації інтенції. Розгалужена система засобів синтаксування – від синтаксеми до складного синтаксичного цілого, тексту – здатна реалізувати інтенційний потенціал мовця з огляду на комунікативну ситуацію, умови перебігу інтеракції, соціальний

статус комунікантів. Морфологічні та лексичні одиниці свій інтенційний потенціал і функційну довершеність реалізують у висловленні, дискурсі – у реальних мовленнєвих репрезентантах, важливих для процесу комунікації.

Основу дискурсивних висловлень становлять функціонально-змістові конструкти, мовленнєві жанри, комунікативні реєстри, що їх успішно ідентифікує мовець у процесі спілкування. Діалогічна єдність як окремих текстових фрагментів репрезентує адресантно-адресатний простір, який, з одного боку, передає доброзичливу атмосферу, створює модальність порозуміння, з іншого – конфліктний дискурс, що є цілком природним явищем, оскільки процес комунікації здійснюють не ідеалізовані субстанції, а люди певного емоційного стану, різного соціального та культурного статусу. У монологах представлено індивідуально-авторську творчість та однобічний плин інформації.

Система різнорівневих засобів вербалізації інтенційних обширів людської комунікації, категорійний статус і багатогранність феномену інтенції увиразнюють і її типологічні вияви (когнітивно-ментальні, комунікативно-модальні, суб'єктивно-модальні, дискурсивно-жанрові, метакомунікативні інтенції), диференціація яких ґрунтується на чинниках, що враховують: 1) типовий спектр інтенційних потреб мовця (ствердити чи заперечити інформацію, запитати, спонукати до виконання дії, висловити бажання / побажання, свою оцінку, задекларувати повагу, подякувати тощо); 2) кореляцію способів вербалізації інтенцій у межах висловлення / дискурсу (жанру); 3) належність інтенції до парадигми основних мовленнєвих потреб чи до дискурсу фатичної комунікації; 4) співвідношення довербального та вербального вияву комунікативної інтенції; 5) інтенційну домінанту того чи того дискурсивного висловлення; 6) лексико-граматичні засоби експлікації інтенцій (модально-інтенційні та дискурсивні висловлення, реченнєві еквіваленти, дієслівні грами, іменникові, прикметникові лексеми тощо).

Використання лексико-граматичних засобів, тих чи тих дискурсивно-жанрових реєстрів мовлення в текстовій комунікації, в уснорозмовному дискурсі детерміноване інтенційним станом основного суб'єкта комунікації і відображає певний рівень його лінгвокреативних можливостей та комунікативної компетентності.

Комплексний аналіз категорії інтенції засвідчує багатовекторне спрямування сучасної лінгвістики, оприявлює тісний зв'язок між різними мовними рівнями та категорійними величинами, сприяє створенню комунікативної граматики української мови, антропоцентричної і національно зорієнтованої, релевантної для мовознавчої науки XXI сторіччя.

ТРАДИЦІЙНІ ПОРІВНЯННЯ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРЕМИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

Естетично довершена мова усної народної творчості як своєрідний еталон словесно-образного вираження думки – невичерпне джерело художньої виразності. Дослідницькі студії (С. Єрмоленко, В. Жайворонок, Я. Гарасим, Л. Мацько, О. Сидоренко, Н. Данилюк, Т. Беценко, С. Бирик та ін.) постулюють думку, що мова народнопісенних зразків як максимально відшліфований художньо-образний континуум репрезентує своєрідну знакову систему, в якій актуалізовані універсальні, релевантні для етносу психоментальні мовноестетичні одиниці – різнорівневі словесно-образні знаки, що за ними закріплено відповідний денотативно-конотативний і асоціативно-символічний зміст. Тяглість традицій вивчення феномену фольклору як репрезентанта етнічного лінгвокультурного простору актуалізувала численні терміни на позначення таких мовних одиниць у науковій парадигмі – стилістема, фольклоризм, фольклорема, лінгвокультурема, етнокультурема, мовноестетичний знак національної культури, одиниці з національно-культурним компонентом, народнопоетична універсалія тощо.

Мовно-образна система народнопоетичної творчості стала потужним джерелом для витворення індивідуального стилю С. Воробкевича, видатного українського митця Буковини, що відомий не тільки як талановитий поет, прозаїк, драматург, педагог, громадський діяч, а й здобув широке визнання як фольклорист та композитор. Характерною ознакою народнопісенної традиції в художніх творах письменника є порівняльні конструкції.

Традиційний характер порівнянь С. Воробкевича виразно засвідчують описи портретів героїнь його творів. Народна творчість для характеристики дівочої зовнішності та вдачі виробила низку традиційних порівнянь, що ними послуговується й письменник у портретних характеристиках, порівн.: дівчина / калина, мак, квітка, рожа, лелія, напр.: *Чорногорські дівчата /.../ з лиця такі собі хороші, як калина в лузі* (II, с. 205)²; *Дівчина красна, як гаєва рожа...* (II, с. 210); дівчина / голубка, пава, ластівка, ясочка, як-от.: *Стан у неї такий гнучкий, як сльозина; дівчина, як ясочка!* (II, с. 76); *Красна, пишна як та пави, – ся Марійка кучерява...* (I, с. 165); дівчина / зірка, сонце, напр.: *Мав і я сестру любу, красну, мов те сонце ясне...* (II, с. 18); *Тут уже стояла Мара хороша, як зірка на зараню* (II, с. 118). Традиційні порівняння використовує автор і для опису конкретних рис дівочої зовнішності, серед них також чимало сталих формул, як-от: дівочий стан / тополя, смерічка (...*стан гнучкий, мов у тополі* (II, с. 5); [Анниця:] *І я раз собі гнучка була, росла, як та смерічка...* (III, с. 54); личко / небо, малина; губи / калина; очі / зірничі (*Личко в неї рум'яне, мов небо до сходу сонця...* (II, с. 118); *В неї личко, як малина, а губонька, як калина; у Марійки з Молдовиці ясні очі – дві зірничі* (I, с. 165). Як бачимо, портрет героїнь Воробкевичевих творів відповідає народному уявленню про дівочу красу, оспівану в народних піснях. Фольклорне походження таких порівняльних конструкцій засвідчує ускладнення їхніх компонентів зменшено-пестливими суфіксами.

Не менш поетично за допомогою порівняльних конструкцій зображує С. Воробкевич і зовнішність юнака. Хлопець у його художніх творах порівнюється найчастіше з деревом та птахом, що також характерно для фольклору, як-от: хлопець / явір, дуб, смерека, напр.:

² Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: *Твори Ізидора Воробкевича. – Львів : Вид-во товариства «Просвіта» : Т. 1 : Поезії / [авт. передм. Ю. Романчук]. – 1909. – 420 с.; Т. 2 : Оповідання. – 1911. – 412 с.; Т. 3 : Драматичні твори. – 1911. – 421 с. – (Руська письменність)*, зазначаючи в дужках номери тому та сторінки (цитуючи, дотримуючися правописної системи видання).

Високий, неначе явір молоденький, чорнобривий, кучерявий (II, с. 115–116); *Хлопці як смеріч високі, як дуби сильні* (с. 74); хлопець / сокіл: *І погляд в него ясний та веселий немов у сокола, що під небесами літає* (II, с. 116).

У фольклорі закріпилося порівняння закоханої пари з парою голубів. У досліджуваних текстах фіксуємо порівняння: закохані / голуби, горлиці: *Жили собі Марко і Ірена, наче двоє голуб'ят...* (II, с. 81); [Ксеня:] *Ми більше як п'ять років любимо ся, воркочемо собі, як пара горлиць* (III, с. 207).

Синтаксичний почерк С. Воробкевича виявляємо в створенні портретних характеристик за допомогою нанизування традиційних порівнянь, як-от: [Павло:] *У млині, у млиночку Полюбив я дівчиночку, Довгі, чорнії косиці, Очи в неї як зірниці, А губоньки то малина, Любка моя Василина!* (III, с. 141). Творчій манері автора властиві розгорнуті контексти-порівняння, що образно характеризують персонажів і містять виразну оцінну семантику, порівн.: *Очи сині як те небо, волос золотив ся на головоньці, брови наче намальовані, личко гладке та рум'яне, хоч води напить ся, а стан гнучкий, мов у тополі. Хорошою вдала ся Івга, мов гетьманиша, а красною, як калина в лузі* (II, с. 5); *Гарний легінь був собі Юрій, здоровий як дуб, рослий як ялиця, вусок як галка чорний, а довгий як у Запорозця-козака* (II, с. 289). Насичені традиційними порівняннями, такі розлогі конструкції увиразнюють синтаксичну організацію текстів письменника, надаючи народнопісенного колориту.

Твори С. Воробкевича засвідчують народнопоетичні порівняння дівчини з рослинним світом (калина, рожа, мак, цвіт, тополя, малина, смерічка, терен, лелія), твариною (ясочка, вивірка), птахом (голубка, пава, ластівка), небесними світилами (зірка, місяць); хлопця з деревом (явір, смерека, дуб), закоханої пари з птахами (голуби, горлиці). Ці порівняння стали знаками української етнокультури, традиційними для української мови народними символами. Відбиваючи український національний колорит, акумулюючи своєрідну образність, символіку, етичні та естетичні оцінки, вони є виразниками мовної картини світу українців, їхнього художньо-символічного світобачення.

ШЕВЧЕНКО Світлана

АКТУАЛІЗАЦІЯ МОРФОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ В ІДЮСТИЛІ

І. ФРАНКА (ДІСПРИКМЕТНИКОВІ ФОРМИ)

Винятковий за обсягом творчий доробок, багаторічна активна громадська робота й плідна наукова діяльність І. Франка дала підстави дослідникам називати його українським мислителем, письменником, літературознавцем, фольклористом, мовознавцем, перекладачем і перекладознавцем, палеографом, етнографом, істориком, економістом, публіцистом і громадським діячем [2, с. 309–312]. Його літературно-художня практика була новаторською тематично, жанрово й стилістично. Тому актуальним є всебічний аналіз одиниць усіх лексико-граматичних груп, представлених у творах письменника.

Об'єктом нашого дослідження стало художнє мовлення повісті І. Франка «Перехресні стежки», у якій автор створив нові для нашої літератури художні образи українських інтелігентів, котрі відстоюють права простих людей, борються за соціальну справедливість. Предметом вивчення є функціонування дієприкметників, ужитих у художньому мовленні цього твору. Мета розвідки – проаналізувати вживання пасивних та активних форм дієприкметників, з'ясувати їх формально-граматичні особливості, стилістичні функції та прагматичний потенціал в ідіюстилі письменника-реаліста.

На думку Г. Гнатюк, «художні твори є найбільш нейтральним мовним джерелом щодо дієприкметників» [1, с. 209], проте в повісті І. Франка «Перехресні стежки» це важливий складник морфологічної канви, що передає динамічну ознаку дії чи стану, указуючи на стан об'єкта дії в результаті її виконання. Це переважно пасивні форми минулого часу доконаного виду із суфіксом **-н-, -ен-(-єн-)**, як-от: *нафіксовані, обзнайомлені, затроєний, отворені, окружене, розстроєні, увільнені, задоволений, вдоволені, знесиленої, остриженим, урадуваний, зацеплені, розколеним, змучений, відновлені, зворушеним, зловленого, поприбираних, збудоване, зацікавлена, прогнані, вибране, убраним, незаплямлені, необмеженим, заслуженим, зараженим, поназивані, нічим не зв'язані, визначений, знищене, змушений, втомлені, задумана, обезсилені* тощо. Із семантичного погляду вони частіше виражають ознаку за фізичним, емоційним, психічним станом, надану одному предметові іншим якоюсь дією, і вживаються в авторських характеристиках та описах. Менш продуктивними є пасивні дієприкметники із формантом **-т-**, мотивовані дієслівними основами доконаного виду: *розігрітим, знятий, прийнятого* і под. Трапляються й пасивні дієприкметники недоконаного виду, які виконують атрибутивну функцію, наприклад: *давно не метеної, подавані, товченого, катованого, шептаною, силованим* та ін. Семантика активних форм минулого часу із суфіксом **-л-** бідніша, порівняймо: *придале, присяглі, спітніле, посоловілі*. Вони виконують роль означення або, субстантивуючись, – підмета. Спорадичними є активні дієприкметники теперішнього часу із суфіксом **-ч-**, які виражають ознаку предмета щодо виконуваної ним дії (*смердячою*). Це відбиває загальномовну тенденцію вживання цих форм.

Характерною ознакою ідіостилю І. Франка є використання дієприкметників у художніх описах. Вони виступають промовистою деталлю в портретних характеристиках Стальського: *Він стояв на тротуарі **всміхнений, спотілий**, з капелюхом, **зсуненим** на потилицю* [3, с. 4]; ... *наближався до нього середнього росту підстаркуватий панок з коротко **остриженим** ріденьким волоссям ..., **одягнений** у чорний **витертий** сурдут* [3, с. 3]; *За хвилю вернув з **закривавленими** руками* [3, с. 7]; ... *він сьогодні був **одягнений** чистіше, краще, ніж учора, **підголений і підстрижений** ... вуси були свіжо **нафіксовані*** [3, с. 11], Рафаловича: ... *рано вставав **змучений**, з болем голови і **закислими** очима* [3, с. 7], Регіни: ... *з лицем, **заслоненим** чорним, досить густим вельоном* [3, с. 12], ... *жінка вийде з **зав'язаною** головою* [3, с. 31], Барана: ***Затиснені** зуби заскреготали, ... із **закушених** губ бризнула кров, і він з несвітським, горляним криком як **ошалілий** кинувся на Стальського* [3, с. 20] та ін.

Укладена картотека одиниць у мікроконтекстах, що включає понад 200 словоформ, їх комплексний аналіз дає підстави вважати дієприкметник важливим складником художнього мовлення повісті І. Франка «Перехресні стежки».

Література

1. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові / Г. М. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1982.
2. Українські мовознавці та письменники-мовотворці: [довідник] / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2008.
3. Франко І. Перехресні стежки : [повість] / Іван Франко. – Кіровоград : Степова Еллада, 2000.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕЧЕННЄВИХ СТРУКТУР
ІЗ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИМ ЗНАЧЕННЯМ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ПОВІСТІ І. ФРАНКА «ЗАХАР БЕРКУТ»)

«... повість історична має вартість,
коли її основна ідея –
змогти зайняти сучасних, живих людей»
Іван Франко

Дослідження мови творів Івана Франка є актуальним, оскільки фундаментальних мовознавчих праць мало порівняно з працями літературознавчого характеру. Синтаксичні особливості мови творів Івана Франка були в полі зору мовознавців: а) праці із синтаксису складного речення (О. Мельничук, І. Вихованець, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, С. Ломакович, М. Симулик, І. Слинько, М. Личук, К. Шульжук та ін.; б) праці зі стилістики (Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, Н. Непийвода, М. Пентиліук, О. Пономарів, М. Сенкевич, О. Сидоренко, Н. Сологуб, І. Чередниченко та ін.).

Повість І. Франка «Захар Беркут» є невичерпною мовознавчою скарбницею, де мовні одиниці можуть набувати нових ознак, зазнавати найрізноманітніших змін. У мовній тканині повісті помітне місце посідають реченнєві структури із емоційно-оцінним значенням. Відмінності в семантичній інтерпретації зазначених реченнєвих структур сприяли розподілу їх на такі різновиди: 1) оцінного ставлення з узагальнювальним значенням схвалення / несхвалення; 2) емоційного ставлення (*радість, жалкування, ненависть* тощо); 3) емоційного стану (*надія, щастя, туга, сум, нудьга* тощо).

Засобами вираження є емоційні дескриптори. Це слова, сполучення слів або речення, семантика й структура яких сприяє встановленню загальної емоційності, а також емоцій. Зокрема, вигуки, входячи до структури речення, ускладнюють його зміст, різні емоції, почуття, волевиявлення, тобто різновиди суб'єктивно-модальних значень.

Емоційні вигуки *ой, о, гей, ох* та ін. передають різноманітні почуття й емоції мовця. Напр.: « – **Ох** таточку, – хлипала вона, – як ти рвеш моє серце». Вигуки виступають у структурі речення здебільшого як синтаксично незалежні компоненти (вигукові слова-речення), подібно до незалежного їх вживання в тексті (поза реченням). Як бачимо з наведеного прикладу, вигуки вживаються здебільшого на початку речення і стосуються його в цілому.

Емоційними дескрипторами є й емоційно-підсилювальні частки, які використовуються для підсилення емоційного впливу на адресата: «бурунда побачивши ворогів і таке їх воювання, **аж** зубами заскреготів і за зброю вхопився, але його гнів був даремний; навіть закроєні стріли його туркоманів не могли досягнути сміливих тухольців».

Частка *уже (вже), невже* вживається для підсилення динамізму розповіді, створення розмовного колориту та стилістичного багатства мови. Вона є також засобом підсилення, особливого вияву ознаки, напр.: «**Невже** ж се може бути? – блиснуло в його голові, і знов потемніло, і щось защеміло в його серці».

Таку функцію підсилення, наприклад, виконують синонімічні частки *усе (все)*, складена частка *і все, усе-таки*. Стосунок до підмета частка *усе (все)* виявляє за необхідності його логічного виділення. Напр.: «Стогнання ранених, зойки конаючих, скажені крики убійців – **усе те** змішалось в якусь пекельну гармонію, що різала вухо і серце, лунаючи під отим усміхнутим ясним сонцем...» ; «Хоч вихований при княжім дворі і зіпсований гниллю

та підлотою, він *усе-таки* був рицар, вояк, чоловік і мусив відчутти серцем хоч крихту того чуття яке так сильно порушувало серце Захара Беркута».

Для підсилення значення приєднання вживаються частки *ще, іще*, складені частки *ще і, і ще, ще й, іще й*, напр.: «Сонце сміялося і своїм божеським, безчасним усміхом *ще* дужче ранило роздрту Максимову душу».

Зовнішні прояви емоцій супроводжуються жестами, рухами, мімікою і позначають різні почуття та емоційні стани: *радість*, напр.: «Максим зірвався на рівні ноги і сплеснув у долоні, аж забряжчали його пута. Радість, радість!»; *збентеження, здивування*, напр.: «Боярин зиркнув і аж руками об поли вдарився»; *гнів, лють*, напр.: «Гнівом спалахнув гордий боярин», «Тугар Вовк полум'ям спалахнув на таку мову, якої він ще не чув відроду».

Символом внутрішнього стану людини у повісті «Захар Беркут» виступає душа (серце): «горе наповнило гіркотою моє серце, гнівом налило мої думи». Для опису глибини психологічних станів, глибини переживань героїв І. Франко використовує вислів у глибині душі (серця), замінюючи компонент у *глибині* на прислівник *глибоко*: «у серці *глибоко* вкололо»; «Рука його мимоволі вхопила за меч, але в тій хвилі щось так *глибоко*, так важко заболіло в його серці, що рука ослабла, впала, мов глиняна ...».

Наявні контаміновані одиниці відіграють роль особливо експресивного стилістичного засобу образності, напр.: «Мов мертвий, глядів Максим на пожежу: йому здавалось, що в його грудях щось обривається, щось палахкоче й ниє ...».

Фразеологічні та порівняльні звороти посилюють, емоційно насичують реченнєву структуру, напр.: Тугар Вовк відчуває настільки інтенсивне почуття, що гнів аж сліпить його: «– Таточку, таточку! – говорила з слізьми Мирослава. – гнів проти тухольців засліпив тебе і пхає тебе до загибелі»; «Мов ostrі ножі, вразили серце Максима ті слова».

Отже, роль засобів вираження емоційно-оцінного значення у мовній тканині повісті І. Франка «Захар Беркут» не тільки в інформуванні, констатації, але й у тому, щоб емоційно переконати, завоювати співрозмовника на свій бік, досягти емоційного співпереживання щодо себе.

Література

1. Франко І. Я. Захар Беркут : Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці / Худ. І. Крислач. – Львів : Каменярь, 1986. – 127 с.

ШИТИК Людмила

ФОРМАЛЬНО-ЗНАЧЕННЄВИЙ СИНКРЕТИЗМ ЗАЙМЕННИКОВО-СПІВВІДНОСИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

У сфері займенниково-співвідносних складнопідрядних речень можливий формальний, значеннєвий і формально-значеннєвий синкретизм. У складнопідрядних реченнях, що демонструють формально-значеннєвий синкретизм (синкретизм форми і змісту), синтезовано семантико-синтаксичні відношення складних речень різних структурних типів, а також їхні формальні особливості. Такі синкретичні конструкції потребують поглибленого аналізу й опису їхніх типологічних характеристик.

Мета наукового пошуку полягає в комплексному аналізі синкретичних займенниково-співвідносних складнопідрядних речень, що репрезентують формально-значеннєвий синкретизм.

Логічно виокремлювати кілька різновидів синкретичних займенниково-співвідносних складнопідрядних речень, для яких характерний формально-значеннєвий синкретизм.

1. Займенниково-співвідносні кількісно-наслідкові складнопідрядні речення, побудовані за моделями:

1) **«так + прислівник + сполучник що»**, напр.: Саїда зустріли **так**^{якою мірою?} **байдуже, що** в глибині душі знялося обурення (Іван Ле); Феєрверки **так**^{якою мірою?} **потужно** розмальовували небо, **що** зірки не втрималися – поховалися (Люко Дашвар); Сонце вже опустилося **так**^{якою мірою?} **низько, що** сіло за високий, порослий лісом горб (В. Малик); Уся ця авантюра з поїздкою прокрутилася **так швидко**,^{наскільки?} майже без її участі, **що** вона не встигла заглибитися у сенс подій (Л. Романчук);

2) **«неозначено-кількісний числівник стільки + іменник у родовому відмінку + сполучник що»**, напр.: В голосі жінки було **стільки гіркоти**,^{скільки?} **що** Валентина готова була негайно бігти рятувати хвору дитину (Л. Романчук) – пор. **Т.:** В голосі жінки було **стільки гіркоти, так що** Валентина готова була негайно бігти рятувати хвору дитину; Наговорив **стільки компліментів**,^{скільки?} **що** їй за все життя не довелося від чоловіка почути! (Л. Романчук); Вони вже **стільки**^{скільки?} **всього з'їли, стільки**^{скільки?} **поміняли авт, стільки**^{скільки?} **побачили туристичних об'єктів, що** не в змозі отримувати насолоду від усього цього (Є. Кононенко);

3) **«настільки + прикметник (дієприкметник) у ролі присудка + сполучник що»**, напр.: Внутрікіївський простір є **настільки викривленим**,^{наскільки?} **що** жодні дві точки не можна з'єднати по прямій (Є. Кононенко); А то він у вас **настільки глибокий**,^{наскільки?} **що** його й геть не видно... (Л. Кононович); **Настільки прямі**,^{наскільки?} **що** якось змінити, загострити, викривити не видавалося можливим (Л. Романчук);

4) **«такий + прикметник у ролі присудка + сполучник що»**, напр.: Він [відчай] **такий**^{якою мірою?} **глибокий, що** не знаєш, куди від нього подітися (Л. Кононович); Душа людини є **така потаємна і мінлива**,^{якою мірою?} **що** жодною силою її не можна розгадати, ані зрозуміти (Ф. Прокопович); Картина була **така моторошна**,^{наскільки?} **що** навіть не втомлене одвічною роботою сонце зайшло за самотню хмару, ніби намагалося не бути свідком чудного та дивного дійства на подвір'ї... (М. Матіос);

5) **«так + сполучник що»**, напр.: ...але наші хлопці **так**^{наскільки?} **її** чесонули, **що** тільки бризки полетіли! (П. Загребельний); Діана перебувала у своїх солодких мріях і часом **так**^{наскільки?} **занурювалася у свої фантазії, що** не бажала повертатися в реальний світ (О. Компанієць);

6) **«так + слово категорії стану + сполучник що»**, напр.: І **так** Тетянці себе **шкода стало**,^{наскільки?} **що** розревлася ще дужче... (Люко Дашвар); А панок вертається до склепику і глядить на панів згори і підсвистує собі **так весело**,^{наскільки?} **що** його лице молодіє, очі прояснюються (В. Стефаник); Київських міліціантів **так страшно**^{наскільки?} **побили, що** вони аж... симулюють? (<http://gazeta-misto.te.ua/news/>).

Крім сполучника *що*, засобом синтаксичного зв'язку слугують аналітичні одиниці *аж, що й, що тільки*, які посилюють кількісну характеристику, напр.: – Доброго ранку, Юстино, чого це ти **така горда**,^{наскільки?} **що й** не глянеш на мене? (В. Шевчук); Відчула **такий**^{який? якою мірою?} **гострий біль у серці, що аж** застогнала (Л. Романчук); Якись машини, котрі йшли позаду, завищали гальмами, а тоді дали задній хід і **так**^{якою мірою?} **чкурнули з місця сутички, що тільки** смуга за ними лягла (Л. Конончук); Мухтаров нестримано поклав долоню на стіл **так**,^{якою мірою?} **що й** шибки в вікнах задримали, і встав з-за стола (Іван Ле).

Для увиразнення значення міри і ступеня може вживатися підсилювальна частка аж перед співвідносним вказівним словом, *напр.*: Скільки світ світом, у ньому жили поспіль взаємозаперечно дві мудрості: визнана й гнана – і завше вони одна одну поборювали, часом **аж так**, ^{якою мірою?} **що** визнана переходила у гнану, а гнана часом вививалась у визнану (*В. Шевчук*); І ми часом **аж так** ^{наскільки?} забувалися, **що** починали бачити один в одному справжнього ворога і шалено один на одного наседали (*В. Шевчук*).

2. Займенниково-співвідносні якісно-наслідкові складнопідрядні речення, що відповідають моделі «**так** + сполучник **що**», *напр.*: **Так** ^{як?} **якось** рік по рокові й вийшло, **що** Валя-Валентина і виросла, і вивчилася у селі, з бабусею... (*Л. Романчук*); Вийшло **так**, ^{як?} **що** наша родина залишилася без грошей (*Л. Кононович*).

3. Займенниково-співвідносні якісно-цільові складнопідрядні речення, побудовані за моделлю **так... щоб**, *напр.*: Та живіть **так**, ^{як? для чого?} **щоб** між вами голки не можна було проткнути (*В. Захарченко*).

Аналогійними за структурою є **займенниково-співвідносні кількісно-цільові складнопідрядні речення**, *напр.*: Ні, сьогодні день ніби навмисно **так** ^{якою мірою?} насичений подіями, ^{із якою метою?} **щоб** ти відчув їх кожним нервом, усією істотою (*Іван Ле*); Він **так** ^{якою мірою?} поспішав, ^{із якою метою?} **щоб** у них із коханою було на одну ніч більше (*Є. Кононенко*). Синкретизм таких конструкцій спричинений насамперед подвійними синтаксичними зв'язками та лексичним наповненням головної частини.

4. Займенниково-співвідносні складнопідрядні речення з об'єктно-цільовим значенням трапляються зрідка, *напр.*: ...вона ... зробить ^{із якою метою?} **усе**, ^{що?} **щоб** та таємниця померла разом з нею (*Є. Кононенко*).

Синкретизм аналізованих конструкцій зумовлений наявністю в головній частині співвідносного вказівного слова, що спричинює нерозчленованість структури складнопідрядного речення, лексичне ж наповнення підрядної частини засвідчує ймовірність обставинного відтінку наслідку чи мети, формантами яких є сполучні засоби. Синтез значення міри і ступеня (чи способу дії) та наслідку (або мети) спричинений і подвійними синтаксичними зв'язками: підрядна частина залежить від співвідносного вказівного займенника *так, такий* та головної частини загалом.

Отже, займенниково-співвідносні складнопідрядні речення демонструють формально-значеннєвий синкретизм, суть якого полягає в поєднанні семантико-синтаксичних відношень складнопідрядних різних структурних різновидів – нерозчленованої і розчленованої структури, а також у синтезі їхніх формальних особливостей (підрядна частина пояснює співвідносне вказівне слово в головній частині й водночас головну частину загалом, а тому співвіднесеність предикативних частин є повною або неповною залежно від виражених семантико-синтаксичних відношень). Специфічною рисою цих синкретичних утворень є те, що в одному реченні поєднано обставинне значення мети чи наслідку із семантичними відтінками займенниково-співвідносних речень.

МОВА ЯК «ЖИВА» ЕНЕРГІЯ

На сьогодні художній дискурс має полімножинність інтерпретацій: перед лінгвістами відкривається перспектива дослідження слова як сили та енергії духовної сутності кожної особи, а мовних символів – як носіїв «живих» енергій світу. І в результаті, мова як система знаків – «живих» послань – стає дійовим засобом мистецького індивідуального самовираження – самотворення, вільного від навколишніх впливів. Ось чому в один ряд ставимо поняття «життєтворення» і «мовлення як самостійне буття мовних знаків». При цьому розуміємо текст як простір з його самостійною здатністю видозмінитись внаслідок різнопланових типів діяльності, актуалізуючи атрибутивний підхід до визначення життєтворення в мові як невід'ємної характеристики людської істоти.

Вважаємо, що у житті, як і в мистецтві, головним є текст (у значенні загального простору). Відповідно, підтверджуємо думку П. Рікера про те, що тексти – це будь-які фізичні структури життя для втілення ідей у семіотичному значенні, одночасно буквальный та опосередкований план сприйняття дійсності [1, с. 411].

Традицію вбачання в мові стимулу до творчості, справжнього мистецтва життя можна спостерегти і в діяхронному вимірі, наприклад, у розумінні В. Гумбольдтом мови як стимулюючої духовної сили до «прямолинійного устремління до досконалості, коли людина власне сама стає словом» [2, с. 53-55]. Певним чином, у історичній площині можна спостерегти проекцію гумбольдтівських теорій і на світогляд М. Бердяєва, який вважав процес письмового викладення думок невідкладною органічною потребою. Також, скажімо, і у М. Мамардашвілі прослідковується прагнення практично відчувати живу душу фрагментарності людини у цілісності мовленнєвого середовища.

Отже, «жива» енергія мови справді опосередковується значенням мови у житті, внаслідок чого мистецтво життя досягає своїх вершин, а мовленнєво оформлені переживання, формують світоглядну орієнтацію та стають предметом подальшого дослідження сучасними істориками, мовознавцями, мистецтвознавцями та філософами.

Література

1. Поль Рикер. Семантический план / Существование и герменевтика // От Шопенгауэра до Дерриды. – М. : ИЦ «ВЛАДОС», 1997. – 525с.
2. Докучаев И. И. Феноменология знака / И. И. Докучаев. – СПб. : Из-во РГПУ, 1999. – 175 с.

І. ФРАНКО ТА М. ДАШКЕВИЧ: СПІЛЬНІСТЬ І СВОЄРІДНІСТЬ КОМПАРАТИВНИХ ПОШУКІВ

В історико-літературній і епістолярній спадщині І. Франка є багато посилань, згадок про М. Дашкевича; у фондах Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (Ф. 3) зберігаються листи М. Дашкевича до І. Франка. Л. Білецький, аналізуючи погляди І. Франка, вказував на те, що «ідея Дашкевича ставала найголовнішим змістом його наукових студій». І. Франко не лише глибоко шанував М. Дашкевича, а й багато чим зобов'язаний його вченню у своєму методологічному становленні. Він зазначав, що своїм методом «завдячує Драгоманову, Дашкевичу й другим», написав рецензії на всі українознавчі праці вченого, брав участь у дискусіях навколо його праць. У його дослідницькому стилі й наукових ідеях помітні впливи концепції М. Дашкевича.

І. Франко пильно стежив за всіма дослідженнями київського професора, у листах до своїх кореспондентів інформував про вихід чи не кожної його праці, просив надіслати йому деякі з них, запитував про враження від Дашкевичевих розвідок. Він високо оцінював рецензію М. Дашкевича на «Нариси української літератури М. Петрова» (1884), зазначав, що той дав перший широкий образ народження нашого нового письменства на тлі понять, змагань і потреб часу, водночас не погоджуючись із його твердженням про безперспективність української літератури, про те, що і літературний, і культурний розвиток України можливий тільки разом з Росією. У рецензії на працю М. Дашкевича «Малоруська та інші бурлескні (жартівливі) «Енеїди»», де автор порівнював поему з травестіями Скаррона, Блюмауера, Осипова, простежив типологічну спорідненість твору І. Котляревського з концепцією Е. Роттердамського, Аріосто, Рабле, І. Франко вказував, що для літературознавців визначальним критерієм має бути не оригінальність задуму й сюжету, а художня вартість самого твору. І. Франко наголошував: висновки вченого містять чималий запас науково продуктивних ідей і відкривають нові широкі горизонти для дальшої праці. Він, як і М. Дашкевич, вважав: факти впливів не применшують вартості й літератури певного народу чи творчості окремого письменника. Самоусвідомлення кожної національної літератури відбувається як через аналогію, так і через опозицію: духовна життєва сила народу не тільки відчуває потребу «освіжуватися інгаляцією впливів посторонніх», а й водночас чинить їм певний опір.

Концепція М. Дашкевича не випадково була суголосна І. Франкові, адже обидва вони працювали в галузі порівняльного вивчення літератур, обидва вважали, що в художній творчості національне домінує над інтернаціональним, бо запозичене трансформується на рідному ґрунті. У літературознавчих, фольклористичних, суспільно-політичних дослідженнях І. Франко широко застосовував історико-порівняльний метод, вважаючи його важливим і ефективним для встановлення сутності явища. Згідно з академізмом культурно-історичної школи І. Франко, подібно до М. Дашкевича, розглядав літературу як найважливіший чинник національної культури, що еволюціонує від нижчих форм до вищих, історію літератури вважав образом духовного розвитку нації, який ніколи не підлягав якійсь одній формулі. Як і М. Дашкевич, І. Франко шукав протиположності панівному тоді культурно-історичному методові; його не задовольняв описовий, фактографічний підхід до літературних творів – він прагнув проникнути в їхню суть, збагнути загадку їхнього творення не через суб'єктивне прочитання, а науково аналізуючи тексти. Він цікавився

основними течіями західноєвропейської науки; як і М. Дашкевич, спирався на праці братів Грімів, Т. Бенфея, Ф. Буслаєва, І. Тена, О. Пипіна, О. Веселовського та ін.

І. Франко послідовно обґрунтовував у своїх працях переваги порівняльного методу дослідження, називаючи його єдино можливим і раціональним для об'єктивного наукового аналізу. Він найчастіше робив загальні порівняння (за аналогією і контрастом), щоб установити національний і світовий контекст певного твору, письменника чи національної літератури, вдавався до зіставлення однорідних явищ із метою виявити подібність і відмінність їх, поступово наближаючись до виведення загальних закономірностей у розвитку національного й світового письменства. М. Дашкевич теж зазначав, що метод порівняльних досліджень дає можливість підійти до відкриття загальних законів, до розуміння суті літературних явищ.

На основі застосування порівняльно-історичного методу з'явилася концепція національної літератури І. Франка як «органічного виплоду» оригінального і своєрідного, поєданого з «чужим, перейнятим із довговікових міжнародних зносин». Завдання історика літератури – з появою кожної нової течії або явища в літературі «розрізнити своєрідно національне від міжнародного: національний зміст у міжнародній формі і національну форму, в яку відлито міжнародний зміст». На тому, що кожна література має дві основні частини – власне національну й інтернаціональну, наголошував і М. Дашкевич: «У змісті і формі поетичних творів потрібно розрізнити своє, як індивідуальне і національне, і чуже, як інородне, чи взагалі міжнародне».

Але І. Франко був далеким від європоцентризму, він більше, ніж М. Дашкевич, брав до уваги не тільки впливи на Україну з Заходу, а й культуру Сходу, ширше використовував орієнталістичний матеріал. Франкові порівняльні дослідження згодом стали різноманітнішими, ніж у М. Дашкевича, який був викладачем, суто академічним ученим і не виходив за межі «чистої» науки. Тим часом умови праці Франка були інакші, до цього слід додати й талант художника, що, безсумнівно, вплинув на глибше розуміння ним проблем літературної творчості.

Отже, праці М. Дашкевича мали велике значення для формування наукових зацікавлень І. Франка, і загалом можна говорити про прилучення його до деяких методологічних принципів М. Дашкевича. Досвід обох дослідників досі має важливе значення для розвитку українського порівняльного літературознавства, демонструє його зв'язок зі світовими традиціями.

БІЛІЧАК Оксана

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ОБРАЗУ-ДОМІНАНТА «ЖИТТЯ-СМЕРТЬ» В ЛІРИЦІ Є. ПЛУЖНИКА

Образи поетичного світу Євгена Плужника – незвичні для тогочасної української поезії, багатоповерхові, полісемантичні – кидають нове світло на давно відомі речі, розкривають все нові й нові грані людського існування та природного буття. Його поезія пронизана потужним струменем метафоричності. Плужник – творець метафор – це майстер слова, який перероблює вираження, непридатне для буквальної інтерпретації, і знаходить словесні формулювання, що є надзвичайно значущі з точки зору нової інтенції. У його віршах відомі, широковживані слова, поняття, образи перетворюються, наповнюються новим змістом.

Своєрідність художнього світу Євгена Плужника, його стиль, поетику, творчу манеру формують образи-домінанти. Зауважимо, що мислення митця виразно позначене індивідуальністю.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати своєрідність поетичного мовлення митця в українській літературі на основі огляду теоретичних та художніх джерел дослідження творчості Євгена Плужника.

Досягнення поставленої мети передбачає відображення поетичного світопізнання і самопізнання Є. Плужника через бінарну опозицію образу-домінанта «життя – смерть»; дослідження характеру та функціональне навантаження образу-домінанта «життя – смерть» в поезії Є. Плужника.

З'ясування образної пластики Є. Плужника передбачає витлумачення самого поняття образ (образність). Як справедливо зазначає М. Моклиця, образ – головний елемент художнього світосприйняття і його об'єктивації. Образ – первісно-чуттєве узагальнення світу. На відміну від поняття, яке завжди безособове, образ втілює суб'єктивне світосприйняття. Образність – природа художнього твору [2, с. 176].

Слушною є думка М. Гаспарова про те, що образ – це будь-який чуттєво уявлюваний предмет чи особа, тобто потенційно кожен іменник [1, с. 19].

Система образів, їх порядок та взаємозв'язок створюють естетичне поле в уяві читача. Це естетичне поле постає через слова-домінанти, навколо яких об'єднуються інші образи.

Поезія Є. Плужника обернена до глибин буття, тому одними із визначальних ключових образів є життя-смерть (як бінарна опозиція). Прикладом, де ці категорії протиставляються, є такі рядки:

Мертвий я. Це добре, ясно відаю.
Та і як, скажи, себе обдуриш!
А проте живу. Журюсь, обідаю...
О, – болить мені, єдина! Чуєш?

(Дні, 154) [6, с. 154]

Констатація факту в першому рядку строфи – «мертвий я» – із узагальнення переходить у протиставлення («а проте живу»). Кардинальна буттєва опозиція поглиблена способом висловлення: не номінально-словесним, а контекстуальним.

Протиставлення життя і смерті універсалізується через зображення циклічності людського існування:

Є острови, яких нема й на мапі,
Країни є, незнані дотепер...
Ще можна дні свої віддати канані, –
Жив-проживав такий-то і помер...

(Рання осінь) [6, с. 256]

Але ж ти усіх рівняєш, плито,
Написом різьбярського пера:
Народився був N . N . тоді-то
І тоді-то вмер ... et caetera ...

(Рання осінь,) [6, с. 255]

У контексті буттєвої проблематики ці образи набувають філософсько-поетичного узагальнення.

Зазначимо, що навколо понятійної домінанти життя в Є. Плужника об'єднуються такі образи: «сховано в моїм насінні життя нове» (Дні) [6, с. 258], «бачив життя до останнього дна» (Дні) [6, с. 124], «це ж безум – жити навмання!» (Рівновага) [6, с. 323], «в розлогах

світових ланів / Почне життя своє минуле жати!». Про характер авторського світовідчуття свідчать наступні рядки:

...Мало прожити життя, –
Треба життя зрозуміти

(Рання осінь) [6, с. 246]

Так використання тричі одного і того ж кореня (жит-) поглиблює думку. До того ж, вольовий імператив «треба» набуває концептуального значення – вислів сприймається як незаперечна істина. Афоризм виходить за межі поезії, має світопізнавальний, філософський характер.

Тепер прослідкуємо заміну смислового наповнення, пов'язаного із образом смерті: «і днів роздерті мертві половини» (Дні) [6, с. 195], «мене хвилює мертве листя долі» (Рання осінь) [6, с. 217], «смертний холод перебіг по жилах!» (Рання осінь) [6, с. 254], «мертва тиша» (Рання осінь) [6, с. 261], «смерті ложе» (Рівновага) [6, с. 281].

Смерть – як одне із ключових понять лірики Є. Плужника – вбирає в себе глибинний зміст, окреслює опорні моменти поетичного світопізнання і самопізнання. Ця філософська категорія багатоступенева щодо свого значеннєвого наповнення.

Стосовно художньо-філософського образу смерті Г. Токмань справедливо зауважує, що в теології вона розглядається в контексті безсмертя душі, гріха, страждання, спокути, спасіння; долати страх смерті треба вірою і добрими справами. У християнському розумінні сама смерть є перехід до життя, тобто до буття як такого (діалектика раю). Але існує й інша можливість, коли смерть є останнє і останнє є смерть (діалектика пекла) [3, с. 76].

Плужниківська домінанта смерть конденсує в собі такі значення:

– до-смерть (стан до смерті):

І коли ці напівмерлі квіти
Ти мені на книжку положила,
Я відчув, як, протікавши звідти,
Смертний холод перебіг по жилах

(Рання осінь) [6, с. 254]

поетичний образ «напівмерлі квіти» розширюється до образу «смертний холод», смислове наповнення якого значно глибше (ознака кінця людського існування);

– смерть, як перехідний стан:

Це снилось? Не знаю. Не знаю...
І ось усміхутись несила...
І ось не живу, не конаю...
О, правдо моя невесела!

(Дні) [6, с. 149]

ліричний герой перебуває на межі між життям і смертю (три крапки поглиблюють напруженість вислову). Сон це чи дійсність – залишається незбагненим. Проте грані між реальним та ірреальним розмиті, вони зливаються. Компоненти антитези «сон-правда» взаємозамінюються, що безпосередньо увиразнює категорію смерті, як перехідного стану;

– смерть як стан небуття:

Поля, поля! Тепер несила вам
Зростити спів в колишнім вашім сині,
Що відчинив спокійне серце нині
Для вас чужим і мертвим голосам!

(Дні) [6, с. 194]

поет уникає слова «смерть» – її сигналом є «чужі і мертві голоси», яким «відчинив спокійне серце нині» ліричний герой. Зазначимо, що стан можливого небуття був для митця

бажаним, зважаючи на його фізичну недугу. Смерть сприймається Плужником, як визволення від болю. Поета не лякає очікуваний фінал: смерть дає сенс життю, робить його вартісним.

Думки Є. Плужника співзвучні із міркуваннями А. Шопенгауера: «Дотепер виявляється, що смерть, як не боїмося ми її, насправді не може представляти собою ніякого зла. До того ж: часто вона є благом і бажаною гостею. Все, що наштовхнулось на непоборимі перешкоди для свого існування чи для своїх прагнень, все що страждає невиліковною хворобою чи невтішною скорботою, – все це свій останній ... прихисток знаходить у поверненні до надр природи, звідки воно, як і все інше, вийшло... Це повернення – благо для того, хто живе» [5, с. 88–89]. Проілюструємо цю тезу такими рядками:

Дико знати
Що, й прохолонувши, чуття
В тобі залишать біль утрати –
Потребу прагнути життя!

(Рання осінь) [6, с. 218]

ситуація тривожного усвідомлення неминучості кінця все-таки залишає в душі митця «потребу прагнути життя»; тире (пауза – інтонаційно) перед риторичним окликом поглиблює значимість образу. Принагідно згадаємо, що за філософською концепцією М. Хайдеггера смерть надає життю унікальність індивідуального, справжність, бо «смерть – це завжди моя смерть; тобто вона належить мені, оскільки я існую» [4, с. 327].

Отже, ключові поняття лірики Євгена Плужника мають здатність до організації глибинної поетичної образності митця. Образи-домінанти своєю асоціативністю ведуть у підтекст, спонукають до глибинного їх прочитання. Поліаспектність, поліфункціональність смислового наповнення наскрізних образів визначають координати авторського світобудови. Коло настроїв і філософія Є. Плужника конденсується в бінарних опозиціях, зокрема таких, як: життя – смерть.

Література

1. Гаспаров М. Л. О русской поэзии : Анализы, интерпретации, характеристики / М. Л. Гаспаров. – СПб. : Азбука, 2001. – 480с.
2. Моклиця М. В. Основи літературознавства : Посібник для студентів / М. В. Моклиця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 192 с.
3. Токмань Г. Л. Жар думок Євгена Плужника : Лірика як художньо-філософський феномен / Г. Л. Токмань. – К., 1999. – 163 с.
4. Хайдеггер М. Пролегомени к истории понятия времени / М. Хайдеггер. – Томск : Изд-во «Водолей», 1998. – 384 с.
5. Шопенгауер А. Смерть и ее отношение к неразрушимости нашего существа // Шопенгауер А. Избранные произведения. – М. : Просвещение, 1993. – С. 81-132.
6. Євген Плужник. Поезії / Упорядкування, вступна стаття та примітки Леоніда Череватенка. – К. : Радянський письменник, 1988. – 415 с.

**РИТОРИКА РЕАЛЬНОГО ТА МІСТИЧНОГО В П'ЄСАХ
ЯРОСЛАВА ВЕРЕЩАКА «ТРОХИМ ЧЕКАЄ» ТА «ВОГОНЬ, ЛЮБОВ
І ВІЧНА БЛАГОДАТЬ»: ТЕКСТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

П'єси Ярослава Верещака «Трохим чекає. *Комедія на одну дію, дві картини*» та «Вогонь, любов і вічна благодать. *Небувала веремія на дві дії*» належать до радянського періоду творчості письменника. За хронологією виходу першою стала комедія «Трохим чекає», що була надрукована у збірнику «Одноактні п'єси» 1985 року. Наступний текст з'явився у вигляді самвидаву під назвою «Вогонь, любов і вічна благодать». Не зважаючи на спорідненість сюжетів обох творів, вони мають суттєві розбіжності, що фактично відображено у назвах та жанрових означеннях до текстів. Трансформації, передусім, зазнає простір, у якому діють персонажі. Реальний хронотоп п'єси «Трохим чекає» змінюється на ірреальний, точніше, оніричний у тексті «Вогонь, любов і вічна благодать», зумовлюючи розгортання містичного варіанту сюжету п'єси.

Міжтекстова гра на рівні реального та ірреального відображена вже у переліку дійових осіб. Я. Верещак змінює не лише кількість діючих персонажів, а й онтологічний простір, в якому вони діють. Відтак, реальність першотвору замінюється на умовно-факторний хронотоп, в якому місце подій та час трансформуються шляхом атрибуції, символізації, імітації, монтажу (у другому тексті від'їзд машини, завірюху тощо герої імітують за допомогою голосу та відповідної пластики тіл). Гра художніми хронотопами, що розвивається на прикладі моделі «реальне – містичне» у контексті персоносфери п'єс може розглядатися як діалог зовнішнього (онтологічного) та внутрішнього (психологічного) буття головного героя (Трохим Птаха). Отже, характер хронотопу здатен впливати як на розвиток сюжетної лінії текстів, так і увиразнювати індивідуальні риси персонажів.

Деструкції сюжетної лінії накладають свій відбиток на образи діючих персонажів, зокрема головний герой Трохим Птаха, який присутній в обох текстах як реальний персонаж, по-різному себе виявляє. Зокрема, у першому творі він більш пасивний, оскільки проводить своє життя у чеканні на любов (що відображено й у заголовку п'єси), у другому – він активно намагається змінити не лише своє життя, а й існування оточуючих, кинувши виклик голові колгоспу. Завдяки містичному хронотопу, який створює за допомогою своїх чар Петра Луць, Трохим віднаходить можливість покращення власної долі та життя своїх земляків. Відтак, у драматургічних текстах змінюється колізія, а саме: любовний трикутник, який впливає на творення особистісно-обставинного конфлікту в п'єсі «Трохим чекає», замінюється на суспільно-особистісний, що формується під тиском суспільно-історичних протиріч доби. Головний герой тексту 1985 року прагне особистого щастя з учителькою Лідією Петренко, яка спочатку не відповідає взаємністю на його почуття. У новому образі Трохима з п'єси «Вогонь, любов і вічна благодать» автор моделює суспільно активного героя, який найперше переймається негараздами своїх односельчан, а вже потім думає про особисте життя.

Образ Трофима («Трохим чекає») належить до типу героїв-максималістів, змодельованих «новою хвилею». Поряд із канонічними рисами в образі проявлені прикмети героя перехідного часу, зокрема, він суперечливий, дивакуватий, розгублений, що порушує процес цілковитого наслідування зразків соцреалістичного героя. В його образі зображено тип втомленого персонажа, якому не приносить задоволення активна громадська позиція, тому він прагне іншого, особистісного щастя, або «кухонного затишку» (стилістика «новохвилівців»). Атрибутом чого стає образ шлюбного костюму, з яким так носить герой,

не маючи навіть нареченої. Втома Трохима у тексті виявляється у чеканні героя на взаємність дівчини, яку він любить, оскільки активно боротися за своє кохання герой не здатен. Означена деталь образу діючого персонажа руйнує імператив соцреалізму про героя-борця, активного та цілеспрямованого, вписуючи, таким чином, його в іншу стилістичну систему, що пов'язана з літературою перехідної доби та деідеологізацією.

Другий варіант тексту п'єси «Вогонь, любов і вічна благодать» є спробою реанімації соцреалістичного героя, який дбає про суспільні інтереси. Однак його «оживлення» фіктивне, бо він діє лише у містичному / нереальному просторі. В образі Трохима автор демонструє героїку буденної праці, що увиразнює конфлікт твору, який виявляється у його протистоянні пасивному голові колгоспу, що не дбає про народне добро, а лише вислужується перед керівництвом. Антагонізм героїв розкривається через концепт праці.

Розгортання містичного елементу в обох п'єсах Я. Верещака пов'язане з образом Лесі. У тексті 1985 року вже у списку дійових осіб визначається її роль – відьма. Хоча подібна вказівка фактично не пов'язана з містицизмом. Подібне визначення має скоріше негативний характер, оскільки жінка не вписується у загальні правила. Закохана у Трохима Леся, намагається його причарувати не традиційними зіллям та заклинаннями, а спокушаючи його багатим господарством і своїм винятковим піклуванням про чоловіка. Той факт, що Лесі так і не вдається заволодіти серцем головного героя, також спростовує її приналежність до відьомського ремесла. Отже, містична риторика у першій п'єсі «Трохим чекає» має лише номінативне вираження, однак вона заклала основу для подальшого розвитку зазначеної теми у тексті 1986 року.

У другій п'єсі «Вогонь, любов і вічна благодать» образ Лесі втрачає будь-який натяк на відьомство натомість з'являється новий діючий персонаж, який стає своєрідним «режисером» усього дійства, що відбувається завдяки володінню магічними вміннями – це образ бабусі Петри Луць. Саме з цим образом пов'язано формування містичного / оніричного простору. Петра і Трохим у другому творі мають тілесне виявлення, усі ж інші діючі персонажі, завдяки чарам бабусі, з'являються у вигляді сновид, що перетворює сюжетну дію у форму містичного сну. У хаті Трохима з'являються душі його односельчан, які покидають свої тіла завдяки чарам Петри. Викликанні сновиди спочатку агресивно реагують на дії жінки. Незвичність простору та стану героїв втілює риторика прозового та віршованого тексту. Конструювання сюжету п'єси «Вогонь, любов і вічна благодать» за законами містичного призводить до трансформації хронотопу, який з мімезисного у другому тексті перетворюється на умовний.

Література

1. Верещак Я. Трохим чекає. Комедія на одну дію, дві картини / Ярослав Верещак // Одноактні п'єси. Збірник / Уклад. О. В. Недбайло. – К. : Мистецтво, 1985. – С. 138-165.
2. Верещак Я. Вогонь, любов і вічна благодать. Небувала веремія на дві дії / Я. Верещак. – К. : Ротат. УТТ. – 1986. – 43 с.

**ВІЗУАЛЬНА ОБРАЗНІСТЬ ПРОЗИ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА
В АСПЕКТІ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ**

Доцільність розгляду доробку Гр. Тютюнника в інтермедіальному аспекті визначаються насамперед характерними рисами його індивідуального стилю. Реалістичний психологізм і соціально-історичний детермінізм дії, увага до конкретики повсякденного буття персонажів і відповідні до цих настанов предметно-пластичні аналоги й форми унаочнення образної думки дають вдячний матеріал для інтермедіального аналізу.

Описовий аналог взаємодії різних планів стає важливим засобом у розгортанні настроєвої теми, навіть попри те, що візуальна декорація виглядає нібито позбавленою психологічного чи експресивного змісту. В експозиції оповідання «Холодна м'ята» зорові образи завдяки багатству візуальних сигналів і вдалому моделюванню простору як мінливого поля зору, схопленого «фрухоною камерою» індивідуального погляду персонажа, сприймаються як складник «кінематографічного» розгортання картини весни і як символ душі героя. Завдяки нагромадженню зонішніх деталей і візуалізованих фрагментів пам'яті, значущому чергуванню планів реалістичний малюнок набуває символічних змістових нюансів, а повторюваний домінантний образ наближається за функціями до кінометафори. Водночас інтермедіальний розгляд дає змогу увиразнити показовий *синкретизм* кінематографічних засобів візуальної експресії – темпоритму, плану й монтажного ряду. Візуалізація внутрішньої дії із чергуванням крупних планів унаочнює й посилює її настроєве тло, розширює рамки епічного часу й витворює поетичну «пластичну мелодію» фіналу.

Оповідання «Печена картопля» відкриває малярська композиція з виразним структуруванням ближнього й далекого планів, нюансованим і гармонійно комбінованим забарвленням верхнього тла. Малюнок створює передумови для сприйняття твору як пасторальної ідилії. Комбінація барв, зумовлених освітленням, яка відбувається з поступовим укрупненням плану, створює позитивне настроєве тло дії. Водночас кольорова гама сонячного світла і природних об'єктів не лише витворює гармонійне поєднання барв, а й узгоджується з подальшими психологічними нюансами сюжету, відповідає драматизму ситуації героїні. Натомість у кульмінації дії колористичне тло дістає характерне доповнення – своєрідну кінометафору в образі телят, які тут символізують почуття дівчини. У фіналі твору колористичний сигнал дістає нове образне вирішення, увиразнюючи глибину кадру й непрямо, алюзійно апелюючи до фольклорної презентації шлюбу як переправи через воду. Колористика у творі виконує функції пластичної мелодії, органічно супроводжуючи дію.

Оповідання «Оддавали Катрю» розпочинається прикметним «кадром», у якому пластична й лаконічна візуалізація пори року надається до глибшого декодування. Елементи сільського краєвиду – бузок і тополі – завдяки їх просторовому вирішенню сприймаються як кінематографічні елементи в поступово розширюваному полі зору – символи внутрішнього світу героїні, подібні до засобів пластичного аналізу в кіномистецтві.

У прозі Гр. Тютюнника можна віднайти й вербальні відповідники кінематографічного ритму – чергування кадрів і внутрікадрової динаміки образів. Ритмічне чергування різних планів і образів, які складаються в монтажну композицію, в епізоді марень героя повісті «Облога». Зміна «кадрів» – словесних картин в описі відбувається досить повільно: зображені предмети, істоти й місце дії помітно деталізовані. Такий ритм марення і спогаду відповідає драматизму ситуації. Натомість досить докладний опис із крупними «планами» предметних деталей і помітна динаміка об'єктів усередині «кадру» увиразнюють кульмінацію в розгортанні теми.

Елементи різних планів у наративному викладі здатні поєднуватися в цілісному темпоритмі візуального динамічного малюнку, і ця комбінація витворює настроєве звучання відповідного фрагмента. В оповіданні «На перекаті» дві порівняно статичні рамкові картини – крупний план портрета і пейзаж – набувають експресії й уможливають культурно-міфологічні конотації (сізіфова праця, вигнання з раю) завдяки середній частині візуалізованого викладу – опису фізичної праці, який забезпечує наростання експозиційного темпоритму, витворюючи синестезійну «мелодію» експозиції.

В оповіданні «Оддавали Катрю» словесно-візуальні образи нагадують використання фризного ритму – малярського засобу, який полягає в нагромадженні однорідних фігур чи ліній. Сприйняття експозиційного викладу як цілісного ритмічного фрагмента закладене описом настінної картини, у якому не важко добачити елементи симетрії, портретами трьох сестер і позами батьків, які витворюють «пластичну мелодію» однотипного повтору, символізуючи в підтексті традиційну й усталену багатьма роками впорядкованість селянського життя.

У повісті «День мій суботній» статика інтер'єрного кадру протистоїть прискореному, «кінематографічному» ритму плерного освітлення і внутрікадровій динаміці в полі зору персонажа-розповідача. Інтегративна для просторового вирішення епізоду позірно випадкова деталь (тінь від хрестів) органічно взаємодіє з освітленням плеру й інтер'єру і сприяє поглибленню образної думки, дістаючи далі дисукривну експлікацію.

Отже, попри ощадливість використання літературних аналогів візуальних (малярських і кінематографічних) засобів, останні засвідчують істотну функціональну вагу в поезиї Гр. Тютюнника.

ВЕРБИЦЬКА Лідія

РАННЯ ЛІРИКА ІВАНА ФРАНКА ЯК НАТУРФІЛОСОФІЯ РОМАНТИЧНОГО ІДЕАЛІЗМУ

Поезія Франка – історія еволюції взаємин людини та природи від романтичного ідеалізму до реалізму. Розвиток Франкового світогляду невід'ємний від сприйняття та інтерпретації природо-людського спільноству. Аби прослідкувати все різноманіття проблем, до яких відсилає осмислення взаємин людини і природи, та проінтерпретувати світоглядну еволюцію І. Франка в контексті цих взаємин, варто звернутися до його перших поетичних спроб, бо лише тоді стане повним уявлення про творчу еволюцію митця.

Мета дослідження – проаналізувати ранню лірику Івана Франка від перших віршів (1871) до виходу у світ дебютної збірки «Баляди і розкази» (1876) крізь призму натурфілософської проблематики, з'ясувати генезу художнього зображення природо-людського спільноству в цих поезіях та виявити основи тих чи інших художньо-філософських напрямів у змалюванні картин чи явищ природи.

«Опись зими» і «Опись Святого Вечера» (1871) є «точкою відліку» Франкового поетичного осмислення взаємозв'язків людини і природи. «Опись зими» – зимова пора як період занепаду в природі проектується на настроєву палітру людських «зміслів», з'являються філософські роздуми про плінність людського життя на тлі зміни пір року, народнопісенні (вигуки) та природознавчі (перелік птахів) мотиви. Смеркальний зимовий пейзаж у вірші «Опись Святого Вечера» овіяний ореолом божественності. Небесні світила, як і в міфології, засвідчують Божественну присутність. З'являються міфологічні мотиви, пов'язані з культом язичницького Дажбога («Опись Святого Вечера», «Згадка старини», незакінчена поема «Ольга»). У вірші «Колись і нині» давнє міфологічне світосприйняття поєднується з

глибокими філософськими узагальненнями (ліричний герой хоче бути безтурботною частинкою природи, але розуміє свою суспільну відповідальність).

У дебютній збірці І. Франка «Баляди і розкази» (1876) тіснішим стає взаємозв'язок образного світовідчуття ліричного героя з природними топосами, стихіями та явищами. Проступає віра в оновлення в природі весняною живою водою, як і паралельне оновлення в суспільстві «живою водою» народного творчого духу, любові і пісні («Народнії пісні», «Наш образ», «Моя пісня»), що є проявом божественності в людському житті («Божеське в людським дусі»). Вже рання поезія І. Франка вимальовує астральний взаємозв'язок на вищому духовному рівні між людською землею і божественним небом, між матерією (плоттю) та духом, виводячи святість землі-мами і самої людини від поєднання зі святим небом. Християнсько-релігійна традиція співіснує з язичницьким поклонінням наших предків природним стихіям. Акцент на символіці небесного вогню – сонця («Хрест Чигиринський», «Ранок», «Схід сонця») – вже набуває домінантного значення і екстраполюється на людське суспільство. Міфологізований романтичний образ русалки з'являється як у переспівах, так і в оригінальних творах Франка («Лицар (за Гейне)», «Русалка (із Пушкіна)», «Керманич»). Подолати смерть у життєвому морі («Рибак серед моря») допоможуть розум і праця як рушії суспільного прогресу («Товаришам із тюрми»). У природі Франко шукає рецепт для подолання суспільної дисгармонії («Задунайська дума»). Романтизм ранньої Франкової лірики виявляється у звертанні до космогонічної проблематики, де автор поетизує основи світотворення у фольклоризованій «Коляді».

У дослідженні висвітлено нову інтерпретацію ранньої лірики Франка: з погляду особливостей зображення взаємин у природо-людському спільностві як еволюції художньо-філософського світогляду автора і як точки відліку натурфілософської тематики в його поезії.

Вже ранні поетичні спроби Франка акцентують увагу на проблемі «людина і природа» з ключовою ідеєю оновлення обох світів, але головно суспільного. Романтичного пафосу натурфілософській проблематиці надає співіснування християнських і язичницьких мотивів, фольклоризм, міфологізм. Оновлення у світі природи – сонце-вогонь, жива вода; у людському світі – любов і пісня, розум і праця (здатки позитивної філософії).

ДЕНИСЮК Сергій

ІВАН ФРАНКО В ОСМИСЛЕННІ КРИТИКІВ ЖУРНАЛУ «УКРАЇНСЬКА ХАТА» (1909-1914)

Журнал «Українська хата», що виходив у 1909-1914 рр. у м. Києві, був виданням модерністського спрямування, навколо якого згуртувалася ціла когорта талановитих письменників, критиків та митців. Особливо потужною була літературна критика часопису, представлена публікаціями М. Сріблянського, М. Євшана, А. Товкачевського та іншими авторами.

Час виходу журналу припав на завершальний період життя І. Франка, коли він внаслідок тяжкої хвороби був змушений відійти від активної творчої діяльності. Залишилось кілька критичних відгуків І. Франка на виступи провідного критика журналу М. Євшана. У них Каменяр висловлював свою незгоду з деякими положеннями його статті про поему «Мойсей» та гостро сприйняв необережні слова молодого критика щодо зниження інтенсивності Франкової праці. Незважаючи на таку реакцію І. Франка матеріали часопису переконують у незмінно шанобливому ставленні «хатян» до видатного письменника. Вони

містять багато цікавих та важливих ідей, які допомагають глибше збагнути багатогранну постать великого Каменяра.

У своїй статті «Поетична творчість Івана Франка» (1910) М. Євшан, поцінуючи поетичний доробок Каменяра як дзеркало, в якому свідомо чи несвідомо виявились суспільні інтереси та атмосфера епохи, водночас бачить у ній домінуючий стрижень його поезій – трагізм, викликаний роздвоєністю, внутрішньою боротьбою, що постала внаслідок свідомого бажання підпорядкувати свій талант ідеї громадянського служіння літератури. М. Євшан доводить, що боротьба двох начал, нереалізована творча індивідуальність призвели врешті до «страшного трагічного роздвоєння», яке найкраще ілюструють поезії останнього періоду життя. Пізніше в статті «Іван Франко (нарис його літературної діяльності)» (1913) критик дещо зменшує напругу між двома полюсами натури І. Франка, зауваживши, що у боротьбі між «суспільним робітником» і «поетом» остаточно викристалізувалась його індивідуальність.

Тезу М. Євшана розвинув у своїй розвідці «Національність і мистецтво» (1910) М. Сріблянський, який запропонував власну класифікацію сучасних письменників. Проміжне місце між «художниками життя» і «писателями-патріотами» займає численна група робітників на культурно-громадській ниві, які маючи неабиякий талант, свідомо жертвують ним заради суспільних інтересів. До них критик відносив Б. Грінченка та І. Франка – митців, що «прибили в собі художників, а видвигнули – каменярів». Було б невірним вважати «хатян» прихильниками «чистого мистецтва». Вони активно пропагували ідею громадянського служіння літератури, але скориговану відповідно до нових обставин суспільно-політичного та культурного розвитку початку ХХ ст. «Хатяни» були переконані, що лише та творчість, яка постала у результаті повного, всебічного вияву індивідуального таланту, здатна виконати своє суспільне призначення.

Одним із джерел трагічного світовідчуття І. Франка була його самотність, самотність людини, яка все своє життя і діяльність присвятила інтересам громади. Не в останню чергу вона була викликана неприхильним, а часто і ворожим ставленням до І. Франка консервативної галицької інтелігенції. Ці неприємні факти життя письменника розглянув з властивою йому безкомпромісністю М. Євшан у роботі «Іван Франко і Галицька Україна» (1913).

Відомо, що І. Франко ставив високі вимоги до літературної критики, твердив, що «критика повинна бути науковою» і водночас закликав переходити на вищі, естетичні принципи оцінки художніх творів. Літературно-критичний доробок «хатян» засвідчує, що їх діяльність розвивалась саме у руслі ідей І. Франка.

Іван Франко був постійним союзником критиків журналу у теоретичному розвінчанні і реальній боротьбі з декадентськими тенденціями у літературі, хоч у загалом, як і Франко, вважали декаданс нетиповим явищем на національному ґрунті.

М. Євшан високо оцінював довголітню роль І. Франка як вимогливого і принципового арбітра на полі західноукраїнського літературного процесу, з втратою якого доля літератури в Галичині, на переконання критика «була рішена». Авторитетними для «хатян» залишалися спостереження І. Франка над сучасною літературою, особливо щодо творчості нової генерації письменників, до окремих положень з яких критики журналу неодноразово звертались у своїх публікаціях.

За усієї відмінності у художньо-естетичному мисленні представників двох літературних генерацій, можна знайти багато прикладів спільності чи суголосності поглядів І. Франка і «хатян» на різні проблеми літератури, існування точок дотику між ними. Головне ж, що їх об'єднувало – ідея створення нової української літератури, яка синтезувавши кращі національні традиції з новітніми естетичними тенденціями без втрати свого національного обличчя, міцно утверджувалася б у світовому контексті.

КАРНАВАЛІЗАЦІЯ ДІЙСНОСТІ У РОМАНАХ Ю. АНДРУХОВИЧА «МОСКОВІАДА» ТА «ПЕРЕВЕРЗІЯ»

Сучасний стан постмодерністської літератури, на наш погляд, можна окреслити як ренесанс розвою, адже руйнування стереотипів, переосмислення канонів, перепрочитання наявної та відкриття новітньої літератури лише розширює горизонт досліджень. Метою пропонованої розвідки є визначення особливостей карнавалізації дійсності у творчості Ю. Андруховича, пошук ознак власне постмодерністської літератури, осмислення сутності запропонованого дискурсу. У середині 80-х рр. XX ст. на арену культурного життя в Україні з шумом увірвалася «кумедно-бунтівливо-шукально-випендрасне» (за фігуральним означенням В. Шевчука) об'єднання «Бу-Ба-Бу» на чолі з Магістром Гри – Патріархом Ю. Андруховичем. У «маніфестах», написаних В. Небораком, Ю. Ірванцем та Ю. Андруховичем, зокрема в іронічному стилі були висловлені сподівання, що їх демократичне балаганне шоукарство буде потрібне й зрозуміле кожному, і «якщо сплячі прокидатимуться й надалі від нашого читання, то це вже буде як воскресіння Лазаря» [1, с. 3].

«Бу-Ба-Бістами» було проголошено принципи ліберальності, відкритості, карнавальності, а світоглядні зміни налаштували Ю. Андруховича на повне сприйняття постмодерної поетики, про що свідчить карнавальна трилогія – «Рекреації», «Московіада» і «Перверзія».

У романі «Московіада» митець витворює особливу постмодерну атмосферу через прийом хаосу й карнавалізації дійсності, що точно передає дух кінця XX ст., відтіняючи болісне постколоніальне самоусвідомлення власної національної, ментальної, соціальної деструкції. Як зауважує А. Ф'ют, «у кривому дзеркалі пародії прозирають такі симптоми культури загнивання, як руйнування всіляких вартісних ієрархій, заміна традиційних символів налічками масової культури, наукові амбіції, підмінені предметом змінної моди, нігілістичні наслідки глобалізації» [4, с. 210]. Як наслідок, пародіювання і карнавалізація дійсності уявляються своєрідною формою мислення і світосприймання Інших, що, скажімо, в Отто виформовує загострене відчуття образи, відчуження, незадоволення, що є рушійними силами для українця до змін, оновлення, переосмислення свого місця у європейській сім'ї народів. Т. Гундорова вважає, що «загалом «Московіада» – це розповідь про те, як український поет-інтелектуал намагається протиставити себе єдиному тотально-гротесковому тілу, названому «совєтським народом» [2, с. 141].

Принцип гри створює окремий онтологічний статус: він маніпулює архітектонікою твору, з іронічною парадоксальністю визнає альтернативні точки зору на події, персонажі, вдягають маски і затівають карнавал. Опис пригод української «богеми» на Святі Воскресаючого Духу шокував вітчизняного читача, звиклого до «правильних» творів соцреалістичного спрямування, розкутою еротикою і темною містикою.

Роман «Перверзія» має всі ознаки карнавального роману з готичними і авантюрними пригодами. Трагічне кохання Стаса до перекладачки Ади Цитрини, його входження в роль Орфея, виступ на конференції, в якому ототожнено українську й італійську ментальність, бо «Україна – це герой химерніший за Китай та Індію» [1, с. 132], його незліченні пригоди і, врешті-решт, смерть у водах каналів Венеції описано, за визначенням Ніли Зборовської, в стилі «карнавального романтизму» [3, с. 92].

На відміну від «Московіади», роман Ю. Андруховича «Перверзія» присвячений адаптації Іншого-українця в карнавальному постмодерному світі, в якому він осмислює себе

вже не радянською, але ще й не європейською людиною. Цей Інший уже не дозволяє себе ігнорувати, як у попередніх творах українського письменника, однак досі перебуває у зоні мовчання й невизначення з огляду на тривку пам'ять про переслідування, маніпулювання, належність до радянсько-кагебістської системи, що найяскравіше засвідчено діалогом Станіслава з отцем Антоніо: *«Якщо святі великомученики не боялися бути колесованими й роздертими, якщо пророк Даниїл, покладаючись на Бога, не боявся перебувати в одній ямі з голодними левами, то чого мені боятися?» – Іх. Вони всюди»* [1, с. 199].

Отже, Ю. Андрухович у своїй романістиці є послідовним і цілісним автором, а магістральна тема ініціації-випробувань героя романів повністю збігається з темою магічного театру як карнавалу дійсності. Магічний театр – гра, хитромудрий спектакль, який поступово з недбалої гри героя роману перетворюється в найсерйозніше життєве випробування. Сцени «магічного» спектаклю – етапи випробування, за якими лежить шлях, повний спокус, помилок, прозрінь, мінливість дії, в якій щире, сором'язливе почуття замінює еротична атмосфера тасмничого та карнавалу. Отже, ідея «магічного театру», як карнавалізації дійсності проходить магістральною темою через творчість Ю. Андруховича, виявляючись у тому або іншому вигляді і варіюючись залежно від авторських цілей і художніх установок. Невипадково дослідники творчості Ю. Андруховича визначають у його романістиці наявність елементів теми магічного театру, структура якого, як художнього прийому, закріпилася на одному з провідних місць у сучасному романі.

Література

1. Андрухович Ю. Перверзія / Ю. Андрухович. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. – 304 с.
2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї / Т. Гундорова. – К. : Грані-Т, 2013. – 548 с.
3. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Ільницька. – Львів, 1999. – С. 90-99.
4. Ф'ют А. Зустріч з Іншим / А. Ф'ют ; пер. з пол. Я. Поліщук. – Харків, 2009. – 270 с.

КОЗЛОВ Роман

МОНОЛОГІЧНІ СТРУКТУРИ «JUGURTA» ІВАНА ФРАНКА

З першої п'єси Івана Франка маємо лише два акти з трьох – перший, схоже, втрапився, коли письменник не контролював уже бібліотеки. Між тим віршовану драму «Jugurta» він любив: зберіг свій гімназійний зошит і згадував її зміст навіть через десятки років. Після авторської згадки в передмові до другого видання повісті «Петрії й Довбушуки» твір випав з франкознавчого дискурсу. М. Возняк, характеризуючи іншу п'єсу «Три князі на один престол», згадав і про «Jugurtu», проте обмежився переказом сказаного самим Франком [1]. Стараннями Т. Пачовського детальний опис рукопису, його змісту та, головне, текст п'єси стають доступними науковцям [2], а відтак у Зібранні творів у 50 томах виходить ще й переклад твору українською мовою, здійснений Н. Романовою.

Ця п'єса – старанно оформлений учнем шостого класу гімназії текст навчального завдання, що полягало, очевидно, у художньому переказі польською мовою класичного тексту – оповідання «Bellum Jugurthinum» («Югуртова війна») давньоримського історика Гая Саллюстія Кріспа (86–35 до н.е.). Молодий автор послідовно відобразив зміст з 11 до 16 та 20 і 21 абзаців оповідання, доречно пропустивши лише засідання римської курії (у більшій частині 15 абзацу) і розлогий опис африканських племен [3]. Відобразив дуже докладно,

притому деякі деталі перетворив на екскурси, деякі розгорнув у цілі епізоди, а деякі так і полишив деталями тексту.

От у першому же зі збереженого тексту монолозі Югурта звертається до уявного співрозмовника: «Що, Гіємпсале, чи ти сподівався в хвилину, коли так зухвало кинув: «Із волею твоєю згідно слід усунути тебе від управління», – що скоро несподівано впадеш ти й сам в ту саму яму, що мені копаєш?» У п'єсі це екскурс, спогад про нараду трьох молодих царів. Молодий драматург вирішував задачу перекладу тексту (з мови історичного епосу на художню мову драми) не лінійно, намагаючись також зберегти драматизм дії відомими засобами. Монолог Югурти, яким розпочинається друга дія, немов занурює читача у світ історичних хронік Шекспіра. Розкриття підступних планів («Отже, нарешті скоро буду я біля мети»), авторська оцінка персонажа як негативного (він бо звертається до темних сил!), звернення до уявного співрозмовника-ворога, екскурс у попередні події – ці прийоми театру елізаветинської епохи неймовірно сконденсовані в перших двадцяти рядках промови.

Десь у середині першого монологу Югурти виникає цікавий образ. Себе він порівнює із мисливцем, що розставив сіті на тигра, який захоплено жене оленя. Закономірно кінцівка монологу відображає найближчі плани Югурти. Уже тут уперше молодий цар веде мову про «народ».

Відповідно до художніх законів повтору й паралелізму другу сцену дії автор розпочинає монологом Гіємпсала. Спершу його зміст майже повторює частину монологу Югурти: чекання перемоги, образ мисливця, що розставив сіті, але тепер уже на вовка, згадка про Адгербала. Та далі семантика двох монологів розходиться. У Югурти домінує рація, що робить його майже демонічним підступником, натомість сповнений тривожних передчуттів образ Гіємпсала набуває трагічності. Констатація персонажем перебігу власних психофізіологічних станів – типовий прийом класичної драматургії, однак автор посилює його, а разом із тим і співчуття до цієї особи, у дещо незвичний спосіб. Посеред розгулу емоцій цар здатен вольовим зусиллям, оприявненим і метафоризованим у прихованому за пазухою кинджалі, здолати страх та повернутися до тверезої оцінки ситуації.

Цей фрагмент монологу – одне з художніх досягнень молодого поета: «О жалюгідна владо, ця злиденна й нікчемная земна могутність! Володар, хоч і найсильніший, та завжди на кожному він кроці стерегтися повинен віроломства, підступів і зради!..» Цю думку Франкові було де взяти – хоч би й у Шекспіра чи самого Саллюстія.

Монолог Адгербала – найбільший у творі – за змістом повторює 14 абзац оповідання, теж найобсяговіший у тексті. Здається, якби учень обмежився лише художнім опрацюванням цього уривку, він уже продемонстрував би віртуозне володіння польською мовою. Ніби підкреслюючи відмінність віршового і прозового мовлення, Франко насичує монолог епітетами, метафорами, риторичними зворотами, від чого той майже (окрім хіба що обсягу) не випадає із тексту п'єси, як це відбувається в оповіданні римського історика. У промові Адгербала драматург продовжує розпочаті поетологічні й характерологічні тенденції: претендент на престол продовжує звертатися до міфологічних реалій («з полів елезіанських»), розгортається й зоометафорика – Югурту ритор порівнює то з вовком, що полює на овець, то з тигром.

Загалом трансляційне (з мови історії на художню мову сцени) створення образу Адгербала – доволі складне завдання для молодого драматурга. У Саллюстія його монолог є майже відправною точкою розуміння персонажа, а у Франка – підсумковою.

Між тим ця рання, ще шкільна п'єса Франка демонструє добре авторське володіння художнім потенціалом монологічних структур драми. Цікавим було б спостереження над зверненням драматурга до монологів у наступних творах.

Література

1. Возняк М. Франкові «Три князі на один престіл» / М. Возняк // Діло. – 1929. – № 182 (11 473), 16 серпня. – С. 2.
2. Пачовський Т. І. Невідома драма І. Франка польською мовою / Т. І. Пачовський // Українське літературознавство : Республіканський міжвідомчий наук. зб. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1971. – Вип. 14 : Іван Франко. Статті і матеріали. – С. 22-29, 64-84.
3. Саллюстий. Югуртинская война / Гай Саллюстий Крисп // Сочинения. – Москва : Наука, 1981. – С. 40–115.
4. Франко І. «Jugurta» / Іван Франко // Зібрання творів у 50 томах. – Т. 23. – Київ : Наукова думка, 1979. – С. 179-253.

КОРІВЧАК Людмила

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАПОВНЕННЯ СИМВОЛУ ЗОРЯ У ЛІРИЦІ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

Творчість Миколи Федоровича Чернявського (3.01.1868-19.01.1938), свого часу широко відомого поета, прозаїка, публіциста, культурного і громадського діяча кінця ХІХ – перших десятиріч ХХ ст., поступово отримує належне поцінування у сучасному науковому просторі. Розвідки Я. Голобородька, Л. Голомб, Г. Земляної, О. Камінчук, І. Немченка, Н. Чухонцевої, Н. Шумило вказують на новаторський характер творчості письменника. Питання функціонування символічного образу зірок не стало об'єктом дослідження літературознавців, що й обумовлює актуальність нашої теми.

М. Чернявський у своїх віршах розкрив кризові проблеми індивідуального існування періоду рубежу віків, роздуми над одвічними питаннями земного життя, що постають як своєрідний пошук шляхів подолання духовної кризи.

Свій біль, сум від життєвих розчарувань ліричний герой поета ввіряє природним стихіям. Природа у М. Чернявського виступає не лише тлом для зображення почуттів індивіда початку ХХ ст., а й набуває символічного наповнення і служить для посилення аналітичного начала. Як стверджує Л. Голомб, «у відповідності з авторовою поетикою контрасту в ліриці М. Чернявського здійснюється постійний рух знизу вгору, від землі до неба, в якому беруть участь усі живі сили природи, що постають символами поривань людської душі, її невпинних пошуків ідеалу» [1, с. 68].

Домінантним у ліриці М. Чернявського є образ нічного неба. Зоряне небо найбільше захоплює ліричного героя. Спостереження за зорями приносить йому спокій і внутрішній затишок. Відчуття зв'язку ліричного героя із зоряним небом носить ментальний характер. Як стверджував І. Нечуй-Левицький, «основа давньої української міфології така сама, як у всіх арійських народів: то були небесні з'явища, котрі більш од усього вразили фантазію і мисль народу» [3, с. 4].

У поезії «Після бурі», назва якої містить внутрішній паралелізм: припинення реальної бурі на морі і вщухання бурі почуттів ліричного героя, образ зір навіює спокій:

Глянув я вгору на зорі – і очі далекого неба
В душу мені подивились... І зір тихомрійне вітання
Ясно почув я у серці, мов струн спочутливих
тремтіння ... [5, с.151].

Зорі – очі неба – це образ-архетип. «За даними митрополита Іларіона, зорі символізували Божі очі, думки, вони «святі й праведні». Язичники вважали зорі вікнами

Неба, через які боги дивляться на світ» [4, с. 57]. В українській літературі цей образ широко використовували поети-модерністи: Леся Українка у циклі «Зоряне небо», М. Вороний – цикл «Ad astra» та ін.

М. Чернявський у вірші передає образ зір через візуальні характеристики: «срібні зорі», «іскорки неба», «зорі блискучі». Паралельно застосовуються й слухові асоціації: «зорі грають», «зорі шепчуть». Образ палаючої зірки – це «...символ містичного центру – енергії Всесвіту, який розширюється» [4, с. 57]. Споглядання зірок допомагає ліричному героєві перемогти в собі відчуття рабства, піднятися духовно.

Зоряні простори у віршах М. Чернявського постають утіленням ідеального життя. Як стверджує С. Кримський, «Пошук неба має принциповий, навіть надрелігійний смисл. Адже людина не може жити тільки відносним, плинним, усім тим, що має минати, заперечуватись, гинути.... Життя людини потребує того, що вважається (хай у певних історичних межах) абсолютним, здатним виходити за обрії швидкоплинного буття» [2, с. 75]. Почуття захоплення, зачарування переповнюють ліричного героя в поезії в прозі «Зорі». Як частина Всесвіту, ліричний герой духовно зростає, споглядаючи зорі.

У поезіях «Під зорями», «Непримітний і убогий», «Пісня ночі» образ зір – це ідеальний світ, який постає контрастом до земного буття. Миттєве перенесення ліричного героя у країну-рай відбувається у формі мрій, сну. Ідилія, яка триває декілька хвилин, заспокоює ліричного героя, вселяє надію на краще, духовно наснажує.

Образи зір, неба допомагають поетові розкрити внутрішній потяг ліричного героя до духовного зростання, наповнюють його душу витривалістю, енергією.

Література

1. Голомб Л. Творча індивідуальність Миколи Чернявського як поета-лірика / Лідія Голомб // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія. – Ужгород, 2004. – Вип. 9. – С. 66-73.
2. Кримський С. Архетипи української культури / С. Кримський // Вісник НАН України. – 1998. – № 7-8. – С. 74-87.
3. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – 2-ге вид. / Іван Нечуй-Левицький. – К. : Обереги, 2003. – 144 с.
4. Словник символів / За заг. редакцією О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 155 с.
5. Чернявський М. Твори : У 2 т. / М. Чернявський – К. : Дніпро, 1966. – Т. 1. Оригінальні поезії. Переклади. – 514 с.

ЛУЩІЙ Світлана

ВЕЛИКА ПРОЗА ІГОРЯ КОСТЕЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ДІАСПОРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

1. У літературознавчій статті «Клясицизм і модернізм в українській поезії», присвяченій діаспорним поетам-модерністам, критик Е. Райс згадав і доробок невтомного експериментатора І. Костецького, при цьому відзначивши: «В його постаті український модернізм дозрів цілком і вийшов на світову арену».

2. Письменник І. Костецький (1913-1983) недавно був повернутий в історію української літератури (і як прозаїк, і як драматург), про що свідчать статті М. Р. Стеха та його публікації невідомих текстів Костецького, Г. Грабовича, С. Матвієнко, О. Солов'я, монографія І. Юрової та ін. М. Р. Стех та О. Соловей вивчали незавершені романи

письменника «Троє глядять у дзеркало» та «Мертвих більше нема». Однак цілісне дослідження саме великої прози І. Костецького на сьогодні ще не з'явилося.

3. Перший російськомовний роман «На грани», підписаний справжнім прізвищем – Ігор Мерзляков, був завершений прозаїком у 1930-х, але не опублікований з ідеологічних причин.

4. Плідний період творчості І. Костецького припав уже на період МУРу. У цей час в Альманасі МУРу побачило світ його філософське оповідання «Ціна людської назви», а також белетристична мініатюра, присвячена Ольжичеві, «Перед днем грядущим». Вишукане оповідання-стилізація «Історія ченця Гайнріха» друкувалося на сторінках альманаху «Світання» у 1946 році. Пізніше І. Костецький додав його до незакінченого роману «Троє глядять у дзеркало». У цьому ж році «Хорс» надрукував оповідання І. Костецького «Божественна лжа», за новелу «Тобі належить цілий світ» І. Костецький одержав нагороду на конкурсі газети «Час». Жанрова природа цього твору надзвичайно цікава. Г. Грабович у статті «Недооцінений Костецький» новелу «Тобі належить цілий світ» назвав «телеграфною міні-версією психологічного роману».

5. Новаторство Костецького-прозаїка простежується на усіх рівнях художніх творів: і жанрово-стильовому, і мовно-стилістичному. Незавершені романи переконливо доводять, що національно заангажовані твори можна писати в модерністському ключі. Йдеться про нову, за словами дослідника Єжи Немойовського, «героїчну концепцію дійсності». Невипадково автор звернувся до теми національно-визвольних змагань українців протягом 1941–1945 рр.: він був добре знайомий із діяльністю ОУН та її похідними групами, посланими в Центральну, Південну та Східну Україну з метою відновлення державної незалежності, 1942 року їздив на вишкіл до Галичини.

6. Уривки із незавершеного роману «Троє глядять у дзеркало» вперше були опубліковані в журналі «Арка» (1947. – Ч. 2–3) і вже аж у 2011 р. М. Р. Стехом у «Кур'єрі Кривбасу» (№ 262–263). У згадуваному творі йдеться про надзвичайний науковий винахід – «машину, що радикальним способом може змінити обличчя світу» і, безперечно, могла б прислужитися національній справі. М. Р. Стех у статті «Фрагмент картини в дзеркалі незавершеного роману» цілком слушно вказує на певну схожість цього твору із «Соняшною машиною» В. Винниченка.

У межах одного твору автор вдало поєднав філософську (йдеться про спроби людини вийти за межі законів класичної фізики і впливати на матеріальний світ силою думки) та національну проблематику. Однак, і в цьому новаторство І. Костецького, ідеологічний чинник у романі не переважає над глибоким психологізмом та філософізмом. При цьому І. Костецький уник перебільшеної героїзації борців за національне визволення (ця тенденція була домінуючою в діаспорній прозі), за допомогою фантастичних та детективних елементів посутньо поживав досить ускладнену оповідь. Однак переплетення сюжетних ліній ускладнює прочитання тексту. Переказуючи у кінцевому розділі «Лібрето» зміст твору, автор хотів пересвідчитись, що численні хитрослетіння сюжету не зашкодили читачеві уловити основну лінію.

7. У романі «Мертвих більше нема...», підписаному ім'ям Гліб Подольський, про події Другої світової війни та національно-визвольні змагання українців розповідає мертвий вояк-галичанин Андрій, який загинув 29 листопада 1943 р. на околицях Бердичева, коли намагався втекти з-під арешту. Твір присвячено С. Бандері. Епіграфом автор узяв уривок із праці К. Ясперса: «Велика турбота сучасності: світом опановує страхітливе забуття. Нечувані страждання витерплено. Живий радіє життям... Душа не сприйняла потворного. Мертвих більше нема. Хоровод життя прагне зімкнутися знов і кружляє далі». У романі

І. Костецький часто цитує відомих філософів та письменників. За маскою іронії майстерно приховує серйозні речі.

8. Прозаїк прагнув написати особливий твір. Як стверджує М. Стех, ним мав стати роман «Людина без чару», над яким І. Костецький працював понад сорок років. Однак він так і залишився незавершеним.

9. Національні проблеми романіст розглядав крізь призму екзистенційних. Його наполегливі спроби модернізувати українську літературу продовжили молоді письменники: Е. Андієвська, В. Вовк, Ю. Тарнавський та ін.

10. Велика проза І. Костецького свідчить про те, що жанровий канон діаспорної романістики розширювався за рахунок нових експериментів та завдяки впливам вітчизняної та європейської традицій. На світоглядному рівні прозаїк тяжів до філософії екзистенціалізму, а у сфері поетики та естетики – до експресіонізму, сюрреалізму, театру абсурду. Своєрідний «кінематографічний» стиль письма в романі «Троє глядять у дзеркало» споріднює його з «фільмовими» романами 1920-х, зокрема з «Майстром корабля» Ю. Яновського та «Інтелігентом» Леоніда Скрипника.

Велика проза І. Костецького стала потужним імпульсом для розвитку українського модернізму другої половини ХХ століття.

МАЗЕПА Марія

ПОЕТИЧНА ФРАНКІАНА ВОЛОДИМИРА ЛУЧУКА

Поетична франкіана Володимира Лучука складається із двох частин: оригінальних віршових присвят І. Франкові та перекладів серболужицьких поезій до Івана Франка. Про оригінальну поетичну франкіану ще немає жодної розвідки. Про серболужицьку поетичну франкіану в перекладах В. Лучука писали Оксана Лазор, Тарас Лучук, Володимир Моторний, але лише в контексті сорабістичних студій. Тому, стаття буде першою спробою охопити оригінальну і перекладу франкіану В. Лучука в контексті його творчості та порівняти ракурси розуміння постаті Івана Франка в оригінальних та перекладних творах В. Лучука.

До оригінальної поетичної франкіани В. Лучука належать чотири твори: «Пролог», «Каменярь», «Франко на вулиці» та «До Івана Франка». До серболужицької поетичної франкіани, яку переклав Володимир Лучук – два твори: вірш Юрія Коха «Якби Іван Франко у Лужиці з'явивсь...» та Бенедикта Дирліха «Біля смертного ложа Івана Франка».

Оригінальна поетична франкіана В. Лучука з'явилася уже в першій збірці «Довір'я» (1959). Це поезії «Пролог» та «Каменярь», які у збірку потрапили як один вірш під назвою «Каменярь» із численними відмінностями від авторського задуму. У авторському варіанті: чітке розмежування на дві поезії із авторськими заголовками: «Пролог» та «Каменярь»; до поезії «Пролог» є епіграф – слова Івана Франка із поезії «Декадент»; ще одна строфа (не увійшла до поезії в збірці). Авторський варіант поезії «Каменярь» увійшов у збірку без редакторських втручань. Проте, пропонуємо, все таки, розглядати ці поезії автономно. Так, їх цілком логічно можна об'єднати і розглядати як цикл, але втрачаються авторські ідеї. Окрім того, обидві поезії цілком завершені і самодостатні. У поезії «Каменярь» немає патетики, а лише філософські, «думаючі», «розуміючі» підтексти. Та цього не можна сказати про іншу поезію «До Івана Франка». Можливо, через час написання (поезія увійшла в збірку «Колобіг» 1986), через цензурний вплив маємо такий стиль поезії. До того ж, вірогідно, що поезія написана з нагоди 130-річчя від дня народження Івана Франка, разом із

вищенаведеними причинами, мусіла вкладатися у певні рамки. Тому, твір цілком у стилі соцреалістичної присвятної поезії.

У поезії «Франко на вулиці» В. Лучук пропонує фрагментарний, але «живий» образ Івана Франка. Цікаве бачення І. Франка в антуражі іншого тіла – тіла міста Львова. Місто як текст фокусує в собі інший текст – постать І. Франка, і ці два тексти воєдино творять образи. Як приклад: «*кучеряві хмари диму*» як знак індустріалізації міста і в значенні поетичних дум поета; «*чорні тіні*» як символ багатолюдної безлику в урбаністичному просторі і як нагромадження ідей у процесі психології творчості.

Поезія Юрія Коха «Якби Іван Франко у Лужиці з'явивсь» у перекладі Володимира Лучука вийшла 1966 року у журналі «Жовтень». У газеті «Літературна Україна» у 1991 році Володимир Лучук опублікував свій переклад поезії Юрія Брезана «Якби Христос у Лужиці з'явивсь». Ці дві поезії літературно споріднені і мають цікаву історію написання: прототекстом для Ю. Коха став текст Ю. Брезана, але для українського читача все було навпаки. Юрій Кох підхопив ті ідеї Івана Франка, які були близькі духовно й естетично для лужичан. Іван Франко сприймався Ю. Кохом як «Мойсей», «Каменярь», «вічний революціонер»..., тобто класичними стереотипними штампами. Але це було потрібно лужицькому читачеві, який знав саме такого Франка, і «такий» Франко був для них зразком. Зіставляючи текст Юрія Брезана «Якби Христос на світі знов з'явивсь» із текстом Юрія Коха «Якби Іван Франко на світі знов з'явивсь...», бачимо, що спорідненість текстів у їх відкритості. Неможливо лише обмежитися тим, що Лужиця чекала свого Пророка, що у поезії «речі названо своїми іменами, і це можна сприймати як зміну свідомості, як переосмислення історії в той час, коли немає вже жорстокого контролю з боку влади тоталітарною державою» [1, с. 34–35]. Варто поставити й інші реперні точки: пророцтво про другий прихід Ісусу Христа та переосмислення цього пророцтва крізь призму духу часу. «Якби Христос на світі знов з'явивсь» – філософські роздуми над людським буттям, накладання старих канонів на нові поняття, не враховуючи уроків історії.

Вірш «Біля смертного ложа Івана Франка» Бенедикт Дирліх написав двома мовами – серболужицькою (переклав Володимир Лучук) та німецькою (переклав Тарас Лучук). Б. Дирліх приїхав в Україну 1985 року, щоб взяти участь у заходах до 125-річчя від дня смерті Тараса Шевченка. Тоді і з'явився серболужицький варіант поезії, правда, в усній формі. Спершу було надруковано український переклад В. Лучука, а пізніше – оригінал. Дирліх використовує гру ритміки для візуалізації зміни поетичної думки: половина вірша, де ліричний суб'єкт знаходиться біля «смертного ложа» – ритміка протяжна, уповільнена, переривчаста, апелює до іншого ліричного візійного суб'єкта – голосу хворого Івана Франка. Друга половина вірша, де у думках оповідача несвідомо виринають асоціативні атрибути із творчості І. Франка (шумливий дуб, сумлива калина) ритміка пришвидшується, думки стають довшими, завершеними.

Поетична франкіана Володимира Лучука охоплює невеликий сегмент його творчого доробку, проте, у контексті інших творчих здобутків поета, дослідження цієї проблеми допомагає простежити жанрову парадигму, особливості поетики та естетичних поглядів Володимира Лучука.

Література

1. Лучук Т. Якби Христос у Лужиці з'явивсь... (пам'яті Юрія Брезана) / Тарас Лучук // Питання сорабістики. XII Міжнародний сорабістичний семінар. – Львів – Будишин : Видавничий центр ЛНУ, – 2009.

ЭПИСТОЛЯРНЫЙ ДИСКУРС ПОЭТОВ ПУШКИНСКОГО КРУГА

Эпистолярный текст традиционно рассматривается как один из уникальных научно-биографических источников, раскрывающих суть проблем литературных связей, общественно-исторического движения эпохи.

Несмотря на то, что эпистолярный поэтов пушкинской эпохи давно привлекает внимание исследователей, не все его аспекты раскрыты, в частности, его дискурсивная природа и ее специфика.

При рассмотрении эпистолярного дискурса нами разделяется его определение как «речевого произведения, созданного и функционирующего с учетом определенной национально-временной эпистолярной традиции, имеющее письменную форму и реализующееся во всем многообразии его когнитивно-коммуникативных функций» [11].

Исследуя эпистолярный пушкинской эпохи, мы встречаемся с его жанровым разнообразием. Наряду со стандартным служебным письмом писателей выделяется дружеское письмо, письмо-критическая статья, поэтическое послание, письмо-заметка, письмо-исповедь, письмо-очерк, интимное и бытовое письмо. В жанровом разнообразии эпистолярного дискурса особое место занимает дружеское письмо. Среди трудов исследователей жанра следует выделить работы Л. Гинзбург [4], Н. Белуновой [1], Н. Степанова [9], У.Тодда (III) [10].

Одна из основных дискурсивных особенностей писем пушкинской эпохи – диссемитричность, которая заключается в разрушении сложившихся ранее эпистолярных традиций. Эпистолярная традиция XVIII века предполагала, как правило, одну функцию письма и одну тему. Письма поэтов пушкинского круга характеризуются полифункциональностью и политематичностью.

В текстах писем реализуются следующие функции: коммуникативная, функция самовыражения, информативная, фатическая и прагматическая. Как раз письма первой половины XIX века наиболее ярко демонстрируют наличие нескольких функций.

Эпистолярный дискурс поэтов пушкинского круга приобретает форму дружеской беседы. Тематика беседы (писем) многообразна, что отражено в большинстве писем первой трети XIX века. Так, в письме А. Пушкина от 3 марта 1826 г. к П. Плетневу содержится целый ряд тем: семейных, издательских, биографических фрагментов, философских реплик [8].

Представляя собой форму беседы или бытового диалога, в письмах часто наблюдается языковая игра как моделирование языковой действительности. Проявлялась она в спонтанности эпистолярной речи. Иногда события в письме изложены непоследовательно, несвязно, что характерно для эмоциональной спонтанной устной речи. Такое свойство текста было определено М. Лотманом как дискретность [6]. Следует отметить, что дискретность как форма языковой игры наблюдается в большинстве писем поэтов пушкинского круга.

Не соблюдение речевого этикета и пародирование этикетной рамки стало характерной особенностью писем первой трети XIX века. В большинстве изученных писем не используется этикетная форма приветствия, часто модифицируется или отсутствует обращение, не используется формула прощания. Нарушение этикетной рамки в письмах, несмотря на аномальность для эпистолярных норм, помогала адресанту передать эмоциональное состояние и выразить свое отношение к адресату.

Языковая игра направленная на создание комического эффекта реализовывалась в следующих формах: пародирование структуры и этикетной рамки писем начала XIX века (пародировались рекомендации Письмовников); мозаичность (термин Н. Степанова) [9],

которая прежде всего проявлялась в проникновении элементов разных стилей и сочетании в тексте письма поэтических и прозаических элементов; лексических и фразеологических каламбурх.

Разрушая эпистолярные традиции прошлого, поэты пушкинской поры создали новые, ставшие основой для функционирования эпистолярного дискурса на протяжении следующих двух веков. Письма стали своеобразной литературной школой и лабораторией, в которой оттачивали свое мастерство литераторы XIX века, формируя инвариант, становящегося новой традицией (нормой).

Литература

1. Белунова Н. И. Дружеское письмо творческой интеллигенции как эпистолярный жанр // Филологические науки. – 2000. – №5. – М., – С. 81–89.
2. Вацуро В. Э., Гиллельсон М. И. Сквозь «умственные плотины»: Очерки о книгах и прессе пушкинской поры. – М. : Книга, 1986. – 381 с.
3. Виноградов В. В. Язык Пушкина : Пушкин и история русского литературного языка. – М. : Наука, 2000. – 507 с.
4. Гинзбург Л. Я. О документальной литературе и принципах построения характера // Вопросы литературы. – 1970. – №7. – С.62-91.
5. Дмитриева Е. Е. Эпистолярный жанр в творчестве А. С. Пушкина. Диссертация на соискание ученой степени кандидат филологических наук. – М., 1986. – 294 с.
6. Лотман Ю. М. Механизмы диалога // Ю. М. Лотман. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 464 с.
7. Макогоненко Г. П. Письма русских писателей XVIII века и литературный процесс // Письма русских писателей XVIII века. – Л. : Наука, 1980. – С. 3–41.
8. Пушкин А. С. Собрание сочинений в 10-ти томах. – Т. 9. – М. : ГИХЛ, – С. 227.
9. Степанов Н. Л. Поэты и прозаики. – М. : Художественная литература, 1966. – 360 с.
10. Тодд III Уильям Милз. Дружеское письмо как литературный жанр в пушкинскую эпоху. – СПб. – 1994. – 205 с.
11. Фесенко О. П. Креативность эпистолярного дискурса первой трети XIX века / О. П. Фесенко // Креативная языковая личность в этносоциокультурном и прагмалингвистическом контексте : материалы междунар. конф. «Язык. Система. Личность: Лингвистика креатива» (Екатеринбург, 24-26 апр. 2008 г.). – Екатеринбург, 2008. – С. 192-196.
12. Хан Е. И. К проблеме «пушкинской плеяды»//Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1990. – №2. – С.19-26.

МИКИТЮК Володимир

ПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПТОСФЕРА ІВАНА ФРАНКА: ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ І СТАН РЕЦЕПЦІЇ

На європейську ідентифікацію головно впливає вік і міська ідентичність: переважно це міська молодь і підприємці. Ще більше – знання історії і шкільний досвід. Соціологія сьогодні стверджує, що лишень 15% населення України ідентифікують себе з європейською історією, половина бачить себе у минулому у східнослов'янській спільноті, а третина вважає свою історію унікальною. Причиною такої статистики є неправильне вивчення у школі історії та літератури. З советських часів вивчають історію українську і всесвітню, подібно і літературу. Школярі не можуть пов'язати події і тексти європейські та українські. Історія все ще хороша «наша», і погана «їхня», тобто – капіталістична. В умовах трансформації системи освіти важливо засвоїти уроки минулого, у т. ч. настанови Івана Франка, який небезпідставно вважав, що сталі прагнення до розвитку, вдосконалення особистості освіченого Українця у напрямку загальнолюдських вартостей повинне ґрунтуватись на ґрунті патріотизму, національної гідності, на знанні гідної участі свого народу в європейській історії та

сучасності. Історичний досвід національної педагогіки, зокрема – погляди І. Франка на методику викладання української літератури, абсолютно позачасові, адже він сформувався та діяв в абсолютно «західних» цивілізаційних обставинах, але і сьогодні головно сприймається тенденційно, крізь призму «радянської» педагогіки, назрілою є потреба цілісної проблемно-синтетичної монографії про Франка-ментора, осмисленні його прози, літературної критики та публіцистики, художніх текстів, у яких порушено проблеми навчання та взаємостосунків учня і вчителя, мемуарів, рецензій і відгуків про дидактику літератури. Назрілою є потреба систематизації всього педагогічного франкознавства, отже, – його періодизації.

1. Прижиттєві розвідки, рецензії, огляди, на деякі з яких прореагував І. Франко. Від розділу в «Історії літератури руської» Ом. Огоновського (1893 р.) до праць С. Єфремова, І. Ющишина, Г. Войташевського, М. Возняка про Франка-педагога.

2. Франкознавство міжвоєнного двадцятиліття із його поділом на дві основні магістралі в окупованих Росією і Польщею частинах України та відповідними оцінками дидактичних елементів спадщини мислителя. Також дві домінуючі лінії доби «Розстріляного відродження»: соціологічна, яка набула невдовзі форми вульгарно соціологічної (В. Коряк), формальна, або ж наукова (учні філологічної школи В. Перетца – М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович), М. Євшан. Видання у Харкові 29 томів (32 книги) творів Франка, що їх було реалізовано за редакцією С. Пилипенка, а підготував до друку І. Лизанівський. Із рецепції Франкових ідей у педагогічній сфері упродовж міжвоєнного періоду у Галичині варто відзначити цікаву дискусію між літературознавцями та церковними ієрархами щодо можливості так званого «культу Франка» (О. Назарук, К. Чехович, О. Мох та ін.) та системоутворюючу діяльність М. Возняка з його емпіричним етапом дослідження і систематизації текстів та епістолярію Франка, публікаторської і реноваторської діяльності.

3. Франкознавчі дослідження педагогічних ідей 1950-1980-х рр., активізованих особливо до 100-го ювілею письменника. Антагоністичні центри: советський та діаспорний. Кращі зразки підцензурних методичних розвідок про Франка-педагога (О. Мазуркевич, В. Смаль, О. Дзевєрін, В. Смаль та ін.); діяльність незалежних наукових інституцій (НТШ, УВУ у Мюнхені, УВАН, Фондації ім. Шевченка та ін.), основні дослідники (С. Сірополко, В. Дорошенко, Л. Луців, Є. Маланюк, В. Янів, Л. Рудницький, Ю. Шевельов та ін.).

4. Поліфонічні франкознавчі студії часів незалежності України. Можливість синтетичного вивчення Франкового педагогічно-літературознавчого дискурсу. Два франкознавчих центри: львівський і дрогобицький. Програмотворча діяльність І. Денисюка. Інститут Франкознавства. Франкознавчі монографії «денисюківського» десятиріччя (1998-2008). Етапні франківські конференції, конгреси, симпозіуми, діяльність педагогічних секцій. Фундаментальне значення для сучасного франкознавчого процесу загалом і для системного дослідження педагогічної проблематики у спадщині класика академічного коментованого довідання Франкового 50-томовика та публікація видання «Покажчик купюр», що його здійснили науковці Інституту Івана Франка НАН України. Робота над проектом «Іван Франко: Літературна енциклопедія», яка готується в Інституті Франка у п'яти томах. Діяльність Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка передусім у дидактичному, навчально-методичному сегменті франкознавства. Загальноукраїнське педагогічне франкознавство. Сучасні анахронічні педагогічні біографії І. Франка, базовані на компіляції праць советських франкознавців піввікової давнини. Дослідження педагогічних постулатів Франка субдисциплінами, історичні франкознавчі розвідки.

Отож, актуальність дослідження зумовлена тим, що, попри значну кількість різнопланових студій спадщини І. Франка, все ж і досі немає узагальнюючої праці, у якій би було сфокусовано і синтезовано Франкову літературознавчу і педагогічну методологію, системно актуалізовано через сучасне висвітлення фактів і текстів його погляди та ідеї на вивчення української літератури у початковій, середній і вищій школі. Франко, часто випереджав час, артикулюючи концептуальні ідеї, впровадити які можливо лише у розвинутому громадянському суспільстві.

БІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС ЕПІСТОЛЯРНЮ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Епістолярна спадщина – є одним із найточніших джерел вивчення біографії Олени Пчілки, наукового і творчого доробку, громадянських, національних, політичних поглядів, педагогічної думки.

Іван Франко у відомому листі до А. Кримського (лютий 1894) писав: «Листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історії літератури і суспільності, а щодо українських писателів, як знаєте, тисячі обставин причиняються, щоб життя і розвій їх прислонити тайною. Відси йдуть усякі теорії про сякі чи такі на них впливи, теорії, котрих, звичайно, не треба б, якби ми знали дійсно, на чім обрзовувався, з ким зносився і як розвивався даний писатель. От тим-то я думаю, що кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед...» [10, с. 462]. Зрозуміло, що епістолярна спадщина Олени Пчілки має велике значення у вивченні біографії цієї багатогранної особистості, культурно-мистецького життя кінця ХІХ – початку ХХ ст. Варто нагадати, що вона була поетесою, прозаїком, драматургом, дитячою письменницею, етнографом, фольклористом, журналістом, редактором, видавцем, публіцистом, активним громадським діячем, педагогом, вихователем національної свідомості, членом-кореспондентом УАН, а також донькою, дружиною, багатодітною матір'ю. Саме листи дозволяють нам з'ясувати різноманітні аспекти її громадського та особистого життя, а також суперечливі факти біографії цієї постаті. Як зазначала Михайлина Коюбинська: «Лист – спонтанний вияв думки й чуття, він набуває самостійного життя, стає згодом самоцінним документом епохи, людської духовної діяльності» [9, с. 16].

Всі члени родини вели активне життя, постійно хтось знаходився у від'їзді, і в цей час велося активне листування, оскільки воно було єдиним засобом зв'язку між людьми, що знаходилися на відстані. Зрозуміло, що головною темою у родинному листуванні було повсякденне життя, новини у сім'ї, різноманітні події. «Дощі у нас невсипущі: тобі, в неділю, ледве я написала, що погода, як надвечір наповзли хмари і линує дощ, на 40 днів і 40 ночей; справді розпогодилось тільки у вівторок, а то день і ніч «як не може бути!»» [6].

Родина Косачів вела господарство і в Гадячі, і в Колодяжному, а оскільки Олена Пчілка змушена була багато їздити, то керувала господарством через листи. «Насчет Макаюдыхи скажу Вам, що Вы можете їй дать ти 5 рубливъ, которы вона просыла и скажите, що я хочу купыть ей землю, только тоди, якъ моя покупка Голубового лису буде зовсим кончена, бо безъ Голубовои земли Макаюдышина земля мени зовсимъ не нужна, – ей хуторок только й може быть интересный пры Голубовой земли, а безъ того ей земля ничего не стоить» [7].

У родинному листуванні велика увага приділяється турботі про стан здоров'я рідні. «Я ще не зовсім здорова, трошечки маю гарячки і доволі сильно кашляю; але не лежу. Дуже турбуюсь, що у вас у селі слабость scarlatini досі не меншає. Так се мені страшно!» [2].

Олена Пчілка, будучи гарною матір'ю, бабусею, була також і прекрасним педагогом. Виховні моменти ми можемо простежити у її листах до своїх дітей і онуків. «Як ти думаєш, – чи гарно так : маленька сестричка стоїть, а маленький братік на ручках у мами, а в другій хаті тато молочко гріє» [5].

Зважаючи на те, що родина Косачів була талановитою, не дивно, що вагоме місце в епістолярії відведено обговоренню творчості членів сім'ї. Олена Пчілка була першим читачем і першим критиком, вона давала поради, починаючи з пошуку творчих напрямків,

допомагала у виданні творів,. «Не жалкуй зачеркнутих виразів: далєбі, вони або лишні зовсім, повторєніє, або дуже не доладні – і без них виходить краще» [1].

Родинне листування неможливе без інтимного спілкування. Саме з листів Олени Пчілки ми можемо зробити висновок, що стосунки її з Петром Антоновичем Косачем були не такі вже й прості, у одному з листів вона пише: «А так как ты, приїхавши, осыпашь меня ласками, то я опять ничего не понимаю і опять оскорбляюсь, когда ты послѣ этого усиленно рвѣшься назад, как только «дѣло кончено», когда ты спрашиваешь «могу я ѣхать», (вѣдь так спрашивают только люди, которых держат на привязи!...)» [4].

Однак листування Олени Пчілки не обмежувалося колом родичів, хоч і досить немалим. Маючи активну громадянську позицію, активно захищаючи національні погляди, роблячи величезний вклад в українську культуру і освіту, вона повинна була тримати зв'язок з багатьма активними діячами і меценатами.

Олена Пчілка зробила вагомий внесок у редакторську справу. Завдяки їй продовжив своє існування «Рідний край», і з'явився перший дитячий часопис українською мовою «Молода Україна». Ця непроста справа змусила Олену Пчілку не лише закласти до банку власні землі, а й просити допомоги в інших людей. Звертаючись до Василя Громашевського, вона писала «Прошу Вас, пособити мені яким-небудь способом. Хоч би мені позичив хто грошенят, хоч не багато; поки я одержу з банку, від застави» [8].

У часи утисків української мови, Олена Пчілка була одним із делегатів до прем'єр-міністра Вітте в справі скасування заборон на українське слово. Займаючись цими питаннями в Петербурзі, чоловікові вона писала: «Пока дѣла наши и виды на успех литературного вопроса малор., в разных комиссиях, стоят хорошо, уже по тому, что не только есть в двух комиссиях прихильные нам люди, но даже и совсѣмъ свои. Я нахожу, что в академическую комисію попало даже через черъ много нашихъ: это лит. мнѣнія ея – авторитетности» [3].

Отже листування Олени Пчілки – є одним із найточніших джерел вивчення біографічних даних, яке на даний момент потребує докладного вивчення.

Література

1. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 472.
2. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 480.
3. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 496.
4. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 498.
5. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 502.
6. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 504.
7. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 515.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В.Вернадського НАН України. – Фонд 182. – Од. зб. 220.
9. Коцюбинська М. Листи і люди : [роздуми про епістолярну творчість] / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера. – 584 с.
10. Франко І. Листи // Зібр. тв. у 50-ти томах / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1986. – Т.49. – 810 с.

ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОД ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ДИСИДЕНТСЬКОГО ТЕКСТУ

Творчість українських дисидентів (І. Калинця, Ю. Литвина, Т. Мельничука, М. Руденка, С. Сапеляка І. Світличного, І. Сокульського, В. Стуса) постала як нонконформістська гілка шістдесятництва в результаті його ідеологічної «розчахнутості». В період політичних «заморозків» задушливих 1970-х років вони виступили літературними й морально-етичними гарантами національної ідеї та загальнолюдських вартостей, категорично не прийнявши ідеологічних схем соцреалістичного канону. Їхня поезія виразно суперечила усталеним філософським, етичним, естетичним кодам соціуму й скеровувалась на самовираження митця, розхитувала ідеологічний моноліт, зміцнюючи неофіційний культурний простір.

Дисидентська лірика репрезентована в індивідуально окреслених іпостасях – і тематичного, й жанрово-стильового плану. Водночас їх єднали спільні світоглядні пріоритети, котрі визначили гуманістичну естетику та морально виважену етику буття. Всі вони різні й оригінальні за типом художнього мислення, іманентними засобами поетичного вислову, врешті – рівнем таланту, однак однакові в зорієнтованості на екзистенційне бачення світу й унікальність людини в ньому, її право на життя, самоозначення, саморух, «самособоюнаповнення» (В. Стус). Шукання правди й чесна громадянська позиція, неприйняття фальшивих псевдоістин радянської системи, протистояння нормативній соціалістичній поетиці, виступ проти етичного та національного нігілізму – такі спільні домінанти художньо-філософської доктрини та морально-етичної концепції дають підстави для допущення про своєрідний дискурс в українському літературному процесі означеної пори, що великою мірою визначив його естетичні координати.

Як відомо, дисиденти були жертвами радянських таборів і репресивної психіатрії. Тому їхня творчість після офіційної реабілітації стала свого роду «козирною картою в літполітичній грі» (П. Мовчан). Утилітарна «експлуатація» поезії дисидентів призвела до її політизації, тому вона й досі є і для вузького кола науковців, і для широкого загалу *terra incognita*, що зумовлює потребу її ґрунтового наукового студювання.

Будучи автономним естетичним субстратом, в'язнична лірика (збірки: «Час творчості», «Палімпсести» В. Стуса; «Іратовані сонети» І. Світличного; «Невольничча муза» І. Калинця; «Із-за ґрат» Т. Мельничука; «За ґратами» М. Руденка, «Тривалий рваний зойк» С. Сапеляка) водночас репрезентує соціальні й культурні потреби часу, відтак органічно накладається на ідеологічні котурни. Однак, незважаючи на очевидну соціальну ангажованість художніх творів, жоден із дисидентів не став «рабом поетичної публіцистики» (М. Коцюбинська). Ця ангажованість далека від риторичних і методологічних відповідників соціалістичній естетиці чи будь-якій іншій стереотипній моделі ідеологічного плану. В одному з виступів В. Стус із цього приводу говорив: «Мені здається, що політизація поета – це річ не конечна. Річ вдячна, потрібна, але річ вимушена...» [3, с. 123].

Ідеологічний простір, отже, стає конститутивною ознакою дисидентського тексту через об'єктивні чинники. Входячи в поле художньої модальності, він природно й послідовно перекодовується в явище естетичного гатунку. Не відмежовуючись від політики, дисиденти, за словами І. Світличного, осмислювали «глибинні моменти суспільного буття і лише ті, які не суперечили природі поезії» [1, с. 24]. Тому, якщо й вести мову про маніфестовану ними ідеологію, то вона, вочевидь, межує з високою естетикою. Навіть виразна громадянська риторика дисидентського тексту (М. Руденко: «Ні! Годі жить, води набравши в рот...»; С. Сапеляк: «ВКРАЇНО, встань! – лицом до знамена...»; І. Світличний: «Себе зіграйте!

Свій хребет! / Зіграйте випростано, струнко...»; В. Стус: «Паси з вас наріжуть, натягнуть на гузна вам палі...»; І. Калинець: «Очисти нас від скверни...»), що є іманентною складовою ідеологічного коду того чи того твору, не заступає в ньому естетичних домінант й універсального характеру втілюваних екзистенційних проблем, пов'язаних із амбівалентною суттю світобудови, що розгортається в межах новітнього есхатологічного міфу.

Поети-дисиденти творчо реалізували одну з концептуальних засад ідеологізацію буття – діалектику загального й індивідуального. Надаючи в умовах суспільного затребування чимало преференцій ідеологічним проблемам, вони повсякчас відкрито культивували індивідуальну незалежність від них. Так, В. Стус, ще задовго до арешту, в ранній статті «Най будем щирі» (1964) акцентував увагу на етичному імперативі письменника, його здатності залишатися самим собою навіть в умовах «межичасся», що є запорукою «естетичного освоєння світу – як об'єктивного, так і свого власного» [4, с. 190].

В означеному ракурсі дисидентський текст оприявнює яскравий взірць ідеології, котра маніфестує «принцип, що зумовлює спосіб символічного впорядкування світу, його репрезентації в людській уяві» [2, с. 429]. Тож закономірно, що дисидентська лірика переважно функціонує в сакральному просторі, оприсутнює «панмітичну» (В. Пахаренко) модель буття, репрезентуючи профетичні візії (Т. Мельничук: «...ніхто того народу не поборе, / що народив Шевченка й Січ»). Їх виявлення й наукове осмислення становить один із магістральних векторів дослідження дисидентської лірики, здатних упритул наблизитись до її оцінки й потрактування як філософсько-естетичного феномену – поза ідеологічними та літературознавчими міфами.

Література

1. Коцюбинська М. Х. Іван Світличний, шістдесятник / М. Х. Коцюбинська // Коцюбинська М. Х. Мої обрії : в 2 т. – К. : Дух і літера, 2004. – Т. 2. – С. 5-27.
2. Поліщук Я. О. Простір ідеологічного впливу / Я. О. Поліщук // Український історичний збірник. – Краків, 2008. – Вип. 11. – С. 428–443.
3. Сверстюк Є. О. Віднайдена імпровізація Василя Стуса / Є. О. Сверстюк // Київ. – 1991. – № 10. – С. 121–123.
4. Стус В. С. Твори : у 6 т., 9 кн. / Василь Семенович Стус. – Львів : Просвіта, 1994. – Т. 4. – 544 с.

САЗОНОВА Олена

ПОЛІФОНІЧНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛЬНОСТІ РОМАНУ ЛЮКО ДАШВАР «МОЛОКО З КРОВ'Ю»

Феміністичні ідеї мають місце й у творчості сучасних письменників ХХІ століття, зокрема, їх можна простежити у романній спадщині Люко Дашвар (Олена Чернова). Нині досить мало досліджень творчості Люко Дашвар, здебільшого це – окремі статті та рецензії на її твори, де автори торкаються екзистенційних мотивів її творчості – проблем відчуження героїв, вибору життєвого шляху тощо. Проте критика уникає яскраво вираженого фемінного у романах прозаїка, що власне спонукало до цієї розвідки. Основоположними для нас стають провідні ідеї праць з гендерних і жіночих студій В. Агеєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, Т. Качак, О. Корабльової, Н. Нікітіної, С. Павличко, Т. Ткаченко, С. Філоненко, де літературознавці «нетрадиційно» розкривають специфіку художньої презентації тем, образів, поетики явища «жіночої прози».

У романі Люко Дашвар, як і загалом у «жіночій прозі», спостерігаємо хворобливий, внутрішньо суперечливий і нестійкий симбіоз проходження традиції і, одночасно, пафос протиборства з нею, подолання її. У методологічному плані спираємося на інформаційно-семіотичний підхід, представлений у працях Ю. Лотмана, який визнавав неоднорідність масової літератури. На думку вченого, особливо цінні тексти, що не копіюють норми «високої» літератури, а повністю їх ігнорують, відтак, здаються незрозумілими чи чужими, вони відтісняються на периферію, проте ці твори не належать до масової літератури, проте змішуються з нею. У рамках цього підходу розглядаємо текст як об'єкт реального світу, як феномен культури, що формує ідеї та уявлення людей. Семіотичний підхід апелює до внутрішньої точки зору письменника, його героїв і читацької аудиторії. Це сприяє реконструкції моделей ціннісних орієнтацій названих суб'єктів у контексті культурних зразків свого часу незалежно від того, чи маємо справу з високою літературою або продуктом масового споживання.

Вважаємо, що саме до таких творів варто віднести аналізований роман Люко Дашвар, хоча, за усталеним потрактуванням він представляє жанр масової літератури. Ще одна визначена позиція, прихильники якої пов'язують появу жіночої прози з розвитком постмодернізму, оскільки іманентно він прагне до легітимації маргінальних дискурсів, до асистемності та деконструкції, особливо щодо радянського міфу. Тому, переконані, потрібно свідомо орієнтуватися на літературний процес і потік, щоб, за доречним зауваженням Ю. Тынянова, історія літератури не обернулася в «історію генералів», тому цінність літературного явища має розглядатися у розрізі еволюційного значення та специфіки, завдяки нетиповим творам та авторам можемо відчутти закономірний рух літературного розвитку, який, вважаємо, у творах визнаних, канонічних авторів не настільки яскраво виражений, бо на перше місце виходить ідеостиль.

Визначено, що сучасна письменниця Люко Дашвар є яскравим представником масової літератури, авторка пише свої твори відповідно до запитів та смаків сучасного читача. Підтвердженням цього є те, що письменниця використовує традиційні прийоми масової літератури, такі як заголовок-код, наявність в романах авантюрної лінії, динаміки пригод, несподівані повороти сюжету та наявність первинно сформованих характерів персонажів. Її твори здаються на перший погляд немовби списаними з найжахливіших сторінок кримінальної хроніки, але насправді просто прикрашені яскравими деталями: еротичними сценами, вигадливими любовними зізнаннями, невротичними думками персонажів – усе заради того, щоб тримати читача та збуджувати його уяву. Письменниця возвеличує жінку, наділяє її правами і свободами, робить своєрідним рушієм життя, режисером долі, здатною протистояти чоловікові у всьому й у будь-який спосіб. На прикладі румунки Марусі з Рокитного автор доводить, що жінка може бути незламною у своїх переконаннях до кінця, навіть викрита у брехній (таємному любовному зв'язку зі Степаном), не скорилася, не покалася, а мужньо стерпіла страшний біль, відібрала у німця коралове намисто і гордо вийшла з кривавого побоїща. Люко Дашвар закарбовує українську сучасну ментальність. У романі спостерігаємо за численними поєднаннями реальних картин і візій, що є не лише способом творення нової реальності, а уможливлюють глибинне занурення у психологію персонажів. Особливість зображення символічних образів, полягає в тому, що письменниця не протиставляє реалії та ірреалії, світло і темряву, Боже і сатанинське, а поєднує їх, перемижує, у результаті чого виникають складні художні, поліфонічні моделі, а також формується розуміння життя, як страшної гри, якоїсь вакханалії, трагедії існування людини. Звідси побудова за принципом еклектичності, котра є органічною складовою їх структури і семантики, одним із механізмів формування письменницького стилю. На прикладі роману Люко Дашвар «Молоко з кров'ю» проаналізовано її тісний зв'язок з фемінними ідеями.

Визначено, що авторка не є байдужою до жіночої тематики, вона ставить жінку на щабель вище за чоловіка, наділяє її правами та свободами, робить її своєрідним рушієм життя, здатною самостійно досягати поставленої мети. Іншими словами, Люко Дашвар ставить на авансцену горду жінку, що має яскраво виражену здатність керувати чоловіками. На прикладі Марусі з Рокитного Люко Дашвар доводить, що хоч жінка й розуміє, що вона йде неправильним шляхом, не отримує від цього насолоди та не відчуває справжнього щастя, але якщо згідно зі своїми принципами вона не може скоритися та щось змінити, то вона продовжуватиме свій тернистий шлях, але не схилить голову перед чоловіком.

САЛЮК Богдана

ПРОБЛЕМА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»

Розширення інструментарію аналізу текстів літератури для дітей безсумнівно виводить цей сегмент мистецтва слова із «дослідницького underground'у». Одним із можливих шляхів стає застосування набутків теорії інтертекстуальності до цього об'єкту, адже твори дитячої літератури засвідчують не меншу частотність звертання до текстів попередніх культур, ніж твори т. зв. «дорослої літератури».

На думку М. Ніколаєвої, саме інтертекстуальний аналіз може розкрити суть дитячих текстів і з'ясувати, яким чином текст, написаний пізніше, використовує мотиви, структури або ідеї своїх попередників. Інтертекстуальні дослідження доводять, що дитяча література є складнішою, ніж вважалося раніше, а також подають новий погляд на жанри і авторство [2, с. 30-32].

До вивчення інтертекстуальності текстів дитячої літератури звертаються насамперед зарубіжні дослідники – М. Ніколаєва, К. Вілкі-Стіббс, Д. Каселлі, Й. Бертіллс, М. Малаховська, а також українські – Є. Канчура, Р. Чорновол-Ткаченко, О. Деркачова та інші. У цьому контексті актуальності набуває інтертекстуальне прочитання канонічних творів дитячої літератури.

Мета статті – вивчення проблеми інтертекстуального прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» (1876).

Основна проблема полягає у складності сприйняття інтертекстуальних посилань через очевидну різницю в рецептивних системах юних читачів і дорослих авторів. Чи будуть діти і дорослі бачити однакові інтертекстуальні зв'язки? [2, с. 38]. Чи стане зрозумілим для дитини інтертекст, використаний у творі дорослим письменником? Та ще складнішою стає ця проблема, якщо враховувати часову відстань між створенням твору та його прочитанням сучасною дитиною. Очевидно, що не всі інтертекстуальні посилання будуть зрозумілі, навіть помічені таким реципієнтом.

Власне найвагомішу роль для декодування інтертексту відіграє дитячий інтертекстуальний досвід, що є своєрідно нехронологічним, тому питання про те, які висновки діти роблять з певного прочитаного тексту, коли їх інтертекстуальний досвід не можна передбачати, є важливим [4, с. 182]. Інтертекстуальний досвід дитини враховує переважно прецедентні тексти, тобто ті, що легко впізнані, затребувані у різні історико-культурні епохи, найчастіше включені до шкільної програми. Вони позначені у тексті твору дитячої літератури переважно через свідому і марковану інтертекстуальність.

У романі Марка Твена присутні такі прецедентні тексти, як Біблія, пригодницькі та класичні твори світової літератури та інші, що входять до «інтертекстуальної енциклопедії»

(вислів У. Еко) як дитини середнього шкільного віку XIX ст., а також зрозумілі сучасним читачам. Тому можемо стверджувати про розуміння та правильне декодування реципієнтами інтертекстів із цих джерел.

Однак у «Пригодах Тома Сойєра» використаний і складніший, з точки зору прочитання, інтертекст, який у рецепції сучасної дитини може пройти повз її увагу. Насамперед це стосується непрецедентних текстів, тобто тих, які можуть розумітися тільки реципієнтами певної культури і в певний час. Наведемо приклад.

Письменник використав у романі декілька неатрибутивних маркованих цитат творів зарубіжної літератури XIX ст. Ці цитати важко зрозуміти сучасному читачеві, адже широкому загалу вони невідомі (навіть дорослому реципієнту), бо їхні джерела не є прецедентними текстами. Так, в епізоді втечі з дому Тома і Джо почуття образи на несправедливе ставлення до них родини та єдність хлопців у цьому почутті ілюструється інтертекстом: «Just at this point he [Tom] met his soul's sworn comrade, Joe Harper – hard-eyed, and with evidently a great and dismal purpose in his heart. Plainly here were *'two souls with but a single thought'*» [2, с. 110]. Тут використано цитату з поезії німецького драматурга XIX ст. Фрідріха Гальма (псевдонім барона Елігія-Франца Йозефа фон Мюнх-Беллінггаузена): «Mein Herz, ich will dich fragen»: «Mein Herz, ich will dich fragen, // Was ist denn Liebe, sag'? – // Zwei Seelen und ein Gedanke, // Zwei Herzen und ein Schlag!» [1]. Хоча цитата з поезії маркується лапками, все ж і німецький драматург, і його твір залишаться нерозпізнаними для реципієнта-дитини, а тому й інтенція М. Твена нерозкрита.

Отже, інтертекстуальне прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» залежить насамперед від інтертекстуального досвіду реципієнта-дитини. Водночас декодування смислів інтертекстів, особливо непрецедентних текстів, ускладнюється значним часовим відрізком між романом М. Твена і його сучасним читачем. Тож, ця проблема потребує нашого подальшого глибшого аналізу.

Література

1. Halm Friedrich. Liebesgedichte [Електронний ресурс] / Friedrich Halm. – Режим доступу : <http://www.deutsche-liebeslyrik.de/halm.htm>
2. Nikolajeva M. Comparative Children's Literature : What is There to Compare? / M. Nikolajeva // Papers : Explorations into Children's Literature. – 2008. – Vol. 18. – № 1. – P. 30-40.
3. Twain Mark. The Adventures of Tom Sawyer [Електронний ресурс] / Mark Twain. – Режим доступу : <http://www.planetebook.com/ebooks/The-Adventures-of-Tom-Sawyer.pdf>.
4. Wilkie-Stibbs Christine. Intertextuality and the child reader / Christine Wilkie-Stibbs // International Companion Encyclopedia of Children's Literature / [edited by P. Hunt]. – Second Edition. – Volume I. – London and New York : Routledge. Taylor & Francis Group, 2004. – P. 191-202.

ОСОБЛИВОСТІ КНИГИ ВІРШІВ ЯК ЖАНРУ

Книга віршів як жанр є актуальною для літературознавчого дослідження проблемою. Сучасне поняття книги віршів увійшло в літературознавство разом з терміном «циклізація», який, у свою чергу, було сформовано завдяки творчості таких поетів-символістів, як Бальмонт, Брюсов, Блок, Білий. Так, Брюсов у передмові до своєї книги «Urbi et Orbi. Вірші 1900–1903pp.» сформулював завдання книги віршів так, що книга віршів повинна бути не випадковим збірником різнорідних поетичних творів, а саме книгою, замкненим цілим, об'єднаним єдиною думкою [2].

Згідно зі словником «Поетика. Словник актуальних термінів і понять» книга віршів є однією з головних форм художньої циклізації віршованих творів; «надциклом», що дозволяє у межах поєднувати у своєму складі не тільки лірику, але й поеми, і твори інших жанрів [2]. У сучасному літературознавстві виділені основні напрямки аналізу жанрової природи даного поняття, а також зазначено ряд проблем, деякі з яких усе ще не знайшли свого вирішення.

Питання генезису жанру книги віршів у вітчизняній літературній традиції є неоднозначним. У той же час більшість дослідників сходяться на думці, що початком в історії становлення книги віршів як жанру є «Сутінки» Є. Баратинського (М. Дарвін, І. В. Фоменко та ін.). Втім, інші філологи відносять виникнення жанру книги віршів до XVII–XVIII століття (О. Мстиславська, К. Яцунок), а також до початку XX століття (О. Лекманов, Д. Магомедова та ін.).

Враховуючи тісний зв'язок книги віршів з поняттям циклізації в літературі, одні дослідники аналізують дане поняття в контексті загального цикловиникнення, у той час як інші відзначають суттєві відмінності між поняттями книга віршів і цикл. Так, І. Фоменко стверджує, що книга віршів народжується прагненням до максимально повного втілення, авторського світосприймання у всіх його складнощах і протиріччях, а також претендує бути втіленням цілісної особистості або навіть моделлю світу [5]. Згідно з дослідником, на відміну від циклу, який здатний виразити лише одну конкретну сторону світосприйняття поета, книга віршів дає більш повну, і як наслідок, більш складну для подальшого вивчення картину світовідчуття автора. Отже, називаючи книгу віршів «вищим проявом можливостей у ліриці», І. Фоменко говорить про її універсалізм. О. Мірошникова, розглядаючи книгу віршів як окремий літературний жанр, трактує дане поняття в якості макрожанрової форми [3, с.12] у контексті авторської свідомості, акцентуючи на її функції розкриття авторського світорозуміння й світосприйняття. При цьому дослідник затверджує, що як жанр книга віршів здатна як розширювати, так і звужувати контекст ліричних творів.

Говорячи про жанрові особливості книги віршів, не можна залишити без уваги також і проблему характерних її ознак, при цьому варто зауважити, що специфічні риси книги віршів дозволяють відрізнити дане поняття від інших, що стоять поряд із ним, таких як цикл, збірник, твір. Отже, М. Дарвін, називаючи книгу віршів особливою формою циклізації, серед її ознак виокремлює такі: цілісність, наявність індивідуальної манери вираження авторської свідомості, а також організація читацького сприйняття. Говорячи про ознаки, характерні як для книги віршів, так і для поняття цикл, літературознавець виділяє принцип «перетинання змістів», розглядаючи його в такий спосіб, що суть художньої циклізації літературних творів полягає не в плавному перетіканні змісту з одного твору в інший, не в простому множенні й поширенні його, але виникає саме на кордоні зв'язку одного твору з іншим [1]. Звертаючись до роботи І. Фоменко, крім раніше згаданого характерного для книги віршів принципу універсалізму, варто зазначити особливу масштабність завдань, які необхідні для її

художньої реалізації. Так літературознавець вказує, що якщо книга віршів прагнула до «всеохоплення», претендувала бути вираженням цілісної особистості й навіть моделлю миру, то у циклу більш скромна, приватна мета: виразити складне, а можливо, і суперечливе, ставлення тільки до однієї зі сторін буття [4, с. 12].

Отже, книга віршів, яка є однією з форм художньої циклізації, має певну художню цілісність в авторській свідомості й бере участь у формуванні читацького сприйняття. Будучи збіркою віршів з ретельно продуманою конструкцією, безліччю ліричних сюжетів і описів різних почуттів та вражень, книга віршів створює цілісну картину світу.

Література

1. Дарвин М. Н. Цикл [Електронний ресурс] / Л. В. Чернец // Литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины – М.: Издательство Высшая школа, 1999. – Режим доступа: <http://uchebniki-besplatno.com/literaturovedenie-uchebnik/darvin-tsikl-24429.html>.
2. Дарвин М. Н. Книга стихов // Поэтика. Словарь актуальных терминов и понятий / Гл. науч. ред. Н. Д. Тмарченко. – М., 2008. – С.96-97.
3. Мирошникова О. В. Итоговая книга в поэзии последней трети XIX века: архитектура и жанровая динамика: Монография / О. В. Мирошникова. – Омск: Омский гос. ун-т., 2004. – 339 с.
4. Фоменко И. В. О поэтике лирического цикла: Учеб. пособие / И. В. Фоменко. – Калинин: Издательство Калининского университета, 1984. – 79 с.
5. Фоменко И. В. Поэтика лирического цикла: автореф. дис. на соискание уч. степени док. филол. наук: спец. 10.01.08 «Теория литературы» [Електронний ресурс] / И. В. Фоменко. – М., 1990. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/poetika-liricheskogo-tsikla>

ШМЕГА Катерина

МОВНИЙ ПОРТРЕТ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ МАСКУЛІННИХ ПЕРСОНАЖІВ

«Мова – це щось далеко більше за зв'язок між людьми, це відбиток свідомості, це вияв самої особистості» [1, с. 14] – наголошував Б. Антоненко-Давидович. Відмінності у мовленні різних людей пов'язані зі світоглядом, релігією, рівнем освіти, віком, душевним станом, типом темпераменту. Тому в сучасному гуманітарному дискурсі набули поширення поняття «мовно-культурна особистість», на позначення комуніканта, «який дотримується когнітивних підходів, мовних, поведінкових і комунікативних норм певної лінгвокультурної спільноти» [4, с. 288] та «мовний портрет» – засіб характеристики, за допомогою якого автор через мовлення персонажа передає його духовне життя, соціальний стан та характерні риси епохи і середовища, які він репрезентує. Сучасні дослідники наголошують на тому, що мовлення чоловіків та жінок відрізняється не лише на рівні змісту (проблеми, які перебувають в центрі дискурсу представників різних статей), але й за способом оформлення (використання/відсутність емоційної, пестливої лексики). Тому й мовлення літературних героїв маскулінного типу має свої специфічні риси, які автор повинен відтворити.

Івана Франка без вагань можна назвати майстром мовного портрета, адже «в основу концепції характеротворення письменник закладає соціальну, національну і психологічну диференціацію типу» [2, с. 262], що відображено не так в авторській характеристиці персонажів, як в їхніх мовних партіях.

Склад маскулінного «словника» відображає ставлення чоловіка до самого себе та до оточення, а крім того, видає його настрій та соціальне становище. Наприклад, в самохарактеристиці Калиновича із оповідання «Герой поневолі» постійно трапляються слова приниження, недооцінювання власного «я»: «Та й де ж би я смів!.. Я чоловік без становища, без роду» [3, т. 21, с. 373]; «я не маю претензії на високу посаду... я на найменшій готов щиро й чесно...» [3, т. 21, с. 371]; «Я чоловік простий, невчений і неочитаний. Знаю свою бюрову роботу, яка мене годує, і свою присягу, яка мені велить робити точно й чесно. Та й годі» [3, т. 21, с. 368]. На невпевненість у собі вказує не лише лексика, але й синтаксис. Адже постійні редуковані речення виражають нездатність завершити думку через страх сказати щось не те, щось занадто зухвале для його посади.

Інший приклад подає І. Франко в оповіданні «Довбанюк». Пан Гординський, в народі прозваний Довбанюком, – представник збіднілої польської шляхти. Гордість не дозволяє йому визнати власну життєву поразку, що призвела до бідності та насмішок з боку інших. Щоб підкреслити свою «польськість», він зумисно наголошує слова на польський лад, акцентує на приналежності до шляхти та зневажливо звертається до перехожих: «Че'кай-но ти, че'кай, ...прийде ще такий час, що ми, шляхта, будемо вами, хлопами, їздити!» [3, т. 16, с. 207]. Його злоба спрямована не лише на представників чоловічої статі, він зневажає усіх українців як народ і впевнений у своїй вищості над ними. Уживання згрубілої лексики, такої як «хлопи», «баби», «хами», «гепну», «дідько» аж ніяк не свідчить про аристократичну, шляхетну вдачу Гординського, а швидше – про його моральну деградацію та озлобленість.

Цікавим є те, що І. Франко, подаючи мовлення персонажів різних професій, насичує його тими словами, які показують, як фах накладає відбиток на свідомість чоловіка. Так Антось Ангарович з повісті «Для домашнього огнища» як офіцер мислить передусім військовими категоріями, такими як «захист та оборона», «образа гідності та честі», «зрада». Його монологи цілком це відображають: «...щоби мене образив, спровокував, ввігнав в лапку! О підлі, підлі! Юди! Алені, не з'їсте мене так швидко! Буду боротися, зубами гризтиму вас, а не дам вам так легко тріумфувати над собою!» [3, т. 19, с. 79]. Бачимо, що у свідомості військового будь-який конфлікт набуває конотації «ворог-напад-захист». Сприймання всього як особистої образи, не дозволило Антосеві подивитися на ситуацію об'єктивно, полишивши професійні категорії мислення, унаслідок чого від його руки на дуелі загинув найкращий друг Редліх. У центрі аксіологічної системи Ангаровича перебуває його честь, це слово одне з найчастіше вживаних у його монологах: «любив її [дружину Анелю – К. Ш.] в тій хвилині над життя, над усе в світі, над свою честь» [3, т. 19, с. 82], «се буде чесно, сього домагається його честь» [3, т. 19, с. 95], «ти, відьмо, що підкопала моє життя, знищила мою честь» [3, т. 19, с. 132].

Різні маскулінні типи можна виділяти, базуючись на тому, як у їхньому мовленні виражено ставлення до жінки. Так Тугар Вовк (повість «Захар Беркут») ставиться зі зневагою не лише до селян-«смердів», а й до власної дочки, яку називає «дурною» та не зважає на її бажання. В оповіданні «Вільгельм Тель» Влодко у зверненнях до своєї нареченої вживає пестливі слова: «зірочко», «серденько», а коли дівчина надокучає йому своїми пестошами та відмовляє від поїздки до театру, відгукується про неї, як про «дурне бабисько». Отже, вже на перших сторінках завдяки мовній партії Влодка автор акцентує на його дволикості, що підтверджується в кульмінаційному моменті оповідання.

У прозі І. Франка мовлення персонажа може розповісти про нього не менше, ніж авторська характеристика. Тому аналіз маскулінних образів на основі мовного портретування – це нове поле для інтерпретації та створення їх типологічної системи.

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «УТРАЧЕНЕ КОХАННЯ»
У ПОВІСТІ «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ» І. ФРАНКА**

Разом із суспільно-історичними змінами життя народу, змінюється і його менталітет, моральні цінності окремої особистості зокрема, а отже, і ставлення до висвітлення вічних тем, почуттів та людських взаємин. Події минулого століття, безсумнівно, принесли в художній простір різноманітні модифікації кохання, аналіз яких відкриває перспективи дослідження різнобарвної емоційно-чуттєвої сфери переломної доби. Першими спробами інтерпретації феномену кохання з психологічної точки зору є дослідження М. Шелера, Є. Фромма, В. Лозового. Однак попри актуальність і ґрунтовність наукових студій останніх років, не всі аспекти літературного процесу помежів'я століть висвітлено та не осмислено специфіку творчості багатьох авторів того часу з точки зору саме психології кохання.

Людство прагнуло у своїх невпинних пошуках визначити, з'ясувати сенс любові (кохання). Аристотель вбачав, що в дискурсі закоханості дуже важливим є взаємність мети її суб'єктів. Адже, коли хтось із закоханих не відповідає взаємністю, той, хто її не отримує, ображений, шукає порятунку для своїх відчуттів. Це виникає через те, переконував філософ, що закоханий любить через користь, а той, у кого закохані, любить через задоволення, відповідно, їхні цілі не збігаються. У дослідженні розглядається проблема інтерпретації феномену кохання в українській художній літературі з психологічної точки зору на прикладі творчого доробку І. Франка.

У повісті І. Франка «Перехресні стежки» зображено любовний трикутник подружжя Стальських і адвоката Рафаловича. Ще до зустрічі з Регіною в домі Стальського Євгеній згадує про неї. Вона була його першим коханням, але не судилося їй стати його дружиною. Пізніше він випадково зустрів Регіну на вулиці й усвідомив, що вона перестає бути для нього предметом естетичного вподобання, а починає робитися чимось таким необхідним до життя, як сонце, як тепло, як повітря. По суті, це – романтичний тип любовної культури, пов'язаний із натхненною любов'ю середньовічного лицаря до дами свого кола. Але бідна дівчина-сирота під тиском тітки виходить заміж за чоловіка-нелюба, якому жінка була потрібна «в інтересах служби». За словами Стальського, жити з нею під одним дахом – це пекло. Тож Стальський уособлює прагматичний тип любовної культури, коли любовне почуття зводиться до сексуального задоволення.

Регіна перебувала в шлюбі впродовж десяти років, терпляче зносячи знущання, поки знову доля не звела її з Рафаловичем. Під час святкування ювілею сімейного життя Регіна вперше протестує проти свого становища: вона одягла «залежану шлюбну сукню», заявивши Євгенові, що це – символ її «найбільшого нещастя». Відбулася еволюція у поглядах на кохання для головної героїні. Вона, певно, як й І. Франко, почала дотримуватися слов'янського типу любовної культури, де домінує своєрідна цінність цього почуття, яке не залежить від соціальних умов, воно вільне і правдиве. Маючи чоловіка-тирана, що мучив її мовчанням 10 років, вона подумки розмовляла зі своїм далеким коханим і молилася за нього, благала Божу Матір допомогти йому.

У душі жінки після зустрічі з Євгеном народився протест, ожила мрія про справжні світлі й добрі людські стосунки. Здається, що і Євгенові притаманний слов'янський тип любові. Та гармонія, яка йшла від неї, робила його кращим, добрішим, спокійнішим, ніж раніше. На згадку від Регіни йому залишилася тільки візитна картка тітки дівчини про її одруження, що стала йому ліками у найскрутніші хвилини. Регіна готова на самопожертву заради коханого і його праці, тому пропонує Рафаловичу свої коштовності для народної

справи. У її образі І. Франко відобразив свій ідеал жінки-сподвижниці, ідейного однодумця, подруги, сестри в боротьбі за народне щастя.

Трагічність любові, її втрата знаходить своє найбільш яскраве виявлення, за задумом автора, у розв'язці цієї сюжетної лінії у повісті – якщо умирає любов, то мусить померти той, хто любить. Кульмінацією цього кохання, на наш погляд, була зустріч у парку. Вони освідчуються один одному. Євген пропонує їй кинути чоловіка і поїхати з ним світ за очі. Прийняти пропозицію Євгена для Регіни – вкрасти коханого від його справи, від тих віками кривджених людей, що потребують його допомоги. Трохи згодом Євген вдячний, що жінка не дала йому піддатися миттєвому пориванню. В останню зустріч вони зрозуміли, що пора їх любові минула, але головне те, що ця любов, така чиста і гармонійна, не пройшла безслідно для них обох. Вони не зміщалися, зберегли душі від буденного бруду. Євген і Регіна не разом, але своє кохання не запламували, не принизили, і в цьому краса їх кохання, у цьому і полягає велика краса і призначення любові. І. Франко підводить читача до думки, що винні у всьому суспільні порядки, за яких багатий пригнічує бідного, сильний – слабкого, освічений – темного. Перед нами постають спотворені долі і характери закоханих людей, які кохають і страждають, ладні знехтувати загальнонародною мораллю. І весь час перед кожним з них постає проблема вибору – найважливіше і найважче випробування, яке не кожен персонаж повісті може подолати з гідністю.

Отже, про сенс кохання можна судити за прийнятим у конкретно-історичному суспільстві способом відображення переживань людини і її поведінки. У межах однієї епохи і навіть однієї культури зрілість і специфічність переживання кохання залежать від віку закоханих та статевого виховання. І. Франко втілює у межах одного твору дві традиції тлумачення онтології закоханості – платонівську та аристотелівську (негативну, руйнівну і позитивну, конструктивну). Справжнє кохання, якщо поєднати думки обох філософів, є «вищим» за дружбу, проте «меншим» за любов. Кохання у його справжньому значенні завжди є прагненням до гармонії між закоханими, гармонії розуму, серця і тіла, духовного (морально-людського ідеалу) і його реального тілесного втілення.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович – К., 1970. – 254 с.
2. Денисюк І. Новаторство новелістики Івана Франка у контексті світової літератури / І. Денисюк // Іван Франко і світова культура. Матеріали Міжнар. Симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11 – 15 вересня 1986). – Кн. 1. – К.: Наукова думка, 1990.
3. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К., 1976-1986.
4. Яшенкова О. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с. (Серія «Альма-матер»).

НАУКОВИЙ ДИСКУРС: ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

АРИСТОВА Наталія

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АГРАРНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Актуальність проблеми дослідження пояснюється тим, що аграрний дискурс залишається не тільки малодослідженим явищем, а й одним з найбільш суперечливих питань у сучасній лінгвістиці. Для ґрунтовного аналізу основних підходів до визначення аграрного дискурсу вважаємо за доцільне уточнити сутність понять «дискурс» і «текст» у сучасній науковій літературі.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених дає змогу стверджувати, що термін «дискурс», який набув значного поширення в різних галузях гуманітарних досліджень протягом останнього десятиріччя, має довгу історію. Так, після того як відомий американський вчений З. Харріс уперше впровадив цей термін у лінгвістичний обіг, його почали розглядати вітчизняні і зарубіжні дослідники. У сучасній науковій літературі найчастіше зустрічаються такі тлумачення цього поняття, згідно з якими «дискурс» розуміють як цілісний мовленнєвий твір у різноманітності його когнітивно-комунікативних функцій; зв'язне мовлення; будь-яке висловлювання, що перевищує за обсягом фразу й розглядається з точки зору зв'язування послідовності фраз між собою; сплав мовної форми, знань і комунікативно-прагматичної ситуації тощо [2; 5; 7]. Найбільш вживаним є визначення сутності поняття «дискурс», яке було запропоновано відомою вченою Н. Арутюновою. Під дискурсом дослідниця розглядає зв'язний текст у його сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими факторами. Варто додати, що, на слушну думку вченої, термін «дискурс» не застосовується до давніх та інших текстів, зв'язки яких із живим життям безпосередньо не відновлюються. Тобто, в загальному розумінні, дискурс є мовленням «зануреним в життя» [3, с. 136–137]. Сучасні науковці висловлюють однакові думки у тому, що учасники комунікації під час спілкування не тільки створюють різноманітні типи дискурсу, а і створюють текст. Зважаючи на це, текст визначають найголовнішим компонентом будь-якого дискурсу. Тобто, в основі типології дискурсу лежать різні критерії, які відображають взаємодію між дискурсом і текстом. Так, наприклад, українські вчені І. Шевченко та О. Морозова пропонують вирізняти такі критерії, зокрема, форма та вид мовлення, адресатне спрямування, умови різних настанов і комунікативних принципів, соціально-ситуативний параметр, різноманітні характеристики адресанта й адресата, функціональна та інформативна складові, критерій формальності та змістовності у функціонально-стильовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення [7]. Проведений аналіз наукових праць сучасних учених дає змогу стверджувати, що аграрний дискурс є складним, багатоплановим утворенням, яке характеризується трьома вимірами, зокрема, учасниками комунікації, ситуацією комунікації, а також текстом [4]. Під учасниками комунікації розуміємо аграрну спільноту. Під текстом (від лат. *textum* — тканина, зв'язок) розуміємо «одне із основних понять стилістики, у якому об'єднуються найважливіші ознаки найбільшої мовної одиниці: зв'язність, цілісність, єдність, завершеність; частина мовного потоку, фіксоване мовлення, результат мовлення» [6]. Тексти аграрної тематики, в свою чергу, вирізняються лексичними особливостями, серед яких вітчизняні учені виокремлюють терміни, галузеву фразеологію, а також використання скорочень і аббревіатур [1, с. 106]. Щодо ситуацій комунікації в аграрній сфері, то вони разом з екстралінгвістичними факторами і визначають диференційні мовні ознаки дискурсу [4].

Отже, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що аграрний дискурс є зв'язним текстом, створеним в результаті мовної діяльності представників аграрної спільноти і розглянутим у сукупності його екстралінгвістичних параметрів та соціокультурного контексту.

Література

1. Амеліна С. М. Лексичні особливості текстів аграрної тематики у перекладацькому аспекті / С. М. Амеліна // Мова професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти: матеріали II-ї науково-практичної конференції. 16 квітня 2015 р. НТУУ «КПІ». – К.: Кафедра, 2015. – С. 106–107.
2. Корольов І. Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія / І. Р. Корольов // *Studia Linguistica*. – Вип. 6. – 2012. – С. 285–305.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н.Ярцева].– М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Миголинець-Шовак О. До поняття дискурсу в сучасній лінгвістиці / Оксана Миголинець-Шовак, Наталія Петій. – Електронний ресурс. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?... – Дата звернення (15.02.2016).
5. Семьонкіна І. А. Специфіка англomовного законодавчого дискурсу в аспекті перекладу / І. А. Семьонкіна // Вісник ХНУ. - № 896. – 2010. – С. 181–185.
6. Словopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/37/53410/251597.html>. – Дата звернення (15.02.2016).
7. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Монографія / За заг. ред. Шевченко І. С – Харків: Константа, 2005. – С. 233 – 236.

БАЛАЛАСВА Олена

LSP І ЛАТИНА: КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ

Термін LSP (*Language for specific/special purposes* – «мова для спеціальних цілей») широко вживається у сучасному науковому дискурсі. Вітчизняні дослідники вживають релевантними поняттям LSP терміни «субмова» (М. Вербенец, О. Андріянова), «підмова» (Н. Орлова), «мова спеціального вжитку» (Н. Астаніна, А. Ходцева), «мова спеціального призначення» (Л. Туровська), «мова для спеціальних потреб» (І. Плотницька, О. Левченко.). У ДСТУ ISO 1087-1:2007. як еквівалент термінів «LSP, Language for special purposes» зафіксовано термін «фахова мова», якому дається таке визначення: «мова, якою послуговуються у певній предметній сфері і для якої характерне використання специфічних лінгвістичних засобів вираження».

Переважає більшість досліджень LSP проводилася на матеріалі сучасних національних мов. Нещодавно О. Беляєвою було зроблено спробу розглянути в лінгвопрофесійному аспекті й навчання латинської мови. Погоджуючись з О. Беляєвою у вихідних моментах її досліджень, ми не поділяємо деяких тверджень, пов'язаних із термінологією. Дослідниця вважає, що «врахування фахової орієнтації та спеціалізації дозволяє розглядати теоретичні та практичні аспекти методики навчання латинської мови у медичних навчальних закладах як різновид LSP» [1, с. 51]. На наш погляд, зазначене дозволяє говорити лише про методику навчання латинської мови за професійним спрямуванням, адже для надання мові статусу LSP потрібно ґрунтовно проаналізувати саме поняття «мова для спеціальних цілей».

У когнітивно-дискурсійному аспекті LSP розуміють як функціональні різновиди сучасних розвинутих національних мов (В. Лейчик, І. Массаліна, В. Новодранова). Нині

латина не належить до їх числа (і до речі, перебуває у статусі мови, що не має живих носіїв уже декілька століть). Тому термін «латинська LSP медицини», який активно культивується у працях О. Беляєвої, вважаємо неточним.

LSP зростають на базі природних мов, надбудовуються над ними, набуваючи деякі нові специфічні ознаки в лексиці, словотворенні, синтаксисі, стилістиці, що дозволяють їм обслуговувати соціолінгвістичні потреби спілкування в спеціальних сферах. В. Лейчик (2005) визначає мову для спеціальних цілей як складний об'єкт сучасного багатогранного комунікативного процесу, що охоплює інтелектуальне пізнання світу і позначення результатів цього пізнання всією сукупністю власних і залучених мовних/мовленнєвих засобів відповідної національної мови. В. Новодранова (2005) – як систему лінгвістичних засобів загальнонаціональної мови, яка репрезентує структури знання, що склалися в певний період розвитку науки і демонструють досягнутий у цей період особливий рівень розвитку в конкретній предметній галузі знання, який є важливим для соціуму і забезпечує його власний розвиток та прогрес; систему мовних засобів, що описують певну галузь знання або діяльності і використовуються фахівцями певної галузі для однозначно інтерпретованої комунікації, пов'язаної з професійною діяльністю мовців.

О. Беляєва під LSP розуміє «сукупність унормованих вербальних та прийнятих певною професійною групою невербальних і креолізованих засобів, котрі забезпечують професійно комунікативні потреби» [2, с. 107]. (Враховуючи вищезазначене, така трактовка LSP стосовно латини може вважатися коректною лише за умови, що згадана «певна професійна група» – це давньоримські медики).

Мову для спеціальних цілей (LSP) традиційно протиставляють мові для загальних цілей (LGP – *Language for general purposes*). На думку К. Авербуха (2004), LGP і LSP загалом розрізняються лише в одному: в LGP функціонують тільки лексичні одиниці національної мови, а в LSP, крім лексичних одиниць тієї ж національної мови, функціонують одиниці спеціальної номінації (терміни конкретних предметних галузей).

У сучасній науці склались три основні підходи до співвідношення LSP і LGP, при цьому мови для спеціальних цілей розглядаються як: особливий функціональний стиль; особливий функціональний різновид загальнонаціональної мови; особливі субмови загальнонаціональної мови. Поняття «латинська LSP медицини» не може бути співвіднесене з жодним із них. Отже, термін «латинська LSP медицини» не відповідає визначенням LSP, має суперечливий непрозорий зміст і громіздку макаронічну зовнішню форму (словосполучення оформлене українською мовою, містить англійську аббревіацію і відсилає до мови латинської). Коректними можуть вважатися терміни «LSP медицини», «англійська (українська, будь-яка інша сучасна розвинута національна) LSP медицини». У разі нагальної потреби, елементи латинська і LSP можуть співіснувати в межах одного терміна за наявності протези: «латинська *компонента* LSP медицини», «латинська *складова* LSP медицини», чи вужче – «латинськомовна *термінологія* LSP медицини».

Література

1. Беляєва О. М. Аналіз дидактичних термінів, пов'язаних з професійно орієнтованим навчанням латинської мови / О. М. Беляєва // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2008. – Вип. 12. – С. 50–54.
2. Беляєва О. М. Інтегративність як системоформувний принцип професійної лінгводидактики / О. М. Беляєва // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – 2009. – Вип. 149. – С. 106–109.

ЧИСЛОВІ ПОЗНАЧЕННЯ В ТЕКСТАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ ЯК ПРИЙОМ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Соціальна реклама як різновид засобів масової інформації покликана впливати на свідомість людей, гармонізуючи їхню поведінку в суспільстві. Оскільки цей вид комунікації реалізується переважно в словесній формі, то саме вербальне наповнення соціальної реклами і є головним інструментом впливу на реципієнта. Одним зі способів психолінгвістичного маніпулювання можна вважати застосування числових позначень при структуруванні рекламних текстів. Так, на думку О. А. Аргуткіної, число є узагальненою когнітивною сутністю, величезним фрагментом «картини світу», який закодований засобами мови [1, с. 11]. В. В. Зірка використання в рекламному тексті числових позначень вважає одним із прийомів психологічного маніпулювання, оскільки люди здавна вірили в магію цифр [2, с. 86]. Вона полягає в тому, що число володіє авторитетом точності та об'єктивності: «якщо людина сприйняла навіть якесь абсурдне кількісне твердження, його вже майже неможливо витіснити не тільки логікою, але й кількісними аргументами» – число має властивість застрягати в мозку надовго [3, с. 125]. У комерційній рекламі, як і в художній літературі, фольклорі, числа часто мають містичний, символічний характер [4]. У соціальній же рекламі числівники вживають лише в прямому значенні – як показовий аргумент, покликаний здійснити спрямований вплив на реципієнта. Крім того, цифрове позначення числа в тексті як первинного за походженням переважає перед словесним, оскільки воно є інтернаціональним і така передача числа цифрами на письмі є набагато наочнішою й економнішою [4, с. 19].

Числівник у текстах соціальної реклами відіграє важливу лексико-семантичну роль і є засобом вираження квантитативної семантики, вербалізованої в лексичних одиницях, що виражають кількісне значення.

Нумеративна функція числівників стабільно не має відношення до іменників і їх заміників, бо числівники позначають тільки абстрактні числа [5, с. 157]. Тому сегментуємо числівник на кількісні й порядкові квантитативи, що передбачають при собі наявність іменника або його заміника, і нумеративи, при яких не може бути означуваного чи означального слова.

Числівникові одиниці як засіб психолінгвістичного маніпулювання в текстах соціальної реклами виражають кількісно-якісні ознаки мовленнєвої реальності та виконують переважно квантитативну функцію. Крім того, числівники активізують сприйняття рекламного мовлення, виступають мірилом цінності (матеріальної чи духовної), надають тексту певного символізму, виконуючи лінгвокреативну й текстотвірну роль [6, с. 5].

При вказівці на кількість квантитатив керує іменником, вимагаючи від нього певної граматичної форми. Прикладом може бути фрагмент реклами гармонізації ставлення людини до довкілля: *Скільки часу необхідно, щоб повністю розклалися... Газета – 2 місяці*. Вербалізуючи порядок при лічбі, числівник сам стає керованим об'єктом з боку іменника. Ось приклад з тексту реклами природоохоронного спрямування: *Моє життя порожнє (Надайте мені **другий шанс!** Сортуй відходи!* У рекламному мовленні і кількісний, і порядковий квантитативи перебувають у препозиції щодо іменника: *Не дозволяй іншим годувати свою дитину. До **6 місяців** твоєї дитини потрібне тільки твоє молоко*. Іноді такий іменник можуть пропускати в реченні задля уникнення повторів. Наприклад, у фрагменті реклами показано гармонізацію людини як члена суспільства: *Привіт, мамо! Пам'ятаєш, як я просив у тебе брата? Тепер їх у мене аж **22***.

В усіх типах соціальної реклами переважають кількісні характеристики, вербалізовані кількісними квантитативами. Вони здебільшого ословлюють якісно-кількісні ознаки часу, а також об'єднання осіб (у рекламі природоохоронного спрямування – сукупності тварин і

рослин) та однорідних явищ, предметів. Інші характеристики є специфічними для кожного виду соціальної реклами, наприклад:

– гроші є мірилом покарання за порушення правил взаємодії в межах мікрогрупи в рекламі гармонізації міжособистісних стосунків або підставою для оцінки благодійного внеску в рекламі гармонізації людини як члена суспільства (а саме, в рекламі на підтримку української армії);

– відсоткова частка вербалізує податкові зобов'язання громадянина в рекламі гармонізації людини як члена суспільства, а також статистичні дані щодо ймовірності певного завершення хвороби в рекламі гармонізації самої людини як цінності тощо.

Порядкові квантитативи, що, реалізуючи сему одиничності, репрезентують відповідну порядкову представленість, у текстах соціальної реклами використовують рідше, ніж кількісні. Ще менш затребуваними є нумеративи.

Література

1. Аргуткіна О. А. Концептуально-семантичний і функціональний аспекти мікросистеми «число»: автореферат ... канд. філол. наук / О. А. Аргуткіна. – Харків, 2001. – 18 с.

2. Зирка В. В. Слово в рекламі: лінгвостилістический аспект: учеб. пособ.: 2-е изд., перераб. и доп. / В. В. Зирка. – Днепропетровск: Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля, 2012. – 180 с.

3. Кара-Мурза С. Краткий курс манипуляции сознанием / С. Кара-Мурза. – М.: Эксмо, 2003. – 448 с.

4. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис): монографія / Т. Б. Лукінова. – К.: Наукова думка, 2000. – 370 с.

5. Швачко С. О. Екстеоризація синтаксичних лакун у художньому дискурсі (типологічні аспекти) / С. О. Швачко // Лінгвокогнітивні аспекти малих текстів: монографія / за ред. проф. О. С. Швачко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – С. 153–160.

6. Швачко С. О. Семантична полівекторність квантитативних слів: лінгвокогнітивні аспекти / С. О. Швачко // Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти: монографія / за ред. проф. С. О. Швачко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. – С. 4–13.

**ВАКУЛИК Ірина,
КЛИМ Ярослава**

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І. ФРАНКА З АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

І. Франко є не лише автором оригінальних творів, а й автором перекладачем. «І. Франку як перекладачеві не має в нашому письменстві рівних ані за потужністю і широтою охоплення явищ світової літератури, ані за глибиною мистецької ерудиції, ані за напруженою творчої волі, спрямованою на граничне розширення духовних обріїв світової культури», – писав М. Н. Москаленко. Чимало перекладів І. Франка залишилися неопублікованими, частина з них побачила світ лише в 50-томнику. Науковцями підготовлено кілька додаткових томів до згаданого зібрання творів. До них увійшли як віршовані переклади, так і проза.

Переклади з античних джерел посідають особливе місце у творчості геніального українського перекладача, оскільки він вважав, що антична поезія є скарбницею світової культури, а відтак намагався збагатити нею українську.

Ще будучи учнем Дрогобицької гімназії, І. Франко переклав трагедії Софокла «Антигону», «Електру» й «Едіп цар» та дві пісні «Одіссеї» Гомера. На філософському факультеті Львівського університету І. Франко вивчав українську і класичну філологію, живо цікавився історією Греції й Риму, античною поезією та драматургією, грецькими й римськими старожитностями, слухав лекції професорів класичної філології З. Венцлевського

та Л. Цвіклінського. Зі студентських років самого Франка зберігся цікавий документ – писаний латиною реферат на тему «Лукіан і його епоха», де автор виявив ґрунтовну обізнаність у питаннях давньогрецької літератури, історії Стародавнього світу взагалі. То ж не випадковими були слова акад. О. Білецького, який називав його «справжнім господарем античності».

Гомер і Гесіод, гомерівські гімни, переклад трагедії Софокла «Цар Едіп», Сапфо і Алкей, Піндар і Менандр, збірка «Старе золото», римські поети Горацій і Вергілій – це неповний перелік натхненної праці митця. Роботу над перекладами І. Франко не припиняв до останніх днів свого життя. Особливо «плідними» були 1913-1916 рр. У цей період було перекладено Гомерові гімни й епіграми, «Батрахоміомакхію», твори Гесіода – «Діла і дні», «Теогонію».

Іван Франко написав також велике дослідження про творчість давньоримського поета Публія Овідія Назона, де висловив припущення, що мова, якою оволодів Овідій на засланні і якою писав вірші, була мовою слов'янського племені. «Матимемо право називати Овідія першим поетом, що написав вірш мовою, близькою до давньої і теперішньої української», – писав Іван Франко. Хоча цю версію і спростовують сучасні вчені, вона яскраво свідчить про глибокий інтерес української інтелігенції до творчості Овідія. Тому так актуально звучать «Скорботні елегії» і «Послання з Понту».

**ВАКУЛИК Ірина,
ТИЩЕНКО Денис**

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ І. ФРАНКА У КОНТЕКСТІ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Для української спільноти Іван Франко – це видатний українознавець, мислитель, учений і письменник, дослідник старого письменства і народної словесності, історії України та її літератури, етнографії, економіки, філософії. Він автор понад чотирьох тисяч художніх творів і наукових праць. Іван Франко – один із небагатьох, хто писав кількома мовами (українською, польською, німецькою тощо) і перекладав із 14 мов [3]. Учений своїми працями збагатив наукову і духовну скарбницю українознавства. Тому багатогранна спадщина дослідника була предметом наукових студій не одного покоління інтелектуалів, проте у кожному випадку відкриваються нові вектори його творчості.

Для подальшого розвитку проблеми поглядів І. Франка якнайкраще підходять такі його слова «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним, хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головне, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почувати себе справді, практично частиною його» [1].

Система наукових поглядів дослідника сформувалася у процесі вивчення історії українського народу, його культури і духовності – від найдавнішого періоду до сучасної йому доби. Українознавчі праці І. Франка сприяли утвердженню самобутності українського народу і його культури в контексті світової та європейської цивілізації, зумовивши вивчення національної історії в етнічній єдності, тягlostі і самобутності. Як зазначав учений: «Метода, ... котра вказує нам певні явища життя не тільки в їх розвої, так сказати, розширенню, але рівночасно і в їх розвої в часі, їх періодичні зміни, єсть найвищою задачею науки і дає найцікавіші здобутки...» На думку науковця, «Предмет науки» – це «...маси людей, рух цих

мас, спосіб життя», наголошуючи при цьому, що справжня наука має виконувати дві умови: вчити пізнавати закони природи і «...вчити користати з тих законів, уживати їх в боротьбі з тією ж природою» [2, с. 119].

Суттєвий вплив на еволюцію гуманістики ХІХ ст. справляла історія, яка переживала період інституціоналізації. І хоча І. Франко не був професійним істориком, проте він ґрунтовно вивчав історичні джерела та літературу, розуміючи історію як «...слідження внутрішнього зв'язку між фактами», висловлював методологічні поради, наголошував на тому, що «...духовна зв'язь, то не що інше як природна причиновість, внутрішня діалектика розвитку, котра лучить в собі всі суперечності, вирівнює всі нерівності, котра з найрізномірніших частей творить одноцільну єдність. От тої-то діалектичної методи, тої єдності в погляді на природу і світ хибує ще й досі найбільші часті наших учених учителів». Багата творча спадщина І. Франка засвідчує про широту інтересів мислителя. Такі праці, як «Мислі о еволюції в історії людськості», «Що таке поступ?», «Повний образ історії України-Руси», «Святослав», «Хмельниччина 1648-1649 років у сучасних віршах», «Панщина та її скасування 1848 р. у Галичині», «Матеріали до історії Коліївщини», «Наш погляд на польське питання», «Причинки до історії України-Руси» та інші висвітлюють важливі проблеми історичного буття українства [3].

І. Франко стверджував, що фольклор для нової української літератури відіграв важливішу роль, ніж для будь-якої європейської, роль. З огляду на це, у науковій спадщині українознавця значне місце посідають дослідження у галузі народної. Можна стверджувати, що в українських наукових колах він перший дослідник економічної сторони буття українства як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Так, наприкінці 70-х рр. ХІХ ст. за участю І. Франка було організовано масове збирання матеріалів про життя і побут українців, розширено територію і межі етнографічних досліджень, залучено до цієї роботи студентську молодь. З цією метою в 1883 р. учений створив Етнографічно-статистичний гурток у Львові, заохочував члена Краківської академії наук І. Коперніцького до організації етнографічної експедиції на Бойківщину, Лемківщину та в інші місцевості Українських Карпат [4, с. 19]. Завданням гуртка було студіювання життя і світогляду народу, а також підготовка і видання бібліографії книжок, статей та інших матеріалів з етнографії та статистики, здійснення періодичних екскурсій. За ініціативою та участю І. Франка гурток організував експедиції західними землями України. Екскурсанти, як зазначав дослідник у статті «Мандрівка руської молодіжі», ставили за мету «...доочне знайомитися з життям і економічним побутом рідного народу, з красою і природними скарбами та історичними пам'ятками свого краю», а також «освіжувати і ширити почуття народне» [5].

Вважаючи етнографічну науку важливим інструментом на шляху визволення українства, І. Франко надавав великого значення методиці етнографічного дослідження. Він пропонував виявити єдність матеріальної і духовної культури українського народу на всій етнічній території, наголошуючи на спільних рисах культури і побуту її складників. Доцільним способом викладу інформації науковець вважав монографічний опис із широким використанням статистичних та економічних даних. І. Франко та його однодумці порушили питання житла, приготування їжі, звичаєвого права, способів володіння землею та форм організації суспільного життя, які «випадали» з поля зору дослідників. Спрямування етнографічних експедицій, популяризація матеріалів, наукові публікації вченого вперше стосувалися економічного аспекту життя українського селянина і робітника.

Література:

1. Франко І. Поза межами можливого / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 45. – С. 284.

2. Краснодемська І. Застосування принципу системності в українознавчих дослідженнях / Ірина Краснодемська // Україна у світовій історії, 2014. – Вип. 3(52). – С. 119.
3. Краснодемська І. Українознавча спадщина Івана Франка / Ірина Краснодемська [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://archive.ndnu.org.ua/fulltext.html?id=534>
4. Ломова М. Етнографічна діяльність І. Франка / М. Ломова. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1957. – 120 с.
5. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 45. – С. 76–139.

ВУС Віктор

СПЕЦИФІКА РЕЛІГІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

З-посеред інших науковців, які схильні досліджувати проблему духовно-морального аксіогенезу особистості з позицій релігії, заслуговують на увагу погляди О.Л. Янушкявічене. Вона визначає такі головні завдання при формуванні духовно-моральних цінностей для кожної вікової категорії:

1. Вік до 3-х років. Головне завдання — відчуття дитиною любові до неї.
2. Дошкільне дитинство (3-6 років). Головне завдання – виховання звички до справ милосердя.
3. Молодший шкільний вік (7-10 років). Головне завдання – учеництво. Тут особливо важлива особистість вчителя.
4. Підлітковий вік (11-14 років). Головне завдання – пізнання Братства усіх людей. Тут особливо важливі навички спілкування.
5. Юність (15-20 років). Головне завдання – обрання власного шляху.
6. Молодість (21-29 років). Головне завдання – устрій земного життя людини.
7. Зрілість (30-56 років). Головне завдання – служіння.
8. Літній вік (56-75 років). Головне завдання – наставництво.
9. Старість (після 75 років). Головне завдання – остаточне приготування до зустрічі з Богом.

Дослідниця вважає, що результатом здійснення такого (релігійно-морального) ціннісно-формувального впливу на аксіосферу дитини у кожному віці повинно бути формування відповідних «базових підвалин особистості»:

- Вік до 3-х років. Базова довіра до світу.
- Від 3 до 6 років. Ціннісна орієнтація.
- 7-10 років. Здатність до творчості.
- Підлітковий вік (11-14 років). Почуття обов'язку, відповідальності.
- Юність (15-20 років). Становлення теократичного світогляду.

Водночас, М.В. Савчин зазначає, що ефективність формування духовно-моральних цінностей залежить від ряду умов:

- спрямованість особистості до самопізнання;
- рівень самоповаги.

Важливими детермінантами генези духовно-моральної сфери, на його думку, є розум, воля, страждання та молитва. Він визначає, як найбільш оптимальні, наступні шляхи розвитку індивідуальної духовності дитини:

- прилучення до Церкви (розповіді про Бога, розучування молитов тощо);
- прилучення до мистецтва (читання книжок);
- моральне виховання.

Однак, вищезазначені погляди О. Янушкявічене та М. Савчина не завжди та не в усьому «знаходять паралелі» з поглядами інших представників психологічної науки (С. Рубінштейн, Е. Еріксон, Н. Непомнящая, В. Ледньов, Г. Батіщев, Л. Божович та ін.).

Таким чином, питання духовно-морального аксіогенезу особистості є недостатньо дослідженим на сучасному етапі розвитку психологічної науки. Цей факт негативно впливає на якість освітніх програм духовно-етичного спрямування, яких у наш час існує значна кількість. Однак, здійснювати на дітях педагогічні експерименти, які не мають достатнього наукового підґрунтя, ми вважаємо недоцільним. Стан нашого суспільства, освіти та виховання вимагає об'єднання зусиль наукової спільноти та Церкви задля розробки багатоаспектних питань духовності та моралі.

Література

1. Боришевський М. Й. Дорога до себе : Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М. Й. Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с. (Серія «Монограф»)
2. Братусь Б. С. Христианская и светская психотерапия / Б. С. Братусь // Московский психотерапевтический журнал. – 1997. – №4. – С. 117-123.
3. Бреусенко-Кузнецов А. А. Духовность или демократия: проблема приоритета в религиозном воспитании личности / А. А. Бреусенко-Кузнецов // Вісник ЧДПУ. Серія психологічні науки. – Випуск 59. – Т.1. – Чернігів, 2008. – С. 40-43.

ГРИГОРЕНКО Ірина

МЕТАФОРА ЯК ОБРАЗНА ФОРМА РАЦІОНАЛЬНОСТІ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У семіотичному просторі різних культур широко представлені різні види метафори, для яких характерне поєднання різнорідних елементів, їхнє ототожнення в рамках контексту. Метафора давно уже викликає пильну увагу різних дослідників, як лінгвістів, так і філософів. Процес дослідження метафори розпочався ще в античні часи і характеризується неоднорідністю та суперечливістю підходів. За цей час у науці існували різні, іноді діаметрально протилежні лінгвофілософські концепції: від повного заперечення метафори (Т. Гоббс, Дж. Локк, М. Мюллер, Б. Рассел, А. Айер) до розуміння її як моделі істини й методу пізнання об'єктивної дійсності (Дж. Лакофф, М. Джонсон, М. Тернер, Ж. Фоконьє, О. Кубрякова, А. Баранов, А. Чудінов, О. Селіванова, С. Жаботинська, Л. Белехова та ін.). Багато в чому це зумовлено саме тим, що метафора дає змогу одночасно фіксувати і подібність, і розходження зіставляваних об'єктів.

Отже, первинні і вторинні (прямі і переносні) значення змісту і мовних виражень, інших знакових систем, використовуваних у процесах культурної комунікації, нашаровуються один на одного, забезпечуючи інформаційну надмірність семіотичного простору. У звичайних, стандартних, постійно відтворених ситуаціях люди орієнтуються на стандартні ж способи ставлення до дійсності, закріплені в загальнокультурних знакових системах. Ці загальні звичні значення і змісти відповідних фрагментів семіотичного простору сприймаються більшістю членів мовної спільноти як прямі, тобто такі, що регулюють і поєднує їхні колективні зусилля. У тих же випадках, коли ситуація стає нестандартною, коли традиційні, звичні способи, що регулювали колективну реакцію на зміни, що відбуваються навколишньому середовищі, виявляються неефективними, недостатніми для досягнення необхідного людям результату, різні індивіди можуть здійснювати свою локальну пошукову діяльність, орієнтуючись на значення і змісти, які раніше або не помічалися або оцінювалися суспільством як вторинні.

Внаслідок одночасного об'єднання безлічі різних описів дійсності виникає перетин між ними, у результаті чого виникають особливі проміжні сфери уявного простору. У них і створюються уявні об'єкти і конструюються різні операції з ними. Якщо зрушення прямого значення збільшує число мовних форм, що входять у цей простір, то осмислення нових конотацій може призводити до своєрідного «злипання» уже наявних шарів. Це відбувається тоді, коли знак і його значення поєднуються, створюючи новий знак, який вказує на неявно

виражений (передбачуваний) зміст уживаних мовних форм.

Метафора, яка робить відкритим вторинні значення слів, дає змогу виразити відразу кілька рівнів змісту: людина говорить про одне, а має на увазі щось інше. Метафоричні засоби ніби окреслюють сферу перебування об'єктів, що не існують у закінченому вигляді, утворюючи своєрідне згущення, у центрі якого порожнеча.

Сучасні підходи до аналізу метафори показують її глибинну вкоріненість у різних рівнях міжлюдського спілкування. Вона присутня у спеціалізованих мовах наукового пізнання. І чим повніше вчені усвідомлюють характер своєї діяльності, тим більшою мірою виявляється метафорична основа більшості їхніх фундаментальних концепцій і моделей. Це зумовлено тим, що накладання різних описів (як до позанаукового характеру, так і власне наукових) один на одного породжує такі перетини сфер значення і змісту знакових систем, за допомогою яких ці описи конструюються, стосовно яких неможливо однозначно визначити: до якої з цих сфер належить та чи інша конкретна деталь, що входить у структуру описів. Вирішення цього питання найчастіше має лише контекстуальний характер. Метафора, таким чином, на змістовому рівні виявляється деяким аналогом ймовірнісних методів представлення фактів дійсності в людських знаннях.

Суттєва відмінність наукових і поетичних метафор полягає в тому, що поширення метафор у науковому обігу досить швидко спричиняє стирання образності (на відміну від поетичної метафори, яка своїй образності не втрачає за будь-якої кількості повторень). Автор, як мовець-професіонал, передбачає ступінь сприймання образних компонентів потенційним читачем. Образні компоненти, утворювані внаслідок взаємодії буденного і наукового полів у свідомості обох комунікаторів, можуть по-різному сприйматися автором і читачем. Професіоналізм автора полягає в умінні звести цю різницю до мінімуму, а для цього він повинен якомога точніше передбачити основні параметри особистості мовця – потенційного читача. Отже, можна говорити про комунікативну детермінованість образності в науковому тексті.

Науково-популярний і науково-навчальні стилі нерідко містять не тільки стерті метафори, а й художні, які виконують естетичну, навчальну, пізнавальну функцію, зацікавлюють читачів. У жанрах, які пов'язані з описом експерименту, методики дослідження тощо, автори яких прагнуть однозначності, точності й лаконічності опису, вибір образного вираження наукової думки визначається перш за все гносеологічною необхідністю, провідною тут буде експресивно-гносеологічна функція. Отже, метафора в науковому тексті виконує ряд важливих функцій, крім того, за допомогою цього тропу можуть утворюватись нові терміни.

ДАНИЛІНА Олена

ПОСТ У МЕРЕЖІ FACEBOOK ЯК РІЗНОВИД АВТОБІОГРАФІЇ

Документальна література на початку XXI ст. набуває популярності, але відходить від традиційних жанрів і форм (лист, щоденник, мемуари, автобіографія, біографія) у бік їх синтезу або утворення нових. До таких сучасних форм відносимо, наприклад, квазі-автобіографію, квазі-мемуари й пости у соціальних мережах.

Короткі повідомлення у соціальних мережах (140-200 знаків) призначені для того, щоб тримати читачів у курсі подій, швидко реагувати на подію чи емоцію, висловлювати свою думку чи громадську позицію. Саме слово «пост» – англійського походження, й означає «щось (н-д, повідомлення) опубліковане онлайн» («something (as a message) that is published online» [3] або «електронне повідомлення, відправлене й відображене в онлайн-форумі» («An electronic message sent to and displayed on an online forum») [4].

Чимало українських письменників ведуть власні сторінки у мережі Фейсбук (заснованої у 2004 році), мають тисячі підписників-читачів. Популярними є сторінки Андрія Кокотюхи, Сергія Жадана, Андрія Куркова, Ірени Карпи та ін.

Утім не зникає інтерес до друкованої книжки, тож актуальною тенденцією є вихід книжок за матеріалами інтернет-постів. Такими є, наприклад, книжки Зої Казанжи «Якби я була...» (2014) й Тетяни Вергелес «Моя грішна журналістика» (2014).

У підзаголовку до книги Зої Казанжи визначено її жанр – «міські історії у facebook-стилі». Саме написано пости у популярній соцмережі – коротко, по суті, відривчасто. Утім короткі історії Зої Казанжи не можна назвати фактичними й сухими. Навпаки, вони емоційні гранично, це квінтесенція людських емоцій. Умовно вони поділені на десять розділів, життєво-тематично, за різними етапами земного людського шляху. А ще – дві історії – на початку і в кінці книги, що випадають з цієї логіки побудови. У першій – яка дала назву всієї книги – авторка приміряє на себе ролі, маски, задаючи тон і окреслюючи напрямки книги – історії таких різних на перший погляд людей. Остання історія пояснює те, що не вкладається в межі логіки, те, що ми не можемо пояснити й називаємо долею.

Книга тематично розмаїта – любов і зрада, коханка і дружина, випадкові зустрічі й прощання; класичні родини, нещасливі по-своєму; діти й старі, покинуті й небажані, смерті й розлучення – тобто все те, що складає щоденне людське життя.

Щодо емоційності, то це не провідна риса стилю авторки. Навпаки, її стиль скупий і не надто насичений художніми засобами. Втім вона, як умілий маляр пензлем, робить словами ескіз, накреслює кілька мазків, великих, з розмахом, або багато дрібних, і все найважливіше читач бачить між ними. Це авторський монолог і водночас – діалог із читачем, який стає співучасником, співтворцем книги, вбачаючи себе в багатьох історіях або приміряючи на себе описувані пригоди.

Автобіографічність Зої Казанжи екстравертивна, спрямована на оточення, авторська позиція виявляється у висловленні власних емоцій і думок, у відвертості й стилі написання текстів.

Стиль і структура книги Тетяни Вергелес «Моя грішна журналістика» інакший, але теж має зв'язок із постами в мережі Фейсбук. Авторське самовизначення жанру – автобіографічне есе. За змістом – це спогади про зустрічі й інтерв'ю з відомими людьми: політиками, письменниками, журналістами, – це розповідь про себе й свій рід, про свій шлях у журналістику, про своє бачення професії. Композиційно книга складається з 50 есе, кожне з яких має назву й епіграф або підводку, вступне слово у формі поста у мережі Фейсбук.

Тексти есе водночас інтровертивні й екстравертивні, об'єктом уваги авторки є вона сама й люди, які її оточують. Книга містить як художні, так і документальні й публіцистичні елементи, їй притаманна правдивість, висловлення авторського ставлення до людей і подій. Автобіографічними є розповіді про себе й свій рід, про родину й етапи професійного становлення, про формування й трансформацію світогляду. Утім це не є традиційною автобіографією, оскільки факти й події власного життя авторка майстерно вплітає в загальну канву розповіді. Функцію автокоментаря виконують записи у Фейсбуці, які відіграють роль епіграфа, передмови або післямови, інтермедії; також вони є елементом, що пов'язує тексти, написані у різний час, із часом виходу книги друком.

Отже, пост у мережі Фейсбук, в електронному або друкованому вигляді, є, на нашу думку, сучасним метажанровим варіантом автобіографії, оскільки синтезує різні види й жанри документалістики. У ньому домінує особистісний момент, що дозволяє нам кваліфікувати проаналізовані праці як автобіографічний метажанр, що поєднує в собі філософський (автори торкаються загальнолюдських тем і проблем) і феноменологічний (зображують себе) аспекти.

Література

1. Вергелес Т. Моя грішна журналістика / В. Тетяна. – Львів : Аверс, 2014. – 304 с.
2. Казанжи З. Якби я була...: міські історії у facebook-стилі / Зоя Казанжи. – Львів : Видавництво старого лева, 2014. – 236 с.
3. Post // Merriam Webster Dictionary – <http://www.merriam-webster.com/dictionary/post>
4. Post // The Free Dictionary by Farlex – <http://www.thefreedictionary.com/post>

ЄВЛАНОВА Олександра

АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ СЛІВ ЧЕСЬКОГО ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОРІЧНИХ ПРОМОВ ВАЦЛАВА ГАВЕЛА)

Промова кожного оратора, в тому числі глави держави, з кожним роком підлягає змінам завдяки тим процесам, які відбуваються в сучасному лексиконі. Лексичний рівень політичних текстів дуже багатий і виразний. Він складається з непрямих, експресивних описів. Доволі часто президенти використовують okazionalizmi, цитування, «популярні» вирази чи кліше.

Щоб визначити унікальність промов конкретного оратора, звертаємо увагу на вирази, які пов'язані з конкретним політичним діячем – «ключові слова».

Перший Президент Чеської Республіки – Вацлав Гавел в своїй новорічній промові у 1990 році зосередив увагу на проблемі тоталітарної дійсності (ключове слово *totalitní*): «*Všichni jsme si totiž na **totalitní** systém zvykli a přijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Jinými slovy: všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře – za chod **totalitní** mašinerie odpovědní, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci*» (1990) [1, с. 53]; у 1991 році Гавел уже наголошував на зміні в економіці Чеської Республіки (ключове слово *privatizace*): «*Už tento měsíc by měly začít aukce podle zákona o malé **privatizaci**. Současně s malou **privatizací** by měl začít proces velké **privatizace***» (1991) [1, с. 78].

У новорічній промові у 1992 році Президент наголосив на проблемі продуктивного функціонування законодавчих установ (ключові слова *poslanec, parlament*): «*Nechápal jsem tuto podporu – na rozdíl od některých **poslanců** – ani jako nepřipustný tlak na **parlament**, ale naopak jako veskrze oprávněný projev voličské vůle, který by měl být pro **parlament** důležitým signálem, impulsem...*» (1992) [1, с. 100]; у 1994 році відбулася реакція Президента на виникнення нової держави під назвою Чеська Республіка (ключове слово *rozdělení*) «*Zranění, které mnohým z nás způsobilo **rozdělení** Československa, jsme záhy pochopili jako daň, kterou platíme za svou polistopadovou svobodu*» (1994) [1, с. 156]. Головною темою новорічної промови Вацлава Гавела у 1995 році стало формування правової системи. Структуру, що складалася з функціонуючих інститутів, Гавел, вживаючи ключові слова *právní, zákon, tržní*, метафорично порівняв із течією річки (ключове слово *řeka*): «*Jedině stát totiž může citlivou regulací říčního toku odvrátit nebezpečí, že stoupne-li jeho hladina, zaplaví **řeka** široké okolí a začne ničit přírodu i lidská obydlí, jediné stát může ohlídat čistotu jejího dna a zabránit, aby se nezaněslo bahnem a ona se posléze nevydala úplně jiným směrem, než je žádoucí*» (1995) [1, с. 176].

У другій половині дев'яностих років ХХ століття почалися зміни в політиці: одні партії втрачали свої керівні позиції, інші – соціал-демократичні партії, почали поступово займати чільні місця в політиці, наприкладі парламентських виборів у 1996 році. Ця ситуація була актуальною у новорічній промові Вацлава Гавела в цьому ж році. Домінувало перш за все слово *turbulence*, яке є метафорою до тих потрясінь, які відбувалися в суспільстві: «*Jediné, co mne uklidňovalo, bylo pomyšlení, že se to občas stává, že skutečně nebezpečí není větší než kdykoli jindy a že **turbulencemi** dříve či později proletíme do klidnějších vzdušných poměrů*» (1996) [1, с. 178].

У новорічній промові 1999 року Вацлав Гавел повертається до тих змін у суспільстві, які мали місце у 1997-1998 роках, коли країна пройшла шлях від політичної кризи до послаблення. У 1998 році був підписаний так званий опозиційний договір, який спричинив президентські вибори, в яких уперше взяв участь Сенат. Гавел їх виграв. Ключовим, 1999 року, стає слово *zed'*, яке знову набирає метафоричного звучання, трактується як знищення стіни між людьми і державою та спробою компромісу: «*Všimněte si: zbořili jsme sice už dávno velkou zed', která nás oddělovala od demokratické Evropy, ale zároveň tolerujeme, že kolem nás a mezi námi zvolna a nenápadně vyrůstají zdi nové, o nic lepší než ty, které padly*» (1999) [1, с. 234].

2000 рік став роком звернення Президента до громадських проблем (ключові слова *lidský, civilizace*): «*Shrnutí: lidský svět se zdá být na přelomu druhého a třetího tisíciletí po Kristu víc než kdy ve svých dějinách propojen a zároveň ohrožen*» (2000) [2, с. 42]; а у 2001-2003 роках ключовими стають слова з філософською ознакою, наприклад, у 2002 році – *osud, identita*: «*Můžeme si o optimální budoucí podobě Evropské unie myslet cokoliv a jakkoliv se účastnit celoevropské diskuse na toto téma, nesmírně bychom však hazardovali s osudem vlastním i s osudem našich potomků, kdybychom sám tento proces problematizovali a naši účast na něm oddalovali*» (2002) [2, с. 128].

У новорічних промовах 2003 року знаходимо ще одне ключове слово – *rok*, бо згідно правил новорічних промов, Президент повинен підсумувати минулий рік та згадати ключові події року, незалежно від ідеології чи авторських уподобань: «*O jedné z nich jsem mluvil z tohoto místa před rokem, a proto se o ní zmíním jen stručně*» (1996) [1, с. 179]; «*V podstatě tři roky velkého revolučního kvasu, kdy se měnil celý právní systém a obnovovala demokracie*» (2003) [2, с. 174].

Аналіз ключових слів у новорічних промовах, з точки зору цілого жанру, підтвердив унікальність Вацлава Гавела у виборі мовних засобів.

Література:

1. Havel, V. Projevy a jiné texty. – Praha: Torst, 1999. – 346 s.
2. Havel, V. Projevy prezidenta Václava Havla z let 1999-2003. – Praha: Paseka, 2003. – 176 s.

ІВАНОВА Оксана

ОСОБЛИВОСТІ Й ЗАКОНОМІРНОСТІ ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Розвиток сучасної науки і техніки супроводжується безперервним розвитком обміну науково-технічною інформацією між науковцями різних країн. XXI століття – період науково-технічного та інформаційного розвитку – характеризується постійним збільшенням науково-технічної та технологічної інформації. Отже, системи дослідження й вивчення зарубіжного досвіду – одні з важливих умов максимального прискорення технічного й технологічного прогресу й покращення організації виробництва. Окрім того, обмін науково-технічною інформацією сприяє посиленню економічних зв'язків нашої країни із зарубіжними країнами.

Кількість інформаційних ресурсів, які постійно збільшуються в зарубіжних Інтернет-джерелах, їхня доступність широкому вжитку та вимоги сьогодення крокувати в ногу з часом потребують залучення до роботи кваліфікованих перекладачів науково-технічної літератури, які забезпечували б можливість обміну спеціальною технічною інформацією, оформленою різними мовами.

Питання теорії й практики науково-технічного перекладу завжди були найбільш проблемними в галузі перекладознавства. Проблеми перекладу тієї чи іншої галузі людської діяльності порушуються в працях багатьох мовознавців (як класиків вітчизняної лінгвістики Л. Бархударова, Я. Рецкера, В. Комісарова, А. Олійника, так і зарубіжної – Ю. Найди,

А. Нойберта та інших). Цілком природно, що існують значні відмінності не лише в поглядах на характеристики перекладу, а й на визначення самого поняття перекладу.

Переклад як результат перекладацької діяльності – це відтворення оригінального змісту засобами іншої мови зі збереженням єдності змісту й форми. Завдання перекладача – знати закони і правила процесу перекладу, розуміти його сутність, зробити переклад максимально достовірним.

Загалом адекватний переклад визначається як такий, що «забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, виключає порушення норм та узусу мови оригіналу та дотримується жанрово-стилістичних вимог до текстів певного типу й відповідності конвенційній нормі перекладу» [1, с. 288]. Загальновідомо, що для виконання адекватного перекладу необхідні не лише теоретичні знання, а й достатній практичний досвід. Поняття «відчуття перекладу» – не просто абстрактне словосполучення; у процесі роботи воно наповнюється цілком реальним змістом.

Оскільки вираження думки в кожній мові підпорядковується певним закономірностям, що є специфічними для конкретної мови, бо кожна мова розвивається за власними внутрішніми законами, то одне і те ж поняття в різних мовах виражається різними мовними засобами. Наприклад, поняття, що виражає проміжок часу, рівний 24 годинам, в українській мові позначається одним словом *доба*, в англійській мові – словосполученнями *day and night*, *24-hour period*, *twenty-four hours*. Недосвідчений перекладач може виразити це поняття під час перекладу такого англійського речення: *The instrument was working 24-hour period* українською мовою сполученням *двадцять чотири години*, при цьому зміст речення буде цілком зрозумілим, але переклад не буде відповідати нормам української літературної мови: у цьому випадку необхідно використовувати слово *доба*: *Апарат працював добу*.

Зважаючи на той факт, що теорія науково-технічного перекладу виступає структурною складовою теорії загального перекладу, загальні методи й принципи роботи з текстом залишаються такими ж. Проте загальні характеристики науково-технічного перекладу будуть дещо специфічними. До них належать інформативність стилю, його змістовність, логічність, тобто чітка послідовність та відповідність усіх елементів єдиній концепції, точність та об'єктивність. Відповідно до цих характеристик обираються й засоби перекладу. У ньому зберігатимуться лексичні особливості, такі як використання науково-технічної термінології та спеціальної лексики: *bevel gear* – *конічна зубчаста передача*; *blackout* – *порушення енергозабезпечення*; *internal combustion engine* – *двигун внутрішнього згорання* тощо.

Цікавим є і те, що слово, яке позначає те чи те поняття, у співвіднесенні з іншими словами може мати абсолютно нові значення, при цьому втрачаючи свої первинні ознаки, отримує нові, так англійський термін *air*, поєднуючись з іншими термінами набуває значень технічних термінів: *air-and-fuel mixture* – *паливно-повітряна суміш*; *airbrake* – *аеродинамічні гальма*; *air breather* – *повітряно-реактивний двигун*; *aircraft* – *літальний апарат* та ін. Відповідно, не можна перекладати оригінал тексту за окремими словами, буквально, перекладати будь-який текст необхідно виходячи з контексту, з урахуванням усіх зв'язків, що існують між словами цього тексту.

Отже, щоб правильно і грамотно передати зміст технічного тексту, що перекладається українською мовою, перекладач має бути добре обізнаним з основними положеннями сучасної теорії перекладу, окрім того, він повинен знати всі лексичні, граматичні й фразеологічні явища, характерні для технічних текстів, мови, з якої здійснюється переклад; знати способи перекладу цих явищ українською мовою; уміти вибирати лише один спосіб перекладу, єдиний можливий у кожному окремому випадку; уміти користуватися джерелами

інформації; знати й уміти виконувати різні види технічного перекладу; володіти термінологічним мінімумом.

Література

1. Пиввуєва Ю.В. Пособие по теории перевода (на английском материале) / Ю. В. Пиввуєва, Е. В. Двойнина. – М.: Филоматис, 2004. – 304 с.

КАЧАН Галина

НАУКОВИЙ ДИСКУРС: ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перші згадування про науковий дискурс можна знайти в роботах класиків філософії, зокрема давньогрецьких мислителів Арістотеля, Евкліда, Платона, Демокріта, філософів Середньовіччя Р. Бекона, М. Кузанського, натурфілософів епохи Відродження Л. да Вінчі, Г. Галілея, М. Коперніка, вчених і філософів Нового часу Ф. Бекона, Р. Декарта, І. Ньютона, Т. Гоббса, Дж. Локка, представників німецької класичної філософії І. Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля.

Як інституційний тип дискурсу, науковий дискурс викликав до себе інтерес з боку науковців приблизно тридцять років тому в межах прикладної лінгвістики. Науковий дискурс досліджують у своїх працях такі вчені, як Н. Разинкіна, М. Глушко, І. Скрипак, В. Карабан, Н. Мішанкіна, Л. Славгородська, Л. Зільберман, Т. Маслова.

«Науковий дискурс актуалізує спеціальні знання із різних сфер наукової діяльності, саме тому він посідає особливе місце в сучасних мовознавчих дослідженнях», – стверджує сучасна українська дослідниця наукового дискурсу Т. Маслова.

Особливістю сучасного наукового дискурсу, як стверджує російська дослідниця І. Скрипак, є його соціальна обумовленість. Визначальним фактором у формуванні наукового дискурсу є необхідність створення особливої мовленнєвої форми для презентації наукового матеріалу, ідей, гіпотез, доказів та відкриттів.

До жанру наукового дискурсу належать дисертації, монографії, статті, тези, доповіді, реферати, анотації, підручники, словники, книги, довідники та ін. Наукові тексти різних жанрів будуються за єдиною логічною схемою. В основі цієї схеми знаходиться головна теза – твердження, що вимагає обґрунтування. Доказами головної тези є аргументи, кількість яких залежить від жанру й обсягу наукового тексту. Для більш повної аргументації тези необхідні також ілюстрації – приклади, що підтверджують висунуті теоретичні положення.

У високотехнологічному ХХІ столітті віртуальна комунікація стає на одну сходинку з реальною. Віртуальний світ розвивається з неймовірною швидкістю, що спричиняє зміни і у науковому спілкуванні. Сьогодні можна брати участь у конференціях, тренінгах, навчатися у ВНЗ, вивчати іноземні мови з допомогою інтернет-ресурсів комп'ютера. Варто зазначити, що таке навчання часто відбувається англійською мовою, отже, сучасний науковий дискурс отримує все більше інтернаціональних слів, розвиваючись і трансформуючись з шаленою швидкістю.

Отже, над проблематикою наукового дискурсу працює широко коло науковців, але зважаючи на те, що розвиток мови є динамічним, а також на сучасний технологічний прорив в науці, науковий дискурс видозмінюється та трансформується. Відповідно, інтерес до його дослідження не вщухатиме ще довгий час.

ЧИННИКИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ОПТИМАЛЬНОСТІ МОЛИТОВНОГО ТЕКСТУ

Актуальність. Сучасні мовознавці активно звертаються до феномену мовленнєвого впливу в різних комунікативних сферах у спробах створити універсальну модель впливу й алгоритмізувати її процесуальні складники. Усвідомлення всепроникної присутності мовленнєвого впливу наділяє цей феномен прикладним значенням, тому важливою науковою проблемою, що потребує розв'язання, є систематизація інформації про специфіку сугестивних мовленнєвих інтеракцій у різних прагматичних дискурсах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням різних аспектів сугестії займаються вітчизняні й зарубіжні науковці (Т. Ковалевська, Л. Компанцева, Н. Кутуза, Н. Слухай та ін.). З позицій комунікативної ефективності прихованого мовленнєвого впливу однією з найбільш давніх та успішних сфер його реалізації традиційно виступає конфесійне спілкування.

Мета нашого дослідження – лінгвістично проаналізувати впливовий потенціал молитовного тексту. Це дають змогу зробити методи сугестивної лінгвістики з допомогою виявлення вербальних сугестогенів на кожному аналізованому рівні мовної експлікації.

Сугестивність – іманентна властивість релігійного дискурсу в цілому, зокрема й сакральних текстів. Вона закладалась у них із метою фіксації, кодифікації та трансляції знань і виявляє себе у вигляді інформаційно-комунікативної оптимальності. Яскравим прикладом утілення цієї здатності виступають молитви. Вони належать до багатофункціональних текстів, проте завжди гарантують вихід реципієнта у кращий ресурсний стан порівняно з тим, який він мав до молитви.

Молитовне звернення виступає ідеальною формою, що дає змогу реалізувати наміри реципієнта в регламентований конфесійний спосіб, тому є всі підстави вважати його комунікативно успішним текстом.

Інформаційно-комунікативна оптимальність текстової репрезентації забезпечується на всіх рівнях організації молитви. При цьому сугестивність – її найважливіша складова, що сприяє гармонізації мислення, емоцій та поведінкової активності особи. Синтаксис молитовного тексту належить до недостатньо вивчених частин загальної проблеми.

Синтаксис молитовного тексту визначають парцельовані конструкції (від франц. *parceller* – поділяти на дрібні частини). З появою письмової форми сакральних текстів парцеляція стала засобом фіксації на письмі патернів архаїчного ритуального виголошення молитов. Це давало змогу втримати традицію. Парцеляція текстового повідомлення, що потужно сугестує його сприйняття, стала комунікативною умовою поширення сакральних знань через письмове першоджерело.

Інформаційне наповнення молитов, яке вкорінене в сакральний текст і слугує інструментом його популяризації, також з часом не втратило своєї актуальності за рахунок семантичної компресії. Ефективне сприйняття забезпечується на основі паралогічної аргументації, коли інформація, що має принципово неперифікований характер, втискається у мовленнєві конструкти з логічним (причиново-наслідковим, умовним, цільовим, з'ясувальним, означальним тощо) характером зв'язків між частинами судження. Багатокомпонентність подібних речень дає змогу зробити їхнє смислове наповнення дифузним, з рухливою лінією демаркації між негативом і позитивом. Семантичний негатив обмежується невеликою кількістю слів із відповідними конотаціями. Натомість сфера позитиву постійно розширюється за рахунок накопичення вербальних стимулів, маркованих конотаціями зі сферою божественного. Завдяки такій семантичній дифузності практично в

кожному реченні молитви вербальний позитив перемагає вербальний негатив. На такий тип семантичної репрезентації накладається й дифузна емотивна кореляція, що базується на зрощенні емоцій.

За таких умов достовірність смислового наповнення парцельованих конструктів перевіряється не на основі розмірковувань над кожною частиною фрази, а на основі цілісних уявлень про добро і зло, що відповідає правопівкульній активації інформаційної обробки. Водночас текстова репрезентація важливої для конфесії інформації у структурах сугестивного синтаксису дає змогу суттєво полегшити її проникнення у свідомість. За умов постійного повторення текстів реципієнтом така інформація накопичується й стає підґрунтям для імплікації експансивних мисленнєвих побудов, які розпізнаються як свої власні. Цьому сприяють і змінені стани свідомості (стрес, страх, емоційне збудження тощо), які часто вмотивовують саме звернення до молитви. Нагромаджуючи позитив чи негатив, ці цілісності тиснуть на сприйняття реципієнта й латентно формують конативні реакції – бажання солідаризуватися чи, навпаки, – дистанціюватися, хоч поведінкова рефлексія може мати й відтермінований характер.

Результати. Молитви генологічно споріднені з іншими сугестивними текстами за ознакою наявності в них механізмів латентної вербальної дії. Зокрема, механізми прихованого впливу були виявлені на рівні лексико-синтаксичної експлікації українськомовної молитви.

Висновки: синтаксис молитви закорінений у різні типи речень, але їх семантика формується парадигмою однотипно оформлених компонентів. Це дає змогу спрогнозувати їх сприйняття не через логічний аналіз підпорядкування частин, а на основі семантичної цілісності. Терапевтичний вплив молитви забезпечується інтенсифікацією лексико-семантичного позитиву. Нагромадження вербального позитиву забезпечують парцельовані конструкції з різними типами семантичних комплексів.

Результати дослідження можуть бути верифіковані при створенні сугестивних текстів в інших прагматичних дискурсах. Це відкриває *перспективи* подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

КОВАЛИНСЬКА Інна

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Дослідники Х. Арслан та Ж. Ратя [1] аналізують концепти бікультурної, крос-культурної, інтеркультурної, мультикультурної, плюрикультурної і транскультурної освіти, визначаючи, чи можна вважати усі ці терміни синонімами поняття «мультикультурна освіта». За висновками, яких вони дійшли у своїй фундаментальній праці «Мультикультурна освіта: від теорії до практики» (Multicultural Education: From Theory to Practice), ці поняття не є тотожними, і їх вживання має обмежитися певними окремими контекстами.

Бі-культуралізм визначається як присутність двох різних культур в одному й тому ж регіоні. Особистість може бути моно- і бікультурною, і найчастіше бікультурна особистість стає білінгвальною. Бікультуралізм означає змішування або множинність, а по відношенню до індивіда – здатність функціонувати принаймні у двох різних культурних групах. Бі-культурна освіта визначається як «стратегія забезпечення навчання у двох культурних вимірах» [2]. Поняття «крос-культурний» означає такий, що має відношення ідентифікації та аналізу характеристик людської поведінки у різному культурному, географічному чи соціальному оточенні» [3]. Інше визначення надає розуміння поняття «крос-культурний»

«як такого, що стосується двох або більшої кількості культур водночас, або такого, що порівнює дві культури» [4]. У контексті освіти крос-культурний означає навчання щодо декількох різних культур окремо, без їхньої взаємодії. Крос-культуралізм базується на тому, що одна культура має переваги над іншою, що призводить до непорозуміння, розвитку міжкультурних конфліктів тощо. Узагальнюючи, можна визначити поняття «крос-культурний» як навчання індивідів, що змушені певний час знаходитися у чужому для них культурному середовищі, пізніше повертаючись до власної культури. Тобто, поняття «крос-культурна освіта» має означати навчання по типу сегрегації культурних меншин та, відповідно, недостатній рівень доступу до освітніх послуг. Словник Вебстера визначає поняття «інтеркультурний» у контексті освіти як такий, що має відношення до навчання представників різних культур, що стосується різних культур або представляє різні культури [5].

Дослідники застерігають, що терміни «крос-культурний» та «інтеркультурний» не можуть вживатися взаємозамінно. Інтеркультурний визначає державну політику взаємодії культури-гегемона та культури меншин, яка створює інтеграцію шляхом взаємодії, подолання потенційних конфліктних ситуацій, взаємозалежності, перекриття, взаємозбагачення. Поняття «інтеркультурний» має відокремлюватися й від поняття «транскультурний», що означає злиття, створення гібридних форм культури, та від поняття «мультикультурний», що означає в першу чергу існування декількох окремих культур поряд, але без взаємовпливу чи взаємозбагачення цих культур.

Спираючись на документи Ради Європи з питань освіти і культури [6] роботи західноєвропейських дослідників С. Ністо [7], Ф. Дервіна [8], С. Сіренса [9], С. Лухтенберг [10] та ін., необхідно визначити, що останнім часом термін «мультикультурний» набуває поширеності у зарубіжному науковому дискурсі, і, відповідно, розширюється його семантичне значення. Все більше науковців використовують цей термін у значенні «такий, що має відношення до процесу інтеграції та взаємовпливу декількох культур, що існують поряд та певним чином взаємодіють». У зв'язку з тим, що даний термін набуває усе більшого поширення, на нашу думку, варто використовувати саме його для визначення процесу освіти, що стосується освіти в етнічно гетерогенних класах та роботи у етнічно гетерогенних колективах.

В Україні, на жаль, поки що не існує загальнонаціональної програми підготовки вчителів до роботи у мультикультурному навчальному середовищі. Відсутня загальна стратегія та довготривала програма підготовки вчителів до роботи в етнічно- та культурно-гетерогенних класах. В українському науковому дискурсі вживається термін «полікультурність» [11]. Хоча останнім часом почали з'являтися певні дослідження у цьому напрямку, такі як роботи Н. Якси [12], Р. Мичковської та Ю. Беца [13], однак попереду ще довгий процес узагальнення досвіду європейських країн та адаптації його до соціо-економічних, політичних, освітніх умов України.

Література:

1. Arslan, Hasan & Rață, G. (2013) Multicultural Education: From Theory to Practice Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, pp. 3–15
2. Gibson, Margaret Alison. (1984). Approaches to Multicultural Education in the United States: Some Concepts and Assumptions. *Anthropology & Education Quarterly* 15 (1): 94-120.
3. <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/Cross-culturalism>
4. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/crosscultural>
5. <http://www.yourdictionary.com/intercultural>
6. Education and Training 2020 Thematic Working Group 'Professional Development of Teachers. Retrieved from: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/teacher-competences_en.pdf

7. Nieto, Sonia (2012). *Affirming diversity: the sociopolitical context of multicultural education* / Sonia Nieto, Patty Bode.–6-th ed., Boston, Pearson Education, Inc. Retrieved from: https://www.pearsonhighered.com/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/preface/013136734X.pdf

8. Dervin, Fred; Gajardo, Anahy & Lavanchy, Anne (2011) *Politics of nterculturality* / Retrieved from: <http://www2.unine.ch/files/content/sites/maps-chaire/files/shared/documents/publications/Politics%20of%20Interculturality%20-%20toc.pdf>

9. Sierens, Sven (ed.) (2000) *Us, Them, Ours. Points for attention in designing interculturallly sound learning materials. Centre for intercultural education. Ghent, Belgium*

10. Luchtenberg, Sigrid. Multicultural Education: Challenges and Responses JSSE Volume 4, Number 1, JSSE 2005 ISSN 1618-5293 PP. 31–55 www.jsse.org/index.php/jsse/article/.../881

11. Енциклопедія освіти / Акад пед наук України, головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008 – С. 846.

12. Якса Н. Професійна підготовка майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону / Н. В. Якса // автореф. дис.. д. пед. н. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – К., 2009.

13. Мичковська Р. В. Поняття «полікультура» та «полікультурне виховання» у сучасних наукових дослідженнях / Р. В. Мичковська, Ю. І. Бец // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – 2013. – Вип. 39 (3). – с. 255–258 [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ps>

КРАСАВІНА Валентина

ПЕЙОРАТИВНІ ПЕРИФРАЗИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ)

Функцію формування громадської думки сьогодні найактивніше виконують електронні засоби масової інформації, оскільки вони найдоступніші, забезпечують швидкість інформаційного зв'язку для найчисленнішої аудиторії. Із появою нових технічних можливостей чимало друкованих ЗМІ, частково телебачення, радіо перейшли в електронний формат, з'явилися також новинні онлайн-ресурси, тому можемо стверджувати, що більшість із нас безпосередньо бере участь у суспільно-політичному дискурсі, перебуваючи в цьому інформаційному полі.

Під суспільно-політичним дискурсом розуміємо сукупність мовних актів, оприявлених публічними виступами політиків, громадських діячів, публікаціями у ЗМІ, агітаційними текстами, інтернет-комунікаціями тощо. Мова й суспільство діалектично поєднані в дискурсі. На сучасному етапі в Україні після Революції гідності триває процес становлення політичного простору: відбуваються радикальні зміни політичної системи і влади, а відповідно, і мова зазнає багатьох змін, передовсім на лексико-семантичному рівні, що знаходить відображення, насамперед, у мові мас-медіа.

Творцями «нової політмови» є не тільки редакційні політичні оглядачі, аналітики, експерти, журналісти, самі політики, але й ми з вами, оскільки соціальні мережі також долучені до творення дискурсу, що відбувається онлайн: будь-який яскравий пост, фраза багаторазово повторюються, стають популярними уже без згадки про автора. Так народжується чимало слів і висловів, наприклад: «маленькі зелені чоловічки», нові «старші брати», «печерна еліта», «Мінський договоряк», «батона Міхеїл», «демони корупції» тощо.

Проаналізувавши сучасний суспільно-політичний інформаційний простір інтернет-ЗМІ, ми виявили, що серед образних засобів мови частотними, експресивно й емоційно навантаженими в ньому є пейоративні перифрастичні вислови (як реакція на політичну кризу

в суспільстві). Їх можна назвати лексичними індикаторами, маркерами відображуваної доби, наприклад: *вкрадені «сім'єю» мільярди* (<http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs>), *тіньовий куратор проекту «Новоросія»*, *промоутер «руського міра» в Україні* (<http://ukrpohliad.org/komentari/andrij-levus>), *справа «діамантових прокурорів»*, (<http://www.pravda.com.ua/news/2016/03/10/7101637/>), *вбили «безвізові закони» керманича держави* (<http://ukrreal.info/ua/statti/69240-nedotorkanni-povinni-sisti-vitaliy-shabunin>) тощо.

Пейоративний перифраз можемо кваліфікувати як описове образно-переносне найменування, що має метафоричний або метонімічний характер і несе в собі негативну емоційну оцінку, спрямовану на адресата або його дії.

Уживання пейоративних перифразів у публіцистичних та інформаційних текстах пояснюється бажанням адресанта підвищити експресивність висловлювання, образними засобами дати оцінку діяльності особистості, привернути увагу до події чи явища, підкреслити роль і значення конкретного політика.

Серед проаналізованих перифрастичних назв можна виділити кілька лексико-семантичних груп. Найпоширенішою та найяскравішою є група перифраз на позначення політичних діячів. Кризова ситуація спричиняється до формування номінацій з негативною семантикою, наприклад: *вождь корупції у владі Циркуль*, *Чахлик Невмирущий*; *гарант недоторканості олігархату*; *«дуркуватий старий»*; *«тіньовий кардинал» «БПП»*; *«гробовицик» агропромислового комплексу України*; *«вбивця Ощадбанку»*; *неперевершена королева жанру*, *зірка української «Санта-Барбари»*; *офшорний король*, *заслужений олігарх України й Росії та ін..* (зі значним відтінком іронії). Із негативно-оцінною семантикою та виразним емоційним забарвленням функціонують у ЗМІ перифрази на позначення Верховної Ради і народних депутатів, наприклад: *Верховна зрада*, *зала сесійного застою*, *кишеньковий парламент*, *парламентські ляльководи* тощо. Голосування в Раді за відставку уряду спричинило до виникнення колоритних перифрастичних номінацій: *цирк на замовлення*, *прем'єра циркова*, *прем'єра під куполом*, *вистава з інтермедіями*, *політична вистава*, *вистава кишенькового політпроекту Банкової*, *геніальна афера під кодовою назвою відставка уряду Яценюка* (вислови із джерела «Тиждень» та ін.).

Показовою для інтернет-ЗМІ є функція перифрастичного заголовка, щоб привернути увагу читача до публікації і так залучити якомога більше відвідувачів на свої сайти, заінтригувавши назвою. Наприклад: *«Нові «януковичі»*» (<http://espresso.tv/article/2016/03/16/>); *«В Раді вже остаточно оформилась «коаліція зелених»*» (<http://obozrevatel.com/blogs/10692->); *«Для чого "вбили" міліцію?»*» (<http://obozrevatel.com/blogs/07412.htm>) тощо.

Підсумовуючи, можемо констатувати: спостерігається розширення звичних меж публіцистичного стилю, виразна тенденція до формування нової стилістичної норми – спрощення, демократизації мовлення. Тут виявляються як позитиви, так і негативи: з одного боку, – демократизація засобів мас-медіа сприяє своєрідному олюдненню мови, водночас публічне мовлення стає більш відкритим для розмовно-зниженої лексики, яка широко вживається у виступах політиків, журналістів тощо. На жаль, спостерігається і люмпенізація публічного мовлення, вживання кримінального жаргону: *злили Україну*, *договорняки й міжсобойчики*, *«смотрящий» від Банкової*, *прокурорська вата*, *не хоче «лоханутися»*, *депутат-рішало* тощо.

Отже, пейоративні перифрастичні описові звороти, вторинні номінації надають суспільно-політичним та інформаційним текстам образності, експресивності, емоційності, оцінності, дозволяють якнайточніше передати думку, авторське бачення відображуваних фактів, подій, формують авторський, індивідуальний, упізнаваний стиль, роблять матеріал цікавим, дотепним. Водночас ці перифрази є маркерами мовних засобів публіцистики конкретної історичної доби.

КОМУНІКАТИВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СКОНДЕНСОВАНИХ СТРУКТУР У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Тенденція наукової мови до консолідації, використання обмеженого набору мовних засобів, установка на максимальне виявлення змістової сторони висловлення виявляються в синтаксичній компресії, або синтаксичній конденсації. Під синтаксичною конденсацією зазвичай розуміють збільшення кількості інформації на одну одиницю плану вираження.

Компресія тісно пов'язана зі специфікою вираження предикативних відношень. Процес «стиснення» конструкції, що стосується переважно їх лінійної протяжності, утворення так званих «конденсатів елементарних речень», є одним з активних процесів у синтаксисі. Саме динамічним характером семантико-синтаксичної структури речення можна пояснити і явище співвіднесеності диктуму і модусу, які репрезентують ту саму ситуацію дійсності, варіюючи насамперед парадигматичні модифікації предиката та його аргументів, як-от: *Вітер зламав березу // Березу зламано вітром // Береза зламалась від вітру*.

Цікаво, що в лінгвістиці, інформатиці, а також у теорії пізнання часто для позначення згортання застосовують різні терміни – *згортання, стискання, компресія (компресія інформації, значеннєва компресія, синтаксична компресія), конденсація, кумуляція, ущільнення, мінімізація, спрощення знання* і под. Причому в ці поняття часто вкладають різний зміст, зокрема, мають на увазі різні види згортання. Так, вважається, що компресія – результат загальної тенденції щодо усунення надмірності в мові, тобто до стискання тексту без втрати інформації (що характерно для науково-технічної літератури). Однак замінити поняття «згортання» поняттями «компресія» чи «стискання» навряд чи доцільно, оскільки протилежними виступатимуть поняття «декомпресія» і «роз стискання», а це не те саме, що «розгортання». В українському ж мовознавстві найбільше усталилися терміни *конденсація* і *компресія*, тому в нашому дослідженні обидва їх використано як синонімічні.

Різноманітні види і способи компресії – еліптичні, дейктичні, універбальні, вибір яких диктується рядом умов, пов'язаних із типом тексту (науковий, побутовий та ін.), – регулюється особливими правилами, які визначаються семантичною і формальною структурою тексту в цілому і попереднього речення тексту зокрема. Прагнення до усунення надлишковості, до скорочення тексту без втрати інформації – виразна комунікативна риса науково-технічної мови. Тут простежуються різноманітні види компресії і, що характерно, науковий текст порівняно легко піддається компресивній дії, компресивним трансформаціям. Конденсація виражається вже в самому факті широкого використання односкладних речень, опущенні суб'єкта в неозначено- та узагальнено-особових реченнях, у переважно іменному оформленні процесу або дії, у вираженні різних логіко-сміслових відношень засобами простого ускладненого речення там, де в загальнолітературній мові та в інших стилях мови вживаються складнопідрядні речення; в усуненні різних граматичних, стилістичних і смислових відтінків.

У результаті тенденції до компресії мови на місці очікуваних підрядних речень послідовно маємо співвідносні з ними прийменниково-відмінкові групи: *при підвищенні температури* замість: *коли (якщо) температура підвищується*; *в результаті процесів вивітрювання* замість: *у результаті того, що відбуваються процеси вивітрювання*; *зі збільшенням об'єму* замість: *у міру того, як об'єм збільшується* тощо. Вже саме усунення дієслова збільшує інформативне навантаження імені, тобто конденсує його, скорочує тривалість мовленнєвого сигналу, що теж важливо для наукового дискурсу.

Проявом компресії є багаторазово використовувані дієприкметникові, дієприслівникові, інфінітивні звороти і конструкції з віддієслівними іменниками, що виступають у ролі поширювачів речення. Наприклад: *«Зіставляючи твердження задачі 8 й аксіоми IX (основної властивості паралельних прямих), приходимо до важливого висновку... З властивості кутів, утворених при перетині паралельних прямих січною, випливає;»*; *«Перевіривши точність моделювання, визначивши похибки і виправивши їх, можемо приступати до експериментів»* (приклади взято з редактованих автором сучасних науково-технічних текстів).

Певним свідченням компресії є десемантизовані дієслова типу *бути, називатися, вважатися, являти собою, полягати, відбуватися, траплятися, спостерігатися* та ін., а також лексеми з дуже узагальненим абстрагованим значенням на зразок *спостереження, дослід, значення, кількість, рух, умова, випадок* та ін. Компресивна мета досягається також з допомогою використання в дефінітивній функції форм родового відмінка іменників: *закон Ома, швидкість світла, одиниця вимірювання, коефіцієнт тертя, сила тяжіння, дисперсія світла, теорема Піфагора* та ін.

Семантико-синтаксичний аналіз сконденсованих структур дав змогу зробити висновки про те, що вони відіграють важливу роль і в процесі породження, і в процесі сприймання наукового дискурсу. Під час створення дискурсу сконденсовані структури використовуються як засоби зв'язку, які забезпечують єдність думки. Водночас вони полегшують процес сприймання тексту реципієнтом завдяки згортанню вторинної інформації, яка виступає допоміжною щодо інформації, релевантної для усвідомлення змісту повідомлення.

Рациональне спілкування можливе лише на оптимальному рівні згортання: при зайвому згортанні повідомлення стає незрозумілим споживачеві інформації, а при зайвому розгортанні – тривіальним, у результаті чого ступінь сприйняття інформації знижується. Отже, комунікативне призначення сконденсованих структур полягає насамперед в оптимізації процесу передачі інформації від автора до читача.

ЛАХМАНЮК Антоніна

КОГНІТИВНА НАРАТОЛОГІЯ ЯК НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Мішель Фуко визначав дискурс як «організацію системи мовлення і дій, як те, що є об'єктом бажання, як диспозицію взаємозв'язку знання і влади» [2]. Дослідженню типів дискурсів та дискурсивних практик присвячено чимало його праць («Воля к истине...», «Дискурс и истина», «Археология знания» та ін.).

Кожен науковий дискурс має свого батька-засновника. Літературознавчий дискурс наратології, фундатором якого був французький дослідник Жерар Женетт, що досліджував структурне влаштування наративу, тяжіє до підходу Фердинанда де Соссюра. Наратологія популярна сьогодні, оскільки пропонує нову інтерпретацію розповідних текстів, створює безпосередню взаємодію автора з читачем, відкриває нові горизонти аналізу. Розпочавши свій розвиток з середини XIX ст. (Ж. Женетт, В. Шмід, Дж. Принс), поступово вона перейшла у фазу «посткласичної» (David Herman «Scripts, Sequences, and Story: Elements of a Postclassical Narratology»). Професор англійської літератури та культури, дослідниця-наратолог Моніка Флудернік у своїй статті «Beyond structuralism in narratology: Recent developments and new horizons in narrative theory» [3] виділила такі наукові школи: теорія

імовірних світів; тематична наратологія (феміністська, етнічна та квір-нاراتологія); лінгвістично-зорієнтована наратологія; постструктуралістська наратологія.

Метою нашого дослідження буде науковий дискурс когнітивної наратології (Девід Герман, Манфред Ян, Алан Палмер, Патрік Х. Хоган), яка «застосовує деякі поняття когнітивних психології та лінгвістики для аналізу наративу, зосереджуючись на таких питаннях, як сприйняття розповідей читачем чи зображення свідомості й емоцій у тексті» [1]. Суть та завдання цієї нової наукової галузі обґрунтував Девід Герман у праці «Cognitive Narratology»: «Когнітивна наратологія може визначатись як вивчення мисленнєво-релевантних аспектів оповідної практики з урахуванням того, де і яким чином вона застосовується. Відповідно до цього визначення, когнітивна наратологія є трансмедіальною площиною, яка досліджує взаємозв'язок наративів і мислення не лише в друкованих текстах, але й у межах міжособистісної взаємодії, також у кіно, радіоновинах, віртуальних комп'ютерних середовищах та інших оповідних засобах масової інформації.

У свою чергу, «мисленнєву релевантність» можуть означити численні фактори, пов'язані з розробкою та потрактуванням наративів, які включають сюжетотворчу діяльність розповідачів, процеси, за допомогою яких інтерпретатори надають певного значення наративній дійсності, що виникла на основі описових уявлень або артефактів, а також когнітивних станів і розташування символів цієї дійсності. До того ж, мисленнєво-нاراتивний взаємозв'язок може вивчатися дещо по-іншому, зокрема, як функція сюжету і як (а) об'єкт інтерпретації і (б) засіб для створення відчуття досвіду – джерело структурування і осмислення дійсності» [5].

Основні поняття когнітивної наратології: фрейм (визначена рамка); скрипт (схема дій, упорядкована в часі); схеми (структури, що містять інформацію про загальну форму подій); слоти (ролі); план (набір дій); результати (завершення).

Застосовуючи набір когнітивних інструментів при аналізі художнього тексту, можна спостерігати конкретні пізнавальні процеси (естетичні ефекти) читацької свідомості, на що і спрямована перспектива нашого дослідження.

Література

1. Собчук О. Чому наратологія популярна? [Електронний ресурс]: Published on Monday, 13 February 2012 / О. Собчук. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/134-oleh-sobchuk-chomu-naratolohiia-populiarna>.
2. Фуко Мишель. ВОЛЯ К ИСТИНЕ: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Пер. с франц. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
3. Fludernik M. Beyond structuralism in narratology: Recent developments and new horizons in narrative theory // *Anglistik*. – 2000. – Vol. 11, No. 1. – P. 83–96.
4. Herman David. Scripts, Sequences, and Story: Elements of a Postclassical Narratology [Електронний ресурс]: Vol. 112, No. 5 (Oct., 1997), pp. 1046-1059. – Published by: Modern Language Association / D. Herman. – Режим доступу: www.jstor.org/stable/463482.
5. Herman David. Cognitive Narratology [Електронний ресурс]: Last modified: 13 March 2013 / D. Herman. – Режим доступу: http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Cognitive_Narratology.

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ КЛАСИФІКАЦІЇ ФАХОВОГО МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Фаховий дискурс є одним із різновидів інституційного дискурсу, що безпосередньо пов'язаний із традиціями певної суспільної структури, яка формує стереотипи мовної поведінки учасників комунікації. Ця структура не є сталою, вона постійно розвивається й видозмінюється, і щоб зрозуміти вплив цих видозмін на функціонування інституційного фахового дискурсу, необхідно насамперед визначити основні класифікаційні параметри, зумовлені наявністю певних стандартів, що він їх має.

Одним із таких стандартів є наявність базової пари учасників комунікації – вчителя та учня, журналіста й читача, лікаря й пацієнта, тобто представників інституту (агентів) та людей, що до них звертаються (клієнтів). Це, у свою чергу, зумовлює таку форму комунікації, як діалог, що передбачає взаємодію між мовцем і слухачем, кожен із яких виконує свою роль.

У сучасній лінгвістиці виділяють два типи ситуацій рольового спілкування: симетричні та асиметричні. Перші характеризуються рівністю соціального статусу співрозмовників, інші – різним положенням учасників комунікації. У контексті медичного мовлення це ситуації типу «лікар – лікар» та «лікар – пацієнт».

Основними параметрами класифікації інституційного медичного дискурсу є перервність або неперервність процесу мовлення, що залежить від виконання комунікантами відповідних ролей (*лікар/пацієнт, лікар/лікар*). Згідно із цими параметрами ми поділяємо фаховий медичний дискурс на два типи: *дискретний (суцільний) та недискретний (несуцільний) медичний дискурс*.

Дискретний дискурс (лат. *discretus* – роздільний, перервний) – це такий тип інституційного дискурсу, який передбачає перервність у процесі свого вербального вираження, зумовлену специфікою обставин спілкування. Такими обставинами у професійній діяльності лікаря є спілкування з пацієнтом. Тому дискурс діалогів «лікар – пацієнт» може бути лише дискретним, оскільки мовлення лікаря переривається мовленням пацієнта і накладає на нього свій відбиток.

Серед основних параметрів дискретного медичного дискурсу виокремлюємо такі: а) перервність у мовному вираженні інтенцій лікаря; б) спрямованість комунікативної настанови лікаря на задоволення потреб пацієнта; в) неоднорідність, зумовлена нерівноправністю партнерів з огляду на їх статусно-рольові функції; г) наявність інтерпрофесійного складника в мовленні лікаря; д) асиметричний характер комунікативної взаємодії, коли професійні ролі комунікантів не збігаються.

Одним із основних параметрів дискретного медичного дискурсу є асиметрія спілкування як результат наявності в лікаря комунікативних преференцій. Ці преференції, зумовлені статусом, фаховою компетентністю, особистими рисами, практичними навичками й вміннями лікаря, сприяють виконанню ним провідної ролі в спілкуванні, яке передбачене певними стандартами комунікативної ситуації та тематичним матеріалом.

Асиметрія спілкування є закономірним явищем у медичному дискретному дискурсі, оскільки лікарю належить комунікативна ініціатива.

Недискретний медичний дискурс – це діалоги лікарів на професійні теми, безпосередньо пов'язані із поточними проблемами лікувального процесу. Тому визначальною ознакою цього типу дискурсу є те, що він діє між представниками однієї мовленнєвої категорії, об'єднаної за ознакою професійної приналежності

Домінанта недискретного (суцільного) дискурсу у діалогах фахівців визначає такі його основні параметри: а) однорідність (неперервність, суцільність) міжособистісного спілкування в професійній сфері, учасниками якого є виключно фахівці; б) володіння відповідним понятійно-категоріальним апаратом та специфічною системою термінів; в) фахова зумовленість тематичного репертуару; г) колегіальність як визначальний чинник у процесі комунікативної взаємодії; д) симетричний характер спілкування у разі рівноправності партнерів (лікарі-колеги) та асиметричний характер спілкування у разі нерівноправності статусних ознак (лікар-керівник – лікар-підлеглий); е) наявність інтрапрофесійного складника в мовленні лікаря.

Обов'язковою умовою функціонування недискретного (суцільного) дискурсу є наявність колективу фахівців, що спільно реалізують програму, на яку зорієнтована їхня діяльність, у системі певних правил і процедур.

У медичному недискретному дискурсі визначальними є два основних типи стосунків: 1) лікар – лікар; 2) лікар-керівник – лікар-підлеглий.

У межах недискретного дискурсу професійний статус знаходить своє вираження в семантиці, синтаксисі та прагматиці, в межах усіх комунікативних та граматичних категорій. Ці особливості виявляють себе відповідно до соціально-рольових очікувань партнера по комунікації.

Отже, основними класифікаційними чинниками фахового медичного дискурсу є його дискретність / недискретність. Кожен тип, що формує структуру медичного інституційного дискурсу, реалізується за певних обставин. Для дискретного дискурсу такими обставинами є насамперед етапи комунікативної взаємодії лікаря з пацієнтом. Для недискретного – комунікативні ситуації, які виникають у процесі фахового спілкування лікарів.

ПАВЛИК Неля

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТЕКСТОТВОРЕННЯ НАУКОВОГО ЕПІСТОЛЯРІЮ

Під *науковим листом* у пропонованому дослідженні розуміється епістолярний текст, основну частину якого становлять наукові міркування і який здійснює комунікативну функцію між високоосвіченими представниками певного соціального прошарку. Теоретичним підґрунтям роботи слугують праці Л. Вашків, Н. Ботвіної, А. Коваль, Г. Матвєєвої, Г. Мазохи, В. Кузьменка та інших.

У нашому дослідженні науковий лист виокремлено у письменницькому епістолярії. Комплексний аналіз комунікативно-прагматичної та композиційно-мовленнєвої природи дослідженої наукової кореспонденції В. Винниченка до О. Олеса, В. Стуса до А. Лазаренка, М. Рильського до Л. Булаховського, А. Свідзинського до І. Дзюби, Б. Антоненка-Давидовича до В. Брюггена, П. Грабовського до І. Франка та Б. Грінченка, Лесі Українки до О. Маковця та Ф. Колесси, М. Хвильового до М. Зерова, І. Сенченка до В. Земляка, О. Гончара до В. Фашенка, І. Липи до С. Єфремова, О. Горбача з Ю. Шевельовим, І. Багряного до Д. Нитченка тощо дозволив виявити й описати загальні тенденції текстотворення наукового епістолярію. Варто наголосити, що основною частиною відповідних епістолярних текстів є висловлення, що містять критичну оцінку літературних творів, наукові відомості з питань українознавства, мовознавства, літературознавства, історії тощо.

Науковий епістолярій за жанрово-стилістичними властивостями, тематикою і мовним наповненням дещо наближається до наукового стилю, проте має специфічні ознаки щодо організації розповіді та особливостях епістолярної форми. Оскільки науковий лист є комунікативною одиницею і виникає в результаті мовленнєвої взаємодії двох респондентів,

то значну роль у його текстотворенні відіграє фактор адресанта. Характеризуючи образ автора, необхідно звертати увагу на його соціальний статус, ступінь знайомства зі співрозмовником (проте він не відіграє вирішального значення) та комунікативну компетенцію, що складається з лінгвістичного, соціолінгвістичного та дискурсивно-стратегічного напрямків. Ступінь знайомства і тип стосунків між комунікантами (формальні/неформальні, офіційні, напівдружні, дружні) зумовлюють тональність та смислове наповнення текстів.

Специфічною формою викладу наукового листа є міркування, що традиційно складаються з тези, аргументів і висновків, однак іноді структура епістолярних текстів представлена скорочено, тобто, є відсутнім той чи інший структурний елемент. Композиційна будова прокоментованої кореспонденції відповідає вимогам жанру і включає конструкції, пов'язані з процесом листування, наукові міркування, що становлять основну частину тексту; крім цього, у листах зафіксовано короткі наративні моделі, які подають відомості про автора та прохання.

Як зазначалося, способом викладу в наукових листах є міркування, логічне висловлення думки і смисловий зв'язок між окремими реченнями. Цьому типу викладу відповідає вживання складнопідрядних та складносурядних синтаксичних одиниць з причиново-наслідковими, допустовими, умовними, означальними та іншими відношеннями. Крім цього, науковому листуванню властиве широке залучення відокремлених конструкцій, вставних сполук, уточнень, що призводить до збільшення обсягу речень. Ставлення автора до повідомлюваного традиційно виражається за допомогою вставних елементів, серед яких особливе місце посідають слова, що вказують на зв'язок думок, послідовність викладу, способи оформлення висловлення. Кількість питальних речень обмежена, і застосовуються вони при постановці проблемних питань з метою активізації уваги уявного співрозмовника. До того ж у науковому епістолярії практично не функціонують односкладні речення, оскільки вони не спроможні передати глибину наукового мислення, аргументувати думку.

Морфологічна структура наукових листів характеризується залученням таких мовних засобів: 1) абстрактних та віддієслівних іменників; 2) шанобливої форми 2-ої особи множини особових займенників; вказівних займенників; 3) дієслів, ужитих у теперішньому часі для позначення узагальнено-констатуючої, постійної дії; 4) дієслів минулого часу в наукових текстах, що стосуються подій минулого; 5) складених підрядних та градаційних сполучників. У цих листах відсутні директивні конструкції, основним компонентом яких є дієслова наказового способу.

Аналіз лексичної системи наукового епістолярію виявив використання загальнонаукової та спеціальної термінології, що виконує свою пряму функцію, тобто забезпечує точність у передачі певних наукових явищ. Тип наукового листа передбачає введення у текст лексики на позначення суспільних відносин, загальновідомих понять зі сфери культури та мистецтва; слів з абстрактним значенням для називання процесів, властивостей, дій, ознак, рідше – почуттів та психологічного стану. Лише в деяких листах наявні лексеми на позначення людей за їх родинними зв'язками, що пояснюється безпосередньо змістовим, тематичним наповненням тексту. Досить високою частотністю вживання вирізняються іншомовні лексеми, що означають політичні, соціальні поняття, терміни. Науковий епістолярій практично виключив з ужитку слова зі сфери повсякденних стосунків, явищ природи, розмовно-побутову, просторічну, діалектну та емоційно-експресивну лексику.

Отже, у пропонованому дослідженні увага акцентується на особливостях побудови наукового листа у конкретній соціокомунікативній ситуації та специфічних засобах вираження синтаксичного, морфологічного та лексичного мовних рівнів.

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Провідна роль письмового, а точніше друкованого слова у сфері науки, яка формує наукові знання, створює наукові цінності не підлягає сумніву. Особливістю наукового дискурсу є застосування спеціальних наукових текстів як об'єктів стилістики, встановлення їхніх спільних і відмінних рис у порівнянні з іншими текстами, аналіз специфіки наукових творів, написаних різними мовами.

Варто зауважити, що наука обслуговується особливим функціональним різновидом мови, який використовується всіма дослідниками як певний стиль мови, мова наукового спілкування певної сфери дослідження.

Принципи виокремлення наукового дискурсу як функціонального стилю і його характеристик розроблялися як вітчизняними мовознавцями (Е. Різель, М. Кульгав, Є. Троянська, М. Кожина, О. Митрофанова, О. Лаптева, Л. Славгородська та ін.), так і зарубіжними лінгвістами (Р. Глейзер, Л. Фляйшер). Таке спрямування наукового стилю мови зумовлене прагненням забезпечити якість писемної й усної форм спілкування, беручи до уваги питання стильової диференціації мови науки, тобто йдеться про те, як науково-галузева специфіка відображається на функціонально-стилістичних властивостях тексту. Безсумнівно, є ряд відмінностей між текстами різних наукових спрямувань, які оперують певною термінологією, умовною символікою, а деякі використовують засоби природної мови. Але істотні відмінності існують насамперед при порівнянні наукових текстів різних галузей науки: природничих, точних, технічних наук і суспільних наук [3].

Загальновизнаними характеристиками наукового стилю сьогодні вважаються: логічна чіткість, об'єктивність, послідовність і точність викладу. Науковий текст, який задовольняє ці вимоги, є ідеалом наукової прози. Науковий стиль має за мету вираження певних думок і суджень різних наукових проблем у більш стислій, короткій, емоційно нейтральній формі, прагнучи уникнути категоричності твердження, проте досить об'єктивно, ґрунтовно і логічно. Адже необхідно чітко відтворити інформацію, результати досліджень; організувати впорядкований, послідовний виклад матеріалу, починаючи із завдань, методів, підбору матеріалу до експериментів та їх результатів. Це означає насамперед не вимірювання якості науки за певною шкалою, а визначення та вивчення підходів наукового стилю. Сутність одного з підходів, системного, який дуже важливий у вивченні спеціальної технічної термінології студентами технічних спеціальностей – всебічний аналіз наукового тексту як продукту цілеспрямованої комунікативної діяльності. Ми постійно орієнтуємо студентів на основні завдання до того чи іншого тексту, що допомагає сформулювати технічні знання про штучні об'єкти, створені людьми для певних цілей. З технічного погляду кожен технічний об'єкт (машина, інструмент, пристрій і т.д.) завжди характеризується конструктивними і функціональними ознаками, вивчення якого можливе лише в тому випадку, якщо він розглядається окремими елементами (деталі і технічні одиниці), між якими потім встановлюються функціональні зв'язки. Характерні ознаки технічних наукових текстів необхідно виявляти з дискурсивних позицій, тобто, з урахуванням характеристик учасників спілкування та комунікативної ситуації [1, с. 8-9].

Щодо іншого підходу, вчені обґрунтовують думки, роблять докази певних положень, де доводять істину певної думки, яка визначилася і обґрунтувалася за допомогою інших думок. Такі мовні форми трактуються по-різному: О. Нечаєва називає як «функціонально-смысловий тип мовлення», Г. Солганика – прозаїчна строфа, О. Грішиній – «форма контекстно-варіативного членування».

Деякі дослідники виокремлюють самостійний загальнонауковий стиль мови, який визначається: розвитком наукової думки певної країни; станом національної літературної мови; художньою майстерністю автора; інтелектуальним рівнем читача, наукова мова якого залежить від того, предмет якої науки – гуманітарної чи природничої – описується і термінологія якої області знань використовується [4].

Сучасні інтеграційні процеси в науковому товаристві сформувалися завдяки ряду публікацій, результатів наукових досліджень, які стають предметом осмислення і стимулюють до нових досліджень. Саме це і відрізняє науковий дискурс від інших. Основним методом отримання інформації в ньому та обміну нею є різного роду конференції, які представляють собою заздалегідь спланований вид наукової комунікації та фіксують значну частку інформації, яка продукується в тій чи іншій області і яка дуже детально розглядається представниками конференції. Тому за такої форми комунікації відбувається обмін інформацією, а також її швидке й ефективно засвоєння. Науковий діалог є ефективною формою наукового дискурсу. Як ми знаємо, усний виступ не вимагає остаточної завершеності та логічної цілісності, а остаточно завершення обробки інформації відбувається під час письмової роботи, оскільки без писемності розвиток науки неможливий [2, с. 16–33].

Отже, способом реалізації наукового дискурсу повинен бути творчий діалог, що задовольняє всіх його учасників.

Література

1. Разинкина Н. М. О преломлении эмоциональных явлений в стиле научной прозы / Н. М. Разинкина // Особенности языка научной литературы. – М.: Наука, 1965. – С. 38–52.
2. Славгородская Л. В. Взаимодействие устной и письменной речи в сфере научного знания / Л. В. Славгородская // Научная литература. Язык, стиль, жанры. – С. 16–33.
3. Глазман М. С. Научное и художественное мышление / М. С. Глазман. – М., 1973. – С. 99.
4. Логика. Под ред. В. И. Кириллова. – М., 1966. – С. 168.

РОМАНЕНКО Юлія

ПОНЯТТЯ ТА РІЗНОВИДИ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ

1. На основі функційно-діяльнісного підходу до феномена мови склався ряд наукових дисциплін, суміжних із мовознавством, які спрямовують увагу свого дослідження на такі об'єкти, які за своєю природою є явищами, що об'єднують мовну і позамовну дійсність, оперуючи в своїй теоретичній базі поняттями і фактами різних галузей знання, але в той же час для кваліфікування досліджуваних явищ використовують продукти текстотворення. Лінгвостилістичний аналіз тексту на базі комплексного вивчення екстралінгвістичної основи науково-навчального підстилю дасть можливість показати дійсне функціонування мови у науково-навчальній сфері діяльності людини.

2. У лінгвістичній науці, коли особливо важливого значення набуває *функціональний підхід до вивчення мови*, який реалізується в українській мові на рівні стильової диференціації, необхідним є вивчення саме таких явищ, які виявляють себе як на позамовному рівні, так і в самій мовленнєвій діяльності, зокрема в текстотворенні, а також в результатах цієї діяльності, тобто в конкретних текстах. Результатом вивчення комунікативних стратегій у науково-навчальному підстилі української мови є оптимізація процесів творення і використання текстів підручників з різних предметів, зокрема з рідної мови.

3. *Мета роботи* – з'ясувати сутність поняття комунікативних стратегій, специфіку їх впливу на процеси творення і функціонування текстів науково-навчального підстилю української мови та визначити види комунікативних стратегій, властивих цій функціонально-стилістичній групі текстів.

4. Традиційно під поняттям *стратегії* розуміють певну загальну *інструкцію*, *відповідний спосіб дій для окремої конкретної ситуації інтерпретації дійсності*, що передбачає використання цього поняття на текстуальному і позатекстовому рівнях для виокремлення і аналізу зв'язків між внутрішньою інформацією, тобто сукупністю знань і відношень між ними, закладеними у певний текст, та зовнішньою організацією цієї інформації за допомогою вербальних засобів.

5. Науково-навчальний текст має чітко визначену *комунікативну мету*, повідомлення адаптованої до сприймання реципієнтами певного віку наукової інформації, спрямованої на гармонійний розвиток особистості реципієнта і ефективне вироблення у нього бази знань, арсеналу відповідних умінь і навичок. Поняття комунікативної стратегії залежить від інших екстралінгвістичних та інтралінгвістичних факторів продукування тексту. Зокрема, при створенні науково-навчального тексту *вибір певної комунікативної стратегії* більшою мірою *визначається* не самим його автором, а тими *умовами і факторами, які вимагають від цього автора тексту відповідного зразка*.

6. Також при здійсненні модулювання самої стратегії, визначенні її спрямованості та інших параметрів ми виконуємо ці операції з огляду на досягнення нами відповідної мети, яка в контексті даного дослідження буде звучати як оптимальна і ефективна організація науково-навчального тексту, як репрезентанта науково-навчального підстилю.

7. *Комунікативна стратегія* – це спосіб мисленнево-мовної діяльності інструктивно-конструктивного характеру, яка передбачає організацію і оформлення знання у відповідності до особливостей його структури і функціонування і є спрямованою на забезпечення ефективної комунікації засобами тексту.

8. Внаслідок складності своєї природи комунікативні стратегії виступають у ролі *метаформантів* щодо науково-навчального тексту як вияву функціонування науково-навчального підстилю.

9. Видами комунікативних стратегій у науково-навчальних текстах є такі: *описова (розповідна), зворотна і колоподібна*.

10. *Описова комунікативна стратегія* властива таким типам текстів, які були виокремлені попередньо як компоненти науково-навчального тексту, як предметно орієнтоване повідомлення, тексти вправ, якщо вони розглядаються безвідносно до завдань, якими вони детерміновані, вступний розділ тексту. Ці тексти вимагають від адресата науково-навчального тексту іншого виду діяльності, крім рецепції, перевірка наслідків якої закладається іншими видами комунікативних стратегій.

11. *Зворотна комунікативна стратегія* властива навчальним текстам, що становлять багатокомпонентні утворення, наприклад: зміст вправ і завдання до них, виклад науково-навчальної інформації та запитання до теми.

12. *Колоподібна комунікативна стратегія* організовує творення і функціонування усього тексту підручника в цілому і забезпечує безперервний процес комунікації між науково-навчальним текстом і учнем, який відіграє в даному випадку не просто роль реципієнта, а активно здійснює комунікативний процес.

13. Усі види комунікативних стратегій характеризуються певним спільним механізмом, суть якого полягає у такій мисленнево-мовній діяльності, яка представляє собою певну системну сукупність стратегічних кроків, які здійснюють моделювання окремих комунікативних блоків та їх комбінацій у науково-навчальному тексті, на основі наявності яких можна твердити про функціонування того чи іншого різновиду комунікативної стратегії у науково-навчальному підстилі української мови.

НАУКОВИЙ ДИСКУРС АНАЛІЗУ КВАЛІФІКАЦІЙ ТА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ДЛЯ РИНКУ ПРАЦІ ВИПУСКНИКА ПОЛЬСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

На сучасному етапі розвитку європейського освітнього співтовариства, все частіше актуалізується питання про нову якість освітнього процесу, який здатен забезпечити нарощення науково-технічного потенціалу суспільства, формування адекватної кадрової структури для розвитку економіки, підвищення конкурентоздатності випускників університетів на ринку праці. У зв'язку з цим дослідження вимог ринку праці до випускника вищого навчального закладу є найважливішим принципом освітньої політики у різних державах світу, особливо у країнах Європи. Особливо цікавими для української вищої школи стають розвідки польських вчених, які аналізують ключові кваліфікації та компетенції, які підвищують шанси на працевлаштування.

Дослідження потреб ринку праці, економіки та суспільства є науково вагомим. Існує багато питань вивчення дискурсу, які на даному етапі розвитку вищої освіти є актуальними, а саме:

- окреслення кваліфікацій та результатів навчання, які (особливо з точки зору роботодавців та вузів) дозволять розширити можливості для випускників отримати робоче місце після навчання;
- встановлення напрямів освіти і технологій навчання, які забезпечать найбільший приріст компетентності, що збільшить шанси на працевлаштування;
- виявлення форм співпраці між роботодавцями та університетами, для кращої підготувати випускників до виходу на ринок праці і поліпшення адаптації освіти до потреб економіки та суспільства;
- визначення галузей та секторів економіки, які будуть найбільш затребувані на ринку праці, в контексті економічних змін і соціальних проблем.

У процесі вивчення наукового дискурсу аналізу ключових кваліфікацій та компетенцій, що підвищують шанси працевлаштування випускників польських вищих навчальних закладів, було встановлено:

- роботодавці шукають працівників з конкретними навичками і кваліфікацією, відповідно потреб, напрямку діяльності, юридичних та інших вимог – тільки на цьому етапі, професійні компетенції та кваліфікації мають вирішальне значення (до мінімуму також включають в себе таку загальну «жорстку» компетентність, як знання іноземних мов, вміння створювати веб-сторінки, можливість використовувати спеціалізовані програми);
- прийняття остаточного рішення про працевлаштування, в першу чергу, залежить від володіння випускником «м'яких» компетенцій, тобто:
 - ряд пізнавальних компетенцій (аналітичних навичок, евристики, творчість, критичне мислення);
 - комунікабельність (в т. ч. комунікацій і засобів масової інформації, а також пов'язані зі здатністю створення команди, працюючи в командах, в основному міждисциплінарно);
 - уміння самоорганізації (робочий метод проекту, своєчасне виконання завдань, незалежності у прийнятті рішень, стійкість до стресу, самоорганізації роботи, гнучке реагування на зміни).

Незалежно від формулювання переліку конкретних компетенцій і результатів навчання, можна виділити кілька загальних умов для розвитку освіти, які можуть бути предметом втручання в контексті підвищення можливостей працевлаштування випускників:

- роботодавці та представники освіти вважають, що в університетах не вистачає практичного аспекту навчання. Так багато випускників не бачать зв'язку між тим, що вони вивчають в навчальному закладі і професійною діяльністю. З точки зору роботодавців, це означає більш тривалий період навчання (адаптації) випускників на робочому місці, що зменшує ефективність працевлаштування випускників в порівнянні з працівниками, які мають досвід. Таким чином необхідно: збільшити кількість навчальних годин практичної роботи і практик; систематично використовувати активні форми навчання для розвитку «м'яких» навичок у студентів; у навчальних програмах збільшити частку вправ, лабораторних робіт, семінарів та використання кейс-методу (case-study) або методу ситуаційного навчання на заняттях вищого навчального закладу;

- через брак компетентності випускників у напрямку навичок спільної роботи, необхідно під час навчального процесу заохочувати активність співпраці, роботу в команді, успіх команди. Особливо важливим у цьому контексті є можливість інтеграції досвіду різних галузей знань і навчальних дисциплін;

- підприємництво є областю, яке дозволяє сформувати і інтегрувати різнобічні типи компетенцій для ринку праці. Це вимагає необхідність заохочення студента до підприємництва, а також потребу введення в навчальний план курсу з підприємництва (розробка та реалізація студентських бізнес-проектів як індивідуальних так і командних; різні види імітаційних ігор в групах і т.д.).

Беручи до уваги досліджений матеріал, можна зробити наступний висновок: необхідно впроваджувати такі напрями підготовки і методи навчання, які б забезпечили ефективне формування компетентностей у випускників вузів, збільшить шанси на їх працевлаштування.

Означенні процеси є характерними не лише для європейських країн, але і для вищої професійної освіти України, адже за умов швидкого зростання інформації та бурхливих змін в соціально-економічній сфері абсолютно необхідним видається суттєве корегування пріоритетів у вітчизняній освітній системі.

ХАЧАТРЯН Єва

INERCULTURAL DISCOURSE AS THE BASIS OF PROFESSIONAL COMMUNICATION

Nowadays many researchers pay utmost attention to the study of cultural competence as a component of communicative competence. For successful communication it is necessary to understand properly and use the complex of knowledge that the speakers from other cultures or the participants of speech interaction possess. Due to the constantly extending international exchange in various areas of professional activity, the issues related to intercultural (professional) communication are of utmost importance. The complexity of the problems arising here is connected with the fact that communication is carried out in the conditions of non-matching (to a greater or lesser extent) stereotypes of thinking and behaviour of national cultures, including situations of professional interaction.

The norms and values of labour and activity exchange have an important role in professional communication, as well as specific forms and methods of human interaction in solving business issues.

In order to cover the entire complex of relations in this sphere of human activity, the concept of «business culture» is used. The business culture is manifested primarily in the culture of communication as the most important aspect of the activity. The scope of the concepts related to the business culture includes not only the norms and values of labour exchange, but specific forms and methods of interaction between people for successful solution of professional (business) issues. The interaction here is based on the strategies and tactics in achieving professional and industrial purposes, and the methods of persuasion and impact. Established communication patterns of using the strategies, techniques and the choice of language means form the discourse of professional communication with the whole variety of its forms and types (business letters, meetings, negotiations, etc.)

The successful cooperation and interaction depends on understanding the cultural identity, categories of politeness and strategies of its implementation in business discourse. Most researches of this genre of discourse (especially negotiations) are based on general terms of politeness [2;6;7]. Some of them have certain consequences applicable to the explanation of the problems in business discourse. According to Dzh. Licha's, theory of pragmatics, indirect illocutionary utterances are more polite because of the following: they are less binding obligations, give opportunity to choose (answer, way out, etc.); the more indirect is the utterance or statement, the weaker is the illocutionary force [7].

The effectiveness of intercultural discourse in business negotiations, obviously depends on the coincidence or mismatch of cultural values and key concepts. The peculiar feature of the problem in this genre of discourse and its solution is linked to the large-scale comparative studies in order to make reliable generalizations for intercultural communication.

As for the written discourse, the study of such genres as advertising, writing on professional topics (business, scientific, and others) are of interest. Written discourse has certain advantages for studying in the socio-cultural aspect. First of all, submitted in written (fixed) text form, this kind of discourse can identify and describe the cultural characteristics that correlate with their linguistic expression. In addition, it is the linguistic side of written discourse that has received a thorough and detailed description in the paradigm of the theory of functional styles (style of scientific speech, style of official communication, etc.).

It is important to develop an approach aimed at solving specific problems that arise in certain areas of discourse of professional communication (letters, negotiates, etc.). Special attention should be paid to the representatives of different cultures participating in discourse. Taking into account the peculiarity and complexity of the professional discourse in intercultural communication, the researchers put forward the importance of the influence of culture on the efficiency of discourse and the creation of necessary prerequisites for generalizing theories relevant to the practice of communication.

Literature

1. Boers F., Demecheleer M. A few metaphoric models in (Western) economic discourse // Discourse and perspective in cognitive linguistics. – Amsterdam, 1997. – P.15-129.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage. -Cambridge, 1987. – 387 p.
3. Communication theory/Ed, by Jensen K.B. – San-Diego, 1987. – 396 p.
4. Connor U. A contrastive study of persuasive business correspondence // Global implications for business communications. – Houston, 1989. – P. 98-123.

5. Fant L.M., Grindsted A. Responses to value mismatch in intercultural negotiation interaction// Text. – Berlin, 1995. – Vol.15, N 4. – P. 561-588.
6. Hofstede G. Cultures and organizations: Software of mind. – L., 1991. – 364 p.
7. Leech G. Principles of pragmatics. – L., 1983. – 250 p.
8. Linde Ch. Discourse analyses, structuralism, and the description of social practice// Toward a social science of language. – Amsterdam, 1997. – P. 3-30.
9. Murphy H.A., Hildebrant H.W. Effective business communication. – N.Y., 1991. – 295 p.

**ШУТАК Лариса,
НАВЧУК Галина**

ВТОРИННІ НОМІНАЦІЇ ЯК ОСНОВА МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Одним із найдавніших видів наукового дискурсу є медичний, що є частиною когнітивної лінгвістики і безпосередньо пов'язаний з соціологією, деонтологією, психологією, етикою тощо.

Медичний дискурс охоплює різноманітні мовленнєві ситуації, насамперед такі моделі спілкування, як *фахівець – фахівець, фахівець – нефахівець*. Також це лекції; виступи на конференціях, нарадах, зборах; офіційне й неофіційне спілкування з колегами та молодшим медичним персоналом; спілкування з пацієнтами у ситуаціях *лікар – пацієнт, лікар – родичі пацієнта*; оформлення медичних карток, витягів із них, листків непрацездатності, медичних довідок і т. ін.

У центрі уваги зарубіжних науковців перебувають переважно деонтологічні, етико-психологічні та соціальні проблеми спілкування в медичному середовищі, при цьому особливої уваги надається комунікативному аналізу професійного спілкування, моделям мовленнєвої поведінки, прийомам логічного переконання тощо. Нерідко лінгвісти виокремлюють американський та європейський способи спілкування лікаря з пацієнтом, при цьому зауважуючи, що в американській моделі професійного медичного спілкування перевага надається так званому «спільному підходу», коли у процесі лікування, прийнятті рішень, пов'язаних з лікуванням, беруть участь і лікар, і пацієнт, до того ж роль пацієнта постійно зростає.

Попри тенденцію до посиленої уваги українських мовознавців щодо проблем функціонування медичного дискурсу, а також вагомий теоретичний доробок з цієї тематики, досі більш жваво вивчався науковий медичний дискурс, зокрема його термінологічний аспект, а також походження медичної термінології, менше уваги приділялося особливостям неофіційного фахового медичного мовлення.

Аналізуючи сучасний український медичний дискурс, який тривалий час розвивався під впливом російської моделі професійного спілкування, розуміємо, що у спілкуванні лікаря з пацієнтом переважає авторитарний підхід. Окрім того, мовлення лікаря «перевантажене» складною для розуміння медичною термінологією, професійними жаргонізмами, а процес спілкування не направлений на спільне розв'язання проблеми, що пов'язана з курсом лікування.

Необхідність популяризації медичних знань зумовлена зміною базових компетенцій медицини і, відповідно, зміною моделі спілкування в ситуації *фахівець – фахівець, фахівець – нефахівець*. Безперечно, основою мови медичного працівника є медична термінологія, що виконує інформативну, гносеологічну й орієнтувальну функції, проте дедалі частіше в розмові медичних працівників з колегами та пацієнтами з'являються вторинні назви, за

допомогою яких намагаються спростити процес спілкування в типових і нетипових ситуаціях, а також наблизити лікаря до пацієнта, зробити їхній діалог зрозумілим і доступним, уникнути комунікативних бар'єрів у спілкуванні.

Основними причинами творення таких назв вважають зміни в житті суспільства, що сприяють поглибленню знань про предмети та явища реального світу, економія мовних засобів для творення нових слів, емоційно-експресивні чинники. Якщо первинна номінація, ґрунтуючись на предметно-чуттєвому сприйманні, є узагальненням передусім суспільного досвіду й витворення поняттєвого рівня пізнання, то вторинна узагальнює ще й мовний досвід.

Вторинні номінації з'являються здебільшого в усному мовленні, зокрема у таких видах науково-професійного мовлення, де термінологія малорозвинена або складна для сприймання, прикладом чого є медична термінологія, як-от: *пересадка* замість трансплантація, *прощупувати* замість пальпувати, *відтинати*, *відрізати* замість ампутувати, *вживлювати* замість імплантувати, *поліпшення* замість ремісія, *тривалість дії* замість пролонгація, *причина* замість етіологія, *висновок* замість епікриз, *входження* замість penetрація, *просверлювання* замість перфорація, *цікавий хворий* / *нецікавий хворий* (щодо перебігу хвороби і методів лікування), *важкий хворий* / *не важкий хворий* (у значенні складності чи гостроти захворювання), *гострий живіт* / *не гострий живіт*, *твердий живіт* / *м'який живіт* (гостра хірургічна патологія), *брудна операційна* (операційна для пацієнтів з гнійними захворюваннями), *чиста операційна* (операційна для пацієнтів з плановими операційними втручаннями) тощо.

Уживання вторинних номінацій можливе в найрізноманітніших комунікативних ситуаціях, зокрема *лікар – лікар*, *лікар – молодший медичний персонал*, *лікар – пацієнт*, *пацієнт – лікар*, *лікар – родичі пацієнта*, причому перші дві ситуації передбачають знання й використання іншомовної медичної термінології, наступні ж – вимагають активного діалогу без досконалого знання медичної термінології однією зі сторін.

Отже, вивчення медичного наукового дискурсу як одного з найдавніших типів професійного спілкування є необхідним, бо сприятиме його утвердженню як ситуативно вмотивованої, динамічної одиниці мовлення, спрямованої на вираження комунікативного наміру мовця. У цьому ракурсі неабиякого значення набуває дослідження вторинних номінативних лексем як одного зі способів налагодження контакту між лікарем і пацієнтом, забезпечення так званого «спільного підходу» в процесі спілкування та лікування.

ТВОРЧІСТЬ І. ФРАНКА У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ: КОМПАРАТИВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

БЄЛАН Ганна

ДО ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СПАДЩИНІ І. ФРАНКА

У вітчизняній історико-педагогічній науці сучасності відбувається сутнісне переосмислення змісту і спрямованості основних положень світової і вітчизняної педагогічної думки на основі виявлення й інтерпретації найцінніших здобутків теорії і практики освіти минулого. Особливого значення у цьому процесі набуває науково-теоретична спадщина видатних вітчизняних вчених, педагогів, просвітницьких діячів другої половини XIX – початку XX століть (до жовтня 1917 р.) – часу стрімких кардинальних перетворень у соціально-економічній, культурно-політичній та духовній сферах життєдіяльності країни, обумовлених потребами суспільного розвитку та економічної модернізації.

Саме в цей період формується історія педагогіки як самостійна галузь наукового знання; серед праць вчених, педагогів, громадсько-просвітницьких діячів другої половини XIX – початку XX століття, присвячених основним проблемам теорії та практики освіти і шкільництва, з'являються систематизовані нариси з історії освіти, висвітлення й аналіз спадщини та біографії видатних громадських діячів, педагогів минулого.

Дослідники життєписів відомих діячів минулого прагнули якомога точніше описати суспільно-історичні умови, у яких жила і працювала та чи інша особистість. Зважаючи на сукупність факторів формування і становлення в даному процесі її світоглядної системи, вчені прагнули висвітлити максимально широкий спектр можливих зв'язків (паралелі, перетин, асоціації, вплив і т.п.) у життєдіяльності тієї чи іншої історичної постаті, дозволяючи наступним поколінням дослідників інтерпретувати їх значимість.

Поміж значної кількості біографічних праць, що з'явилися наприкінці XIX – початку XX ст.ст., визначне місце посідають дослідження І. Франка, присвячені життєписам відомих постатей означеного часового проміжку. Неповторний індивідуальний стиль І. Франка – публіциста, що характеризується лаконічністю, логічністю та об'єктивністю викладу біографічних відомостей, обґрунтованою безапеляційністю суджень і висновків, яскраво ілюструє вагомий за обсягом (36 сторінок) та інформаційно насичений монографічний нарис «Про життя і діяльність О. Кониського». Ця праця І. Франка вийшла друком у Львові 1901 р. і є важливим та найповнішим джерелом вивчення життя і діяльності відомого українського просвітника О. Кониського. Передчасна смерть останнього у 1900 році стала поштовхом до написання цієї праці, яка пронизана відчуттям тяжкої втрати не лише для друзів, однодумців О. Кониського, але й для всіх відданих синів України. Прагнучи підкреслити визначний внесок О. Кониського у розвиток української культури, І. Франко, який особисто знав О. Кониського і листувався з ним довгий час, характеризував педагога, просвітника, письменника як людину небайдужу, енергійну, ініціативну, гарячого прихильника і захисника національної ідентичності українського народу.

Нарис Великого Каменяра має чітку структуру і включає чотири частини: «Молоді літа 1836-1862», «Тяжкі роки 1863-1872», «Кониський громадським діячем 1872-1888», «Останні роки життя 1889-1900».

Розповідаючи про дитячі і юнацькі роки О. Кониського, автор використав фактичний матеріал «Автобіографії» просвітника, проте чимало уваги присвятив змалюванню суспільно-громадських умов життя українського народу 30-х – 50-х рр. XIX ст. Детальна характеристика політичних змін в Україні другої половини XIX ст. є особливістю кожної

частини нарису І. Франка, який прагнув подати якнайповніший опис життєвого шляху і просвітницької діяльності О. Кониського у контексті епохи. Поза увагою автора не залишились ні особисте життя просвітника, ні характер його спілкування з визначними громадськими й політичними діячами того часу, ні, зрозуміло, різнопланова педагогічно-просвітницька діяльність О. Кониського. Особливо Каменяр акцентує увагу на зв'язку просвітника з провідними представниками прогресивної інтелігенції Галичини, з якими в останнього склалися дружні стосунки.

Автор підкреслював, що і праці О. Кониського, і самого просвітника в Галичині поважали набагато більше, ніж у Києві [181, с. 25]. І. Франко, незважаючи на певні непорозуміння з О. Кониським, визнавав той значний внесок, який зробив покійний у розвиток українсько-галицьких відносин, принаймні на ниві культури і освіти.

І. Франко підкреслював, що О. Кониський як діяч культури та просвіти своєю багатогранною завзятою діяльністю, з гідною подиву рішучістю і постійністю прагнув формувати соціально- і національно-неіндиферентне українське суспільство, для якого б ідея української національної державності була дороговказом до активної суспільно-громадської та культурно-просвітницької діяльності.

Відтак, монографічний нарис І. Франка «Про життя і діяльність О. Кониського» вважаємо яскравим зразком біографічного дослідження кінця XIX – початку XX ст.ст., вивчення змісту якого дозволяє визначити роль і внесок конкретної персоналії (тут – О. Кониського) в ту чи іншу сферу соціокультурного буття нації, а також ідентифікувати ті ключові аспекти діяльності та творчої спадщини певної особи, які дійсно мали вплив на подальший розвиток суспільно-наукового дискурсу і виникнення в ньому інноваційних явищ.

Література

1. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
2. Франко І. Про життя і діяльність Олександра Кониського / І. Франко. – Львів, 1901. – 36 с.

ВІРЧЕНКО Тетяна

«НА СПАДІ ЛІТ»: ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ ІВАНА ФРАНКА ГРИГОРІЄМ ШТОНЕМ

Григорій Штонь в одному із інтерв'ю розкриває авторський задум щодо п'єси, присвяченої Іванові Франкові: «Моя п'єса дуже спокійна. І цим, вочевидь, несподівана. <...> В ній нема нічого складного, просто треба інакше на сцені жити. Не кричати. Треба почути життя й існування в ньому» [1].

Події першої дії розгортають в Криворівні і в першому ж авторському поясненні через натяки на зовнішність, одяг і деталі інтер'єра створюється у свідомості реципієнта яскравий візуальний образ І. Франка: «У широкому піддашші зі столом для книжок та паперів яскріє вишиванкою висхла постать Франка, що уважно придивляється до закутого в костюм і стоячий комірець Коцюбинського» [2, с. 151]. Не виняток і друга дія: «Житло Франка. Скрізь папки, журнали, стоси книжок. Шафи й стіни між ними теж віддані книжкам» [2, с. 166].

У репліки письменника Г. Штонь вплітає речення, за якими криється цілі віхи життя: «Ті голови, що я чую – не моя, а чиясь хвороба. Хлопчина, що з Нагуєвич потрапив до Дрогобича, а після того – до Львова, був (*іронічно всміхається*) чистим як скло» [2, с. 152]. Ставлення І. Франка до власної хвороби передається однією ремаркою: «Постукує руками до

колін, а коли помічає увагу очей Гриневичевої до поскручених його пальців, дає колінам спокій» [2, с. 168]. Письменник-персонаж «і не думав би» про власну хворобу, тільки власні руки, що весь час були в полі зору і йому, і присутнім нагадували про трагедію.

І. Франко «на спаді літ», як і впродовж свого життя керується розумом, мудро визначає його всемогутню здатність спалювати духовне сміття. Г. Штонь високий інтелект І. Франка передає лаконічними влучними реченнями, а простір для роздумів та інтерпретацій приховує за крапками. І. Франко Г. Штоня, ведучи розмову з Коцюбинським, десь полемізує зі Штонеvim Шевченком: «Для вільної літератури потрібно кілька століть муштри неволею. Бо сама вона, яка жінка: хто гарно покличе, до того і піде. До народу – найохочіше» [2, с. 156]. Тому й оцінка Кобзаря нетрадиційна: «Поета більше стихійного, ніж свідомо мислячого» [2, с. 158].

Самооцінка письменника дуже тісно межує з інохарактеристикою: ««Камінний хрест» – то найкоротша в світі епопея. Я так не вмію» [2, с. 158]. Вимогливість до себе зумовлює й потребу самоосвіти, яку постійно слід звиряти з собою минулим: «Вчаться у себе. Щораз іншого» [2, с. 160]. І. Франко дуже уважний до потреб читачів, до оцінки суспільного стану: «Те, чим жила і живе література, нікому не потрібне. В такій мірі, як нам» [2, с. 168].

Уся п'єса пронизана авторським ставленням до Франка, визнанням могутності його спадщини. Цей натяк тонко вкладений у Франкові уста: «Якби все, що я знаю, про що здогадуюся і що збираюся перевірити – зредагувати і видрукувати <...> нікого б не читали. Не було б що» [2, с. 163]. Позиція Г. Штоня про божевілля, коли читають все, не розмежовуючи якісних художніх творів і масової літератури, також висловлена І. Франком. Драматургічна мудрість Г. Штоня у тому, що, не забуваючи висловити авторську позицію, І. Франко зберіг свою індивідуальність.

Література

1. Штонь Г. «Чи для Бога все ясно щодо майбутнього не одної лише України?» / Григорій Штонь // Українська літературна газета. – 2013. – № 17 (101). – 23 серпня. – С. 9.
2. Штонь Г. На спаді літ... Драматичний есей / Григорій Штонь // П'єси. Книга друга. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2013. – С. 149-180.

ГОРБОНОС Ольга

ЖАНРОВА ПАРАДИГМА ЛІТЕРАТУРНИХ АНІМАЛІСТИЧНИХ КАЗОК І. ФРАНКА ТА Р. КІПЛІНГА

Літературна анімалістична казка як жанровий різновид авторської казки має потужний генологічний потенціал, що дає можливість заглиблення у форми її реалізації в конкретні періоди розвитку художньої літератури європейських ареалів. Значний внесок у розвиток жанру української авторської анімалістичної казки вніс І. Франко (збірка «Коли ще звірі говорили»); в англійській художній традиції – Р. Кіплінг («Книга джунглів», «Друга книга джунглів»). Їхні казки характеризуються художнім новаторством у галузі жанру й пошуком нових зображувально-виражальних засобів.

Сучасне літературознавство визначає анімалістичну казку як автономний жанр, що, з одного боку, зберігає зв'язок із казкою народною, а з іншого – відкритий для будь-яких впливів, серед яких найважливіші – вплив авторської волі та історичної епохи. Фольклорна казка про тварин є її першоосновою, внутрішньою формою, передає їй головні принципи структурної організації, схеми моделювання сюжетів, образів тощо.

Підкреслюємо, що виокремлення літературної казки про тварин в окремий жанровий різновид і в українській, і в англійській літературах відбувся майже одночасно – в другій

половині XIX ст. При цьому йшов і процес жанрового синтезу, і створення письменниками інноваційних жанрових форм, які надалі стали продуктивними.

Як відомо, основу художнього світу літературної казки про тварин складає система зооперсонажів. У створенні такої системи і український, і англійський автори, з одного боку, спиралися на стійкі традиції фольклору, міфології та літературних жанрів, з іншого – формували свій індивідуально-авторський підхід до вибору дійових осіб (зооперсонажів), засобів їхньої характеристики та закріплених за ними функцій.

За характеристикою персонажів анімалістичні казки І. Франка поділяються на групи: 1) хижак і його жертва, в яких жертва перемагає хижака своїм розумом. Наприклад, у казці «Заєць і Ведмідь» думка, що розум перемагає силу, також формує власний авторський світообраз літературної анімалістичної казки; 2) чесні та підлі герої («Три міхи хитрощів»).

Головний ідейно-змістовий пафос Франкових казок, що відрізняє їх від етно-етичної основи фольклорних передтекстів, полягає у чіткій етико-антропологічній концепції, утіленій в образах антропоморфних звірів. Художньо витворений автором світ казок про тварин – це модель соціальної дійсності. Образи персонажів-тварин за своєю складністю подібні до амбівалентних постатей Франкової прози. У казках збірки немає абсолютно добрих чи абсолютно злих звірів, як цього не буває і в середовищі людей, а є суперечливі натури з їхніми радощами й турботами, вадами й чеснотами. Образи звірів у казках – уособлення людей, але й водночас – самих звірів. Вони живуть за певними законами, що їх самі-таки і створюють, або за законами природи – законами боротьби за існування.

Підкреслюємо, що у казках І. Франка діють мотиви життя і смерті. Жанрова специфіка народної казки про тварин до певної міри прогнозує мотиви «смерті як необхідного для чийогось життя» та «життя як можливості у будь-який момент стати здобиччю та їжею для іншої живої істоти», проте у творах І. Франка, як бачимо, ці проблеми особливо загострюються. Однак це – не просто апологетика насильства заради насильства, а імпліцитна філософія життя.

Твори, які входять до «Книги джунглів» та «Другої книги джунглів» Р. Кіплінга, характеризуються гармонійним поєднанням фантазії та реальності, адже, не дивлячись на казковість зображуваних ситуацій, джунглі постають перед читачами справжніми, «натуральними». Сприяє цьому і відсутність «чудес», за винятком розмовляючих тварин.

Казки Р. Кіплінга далекі як від натуралістичних розповідей про тварин, так і від алегорично-повчальних індустських притч. Якщо в притчах та байках через образи тварин розкриваються позитивні чи негативні людські типи, то в обох «Книгах джунглів» спостерігається зворотній процес, коли самі тварини «олюднюються», хоча рівно настільки, щоб не втратити своєї природної натури.

У «Книгах джунглів» Р. Кіплінг втілює свої погляди, які можна назвати філософією Порядку, що трансформувалася у Закон Джунглів – праобраз первинного необхідного зведення правил, вироблених мільйонами років еволюції, що протистоять Хаосу та Смерті. Образ Мауглі у цьому контексті може прочитуватися як втілення ідеї про «природну» людину, що не розірвала своїх зв'язків із природою і не зіпсувалася пороками цивілізації. Його «проміжне» становище – між світом тварин та людей – дає змогу одночасно піднятися як над Природою, так і над Цивілізацією.

Відтак, характерними рисами анімалістичних казок І. Франка та Р. Кіплінга вважаємо приналежність їх до літературних казок із суто авторською сюжетно-образною системою та індивідуально-авторським підходом до вибору дійових осіб, засобів їх творення як втілення світоглядної позиції самих письменників.

Література

1. Будур Н. Литературная сказка Англии // Н. Будур. Сказочная энциклопедия. – М., 2005. – С. 249 – 253.
2. Копистянська Н. Х. Відмінність у хронотопі фольклорної і літературної казки / Н. Х. Копистянська– Львів: Наукова думка, 2005. – 123 с.
3. Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти) / Н. Тихолоз. – Львів: Наук. думка, 2005. – 316 с.

ДЕМ'ЯНОВА Юлія

ІВАН ФРАНКО ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР ШЕВЧЕНКОВОГО СЛОВА В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СВІТІ

Натхненні поетичні твори Тараса Шевченка – неоціненний духовний скарб українського народу – вже давно стали надбанням світової літератури. У справі поширення світом національної літературної спадщини визначальна роль належить перекладу як одному з чинників не лише загального інформаційного обміну, але водночас і засобу експансії національної культури в іншомовному світі. Саме завдяки перекладам художній твір продовжує своє життя, знову стає актуальним, контroversивним, а його мова дає ключ до розуміння менталітету нації [2, с. 42]. При цьому на сприйняття літературної творчості автора в іншомовних колах неабиякий відбиток накладає майстерність перекладача, його хист, знання, світогляд, розуміння контекстів написання твору й життя самого автора, вміння проникнутися духом доби, у яку жив і творив художник слова. Процес іншомовної інтерпретації виявляється специфічною формою ментальної комунікації між перекладачем і автором першотвору, що передбачає з боку інтерпретатора не лише досконале володіння мовою перекладу, а й наявність фонових знань, усвідомлення особливостей національно-мовних картин світу обох етнічних спільнот [2, с. 46] Усе це як перекладач й один з перших популяризаторів творчості Тараса Шевченка в німецькомовному світі поєднав у собі Іван Якович Франко.

Досліджуючи історію художніх перекладів творів Тараса Шевченка, М. Зимомря доходить висновку, що крізь призму німецькомовних інтерпретацій «потужний струмінг поетичної творчості творця «Кобзаря» постає однозначно характерним, власне, самотутнім явищем» [3, с. 321]. У цьому полягає першорядна заслуга майстрів художнього перекладу, якими були Іван Франко, Остап Грицай, Юлія Віргінія, Анна-Шарлотта Вутцкі, Альфред Курелла та Еріх Вайнерт. І хоча переклади Шевченкових творів німецькою мовою мають неоднакову інформаційну, наукову, історико-літературну вартість, треба віддати належне популяризаторам видатного українського письменника за спроби представити його творчість у світі.

Першими, справді поетичними, перекладами Шевченка німецькою мовою вважають інтерпретації саме Івана Франка, як-от: переклад «Заповіту», поданий у статті «Тарас Шевченко і його «Заповіт»» 1903 р.[4], який став орієнтиром для подальших перекладачів спадщини митця цією мовою:

Wenn ich sterbe, so bestattet
Mich auf eines Kurhans Zinne,
Mitten in der breiten Steppe
Der geliebten Ukraine, –

Daß ich grenzenlose Felder
Und den Dnipr und seine Schnellen
Sehen kann und hören möge
Das Gebraus der großen Wellen...

Художнє мовлення, унікальне в кожному випадку його реалізації, є вираженням авторського погляду на реальність, а точніше, національного й особистого світосприйняття. Кожен, хто береться перекладати Шевченка, зіштовхується з багатьма труднощами, що визначаються характерним для поезії Кобзаря глибоким внутрішнім зв'язком з народною творчістю, народною піснею, народними символами. Перенесення змісту першотвору в іншу мову/культуру не можливе без його когнітивно-концептуального осмислення, декодування авторських інтенцій, визначення тих смислових, культурно-історичних, національно-специфічних компонентів (концептів, знаків), які репрезентують українську культуру в іншомовному/іншокультурному середовищі [1]. Знаний літературознавець і перекладач, І. Франко розумів небезпеку, яка чатує на кожного перекладача творів Т. Шевченка чужими мовами: «незвичайна простота Шевченкового вислову, його мальовничість та натуральність ваблять перекладача, але zarazом доводять його до розпуки, коли він хоче своїм перекладом передати не лише механічно значення українських віршів, але хоч приблизно українську мелодійність, враження, яке робить оригінал» [4, с. 189]. Отже, Іван Франко закликав перекладачів бути особливо уважними до Шевченкових творів, визначаючи вектор і створюючи ґрунт для їх адекватної інтерпретації німецькою мовою.

Іван Франко, який не припиняв перекладацької діяльності впродовж всього життя, своєю титанічною працею прислужився справі розвитку української перекладознавчої думки ХІХ століття, акцентувавши увагу на широкому колі перекладознавчих проблем – від конкретних, зокрема питань адекватності відтворення змісту й форми першотвору, його образної системи та мовностилістичних особливостей, до загальних, що стосуються глибокого осмислення проблем національного та загальнолюдського, «свого» і «чужого» в перекладі, розгляду перекладацької діяльності як вагомого чинника поступу національного літературного процесу та засобу утвердження й збагачення духовного інтелектуального потенціалу культури народу. І. Франко, розуміючись на різноаспектній проблематиці перекладу як теоретик і практик, зробив неоціненний внесок у справу поширення творчості Тараса Шевченка в німецькомовному світі, самостійно перекладаючи Кобзаря й критично осмислюючи переклади інших інтерпретаторів, навіть більше – своїм доробком відкривши нову епоху в перекладній літературі.

Література

1. Дем'янова Ю. О. Мовне вираження концепту «час» у поезії Т.Г. Шевченка [Текст] : автореферат... канд. філол. наук, спец.: 10.02.01 - українська мова / Ю. О. Дем'янова. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007.
2. Дем'янова Ю. О. Специфічність кодування темпоральних понять у поезіях Т.Шевченка та способи їх відтворення засобами англійської мови / Ю. О. Дем'янова // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – № 2.
3. Зимомря М. Творчість Тараса Шевченка крізь призму німецькомовних інтерпретацій /М. Зимомря // Шевченкознавчі студії. – 2015. – Вип. 18.
4. Франко І. Шевченко в німецькій одязі // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Т. 35. – К.: Наукова думка, 1983.

ПАТРІОТИЧНА ТА ГРОМАДЯНСЬКА ЛІРИКА І. Я. ФРАНКА

Найпомітніший слід в утвердженні психологічного напрямку залишив в українському літературознавстві Іван Франко. Поетична спадщина Івана Франка досить різноманітна і за своїми темами, і за формами. Поезія була для нього вираженням громадсько-політичних ідеалів, зброєю боротьби проти експлуататорів, щоденником, який відображав роздуми поета про долю рідного народу. Іван Франко був відданим патріотом своєї землі, інтереси народу були для нього понад усе. Помічаючи навкруги неправду та неволю, поет створює чудові зразки патріотичної та громадянської лірики. І.Я. Франко і мовою, і матеріалом був цілком в українській стихії.

Іван Франко доводить, що для поета, артиста немає нічого у світі ні гарного, ні бридкого. «Не в тім річ, які явища, ідеї бере поет чи артист як матеріал для свого твору, а в тім, як він використає і представить їх, яке враження він викличе з їх допомогою в нашій душі, і в цьому полягає весь секрет артистичної краси».

Своє життєве кредо І. Франко висловив у передмові до збірки «Із літ моєї молодості»: «...скрізь і завжди у мене була одна провідна думка – служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям».

Поезія «Гімн» є твором, у якому втілено погляди на життя і суспільний прогрес, звучить віра в перемогу соціальної справедливості.

Народнопісенні традиції розвинув І. Франко у циклі «Веснянки». Прихід весни, перемога її над морозами і сніговіями збіглися із довгожданими суспільними змінами. Кожен вірш циклу сприймається як мрія про оновлення людського життя, а ліричний герой готовий віддати життя за кращу долю:

Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.

Вірш «Гримить!» – провісник неминучих суспільних змін, що прийдуть разом із «пробудженням природи». У повітрі вже чується запах грози, яка є символом перемоги над зимовим холодом. Остання строфа поезії є заклик до бою за щастя і волю:

Гей, брати! В кого серце чистеє,
Руки сильні, думка чесна –
Прокидайтеся!

Вірш «Сідоглавному» Іван Франко написав у відповідь Юліану Романчуку, який звинуватив письменника у відсутності громадянського патріотизму. Псевдопатріотизму українського панства в поезії протиставляється щира й велика любов до України. І. Франко говорить, що йому, як істинному патріоту, болять її горе і страждання.

Вірш «Каменярі» (1878) є гімном будівникам нового суспільства. Образ каменярів, «в одну громаду скутих» (вони озброєні важкими залізними молотами, готові «кров'ю власною і власними кістками» прорубати шлях до нового життя крізь скелю задушливого світу; всіх трударів-каменярів давить «один страшний якийсь тягар»; але усією громадою можна його здолати; фізичні страждання не зупинять нікого; вони не чекають співчуття і слави, а роблять цю працю заради нащадків, заради щастя всіх).

Поема «Мойсей» одна з вершин творчості І. Франка. У ній на основі біблійного сюжету розглядається історичний шлях нації, способи пробудження національної свідомості, історичної пам'яті.

Поезії І. Франка вселяла в людей віру в перемогу. Щоб прийшло сподіване щастя, треба багато працювати, не шкодуючи себе; треба мати велику віру в те, «що своїми руками роздробимо граніт» і прокладемо шлях до щастя; тільки спільною працею можна досягти мети; світло нового життя переможе неправду і неволю.

Поет завжди думав про свій народ, про його майбутнє. Він закликав українців:

Єднаймося, братаймося

В товариство чесне.

Най братерством,

Щирими трудами

Вкраїна воскресне!

Цей заповіт І.Я. Франка українському народові актуальним не лише в епоху національно-визвольних рухів того часу, а й у нинішні непрості часи.

Література

1. Горбач Н. До питання про філософські переконання Івана Франка / Н. Горбач // Іван Франко - письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Львів, «Світ», 1998. – С. 152.

2. Гошовський М. Проблема прогресу в українській соціальній філософії (XIX – перша чверть XX ст.) / М. Гошовський // Філософська і соціологічна думка, 1993. – №3. – С. 10.

КИР'ЯНЧУК Богдан

ПИТАННЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ І. ФРАНКА

Іван Франко надзвичайно витончено спостеріг антидогматичну специфіку, герменевтичну у своїй основі, нової школи в українській літературі кінця XIX – початку XX століть. При цьому особливо суттєвим є те, що свої спостереження мислитель розгортає якраз із урахуванням історико-літературних особливостей: «Коли давніша повість чи то новела... усе мала ціхи більш або менше докладно локалізованої події з мотивованою зав'язкою, перипетіями і розв'язкою, отже, виглядала як здвигнений після правил архітекτονіки більш або менше солідний будинок, то новіша белетристика робить зовсім інше враження» [41, с. 525]. (Тут і далі цитування текстів літературно-критичних праць І. Франка здійснюється за виданням: Франко І. Зібрання творів: У 50 томах). Герменевтична систематика виправдано доповнюється баченням особливого призначення мови, її, по суті, домінантного характеру: «Не об'єктивне, протоколярне представлення мають на меті автори, а збудження в душі читачів аналогічного чуття чи настрою всякими способами, які дає мова і злучені з нею функції нашої фантазії» [41, с. 525-526]. Йдеться, як переконують наведені міркування, про констатацію наявності герменевтичної процесуальності в площині взаємодії митця та реципієнта через текст. Антидогматичне начало акцентується з особливою виразністю: «Вона ненавидить усяку шаблановість, ненавидить абстракти, довгі періоди і зложені речення. Натомість вона любить в сміливих і незвичайних порівняннях, в уриваних реченнях, у півслівцях і тонких натяках» [41, с. 526].

Прикметно, що І. Франко займає виважену позицію, органічно поєднуючи різні літературознавчі галузі, проте зосереджуючи особливу увагу на історії літератури: «Можна би теоретично говорити про і contra сеї літератури, але для історика такі суперечки не мають значення. Для нього кожний напрям добрий, коли його репрезентанти – справдішні і живучі таланти» [41, с. 526]. Як бачимо, визначальним у системі наукової методології мислителя накреслюється якраз герменевтичний підхід, що здобуває свій найбільш сутнісний вияв у

площині герменевтики індивіда (звідси – увага до проблеми людської особистості, творчої індивідуальності, міри її обдарування тощо): «От так і сей новий напрям у нашій літературі зазначився групою талановитих репрезентантів» [41, с. 526].

І. Франко в герменевтичному ключі трактує питання мови. Це стосується такого її сутнісного вияву, коли «домівка буття» відіграє вирішальне значення для людського розвитку. При цьому простежується специфічне трактування вказаної особливості, котре обумовлюється масштабністю мислення автора, його постійним прагненням до узагальнення: «... все те гарний доказ на те, що слово, те марне летюче слово, найбільше, бачилось би, хвилевий і нетривкий витвір людського духу, проявило чудотворну силу, починає двигати з упадку ту масу, якій, бачилося, не було рятунку» [41, с. 528]. Думається, що в наведеному прикладі маємо продуктивне поєднання герменевтичного та позитивістського підходів, що пояснюється універсальністю наукового методу та всієї мислительної системи автора.

Варто зазначити, що літературно-критична практика І. Франка засвідчує своєрідну еволюцію його поглядів на мовну проблематику, що розгортається не скрізь і не завжди однолінійно, але в цілому аргументує зміцнення герменевтичної позиції. Це підтверджує відома праця «Говоримо на вовка – скажімо і за вовка», пройнята високою мірою герменевтичної організації, але в якій, поряд із цим, мислитель виголошує, по суті, прямо протилежні твердження, акцентуючи на власне семіотичній природі мови: «Тієї стежки вони (галицькі письменники) й держаться, завсігди вважаючи, що мова, хоч і який коштовний скарб, не є все-таки найвищим скарбом; що життя народу і його розвій, придбання економічні, громадські і духові є скарби далеко важніші, для котрих мова є тільки одним із способів» [28, с. 175]. Мусимо уточнити, що наведені міркування спричинені не стільки масштабною філософсько-інтелектуальною виваженістю, властивою Франкові, скільки низкою моментів, з-поміж яких найпершими постають полемічна спрямованість статті, оперування проблемно-змістовим наповненням тодішньої галицької літератури та формулюванням не лише свого власного, але й своєрідного колективного бачення у цьому зв'язку, та й, зрештою, дещо ранішим часом написання роботи (1891 рік), порівняно з іншими, особливо з кінця XIX – початку XX століть, у яких герменевтична систематика більше увиразнюється. Хоча й цитована праця, як уже зазначалося, засвідчує наявність герменевтичного мислення критика. Воно простежується в антидогматичному трактуванні специфіки читачького сприйняття літературних творів галицькою громадою, витлумаченого шляхом заперечення протилежної точки зору, представленій Б. Грінченком: «... коли би се була правда, то вона була би найсумнішим свідоцтвом про стан духового розвою української громади, бо показувала би ту громаду заскорузлою і неспосібною читати і розуміти щось хоч трохи відмінне від її звичайних поглядів і уподобань» [28, с. 170]. Аналогічно продуктивного застосування набуває принцип герменевтичного кола: «Головною хибою його (Б. Грінченка) критики є не ті подробиці, а загальний погляд на розвій нашої мови» [28, с. 174]. Герменевтичним у своїй основі є обстоювання права галицьких майстрів слова на вживання в художніх творах діалектної лексики, оскільки глибинно базується на усвідомленні ефекту промовляння мови людиною, тощо.

Отже, герменевтичне мислення І. Франка має системну специфіку, яка характеризується діалогічною співдією таких головних чинників, як мовно-герменевтичний феномен, антидогматизм, герменевтика індивіда, внутрішній діалогізм, власне тлумачне начало тощо. Вагоме ціннісне наповнення такої процесуальності первісно базується на художній практиці як самого митця, так і всього контексту світового письменства, але найперше – української літератури кінця XIX – початку XX ст., а в її системі – художньої прози.

ВІЙНА ЯК ВІЧНА ТЕМА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПОЕТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ І БОРИСА ГУМЕНЮКА

Галина Вдовиченко, авторка відомого роману про сучасну війну на Сході України «Маріупольський процес», в одному зі своїх інтерв'ю сказала, що ніколи не могла подумати, що «писатиме колись про своїх співвітчизників на війні, яка вестиметься на нашій території?» [2]. Після Другої світової війни мілітарна риторика, здавалось би, назавжди відійшла на маргінеси історії, видавалася неактуальною в культурі як такої. Однак, як зауважує філософ та культуролог Тарас Возняк, що «коли ми розмірковуємо про війни у ХХ столітті, то навіть не зауважуємо, що теперішні війни вже мають зовсім іншу природу – це і інформаційні війни, і війни з застосуванням сенсів як знарядь, і кібервійни» [3]. Цікаво, що новий тлумачний словник української мови у 20-ти томах фіксує тринадцять словосполук зі словом «війна»: *визвольна, вітчизняна, громадянська, валютна, економічна, інформаційна, колоніальна, партизанська, повітряна, превентивна, тотальна, холодна, ядерна* [8], а московське видання «Большой энциклопедии» в 60-ти томах містить аж 24 визначення війни [1].

Мілітарний дискурс в українській літературі, як слушно твердить Я. Поліщук, є на сьогодні відносно новою, фрагментарно освоєною темою в літературознавстві, він ще не набув всебічного висвітлення у наукових працях. Кілька років тому на цю тему з'явилася монографія Ірини Захарчук, де йдеться про рецепцію теми війни за часів сталінізму [6]. Своєрідне художнє потрактування цього дискурсу знаходимо і в творчості письменників-шістдесятників [7]. Українська література останніх років теж має досить солідний масив творів із мілітарною складовою, це, зокрема романи Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» (2015), Ю. Винничука «Танго смерті» (2012), С. Жадана «Ворошиловград» (2010), Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» (2009), В. Івченка «2014», А. Кокотюхи «Червоний» (2012), Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» (2011), В. Лиса «Століття Якова» (2010), С. Пантюка «Війна і ми» (2012), Є. Положія «Іловайськ» (2015), В. Слапчука «Книга забуття» (2013), «Та сама курява дороги» (2013), його трикнижжя про афганську війну «Птах із обпаленим крилом» (2002), В. Шкляра «Чорний ворон» (2009) і «Чорне сонце» (2015), Ю. Щербака «Час смертохристів: Міражі 2077 року» (2011), документально-художні твори С. Лойко «Аеропорт» (2015), К. Галушко «Майданний семестр» (2015), новелістика останніх десятиріч Любові Пономаренко, зокрема «Гер переможений» (1999) і «Полон» (2015) та ін.

Переможниця конкурсу «Коронація слова»-2015, згадувана уже львівська письменниця Г. Вдовиченко, зауважила, що під час презентації її роману «Маріупольський процес» «...скрізь відчувається увага до теми «ми і війна», скрізь читачі замислюються над питаннями: якими ми вийдемо з цього випробування? Як нам залишитися людьми?». Вона наголошує на надзвичайно важливих аспектах проблеми «людина на війні», зокрема на тому, що сучасна війна страшна не лише жахливими людськими та матеріальними втратами, а й своїми психологічними наслідками, які будуть ще довго «відчувати наші діти та онуки». Рано чи пізно, наголошує письменниця, постане проблема розв'язання дуже складного питання, а саме: «Зближення та необхідність порозумітися зі співвітчизниками, які зараз перебувають по той бік конфлікту. Нам доведеться пройти цей шлях, бо іншого немає» [2].

Тема Донеччини у творчому доробку письменниці-шістдесятниці Галини Гордасевич (1935–2001) по-новому прочитується в контексті нинішньої російсько-української війни. Так,

зокрема, у її поетичній збірці «Слід зірниці» (1986) уміщено «Донецький цикл». Тут відтворено почуття її широкого захоплення своєрідною красою й працелюбністю людей цього краю. Вражає своєрідне пророцтво поетеси щодо долі Донеччини в українській історії й загалом Сходу України. Так, наприклад, у вірші «Донецький кряж» Галина Гордасевич із боєм у душі говорить, що *«це тверда земля, / Бо в ній немало костей. / Зблизька і здаля / Зустрічала незваних гостей»*, що *«ця земля суха – / Засушив її суховій»*, що *«ця земля не прекрасна...»*, але не в цьому річ. Для поетеси як справжньої української патріотки головне те, що *«це наша земля!»*, яка, на жаль, *«не один винесла бій»*, а тому тут *«рясно полин і крівавник росте»*, *«І жовто цвіте звіробій, / І синьо цвіте цикорій»*, і *«Спалахує малиновим / Козацький шлик будяка»*. Вражає й захоплює «флористична» образність твору, яка напрочуд майстерно відтворює символіку нашої держави. Зрозуміло, поетеса не відала (уперше вірш опубліковано 1995 р.), що її макроісторична візія України через призму «донецького кряжу» стане дійсним фактом буття нашої держави на початку ХХІ віку, а слова-застереження *«Відійди від гріха, / Коли ти цьому краю не свій»* звучатимуть у контексті сучасних подій на Донбасі особливо голосно й потужно. Вони звернені уже не до уявного ворога, а до реального російсько-путінського окупанта, який має тямити, що ця земля зустрічала незваних гостей уже не раз, але як і в минулому, так і тепер *«зазіхати на неї дарма / Зблизька чи здаля, / Бо земля ця не для ярма»*, адже на цій землі *«Не один винесла бій / Україна й пустила свій корінь»*, наголошує Галина Гордасевич.

Оптимізм і віра поетеси в те, що ми таки *«Долю свою оновим – / Вона ж в нас не будьяка»* перегукуються із вірою й оптимізмом її земляка, поета, учасника нинішньої війни на Донбасі Бориса Гуменюка, які звучать у збірці «Вірші з війни», зокрема у поезії «Заповіт» (08.08.2014). Для сучасних воїнів-українців ця донецька земля, цілком зрозуміло, є *«незалежною»*, *«черствою»*, *«закам'янілою»*, бо в ній доводиться рити окопи. Водночас – і захисники України це глибоко усвідомлюють – вони, окопи, служать їм надійним захистком. Бійцям у них *«тепло й затишно»*, там вони ховаються, *«наче малі діти за маминою спиною»*. І саме тут, у цих окопах, солдати чують дихання втомленого й зболеного серця донецької, тобто української землі, і устами поета-воїна Бориса Гуменюка з таким оптимізмом і глибокою вірою промовляють сотні наших героїчних бійців:

«...Ми ще копаємо землю
Цю дорогу українську землю
Цю солодку ласкаву землю
Пишемо гуртом саперними лопатками
На її тілі
Останній вірш української літератури
Ще живі» [5, с. 135].

Цікавими є візії Галини Гордасевич і Бориса Гуменюка щодо потрактування символічного концепту «поля, зрошеного кров'ю», який набуває тут ширшого філософського звучання й асоціюється із образом рідної землі, України як держави, війни як найстрашнішого вияву людської глупоти й абсурдності. У поезії «На полі, зрошенім кров'ю» (1991) Галина Гордасевич твердить, що на такій землі ніколи *«солодкий хліб не зросте»*, ніколи *«не виросте виноград»*, *«де брата вбиває брат»* (ідеться про вино як символ щасливого буття людини на землі). На такій землі, тобто місці, омитою людською кров'ю, за народними віруваннями, не можна *«зводити дім»* (тут він трактується як заповість існування держави, нації), адже поетеса переконана, що *«на землі, зрошеній кров'ю, – не буде щасливим життям»*. Галина Гордасевич умовно звертається до себе (а насправді до кожного із нас!) із риторичним запитанням: *«В країні, зрошеній кров'ю, / Де місце знайду собі я, / Україно, нене моя?»*.

Борис Гуменюк у згадуваному вище «Заповіті» розмірковує над тим, чи треба солдатам, убитим на війні, *«пам'ятних знаків чи меморіальних плит»*, чи треба віддавати батькам, коханим, дружинам, дітям їхні тіла, спотворені кулями й гранатами. Радше ні, каже поет, бо краще зберегти про убієнних ту незабутню пам'ять, у якій зринають світлі образи вдячних синів, незрадливих мужів-красенів, турботливих батьків; і нехай – а це для Бориса Гуменюка-поета, воїна, батька, патріота України найголовніше – діти збережуть у своїй пам'яті їх *«теплі очі, теплі усмішки, теплі руки»*, адже не слід травмувати дитячі душі (він добре розуміє, що попереду їх чекає нелегке сирітське життя!), тому й не треба дітям *«торкатися тремтячими губами / Наших холодних рук»*. Тут, на найвищому реєстрі трагізму, так природно поєднано істинну жертвовність справжнього воїна й водночас велику й безмежну батьківську любов до найдорожчого у житті кожної людини, – дітей, – заради яких і кладуть на олтар Вітчизни свої голови наші воїни. І на тому «полі, зрошеному кров'ю», на відміну від Галини Гордасевич, Борис Гуменюк таки хоче бачити поле, де *«колоситиметься жито»*, де *«жайвір у небі»*, де буде *«багато-багато квітів»* (можливо, польових маків, символу обірваного життя на війні), і куди надвечір приходитимуть закохані, які будуть *«плести вінки, кохатимуться до ранку»*, а вдень приходитимуть сюди *«молоді батьки з малими дітьми»*. Та головне, запитує-розмірковує Борис Гуменюк, *«Ви можете собі уявити який хліб родитиме поле / Де лежать бійці?!»* (для посилення уяви читача поет свідомо використовує у кінці речення водночас знаки запитання й оклику). І саме цей *«хліб з поля / Де ми полягли»*, твердить сучасний поет-воїн, вічно нагадуватиме нам, українцям, усю велич і трагізм подвигу наших відчайдушних і незборимих захисників Батьківщини. І нехай на цьому полі, пророче розмірковує поет, більш ніколи не проллється людська кров (це щире прагнення Бориса Гуменюка не лише митця, а й людини зринає у цих рядках як глибокий підтекст), а вирощений хліб як символ життя на «полі, зрошеному кров'ю», буде найкращою пам'яттю про полеглих героїв.

Тут варто згадати й вірші «Маріуполь» (1995) Галини Гордасевич та «Стара шовковиця під Маріуполем» (28.06.2014) Бориса Гуменюка. Поетесу Маріуполь зачаровує тим, що *«по вуличках покручених»* вона *«йшла на поклик моря»* Азовського, яке *«маскувалося / Під мирну синь небес»*, яке *«схопило сонце»* й *«сховало в глибині»* своїй. Заворожена красою морського пейзажу й старовинного міста поетесі захотілося цієї миті *«хмари долонями голубити»*, *«брести крізь море»*, по *«небу пливти»* [4].

Для поета-воїна Бориса Гуменюка, як і для мільйонів українців, це місто несподівано постало символом нескореності України. Тут, під старою шовковицею замість, скажімо, щасливих дітей і дорослих, що завжди із задоволенням ласували плодами цього поширеного на Півдні України дерева, лежать *«РПГ кулемет автомати СВД каски бронезилети / Лежали акуратно складені в траві під деревом»*, а *«Згряя чорних круків (з боку сонця – скривавлених) / з криком здійнялася в небо / Хоча можливо то так кричало ошмаття зораної / вибухами землі»* [5, с. 7–8]. Зрозуміло, що ці різнопланові «урбаністичні мотиви» й поетичні інтерпретації сонця як символу життя породжені реальними картинами історичного буття авторів (різниця між датами написання творів становить 19 років) та особистими відчуттями й враженнями, які за своєю суттю й сутністю – антонімічні; але обох митців об'єднує головне – це любов до єдиної соборної й нескореної України.

На жаль, тема війни в українській літературі початку ХХІ ст. стала злободенною, і, як слушно зауважує доктор філології Софія Філоненко, що після нинішньої війни попереду поява глибокої «філософської прози, великої епопеї», адже у нашій літературі з'явилося «вакантне місце українського Ремарка, людини, яка прийде з фронту й розповість правдиву історію війни. Це трапиться не так скоро, потрібні роки, бо самі події наразі не є завершеними, не відрефлектований їхній смисл» [9].

Література

1. Большая энциклопедия : в 60-ти т. – М. : Терра, 2006. – Т.10. – С. 19–20.
2. Вдовиченко Г. Заочне інтерв'ю, 15.10.2016 р. / Галина Вдовиченко // Архів автора статті.
3. Возняк Т. Велика війна в Європі і перспективи тоталітаризму / Тарас Возняк // Незалежний культурологічний часопис «І». – Ел. ресурс. Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Voznyak_Velyka-Vijna_v_Europi.htm.
4. Гордасевич Г. Слід зірниці [Текст] : лірика / Галина Гордасевич. – К. : Рад. письм., 1986. – 126 с.
5. Гуменюк В. Вірші з війни [Текст] : поезії / Борис Гуменюк. – К. : Ярославів Вал, 2015. – 136 с.
6. Захарчук І. В. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму): монографія / Ірина Захарчук. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – 406 с.
7. Захарчук І. В. Досвід війни у художній свідомості шістдесятників / Ірина Захарчук // Дивослово. – 2007. – № 6. – С. 42–48.
8. Словник української мови : у 20-ти т. – К., 2012. – Т. 3. – С. 75.
9. Філоненко С. Заочне інтерв'ю, 15.10.2016 р. / Софія Філоненко // Архів автора статті.

КОЛІНЬКО Олена

РЕЦЕПЦІЯ БОРИСЛАВСЬКОЇ ТЕМИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ І. ФРАНКА І С. КОВАЛІВА

В українській літературі к. XIX – поч. XX ст. з'явилося багато нових тем, серед яких не застаріла і робітнича, досить широко представлена творами про Борислав І. Франка. С. Ковалів у бориславському циклі продовжив, услід за Франком, розробляти робітничу тематику, написавши більше двох десятків творів про Борислав, місто, яке стало «осередком експлуатації у всіх можливих видах, почавши від тисяч жертв, що гинуть рік-річно в ямах, аж до тих тисяч, що вертають відтам з потраченою силою, фізичною та звихненою моральною підставою в серці, – що вертають передчасними старцями» [2, с. 276]: «Добрий заробок», «Ройтів шиб», «Здрячі», «Дезертир», «Чічі», «Наслідки непорядності», «Сорокаті штани», «Хто винен?», «На Дрімайловім пустарищу» тощо. Бориславська тема є провідною в оповіданнях «Безконечний швіндель», «Дрогобицький Найда», «Андрій Кременяк», «Писанка», «Світ учить розуму», «Суєта про насущний», «Пригісник з Борислава» та ін.

В «Бориславських оповіданнях» І. Франка ідеї, наскрізні образи переходять із оповідання в оповідання; деталі, подробиці, взяті «живцем» з конкретно-локалізованої дійсності, створюють ілюзію автентичності, художньо трансформуються і часто сублімуються в символ. Аналогічні явища притаманні й творам С. Коваліва про Борислав.

Твори І. Франка і С. Коваліва про Борислав тяжіють до циклізації. Щоправда, С. Ковалів скромно назвав їх «образками з галицької Каліфорнії».

Серед літературознавців побутує думка, ніби бориславські оповідання С. Коваліва – це лиш своєрідний додаток, «оригінальне доповнення до всього того, що геніально відобразив у своїх прозових і поетичних творах автор циклу «Борислав»» [1, с. 90]; або ж їх треба вважати «продовженням знаменитого «бориславського циклу» І. Франка» (П. Колесник).

Безумовно, в бориславських творах І. Франка і С. Коваліва немало спільного. Їх-бо живила одна і та ж дійсність, турбували одні й ті ж проблеми. Однак, за кількістю соціальної інформації твори цієї тематики навіть переважають твори І. Франка, бо С. Ковалів виводить цілу галерею негативних типів, «всіляких пройдисвітів – «змій-полозів», які ціною людських

нещасть наживали мільйони. Майже в кожному творі бориславського циклу письменник порушує проблему алієнації, коли близька до патологічності жадоба збагачення спричинюється до морального звиродніння.

Прагнення відобразити дійсність «такою, як вона є», визначило не тільки тематику творів бориславського циклу – гірку реальність буднів Борислава, а й уміння призбирувати інформацію про факти, узагальнювати їх. Новелістичні образи узагальнюються і, водночас, індивідуалізуються. Спосіб узагальнення знаходить свій вияв у доборі тих характерів і ситуацій, які виразно віддзеркалюють добу, передусім певних груп населення.

Отже, твори бориславського циклу І. Франка і С. Коваліва мають багато спільного. Утім, бориславські твори С. Коваліва – це не додаток чи продовження «Бориславського циклу» І. Франка, це самостійний художній витвір, оригінальний за художньою системою, який має право на автономне існування.

Література

1. Історія української літератури: у 8 т. [ред. колегія: Є. П. Кирилюк та ін.]. – К. : Наукова думка, 1968. – Т. 4. – Кн. II. – С. 90–100.

2. Франко І. Вступне слово до зб. «Борислав» / Іван Франко // Твори: в 50 т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 14. – С. 275–276.

ЛАПА Оксана

ДІЯЛЬНІСТЬ І. Я. ФРАНКА В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА

Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) було створене в 1892 р. шляхом реорганізації з товариства ім. Т. Шевченка, заснованого в 1873 р. з ініціативи О. Кониського, М. Драгоманова та Д. Пальчикова. З початку свого утворення Товариство виконувало функцію неофіційної академічної структури, займаючись науковою діяльністю та пропагуючи прогресивні суспільні ідеї. З часом наукова робота в Товаристві була розподілена за трьома секціями: історично-філософській, філологічній і математично-природознавчо-лікарській.

Одним із видатних діячів НТШ був І. Франко, який присвятив плідній роботі у Товаристві 20 років власного життя (з 1895 до 1916 рр.). Історично відомим є факт початку співробітництва І. Франка з Товариством ім. Т. Шевченка ще задовго до його реорганізації в Наукове товариство ім. Т. Шевченка. І. Франко вважається одним із фундаторів реформування Товариства на зразок європейських академій наук.

Необхідно зазначити попередню співпрацю великого Каменяря з НТШ як літератора, адже в 1876 р. друкарня товариства опублікувала першу збірку віршів «Письма Івана Франка. Балади і розкази» та альманах «Дністрянка», який впорядковувався І. Франком у співпраці з іншими діячами.

Працюючи на науковій ниві поряд з іншими українськими дослідниками, І. Франко став дійсним (1899 р.) та почесним (1904 р.) членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка, відійшовши від активної політичної діяльності та присвятивши час і сили літературній та науковій праці.

Також І. Франко був причетним до розробки трьох статутів НТШ (1892, 1898, 1904 рр.), внісши пропозицію утвердження категорії дійсних членів, що надавало змогу мати таким особам наукову кваліфікацію. Також діяч пропонував надати право голосу на зборах суспільним інституціям через уповноважених осіб.

У 1898 р. на засіданнях філологічної та історико-філософської секцій І. Франко був обраний головою щойно створеної етнографічної комісії, яку він очолював до 1900 р., в подальшому – в період з 1908 до 1913 рр. Разом з В. Гнатюком діяч уклав програму «В справі збирання етнографічних матеріалів», котра позитивно вплинула на розвиток українознавчої науки, виокремивши коло питань, якими повинні займатися збирачі етнографічних матеріалів. За ініціативою етнографічної комісії було проведено кілька експедицій для збирання вищезгаданих матеріалів.

У 1897 р., ставши повноправним членом Президії НТШ, І. Франко мав вплив не лише на тематику досліджень, але й видавничу діяльність Товариства. Наукові дослідження, результати яких заслуховувались на сесіях Товариства, друкувались переважно на сторінках «Записок НТШ» – головного друкованого органу Товариства. І. Франко мав безпосередній вплив на спрямування журналу як член редколегії і як автор близько 50 праць. Практично в кожному з томів із «Записок НТШ», починаючи з першого тому в 1895 р., він друкував наукові праці, огляди, рецензії. У якості заступника археографічної комісії, обов'язки якого І. Франко виконував з 1896 до 1913 рр., діяч редагував «Жерел до історії України-Руси» та «Пам'ятки українсько-руського письменства», що видавались цією комісією. Саме тоді вийшла у світ фундаментальна праця І. Франка «Апокрифи і легенди з українських рукописів» (в 5 томах серії «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури»). Це видання, оснащене передмовами, примітками і коментарями, вважається зразком підготовки літературознавчих досліджень. За результатами навіть цієї праці І. Франка можна вважати одним з фахових українських літературознавців.

Як голова філологічної секції НТШ у періоди з 1898 до 1901 рр. та з 1903 до 1912 рр., І. Франко курував практично всі видання своєї секції. Діяч був фактичним співредактором «Матеріалів до українсько-руської етнології». За сприяння І. Франка в цій серії (протягом 1897-1908 р.р.) була видана фундаментальна праця В. Шухевича «Гуцульщина» в 5 томах.

Також плідною була праця І. Франка у складі історико-філософської секції, на засіданнях якої він доповідав про наукові розвідки в галузях джерелознавства, культури, історії козаччини, етнографії, всесвітньої історії, літератури та ін. У 1898 р. був створений «Літературно-науковий вісник», у якому друкувались праці наукового та літературного спрямування. Співпраця з цим виданням продовжувалась впродовж 10-ти років з 1898 до 1907 рр.

І. Франко намагався розширити межі власних наукових досліджень, плануючи виступити з повідомленням «Причини до фавни східної Галичини» в межах роботи математично-природописно-лікарської секції.

Наприкінці XIX – початку XX ст.ст. в «Записках НТШ» та «Літературно-науковому віснику» з'явилася низка статей І. Франка з книгознавчої, бібліографічної та бібліотекознавчої проблематики. Численними рецензіями та коментарями І. Франко зарекомендував себе непересічним бібліографом.

Також необхідно зазначити, що І. Франко активно сприяв бібліотечному книгообміну між НТШ та європейськими науковими інституціями. Іван Якович долучився до розвитку музею НТШ, який було засновано у 1895 р., а по своїй смерті заповідав власну бібліотеку та архів передати до бібліотеки Товариства.

Отже, внесок І. Франка в розвиток та обстоювання науково-теоретичних та організаційних принципів роботи Наукового товариства ім. Т. Шевченка є беззаперечним, історично та науково вагомим.

«ДИТЯ СВОГО ЧАСУ»: КЛИМЕНТІЙ ЗИНОВІЙ В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА

Інтерес дослідників давнього письменства у вітчизняному літературознавстві до барокової поезії виявився як у публікації текстів, так і в спробах перепрочитання спадщини окремих авторів. Творчість Климента Зинівія поціновувалася досить по-різному: від цілковитої негачії – до схвальних літературознавчих рецепцій.

Л. Ушкалов згадує про оцінки Пантелеймоном Кулішем та Іваном Франком творчості Климента Зинівія, міркуючи про фемінізм в українській літературі XIX ст.[1]. Наводить учений і цитати Пантелеймона Куліша про творчість Климента Трясця: «Його думки про другу статтю, – писав Куліш, – образливі навіть для нас, чоловіків...».

Іван Франко виступає захисником барокового автора. Леонід Ушкалов дає цитату з листів до Василя Доманицького, де Іван Франко писав: «Слідом за Кулішем ви, хоч і не так сердито, як він, докоряєте Климента його неприхильним становищем супроти жінок. Але ж не забувайте, що Климентій дитина свого часу і зовсім не жаден вищій тип, щоб ішов поперед свого віку. Наша стара література ставиться до жінки зовсім на становищі Еклезіаста, та так воно було й скрізь по Європі з виємком хіба Провансу та трубадурів з їх шумним, а переважно нещирим культом дам, який не виключав брутального знущання над власними жінками. В Польщу той культ доходить аж у XVIII в. з усиленням французького впливу, а що ж хочете від монаха-бурлаки з початку того віку?»[1, с.184].

У праці «Климентій Трясця і Григорій Сковорода» Іван Франко також аналізує оцінку творчості Климента Зинівія Пантелеймоном Кулішем, зокрема й віршів про жінок: «Цілих сорок і три вірші присвятив Климентій жіноцтву. Куліш дуже сердиться на нього за грубий тон тих віршів «Нема тут ніякої м'якості і нічого подібного до тої поезії, якою надихані наші народні пісні. Він малює жінку диявольським виплодом і богохульствує так, що аж збуджує обурення, бажаючи видати себе моралістом, вищим понад увесь світ». На мою думку, Куліш переборщив своє обурення, забуваючи, що Климентій в тих віршах або просто жартує, або переповідає тільки людські, традиційні погляди на жіноцтво» [2, с. 366].

Бароковий чернець намагається подати власну художню візію світу крізь призму християнського віровчення, але разом із цим Климентій Зинівій вкладає у художню форму власний життєвий досвід і все почуте від сучасників, почерпнуте з книжок і народної мудрості. У збірці віршів тексти поєднані у групи-цикли за різною тематикою, а також є окремою групою приповісті посполиті. Письменник виступає і фольклористом. Яскраві образи представників різних прошарків суспільства та окремі моральні вади, які описує Климентій Зинівій, характеризує Іван Франко, особливу увагу критик у статті приділяє світському імені письменника, – Трясця.

Поціновування Іваном Франком творчості Климента Зинівія підпорядковується загальній спрямованості досліджень літературознавця про давнє письменство, є досить об'єктивним, проте стосується тільки окремих аспектів поезії автора.

Література

1. Ушкалов Л.В. Сковорода, Шевченко, фемінізм... : Статті 2010–2013 років / Л.В. Ушкалов. – Харків, 2014.
2. Франко І. Климентій Трясця і Григорій Сковорода [в] // Франко І. Зібрання творів. У 50 т. / І.Я. Франко. – Київ, 1983. – Т. 40.

НАЦІОНАЛЬНІ ІДЕЇ ІВАНА ФРАНКА В ЧЕСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Іван Якович Франко як великий філософ і мудрець, один із останніх у світі енциклопедистів, людина універсальної обдарованості, високого духу і думки, незламної стійкості, своєю повсякденно-титанічною працею доклався до наповнення, збагачення різних сфер людської діяльності.

Викорінюючи інтелектуальну пасивність тогочасного суспільства, І. Франко «взяв на себе обов'язок чорнороба на шляху поступу «Галицької України, культурне і політичне життя якої намагався вихопити із провінційності, зберігши водночас її самобутність і самодостатність, і залучити як до загальноукраїнського, так і до світового прогресу» [1, с. 17]. Зацікавлення митця чеською літературою не було випадковим: Чехія так само, як і Галичина, після першого розподілу Польщі у 1772 р. ввійшла до складу Австро-Угорської імперії, зазнаючи утисків та гноблення у цій «тюрмі народів». І. Франко побачив у чеському суспільстві волелюбний, нескорений дух, активну протидію гніту, глибоко національну культуру, духовність, що проявлялись у найрізноманітніших сферах життя; а чеський гонор, самоповагу, запал у справі відстоювання власної мови, історичної пам'яті, національного багатства письменник намагався розворушити в українцях.

Свою діяльність у розвитку українсько-чеських культурних зв'язків І. Франко розпочав у 1873 р. Ще навчаючись у гімназії, він дослідив і переклав окремі розділи Короледворського і Зеленогорського рукописів, бо вважав ці твори оригінальними пам'ятками народної творчості. Хоча згодом філологи довели, що «Рукопис Короледворський», «Рукопис Зеленогорський», поема «Пісня Вишеградська» – вміло підроблені Вацлавом Ганкою та Франтішеком Челаковським. Однак Франкові переклади і студії вищезгаданих пам'яток показують насамперед важливе місце епосу, народної поезії та висвітлення героїзму боротьби проти поневолення в духовному розвитку нації. На його думку: «Тії твори служили і служать за образці для пізніших поетів, проймаючи подивом любителя древності, котрий уздрить в них сильний і незіпсутий образ старини у формі приступній, а zarazом майстерній і викінченій...» [2, с. 436].

І. Франко виступав перекладачем, критиком, популяризатором кращих зразків чеської літератури, сприяючи всебічному культурному ознайомленню, зближенню і взаємопізнанню між чехами та українцями. Вже з другої половини 80-х років у багатьох періодичних виданнях з'являються його публікації про чеську літературу, переклади першорядних чеських письменників: Св. Чеха, Ю. Зеєра, Я. Неруду, Є. Красногорську, а найбільше – Махара, Врхліцького, Гавлічека-Боровського.

І. Франко радить збирати благородні, мудрі, глибокі думки у всіх слов'янських народів, націй та перенести, проростити їх на рідному ґрунті. «Зрозумійте, панове чехи, – писав учений, – що коли хочете єднатися з Росією (Франко розуміє під словом «єднання» насамперед культурну співпрацю), то, якщо не втратили людської гідності, можете це робити тільки з тією благороднішою частиною російського суспільства, словом з Росією Тургенєва, Салтикова, Чернишевського, Добролюбова і т. д., а не з Росією Мещерського, Суворіна, Каткова» [3, с. 490].

Чеська критика та громадськість і сьогодні зазначає вагомий внесок І. Франка до духовної скарбниці чеської нації. Чеський публіцист Франтішек Главачек у спогадах про І. Франка наголошує, що його ідеї про визволення та об'єднання всіх українських земель сприяли стремлінню чехів до боротьби за свободу; його віра у свій народ міцнила віру чеської інтелігенції, громади у краще майбутнє власного народу: «Франко був для нас

взірцем справжнього демократа. Тому популяризація його праць, політичних і художніх, де він зображував життя свого народу, слугувала рупором наших стремлінь та уповань...» [4, с. 173–175].

Проаналізувавши Франкові студії чеської літератури, його зв'язки з чеським суспільством, можемо виокремити національну ідею, національну еліту, національну культуру, зокрема літературу та публіцистику як основні регулюючі чинники будь-якого націогенезу, зокрема й українського.

І. Франко акцентує увагу на тому, що виховання дітей у патріотичному дусі, любові до співу, танців, спорту є передумовою національного відродження і розвитку. Так, почувши дитячу чеську пісеньку про терен, Іван Якович зауважив, що в тогочасній Галичині у такій співанці неодмінно б виявили прихований політичний підтекст. Він замислюється: «Коли ж той «городник» у нас викопає хрін і викине його геть, – хрін, який фальшиво вдає з себе розмарин і захаращує наші бідні народні стосунки?» [5, с. 239]. Очевидно, під городником, садівником Каменяр розумів нову генерацію інтелігенції, національних провідників, котрі прийдуть на зміну дилетантам; нове національне мислення, зростання самоусвідомлення спільноти, що створить умови добротного національного розвитку.

Отже Каменяр був не лише перекладачем, критиком, популяризатором чеської літератури і культури, а й налагодив інтелектуальний, духовний дискурс між чехами та українцями задля взаємопідтримки обох націй на їх шляху до виборювання своєї державності.

Література

1. Хоменко Т. Публіцистика Івана Франка як приклад національного типу мислення / Т. Хоменко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – Львів, 2006. – Вип. 28: До 150-річчя від дня народження Івана Франка.
2. Франко І. Дещо про рукопис Короледворську : збір. творів : у 20-т.
3. Франко І. До відома панів чехів : збір. творів: У 50-т. / І. Франко. – К., 1985. – Кн. 1 – Т. 46.
4. Главачек Ф. Почему я пропагандировал Ивана Франка / Ф. Главачек // Советская Украина. – 1956. – №9.
5. Франко І. З гостювання у Празі : збір. творів : У 50-т. / І. Франко. – К., 1985. – Кн. 3. – Т. 46.

СОПІВНИК Ірина

ОБРАЗ СОЦІАЛЬНО ЗРІЛОЇ ЛЮДИНИ-ГРОМАДЯНИНА У «СТРОФАХ» І. ФРАНКА

Творча спадщина І. Франка містить ціннісні орієнтири у вихованні підростаючого покоління. Аналіз поетичних рядків «Строфи» дає нам можливість виокремити ряд особистісних утворень, які необхідно розвивати у соціально зрілої особистості, соціально відповідального громадянина країни. Цінність своєї країни – це найвища цінність, на думку Каменяра:

*«Бережи маєток про чорну годину,
Та віддай маєток за вірну дружину;
А себе найбільше бережи без впину;
Та віддай майно, і жінку, й себе за Вкраїну».*

Червоною ниткою у творчості І. Франка простежується ідея боротьби за соціальну справедливість, рівність можливостей, права – засобами освіти. Саме тому Іван Якович

наголошує на необхідності навчатися, самовдосконалюватися. У той же час застерігає від «злої науки»:

*«Добру науку приймай,
Хоч її і від простого чуєш;
Злої ж на ум не бери,
Хоч би й святий говорив».*

Однією із найважливіших властивостей людини, на думку І. Франка, є також її здатність адекватно, спокійно сприймати виклики долі:

*«Пурпуром сонечко сходить,
Пурпуром криється в морі;
Так будь і ти все спокійний –
В щасті і в горі».*

Щоб достойно прожити життя, не зламатися під «ударами» долі, громадянин повинен бути мужнім:

*«Мужню силу хоч похилить горе,
Та не зломить, в підлість не поверне».*

Соціально зріла особистість повинна бути завжди, за будь-яких умов чесною:

*«Обрубане дерево знов зеленіє,
І місяць із серпа знов повний стає;
Се бачачи, чесні, не тратьте надії,
Хоч доля гнівная вас гонить і б'є».*

Поряд із чесністю повинна бути й правда: *«Не цурається правди мудрець, хоч вона й з уст дитячих буде».*

І. Франко закликає громадян до активної життєвої позиції, діяльності на користь суспільству та окремій людині. У «Строфах» рядки співзвучні і з народною мудрістю «Не помиляється той, хто нічого не робить»:

*«Дурний, хто, помилок лякаючись,
Не сміє братися до діла, -
Так, як би я не їв, лякаючись,
Щоб кришка в голосницю не влетіла».*

Наполеглива праця, важкий повсякденний труд є основою життя людини, саме тому, вважає І. Франко, обов'язок кожного – трудитися:

*«Навіть, той, хто в призначення вірить,
Все ж трудитися мусить постійно;
Адже ж бачиш і сам, що без труда
Не горить і сухеє поліно».*

Призначення людини на Землі – примноження добра у всіх його проявах. А про добрі діла і про добрих людей слава розходиться швидко:

*«Не пливе супроти вітру
Запах цвітів і кадила, –
Але йде по всіх усядах
Добра слава, добрі діла».*

Література

1. Франко І.Я. Строфи / Франко Іван Якович // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 2. – К.:Наукова думка, 1976. – С.199-206.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-ДІАЛОГІЧНЕ ПРОЧИТАННЯ МОТИВУ СМЕРТІ КОХАНОЇ ЛЮДИНИ В ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА, ЛЕСІ УКРАЇНКИ, В. СВІДЗІНСЬКОГО

Тема смерті – одна з провідних як у філософії, так і в поезії. Екзистенціальна філософія запропонувала низку тлумачень цього феномену, почасти суперечливих. Засновник екзистенціалізму Мартін Гайдеггер акцентував увагу на індивідуальному характері смерті, неможливості запозичення її досвіду в Іншого, адже смерть завжди «моя». Буття до смерті (Sein zum Tode) – екзистенціал, тобто буттєва риса присутності. Габріель Марсель зауважував автору «Буття і часу» применшення в понятті Sein zum Tode проблеми смерті іншої людини, смерті коханої істоти.

Переживання ліричним героєм (героїнею) втрати коханої людини – мотив, традиційний у світовій поезії. Варто пригадати хоча б «Метаморфози» Овідія, пов'язаний з ними вірш Р. Рільке «Орфей, Евридика, Гермес», збірку «Концоньєре» Ф. Петрарки, зокрема її розділ «На смерть мадонни Лаури».

У ліриці Івана Франка, Лесі Українки, Володимира Свідзінського цей мотив також звучить дуже виразно й самобутньо – і в емоційному, і у філософському, і в поетикальному планах.

І. Франко, оповідаючи у збірці «Зів'яле листя» історію того, як ліричному героєві тричі «являлася любов», умістив до третього жмутку вірші з мотивом смерті дівчини. Поет міркує про єдність смерті і мистецтва, задум єдиної композиції *жмутку* реалізується через образ дзвону, який у кінці першого вірша є асоціативним («пісні, як дзвони»), а вже в перших рядках наступного стає ключовим.

І. Франко детально передає психологічний стан юнака, враженого передчасною смертю дівчини, погляд автора спрямовано у внутрішній простір ліричного героя – це у ньому б'є дзвін, у ньому «тяжений трам». Антитетичність, контрастність образів – головна стилістична риса поетичних фраз, у яких гостро стикаються дівоча краса і нерухомість, бажання і домовина, мрії і їх роздирання, храм і його нищення. Подія у зовнішньому просторі (смерть коханої) вражає внутрішній простір ліричного героя – відбувається його руйнація. Спустошений внутрішній простір не залишається порожнім – його наповнено інакшим змістом: замість світла, мрій і храму, в ньому панує біль. Несподіваний парадоксальний висновок «Ні, се я умер» раптово все прояснює ліричному героєві. Стан убитої горем людини, дійсно, найближчий до смертного: несприймання докільля, зовнішня закам'янілість, відчуття наближеності до потойбіччя – його ознаки. Особлива таємнича близькість відчуття смерті близької людини до унікального переживання «моєї смерті», досвіду якої, за філософією засновника екзистенціалізму М. Гайдеггера, не може бути в принципі, знайшла вираження в поезії І. Франка.

Мотив утрати коханої в поетичній версії І. Франка – це історія непочатого кохання, виражено почуття, на яке відразу лягла смертна тінь. Сприйняття смерті іншої, дорогої людини як власної виражено буквально і пояснено з точністю поета-дослідника і глибиною поета-психолога.

Інтимна лірика Лесі Українки близька до активного заперечення смерті коханої людини, проповідованого Г. Марселем. Лірична героїня рішуче не віддає свого друга в руки смерті. Поетеса зобразила кохання на порозі смерті і за її безжальним порогом. У світі Лесиної поезії жінка не уявляє розлуки з другом і бореться за його життя на смертному порозі, коли *злая мара* вже зайшла у простір життя по свою здобич. У віршах, написаних після поховання товариша, цінність нероз'єднаності «Я» і «Ти» зберігається, набуваючи нових смислів і форм.

Почуття любові, що стало запороговим після похорону, є протестним, лірична героїня, залишившись самою в цьому світі, руйнує поріг, що відокремив коханого, своєю волею створює спільний простір, де вони навіки разом. Розвиток присутності померлого коханого від образу до існування, що дивовижно точно відповідає теорії Г. Марселя, спостерігаємо в диптиху Лесі Українки «Я бачила, як ти хилився додолу...», «То, може, станеться і друге диво...». Майстерність символів, музика вірша, драматургійність характеризують стилістичні параметри текстів.

У поезії Лесі Українки є особливий драматичний нерв складності прижиттєвих стосунків з коханою людиною. У проаналізованій ліриці І. Франка ці стосунки навіть не почалися через близьку смерть дівчини, у поезії Лесі Українки, як і В. Свідзінського, герої прожили непрості історії кохання, кожна з них містила щось драматичне. Суперечності, якими були позначені взаємини, наклали свій відбиток на посмертне почуття.

У долі Володимира Свідзінського було багато особистих утрат, які відобразилися в образах і мотивах його лірики, зокрема в циклах «Mortalia» і «Пам'яті З.С-ської». Ліриці В. Свідзінського з мотивом смерті коханої притаманна поетика візії, сновидіння, голосіння, казки, замовляння, спогади. У поетичному філософуванні переважає не утвердження смерті як трагічного і неподоланного кінця, що калічить внутрішній світ живого (як у І. Франка), і не активне заперечення смерті друга (як у Лесі Українки), а прийняття таємниці – запитування про неї, інтуїтивний доторк до неї через художній образ. Поет збагнув не саму таїну (вона незбагненна), а те, що нам її дарує, – любов. Його художні концепти «Дорогоцінна повіки любов», «Мрія любові не знає кінця» суголосні думці Г. Марселя про *неперервність любові* і вступають у конфлікт з раціональними істинами, яких ліричний герой не заперечує: «Я знаю: усе вмирає», «Нема тебе на землі».

Нерозривно поєднавши любов з вічністю, І. Франко, Леся Українка, В. Свідзінський здобувають ціннісну основу для того, що Г. Марсель назвав *дебатами душі*. Кожний з авторів створив оригінальну історію трагічної любові; ліричний герой кожного знаходить свій вихід із самотнього існування перед порогом, цей вихід – вільний вибір у потаємних глибинах індивідуального людського буття.

ШИШКОВА Лілія

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СПАДЩИНА ІВАНА ФРАНКА

Видатний поет, письменник, учений, публіцист, громадський діяч Іван Франко увійшов в історію української та світової культури передусім як автор понад 100 оповідань, новел, повістей і романів, багатьох поетичних збірок, драматургічних творів, численних наукових праць з літературознавства, мовознавства, етнографії, історії, філософії, психології, економіки. Та не менш блискучою є ще одна грань видатного таланту І. Франка – його здобутки на ниві літературного перекладу, якому мислитель поряд з письменницькою і науковою діяльністю присвятив більшу частину свого життя.

Внесок І. Франка в цю справу неоціненний. Приділяючи перекладам не менше уваги, аніж власному авторству, письменник, який володів 14 іноземними мовами, створив не тільки величезну бібліотеку перекладної літератури, а й ґрунтовні наукові засади сучасного українського перекладознавства.

«І. Франко як перекладач не має в нашому письменстві рівних ані за потужністю і широтою охоплення явищ світової літератури, ані за глибиною мистецької ерудиції, ані за напруженою творчою волею, спрямованою на граничне розширення духовних обріїв світової культури», – зазначав М. Москаленко [3, с. 181]. Друкуючи твори іншомовних авторів у власній інтерпретації на сторінках газет, журналів, випускаючи їх окремими виданнями, він

завжди ставив за мету подати добре опрацьований, цілком зрозумілий варіант, де, окрім основного тексту, часто з'являлися матеріали довідкового характеру, певні історичні коментарі.

Дослідниця Л. Григор'єва стверджує: «За обсягом перекладених творів народів світу різних епох І. Франко взагалі не мав собі рівного перекладача у жодній літературі» [2, с. 46].

Серед перекладів І. Франка – давньогрецькі «Іліада» і «Одіссея» Гомера, твори Гесіода, Софокла, Евріпіда, Сапфо, римські поезії Горація і Вергілія. Він повністю переклав трагікомедію Шекспіра «Венецький купець» та перший в Україні звернувся до його лірики, переклавши 12 сонетів. Переклав також уривки з шекспірівських драм «Король Лір» і «Буря», поему Байрона «Каїн», твори видатного шотландського поета Роберта Бернса. Однією з найбільших праць І. Франка є переклад «Фауста» Гете, над яким він працював понад 10 років.

Володіючи глибоким знанням світового літературного процесу, І. Франко вважав своїм обов'язком донести до українського читача твори передових авторів і просвітників свого часу. Завдяки йому з'явилися українські переклади Келлера, Марка Твена, Ібсена, Лессінга, Золя, Діккенса, Шеллі, Міцкевича, Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, чеських поетів, творів австралійських новелістів. Як зазначає дослідниця О. Хрустовська, Франко через переклад долучив праці шістдесятьох письменників світу до української літератури, які збагатили скарбницю нашої культури своїми кращими творами.

До кола інтересів І. Франка як перекладача входили і кращі зразки світової народної творчості, епоси різних часів і народів, зокрема й «Слово о полку Ігоревім», «Пісня про Нібелунгів», старогрецький, індійський, старовавилонський епоси. Учений переклав понад сто віршованих уривків для українського видання збірки арабських казок «Тисяча і одна ніч», уривки з великого індійського зібрання переказів «Махабхарата» і частину індійської збірки байок та притч «Панчатантра». І. Франко також працював над перекладом великого давньоіндійського зібрання релігійних текстів «Рігведи» – одного з найдавніших зразків релігійної поезії у світовій літературі, переклав біблійну книгу «Буття».

«Якби зібрати всі переклади Івана Франка (закінчені і незакінчені), вийшла б колосальна антологія світової поезії, що починається зразками поетичної творчості народів стародавнього Сходу, продовжується античністю, поетами середньовіччя, поетами Англії, Німеччини, Франції, Італії, скандинавських країн, Угорщини, Румунії, слов'янських країн», – писав академік О. Білецький [1, с. 163].

За підрахунками дослідника творчості Каменяря І. Теплого, з 6000 творів Франкової спадщини понад 1100 (19%) припадає на художні переклади.

Загалом доробок І. Франка як літературного перекладача – це твори близько 200 авторів, що представляють 37 національних літератур. І. Франко свою діяльність у цьому напрямі вважав необхідною просвітницькою місією і був переконаний, що перекладені українською мовою твори світової літератури є частиною нашої національної культури.

Література

1. Білецький О. І. Збір. праць у 5 т. / О. І. Білецький. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 1985. – 367 с.
2. Григор'єва Л. М. Погляди І. Франка на переклад та його перекладацька діяльність в аспекті ксенології / Л. Григор'єва // Вісник Харківського державного університету. – № 390. – 1997. – С. 43 – 46.
3. Москаленко М. Н. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – № 5/6. – 2006. – С. 1741 – 94.
4. Теплий І. Перекладознавча концепція Івана Франка / І. Теплий // Вісник Львівського університету. Серія філол. – Вип. 51. – 2010. – С. 53 – 83.
5. Хрустовська О. Іван Франко і Леся Українка на ниві перекладацької роботи / О. Хрустовська // Українське літературознавство: Республ. міжвід. збірник. – Львів, 1972. – Вип. 15. – С. 56–61.
6. Енциклопедія життя і творчості Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Transl.html>.

НАЦІОСОФІЯ ІВАНА ФРАНКА

ГУМЕННИЙ Олександр

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ З ПОЗИЦІЇ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ І. Я. ФРАНКА

Ми належимо до нації, яку світ не завжди хоче бачити, і тому змушені іноді себе рекламувати, щоб звернути увагу на народ, за який подаємо голос. Ми, крім таланту, мусимо бути наділені сміливістю, мужністю, величністю душ, щоб мати силу повставати проти негачії (заперечення) нашого народу. Ми маємо заявляти про свої достоїнства голосніше, ніж представники націй, за якими стоїть політична влада. І сьогодні на часі кожному з нас значимі заповіді І. Я. Франка: *«Яко син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почуваю себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові. Вихований у твердій школі, я відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша, то було власне почуття того обов'язку, а друга, то потреба ненастанної праці»* (Іван Франко, 1898). Тому необхідно говорити і про ювілей – **160 років** з дня народження Івана Яковича Франка, всесвітньо знаного поета, прозаїка, драматурга, публіциста, перекладача й видатного вченого, номінованого на Нобелівську премію, якої він був безперечно гідний.

Велич Івана Франка зростала на українській землі і щедро плекалася національною культурою. Її ростові сприяли вселюдські культури та світові філософії.

Іван Франко мусив здолати шлях і виконати титанічну роботу, яка під силу лише геніям, для витворення тих першопринципових основ, на яких тримається сьогодні велична будова української культури.

Доля пророків важка і трагічна. Іван Якович як виявлення національного інтелекту, як Академія наук в одній особі, не зробив академічної кар'єри; його не допустили до кафедри Львівського університету. Це була образа не лише І. Франка, це була кривда цілої нації. Але незабаром письменника називатимуть українським Мойсеєм, Пророком, Велетнем думки і праці, Поетом честі, а Львівський університет наречуть його ім'ям...

Дорогоцінною мармуровою плитою лежить наш народ, і живе в тому мармурі незбагненна міць та захована в ньому дивовижна краса, а ту плиту ламають, трощать, кришать і беруть собі куснями зайшли господарі, і ми цьому потакаємо.

*У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любові жар,
І руки в кожного ланці, мов гадь, обвили,
І плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.*

На наших очах вантажать той білий мармур у вагони й везуть його не в іпостасях Мойсея до храмів, а в штуках бруківки – мостити вулиці в чужих краях. І мені хочеться видобути з нього для нащадків хоч крихту тієї живої краси. Однак вся наша енергія йде на зализування завданих ран, замість того, щоб ішла вона на створення нового життя в штуці! Як це маємо зі Сходом України чи Кримом.

Наші запорізькі старшини, подивувавши світ військовим талантом, у сорок років ішли на пасіки мудрагельствувати, зброю ж залишали недосвідченим. Тому не могли втримати здобутків перемог. Вуса, замочені у мед, замріяні ледащо...

Лише І. Франко зумів подолати наше традиційне лінивство. Він був певен, що з його «творів дуже мало перейде до пам'яті будущих поколінь», а залишив нащадкам цілу духовну скарбницю, повну перлин мудрості і краси, у якій чимало справжніх архітворів-

«ізмарагдів». Він називав себе тільки «мініатюристом» і «мікроскопістом» у літературній творчості, а тим часом створив величезний епос своєї доби – грандіозний художній універсум із масштабним часопростором, населений тисячами живих постатей, повних пишних, башатобарвних крайобразів, глибоких ідей і переживань, напоєний кров'ю його серця.

Всесвітньо знаного поета, прозаїка, драматурга, публіциста, перекладача й видатного вченого, номінованого на Нобелівську премію, якої він був безперечно гідний. **100 років** збігло відтоді, як на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури за 1916 рік його кандидатуру з-поміж двадцяти дев'яти письменників запропонував доктор Йосип Застирець із Відня, а підтримав його доктор Гарольд Г'єрне з Упсали – міста на сході Швеції.

Виступаючи з клопотанням перед Нобелівським комітетом про присвоєння Франкові високого звання Нобелівського лауреата, професор Віденської цісарсько-королівської гімназії, керівник цього освітнього закладу Йосип Застирець завершував своє звернення такими словами: «Я також порушую при цьому величезної політичної ваги проблему про значення такої нагороди для національних устремлінь цього древнього культурного народу, старожитній золотий період культури якого розпочався ще в XI столітті... Таке відзначення доктора Івана Франка Нобелівською премією матиме велике значення не тільки для України, а й для всієї Східної і Центральної Європи».

Серед інших претендентів 1916 року були Анатоль Франс, Ромен Роллан. Проте ще до ухвали Нобелівського комітету про присудження премії, Іван Франко помер. А нагороду згідно з регламентом присуджують лише за життя людини. Тож залишається невідомим, чи присудив би високодостойний Нобелівський комітет премію представникові недержавної на той час нації.

Іван Франко – неординарна особистість серед величних постатей української нації. Сфера його діяльності вражає своєю різноманітністю та глибиною. Це водночас мислитель, філософ, літературознавець, мовознавець, історик, соціолог, економіст, поет, прозаїк, критик, активний громадський та політичний діяч.

І. Франко завжди намагався йти власним шляхом, не повторюючи когось, мав свій підхід до творів науки, намагаючись вивчити і дати висновки про такі літературні твори і явища фольклору, які раніше не досліджувалися.

Малодосліджені або й зовсім залишені без уваги етнографічні та літературні праці перетворювались на широку панораму культурного життя українського народу. Надзвичайно важливо сьогодні, у час значимості підвищення рівня інформаційної культури кожного, а особливо студентів та викладачів ВНЗ, розвиток критичного мислення – складової інформаційної культури. Через що цінними є його поради на майбутнє: «По-перше, пам'ятай: найнебезпечніші узагальнення (аксіоми, гіпотези тощо) – це ті, що базуються на наукових правдах і навіть можуть бути дедуковані за всіма правилами логіки, а мимо того є фальшиві, а це тому, що, покидаючи нормативний ґрунт емпірики, ми зараз сходимо на манівці. Пам'ятай, коли що-небудь псевдонаукового читаєш, будь наперед наставлений критично, скажи собі, що автор бреше, і уважно слідкуй за ходом його гадок. По-друге, наперед відкидай всякі, хоч би і не знати які гарні і високопарні фрази, для яких нема докладної конкретної дефініції. Бо знай, що автор незрозумілими фразами закриває свою духовну порожнечу. Брак змісту заступає формою. І знай, що такий автор – це не учений і мислитель, а мілкий графоман. Сміттям не забивай собі голови».

Отже, широта та різноманітність праці Івана Франка і енциклопедичність його знань, які він прагнув усно і друкованим словом передати іншим, – це одна з яскравих характерних рис, яка впала в очі сучасникам Каменяра.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕАТРАЛИЗОВАННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПОСТМОДЕРНИЗМА

В современной праздничной культуре продолжает оставаться открытым вопрос о типологии представлений, поскольку новые формы создаются значительно быстрее, чем происходит их обобщение в исследованиях.

Новизна представлений XX века основывалась на находках изобразительного искусства (акценты на цвет и форму, игру с перспективой, коллаж разных материалов и предметов, трехмерные экспозиции – инсталляции), театрализацию выставок в авторском исполнении художников.

Одним из условий создания новых форм в современной праздничной культуре можно назвать эффект отчуждения, предложенный Б. Брехтом. Артист сам смотрит на свою игру, поэтому не отделяет себя от зрителя воображаемой четвертой стеной. Технические возможности артистов становятся доминирующими. Пластика артиста – основной инструмент сценической игры.

Симулякр – основополагающая характеристика представлений современности. Естественный мир подменен его искусственным подобием, «второй» природой. Симулякры воспринимаются как объекты «третьей» природы (воображаемой реальности на сцене). На основании того, что утрачивается принцип реальности вещи и его заменяют фетиш, проект и, конечно, перформанс как саморазрушающееся и концептуальное искусство. Расширение сферы бытования симулякров, перетекающих из художественной области в действительность, – новая черта современной культурной ситуации.

Современные театрализованные представления постмодернизма – перформанс и флешмоб. В перформансах создается особое декоративное убранство, позволяющее представить привычное пространство в новом свете. Обязательное или желательное использование мультимедиа изображений, которые своим действием создают эффект движения, нового пространства.

Одна из новых форм театрализованных представлений – флешмоб. Он начал развиваться в интернет-сообществах и пропагандировался в массовых публичных выступлениях, которые утверждали эпатажные действия в повседневности. Флешмоб начали использовать профессиональные коллективы с целью привлечения внимания к календарному, историческому событиям или анонсу будущих концертных выступлений. Запись выступлений, сделанных среди публики, обязательно выкладывается в интернет для популяризации деятельности этого коллектива (оркестра, танцевального ансамбля, рок-группы и др.)

Отличие флешмоба от перформанса в продолжительности действия. Перформанс обычно длится дольше по времени, чем флешмоб. Финал флешмоба стерт, размыт в повседневности.

Третья форма современных театрализованных представлений – звуко-шумовые представления. Звуко-шумовые представления активно используют пластику и резонаторные способности тела артиста, реквизит, издающий любой громкий звук. Предполагается выступление артистов на сцене, на высоте в альпинистском снаряжении и пр. Артисты используют принцип джазовой импровизации, где подготовлены варианты соло-выступлений и ансамблевой игры. Поэтому в звуко-шумовых представлениях исполнение часто зависит от опыта и практики артистов.

Очень часто в современных театрализованных представлениях используются технические средства художественной выразительности нового поколения или заимствования из других культур народов мира. В свето-музыкальных представлениях сценические выступления проходят с использованием воды, пиротехники, фаер-шоу. Современные концерты оснащены ви-джеингом, трансляцией на сцене фотографий, которые отправляют зрители on-line через хэштэг в социальных сетях.

Выделим основные типы современных театрализованных представлений:

- направления изобразительного искусства XX века послужили основой для смены эпохи «ар нуво» на эпоху «ар деко», тем самым была заложена основа для создания новых декоративно-оформительских решений пространства, шествий и пластических композиций;
- эпоха постмодернизма сформировала условия для появления новых форм представлений на основании создания новой реальности симулякра и «эффекта отчуждения». К ним можно отнести перформанс, флешмоб, звуко-шумовые представления;
- синтез средств художественной выразительности и открытия в области научно-технического прогресса позволяют предлагать новую реальность симулякра все более впечатляющей и правдоподобной;
- создание новой реальности симулякра выделяет дискурс как основу интерпретации сюжета и действия представления, где главное действующее лицо уже не артисты, а зрители.

ЗУБРИЦКИЙ Михайло

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Двадцять століття для українського народу ознаменувалося двома страшними світовими війнами, Чорнобильською катастрофою й розпадом «імперії зла» Союзу РСР. Зараз, на початку XXI віку, коли Україна вкотре веде війну із одвічним ворогом – Московщиною, питання спадщини Івана Франка, як наукової так і художньої, вже вкотре показує, як актуально писав український Мойсей про справи побудови української державності іще «в останніх десятиліттях XIX віку» і якими актуальними вони є особливо зараз.

Яким проникливим був погляд Івана Франка на модель держави «за Енгельсом» можна побачити у праці «Що таке поступ?» У такій державі «...та всеможна сила держави налягали би страшенним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, а лише позиточних членів держави, зробилось би мертвою, духовою муштрою казенною... Народна держава стала би величезною народною тюрмою» [460]. А її вожді «мали би в своїх руках таку величезну владу над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти».

Іван Франко порівнює текст «Комуністичного маніфесту» Карла Маркса з текстом праці «Принципи соціалізму» Віктора Консідерана і відзначає, що творці марксизму часто запозичували (а то і крали) ідеї своїх попередників-соціалістів.

Письменник заперечує фатальну ненависть кривавого конфлікту між буржуазією і пролетаріатом. Франко відзначає: «По думці Консідерана, сама буржуазія матиме інтерес у тім, щоб лагодити контрасти, анархістичну боротьбу всіх проти усіх, прозваною свобідною конкуренцією і запобігти руйнуючим кризам та катастрофам».

Він передбачає, що в Європі марксистський «соціал-демократизм» збанкрутує й не матиме успіху. Бачачи, що в Росії є чимало прихильників марксизму, Франко з тривогою

відзначає у статті «Народники і марксистки»: «Дуже сумно, що на сю доктрину ловиться в значній часті гарячіша українська молодь, хоча соціал-демократизм стає нормою як проти усяких об'явів суспільної самодіяльності та демократизації, так само і проти національного українського руху (підкреслення наше – М.З.), і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті» [296].

Ці жахливі реалії постали в українському суспільстві впродовж майже цілого ХХ віку, коли наш народ не лише «відвертали від праці на рідному ґрунті», а й масово розстрілювали чи відправляли на каторгу.

Франкове розуміння нації й націотворення явно відрізняється від «шлункового» пояснення історії, яке за основу ставить матеріалізм, який не здатен відповісти на запитання про духовну природу людини.

Франко констатує, що боротьба за соціальну справедливість – не вигадка творців наукового комунізму, – вона існувала й до того, але «для сучасних і дальніх поколінь добре буде, коли буде розбита легенда про їх месіанство й не помилковість, про те, що вони майже з нічого створили «науковий соціалізм» і дали в своїх писаннях нову об'яву, нове Євангеліє робочому народові всього світу».

Ще на початку своєї наукової і політичної діяльності Іван Франко чітко відмежовувався від усякого панславізму: як «російського» так і «австрійського».

Блискучий знавець слов'янської історії й культури, Іван Франко прекрасно розумів, що слов'янське походження українців, поляків і великоросів тільки для наївного і далекого від усього політичного й культурного життя мрійника могло бути чимось святим й визначальним. «Російський панславізм» у трактуванні Івана Франка – брехлива маска співчутливості до поневолених іншими державами слов'ян.

У статті «Ukraina irvedenta», написаній у 1895 році, Франко підкреслює різницю між польським і російським гнобленням України. Письменник пише: «Москавська плетть» була так само дошкульна, як польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу і цивілізації, а в безодню темноти і застою». Тож не дивно, що в українців був відсутній усякий патріотизм, що для них він зводився до «власної границі хати, власної громади».

Революція 1905 року надихнула Франка написати поему «Мойсей», де на прикладі походу євреїв з єгипетської неволі до обіцяної землі Ханаану письменник зображує український народ з його бідами й прагненнями до волі. Революція була предтечею великої бурі, яку передчував і про яку писав І. Франко у своїй статті «Теперішня хвиля а русини» ще у далекому 1883 році. Він відзначає, що «...швидше чи пізніше великі і грізні випадки пронесуться понад східною частиною Європи, це нині кожен чує. Що випадки ті відіграються, може, переважно, на нашій землі, – це повинні ми чути і знати, на те повинні всіма силами приготувитися» [166-168].

Іван Франко вірив у грядущє визволення свого народу, знав, що щастя всіх прийде «по наших (читай: борців) кістках і тому всіяко прагнув підготувати людство до великої й кровопролитної боротьби за свої права.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ В ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Незважаючи на те, що у Івана Франка немає спеціальних праць, присвячених як історії, так і теорії етики, морально-етична проблематика пронизує всю його творчість. На формування та розвиток етичних поглядів Івана Франка впливали такі сучасні йому філософські течії та напрями: екзистенціалізм, психоаналіз, позитивізм, марксизм, дарвінізм.

Так, виходячи з марксистських ідей, поет-мислитель стверджував, що зі зміною політичних, економічних, соціальних та культурних передумов життя людей міняються й їх моральні уявлення, принципи та поняття, етичні норми поведінки у міжлюдських відносинах та ставлення до країни і суспільства загалом.

Водночас цікаві погляди поета-філософа на релігію, яку він вважав стрижневим джерелом розвитку цивілізації. Вона надавала людині стимул не лише творити мистецтво, вчиняти за моральними нормами і принципами, а і розвиватись як особистість, відчувати себе сильною індивідуальністю, бо тільки релігійність, вважав він, розкриває внутрішню сутність особи і показує ступінь чи рівень її людяності.

Етика, на думку мислителя, є останньою й найвищою наукою, бо саме вона вчить людину жити по-людськи, облагороджує, керує її діями – й у такий спосіб робить її здатною до розуміння та сприйняття щастя [2, с. 10].

«Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною усього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали» [3, с. 31].

Етичні проблеми в педагогічній діяльності І. Франко розглядає у педагогічних статтях: «Допис про Дрогобицьку гімназію», «Середні школи в Галичині в 1875-1883 рр.», «Народне шкільництво в Галичині», «Наука і її становище щодо працюючих класів», «Педагогічні невігласи», «Професура університетів» та ін.

Г. Васянович, досліджуючи етичні аспекти у творчій спадщині видатного українського мислителя, поета, психолога і педагога, стверджує, що І. Франко проаналізував проблему "добро- й анти-добро-дії вчителя у їх діалектичній єдності... Вияв добро-дії вчителя І. Франко розглядав на засадах гуманності, справжнього демократизму" [1, с. 84-85].

І. Франко намагався зберегти українські національні традиції у навчанні та вихованні. Праці вченого про навчання та виховання є вагомим внеском у скарбницю педагогічної науки. Засвоєння вселюдських морально-етичних норм, принципів і цінностей повинно йти через опанування своєю національною культурою, виходячи з необхідності служіння українському народові, постійного дотримування в думках, діях і поведінці таких народних чеснот: любов до праці, шанування старших тощо. При цьому праця є найвищою моральною цінністю, визначальним чинником навчання та виховання, який здатний творити, вдосконалювати і розвивати людську душу, вселяти в неї відчуття самоповаги і справедливості.

Учений, мислитель і поет І. Франко піднімає питання щодо формування і розвитку природнім шляхом в людині моральні-етичних основ, бо саме мораль, на його думку, змінює первинну природу індивіда і облагороджує його, та у такий спосіб робить здатним до сприймання щастя, як духовного, так і громадського самозадоволення, яке спирається на погоджений праці всіх людей і на товариській взаємній любові. Без цих морально-етичних правил та норм людина не може стати і бути сама собою, а трансформується лише в деяку свою подобу.

Отже, поет, мислитель, психолог і педагог Іван Франко, незважаючи на те, що не мав спеціальних творів з історії та теорії етики, зробив великий внесок в її розвиток, а саме: показав, що національна ідея – етична, оскільки права нації впливають із прав людини; вніс у скарбницю педагогічної науки українські етичні національні традиції у навчанні та вихованні, зазначивши при цьому, що праця є найвищою моральною цінністю; підняв питання щодо формування і розвитку природнім шляхом в людині морально-етичних основ.

Література

1. Васянович Г. Добро-дія й анти-добро-дія вчителя у творчій спадщині Івана Франка / Г. Васянович // Естетика і етика педагогічної дії. – 2013. – Вип. 6. – С. 75-87.
2. Пушик П. В. Етико-гуманістична концепція Івана Франка: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.07 / П. В. Пушик ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 16 с.
3. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко; Редакційна колегія: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.; Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наукова думка, 1976-1986. – Т. 31. – С. 31.

*КИСЛА Ольга,
ШОСТКА Марина*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ ДОЛІ І. ФРАНКОМ

Важливе значення для розуміння національного менталітету українця має одна особливість життя української родини: становище в ній жінки, зокрема жінки-матері.

Глибокі роздуми з проблем українського жіноцтва знаходимо у творах, дослідженнях і доповідях І. Франка. Зокрема, у березні 1901 р. він писав: «Поява цілого ряду українок на літературній ниві, під стягом української мови і нових демократичних і народолюбних ідей, була першим доказом, що національне почуття будиться вже в самому ядрі українського народу, доходить до тих кругів, де воно звичайно доходить найпізніше і найтяжче. Відтепер можна було надіятись кращого, швидшого росту нашого розвитку».

Особливо шанобливо І. Франко ставився до активної громадської діяльності Н. Кобринської, яка втілювала його бачення вільної української жінки. Про неї Франко зауважив: «В Галичині на перший план виступає Наталя Кобринська, що кладе собі метою розворушити наше жіноцтво, працює не тільки на полі белетристики, але організує жіноче товариство, агітує за подавання петицій в цілі поширення жіночої освіти й жіночих прав, нав'язує зносини з жінками інших національностей, одним словом, силкується втягти у сферу ідей та інтересів передового європейського жіноцтва». Так, у 1884 році він доклав чимало зусиль у справі популяризації створеного письменницею і громадською діячкою Н. Кобринською у Станіславі Товариства українських жінок. Спочатку І. Франко на підтримку цього прогресивного починання опублікував статтю в газеті «Діло» про цю одну з перших в Галичині українську жіночу організацію, а 7 грудня 1884 року він спеціально приїхав до м. Станіслава і взяв участь у першому організаційному засіданні цього товариства.

Значну увагу приділяє І. Франко аналізу пісень з мотивами жіночої долі, зокрема у своїй статті «Жіноча неволя в руських піснях народних» він зазначає: «Коли се правда, що мірою культурності всякого народу може служити то, як той народ обходиться з жінками, то й се безперечна правда, що русько-український народ після сеї міри покажеться високо культурним у відношенні до других сусідніх народів. Від давніх давен всі учені люди, котрі пильно придивлялися до життя руського народу, признавали, що русини обходяться з своїми жінками далеко лагідніше, далеко гуманніше й свободніше, аніж їх сусіди. Свобідна воля жінки знаходить тут далеко більше пошанування, ніж, напр., у великоросів; в родині жінка займає дуже поважне і почесне становище, ба, навіть веде своє окреме (жіноче, домашнє)

хазяйство побіч мужичого, до котрого мужик рідко коли мішається. Ніякого важнішого діла мужик не робить без поради з жінкою, ба, дуже часто розумна і відважна жінка уміє у всім поставити свою волю супроти мужикової». Але разом з тим Франко образно називає такі фольклорні тексти «жіночими невольничими псалмами», бо «...між жіночими піснями руського народу стрічаємо дуже багато так сумовитих, так жалібно болющих ... Особливо замужня жінка винаходить у своїй житні чимраз нові рани і недогоди, на котрі нарікає в піснях».

У дослідженнях І.Франка знайшли місце пісні, які розповідають про жіночу долю, починаючи від дівування і закінчуючи нещасливим життям з нелюбом.

«В батьківськiм домі до заміжжя дівчині досить свобідно жити. Правда, працювати вона мусить тяжко, як і кожне в родині, але зато погуляти матуся не боронить. Але... уважно наглядає за коханням своєї донечки...Вона вишукує їй жениха по своїй уподобі, а бодай відклонює доньку від любові з таким парубком, котрий їй не рівня. Мати більше глядить на то, чи жених заможний, чи «є у нього воли та корови», а дівчина глядить «на стан хороший та на чорні брови», – пише Франко.

Разом з тим І.Франко констатує, що «случаїв дійсного силування, де дівчину мимо її волі віддають заміж за її нелюбого чоловіка, серед руського народу взглядно мало. Здаєсь, що послідніми часами їх стає чимраз більше, а особливо між біднішими людьми». Далі Іван Якович додає: «Зате як же то глибоко почуває, як живо протестує дівчина проти всякого силування! Ніякі економічні користі не заступлять їй сердечної любові... Такий гарячий і живий протест проти силування свідчить іменно о тім, що силування те серед нашого народу – случай рідкий, що у наших дівчат дуже живе й сильне почуття свободи власної волі, що вони не уважають, так як великоруські жєнщини, своїм першим обов'язком – у всім покорятися мужчинам і у всім відречися власної волі».

Особливо жахається дівчина свою молоду свіжу красу віддати вдівцеві. «Що дівчина нерадо віддає свою руку вдівцеві, се річ зовсім природна: сили вдівця вже зужиті, надломлені, чуття застигло, з першою жінкою в'яжуть його споминки хоч не многих щасливих хвиль, а з другою нічого, крім церковного шлюбу, – чи ж диво, що тота друга не може йому бути така мила, як перша? Але що найважніше: у вдівця звичайно є діти по першій жінці, а котрій же то дівчині мило бути мачухою? От тому-то дівчина так гарячо проситься у своєї матері, щоби не давала її за вдівця з дітьми», – говорить І.Франко у своїх дослідженнях.

Отже, не залишає поза своєю увагою Франко непростой жіночой долі, яка була йому небайдужа, адже «тільки розумні й освічені матері, сестри і жінки, що думають, можуть випроводити і виховати розумне і освічене покоління», – зазначав Іван Якович.

КОВАЛЬЧУК Наталія

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ІВАНА ФРАНКА

Українська національна ідея становить основний смисл життя і творчості І. Франка. І. Франко вірив у те, що поганий стан у будь-якій галузі життя українського народу можна змінити на краще завдяки наполегливій праці. Стрижнем національної ідеї в ліриці І. Франка виступає думка про необхідність пробудження національної свідомості в душі кожного українця. Вона знаходить вираження у його віршах-алегоріях «Наймит» (1876), «Христос і хрест» (1880), «Човен» (1880), «Каменярі» (1878) з циклу «Ехсеіаіог!» збірки «З вершин і низин» та поезії «Бубнище» (1881) з диптиху «Привіт» і «Бубнище». Жанрова специфіка цих віршів-алегорій визначається поєднанням неоромантичного підходу до моделювання ліричної ситуації та пафосу інакомовлення.

Кожен твір, незалежно від його величини, можна розглядати як складний художній образ конкретної епохи, який з часом змінюється, тобто набуває нових художніх функцій, стає багатозначущим у змістовому плані. Саме такими є міфи – давньогрецькі про Титанів, Оріона, Лаокоона та біблійний про Самсона. Їх образи у поєднанні з фольклорним образом велетня освоювалися І. Франком шляхом інтерполяції їх життєвих моментів у художню систему творів. Найважливіші з них: Бог відступає від народу через його гріхи, тоді він потрапляє в неволю до іншого народу, який стосовно нього чинить злочин. Але кожний злочин має бути покараний, і народ має звільнитися від неволі. Християнська ідея Божого покарання і прощення знаходить естетичне вирішення через алегоричний образ велетня, що уособлює український народ. Це може бути велетень сплячий, зв'язаний, але він повинен прокинутися зі сну і порвати пута, які обвили його тіло.

У вірші І. Франка «Христос і хрест» жанрова концепція виступає у зв'язку з біблійною алегорією, спрямованою на реалії поетової сучасності. Він подає своє тлумачення цієї історії: коли образ Ісуса Христа стає виразником волі для українського народу, тоді його знову намагаються розіп'яти. У вірші викривається фарисейство тих, хто під личиною побожності, тобто прихильності до інтересів народу, намагається втримати його в неволі.

Образи човна і розбурханого моря в епоху романтизму були виразниками філософської ідеї неминучої лихої долі людини. І. Франко у своєму вірші «Човен» також звертається до популярних образів човна, хвилі і бурі. Ці алегоричні образи визначають жанрову концепцію твору. У вірші під алегоричним образом бурі можна розуміти якусь екстремальну політичну ситуацію (революцію, війну), завдяки якій український народ зможе досягти своєї мети – здобути свободу.

Існує асоціативний зв'язок між образами і сюжетом вірша І. Франка «Каменярі» та історією про гогів і магогів з «Александрії». Як і в давньому творі, у вірші І. Франка ми бачимо тисячі проклятих цілим світом невільних, але одержимих спільністю ідеї людей, що хочуть розбити власними руками перешкоду на шляху до свободи.

Віра у світовий поступ, у щастя всіх народів і самовіддана праця заради цього в І. Франка поєднувалася з думкою про здобуття волі і незалежності народом України, про його достойне місце серед народів світової співдружності. Загальнонародський за змістом пафос вірша поета «Каменярі» спрямований на пробудження національної свідомості українського народу, без якої досягнення цієї мети є надзвичайно важкою справою.

Провідною у віршах-алегоріях І. Франка виступає національна ідея, що розкривається через визначення шляхів пробудження політичної активності українського народу заради утворення ним власної держави. Національна свідомість розуміється у них як рушійна сила поступу.

І. Франко найбільш характерно для кінця XIX століття відобразив процеси емансипації людської одиниці. Він передбачав, що зміни, які мають статися на зламі століть, повинні бути глобальними і що доля України цілком залежить від того, наскільки вона буде готова до них. Він вважав, що вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція.

І. Франко, вихований «фаустівською культурою», у своїх творах розглядає проблему взаємодії героя і маси, у поемах «Святий Валентин», «Цар і аскет», «Смерть Каїна», «Іван Вишенський», «Похорон», «Мойсей». При тому народ виступає як маса, на яку спрямована певна активність і для пробудження якої потрібен герой, який своєю пасіонарною жертвою повинен витворити з мас українську націю.

Отже, в українській національній ідеї Івана Франка поєдналися любов до свого народу, мови, рідної землі, заперечення монархічної влади, викриття політичних утисків, спрямованих проти покращення економічного і культурного рівня, та боротьба за усвідомлення права українців на свою державу і рівні стосунки з іншими народами.

МОРАЛЬНО-ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА ФРАНКА

Сьогодні не стільки соціально-економічна, політична сфери, скільки культурна, морально-духовна переживає гострі проблеми свого розвитку. Визначальна роль в їх розв'язанні належить системі освіти, а в ній – педагогові. Моральне здоров'я нації, її прогресивний поступ і щасливе майбутнє значною мірою залежить від рівня морально-духовного розвитку педагога.

Педагоги покликані своєю діяльністю гуманізувати внутрішній світ молоді, утверджувати ідеали справедливості, милосердя, співчуття, щедрості, добра, любові, честі, співпереживання... На цих засадах міжособистісні, групові й соціальні відносини набувають статусу морально-духовних і сприяють процесу інтеграції, єдності і толерантності у взаєминах.

Подвиг Івана Франка у світовій літературі унікальний не просто кількістю написаного. Стільки ж або не набагато менше за обсягом створили Лопе де Вега, Лев Толстой та ін., але в одному жанрі. Український Каменярь збагатив ґрунтовними дослідженнями етнографію, фольклористику, історію, естетику, соціологію, політичну економію, філософію; працював з однаковою успішністю в усіх родах, видах і підвидах літератури [1, с. 2].

Іван Франко у «Веснянках» (III) закликає: «Сійте в головах думи вольнії, В серцях жадобу братолюбія, В грудях сміливість до великого Бою за добро, щастя й волю всіх! Сійте! На пухку, на живу ріллю Впадуть сімена думки вашої!» [2, с. 18]. У природі Франкового слова живе планетарна ненаситність пізнання й творення.

У 1875 році дев'ятнадцятирічний юнак, випускник Дрогобицької гімназії – син коваля з Нагуєвичів, який за три роки напише «Каменярі», їде поступати у Львівський університет, маючи у власній бібліотеці п'ятсот книг, серед яких: твори громадянського плану, звертання до М. Шашкевича як до обновителя галицької землі, драми «Три князі на один престол», «Славою і Хрудош», віршовані новели, поеми – одна написана німецькою мовою, про Ромула й Рема, друга – польською про нумідійського царя Югурту, переклади «Антигони» й «Електри», «Слово про полк Ігорів», декілька глав Біблії, дві пісні із «Пісні про Нібелунгів», дві пісні із «Одіссеї», дві дії із «Урієля Акости» тощо. Зібране за розмірами – вже космічне гроно, де бринить потужна енергетика, що стане для поета основою галактичного мислення, бойківською дзиндрою, «іскрою Прометєя», божественним полум'ям його творів.

Перший в українській і один із перших у світовій літературі Іван Франко всебічно розробляє тему праці, трудової моралі, яка розвивається у світовій культурі – «Лиш що набуде наш труд, своїм те можемо назвати» [2, с. 6]. Праця в розумінні Франка – єдине, що здатне творити і вдосконалювати людську душу, рятувати її від іржавіння і ламкості, вселяти в неї весняні, живі пориви, давати їм життєву снагу, почування гідності і правди. Нелегке виховання (за Іваном Франком) в собі не будь-якої волі, а головного закону людяності, суть якого в тому, що неробство – зло, а праця – добро. Франкова боротьба зі злом завжди пов'язана з любов'ю до людей. Високоморальна правда дає людині силу за будь-яких умов залишатися людиною, а не рабом чужої чи власної жорстокості.

У Франковій творчості постійно виступають дві взаємозалежні сили, що володіють істотою людини й природою суспільства – це пісня і праця, дух і матерія, книжка і хліб. «Правдивий, живий чоловік, людська одиниця» є найбільшою коштовністю на землі, бо вона носій духу, а той дух – «вічний революціонер».

Служіння пісні і праці та заповідь любові до Батьківщини й до людства вимагає одночасно патріотичної і братерської служби. «Раз вечором, – оповідає Дарія Глібовицька, – іду коло церкви, чую – вечірня, дяка у співі переганяє якийсь сильний голос. Не догадуюсь,

що то Франко співає псалми...» [1, с. 133]. Від коломийок та обробок народних пісень Іван Франко був у щирому захопленні. Бувало Іван Франко разом з дружиною показував гостям, як на Великій Україні, звідки родом Ольга, танцює парубок з дівчиною козачка: «І рум'янилась в танці Франкова, і притупував ногами Іван...» [1, с. 134]. Іван Франко обожнював музику.

Франко (більше як місяць разом з сім'єю) у Циганах за твердженням Дарії та о. Омеляна Глібовицького «ранесенько йшов босий на росу або на рибу до річки», «ходив на Службу Божу, звичайно служив при вівтарі, а в неділю чи свята співав у крилосі», був не лише «знаним ученим, але й людиною наскрізь доброю і чутливою» [1, с. 134-135]. Іван Франко художніми засобами показував і водночас підказував інтелігенції, що вона повинна робити, аби бути корисною своєму народові.

«Люди! Діти!

До мене! Я люблю Вас, всіх люблю!

І все зроблю, що будете хотіти!

Чи крові треба – кров за вас проллю!

Чи діл – я сильний, віковічні скали

Розтрощу, на землю повалю ...» («Із днів журби») [2, с. 9]

Це дух істинно франківський, каменярський і переможний – дух людинолюбства. На думку Дмитра Павличка, «Франко – це ж і є та сила, яка вміщає в найменшій іскрі нашої національної свідомості програму космосу – код незнищенної любові до праці, до правди, до свободи» [2, с. 11].

«Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, – закликає Іван Франко, – мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина» [1].

Іван Франко відкриває на початку свого шляху те, що герой Гете Фауст пізнає наприкінці життя. Франко страждає набагато більше – він змушений пройти через пекло насмішок і знущань з боку міщанського і клерикального болота галицького суспільства, через чистилище нерозділеного кохання. Він знає, що вище благо – це праця для суспільства, з упертістю намагається викотити з трясовини до сонця, на гору не камінну брилу, а цілу Галичину...

Великий Каменяр прийшов до нас «як розвидняючийся день», як титан духу, постать велична і трагічна, схожа на Мойсея, що сорок літ виводив свій народ до обітованої землі, але так і не ступив на неї. Франко сорок літ був духовним вождем поневоленого українського народу, але так і не діждався пришествя омріяної свободи.

Морально-духовний потенціал літературної спадщини Івана Франка неосяжний. Він ставить на нашій землі перші храми вавилонській, еллінській, римській, індійській та арабській культурам; будує пам'ятники творцям світової літератури – Софоклу, Данте, Шекспіру, Гете, Міцкевичу, Золя, Пушкіну, Шевченку, Лесі Українці; вирізблює осяяні любов'ю до людини гігантські постаті Рубача і Мойсея... А головне – Іван Франко живе серед нас, в наших думках і переконаннях, допомагає нашому народові переосмислювати свій історичний шлях – кривавий шлях боротьби за омріяну свободу, що донині не покидає нас...

«Згинем, браття, або вгору

Піднесем свободи стяг!

Згинуть, – нам одна дорога,

Чи в кайданах, чи в війні;

Хто ненавидить кайдани –

Тому війни не страшні!» [1, с. 471].

Література

1. Горак Р. Іван Франко / Горак Р., Гнатів Я. / Кн. Сьома. Протистояння. – Львів, 2006. – 584 с.
2. Франко І. Я. Твори: У 3 т. – К. : Наук. думка, 1991. – Т. 1. – 672 с.

ІДЕЯ «ДУХУ» УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТУДІЯХ ІВАНА ФРАНКА

Лінгвістичний спадок Івана Франка – неоціненний скарб української нації, важливість якого продовжує викликати зацікавлення як науковців, так і просто шанувальників багатогранної творчості Каменяра. У філософському потрактуванні науки про мову поет зазначав: «... се прецінь філософський аналіз бесіди, вона вимагає розвитої вже сили абстрагування». І. Франко підводить поняття «бесіда» під мовлення, акцентуючи на комунікативній функції мови, важливості функціонального підходу в дослідженні мовних питань.

У лінгвістиці к. XIX – п. XX ст. переважав психологічний напрям дослідження, і мову розглядали суто як духовну діяльність індивіда певної спільноти. І. Франко вивчав «дух» української мови у руслі досліджень того часу. Поняттям духу послуговувалися для характеристики внутрішнього інтелекту людини, її моральних якостей. Це поняття знайшло відображення в етнопсихології Г. Штайнталя, філософії В. Гумбольдта та О. Потебні. І. Франко використовує категорію «духу» в потрактуванні В. Гумбольдта та О. Потебні.

На думку І. Франка, мова, з одного боку, є складником культури, з іншого – мова є замкнутим і самодостатнім об'єктом дослідження. Він уважав, що кожна країна прагне виробити свою єдину національну культуру, єдину національну мову, однак в Україні на той час, на жаль, ще не було єдиної української мови.

У статті «Двоязиковість і дволикість» І. Франко пояснює таку категорію, як рідна мова: «Мова – спосіб комунікації людей з людьми, і маючи до вибору, я беру ту, яка дає мені можливість комунікуватися з більшим числом людей». І. Франко тлумачить поняття «рідна мова» так, як О. Потебня: рідна мова закладена в людині генетично. Якщо людина не знає рідної мови, не використовує її, то не зможе реалізувати себе в житті, не зможе використати свої здібності для особистісного розвитку.

Іван Франко цікавився питаннями специфіки мовлення, особливостями його породження. Показовою в цьому плані є його стаття «Із секретів поетичної творчості», основним постулатом якої є такий: щоб досконало вивчити іншу мову, добре володіти нею в усному мовленні, потрібно знати, чим вона відрізняється від рідної мови в різних ракурсах, зокрема функціонально-прагматичному, лінгвокультурологічному та лінгвопсихологічному. І. Франко проводив фізіолого-лінгвістичні дослідження функцій чуття людини, проектуючи результати на конкретні художні образи, які здавна зафіксовані в тій чи тій мові. Дослідник зробив певні спостереження: українська мова найбагатша на означення вражень зору, однак найбідніша на означення запаху і смаку. Цим можна пояснити зростання багатозначності прикметників «солодкий», «солоний», «гіркий» тощо. І. Франко виділяє три найголовніші для носіїв української мови чуттєві образи: дотик – «поезія мусить послуговуватись цими образами, оскільки вони вже самі собою поетичні», слух – «джерело музики, спілкування й мови», зір – носії мови часто «послуговуються грою кольорів у природі, щоб характеризувати зміну людського чуття». Такі висновки робить поет, аналізуючи цитату з «Пісні над піснями» царя Соломона. Лінгвістичні студії І. Франка, його висновки та узагальнення щодо низки важливих мовних питань несуть відбиток опрацювання й осмислення наукової спадщини О. Потебні, який для Франка був великим авторитетом, натхненником і учителем.

Іван Франко указував на доконечність письменникові володіти українською літературною мовою: «Писатель мусить поперед усього владати добре мовою свого народу, і то не мовою одного села, одного повіту чи одної губернії, але мовою такою, котра була б

однаково своя... мовою літературною, мовою школи і інтелігентного товариства...» (праця «Наше літературне життя в 1892 році»). Дослідник практично дав визначення поняття «літературна мова». І. Франко послідовно відстоював думку про те, що українська літературна мова в своїй основі має бути єдина і народна, повинна ґрунтуватися переважно на східноукраїнській основі. Він наголошував, що літературну мову потрібно орієнтувати на мову І. Котляревського, Г. Квітки, Т. Шевченка, М. Вовчка, І. Нечуя-Левицького, оскільки саме тут, «у мові тих письменників, лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців».

Іван Франко був тією особистістю, що зуміла увібрати в себе і культурний досвід свого рідного українського народу, і регіональну культуру галичан, і європейську культуру, і світову культуру загалом: і сучасну йому, і попередню. Така полігамна особистість витворилася саме через усвідомлення важливості в його житті рідної мови, через палку синівську любов до української мови, адже, на думку І. Франка, мова – «скарбівня людських досвідів, спостережень, поглядів, чуття, людської цивілізації...».

ЛУЗАН Петро

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І. ФРАНКА: ГРАНДІОЗНІСТЬ МАСШТАБІВ ДІЯЛЬНОСТІ І БАГАТОМАНІТТЯ ТВОРЧИХ СКАРБІВ

Відомий український літературознавець, академік О. Білецький ще в далеких 50-х роках минулого століття назвав І. Франка феноменальною людиною, до якої важко підібрати аналогічну фігуру в інших літературах світу. Натомість ознайомлення з вражаючим багатоманіттям творчих праць митця переконує: він був генієм не лише всіх видів і жанрів літератури, а й володів майстерністю слова публіцистичного й наукового.

Зокрема, результати наукової діяльності І. Франка відображені у наукових працях з історії, економіки, філософії, соціології, історії та теорії літератури, фольклористики, етнології, мовознавства, літературної критики, перекладознавства, мистецтвознавства, релігієзнавства, описового природознавства, психології. Його творчий доробок налічує більше 6000 праць, а серед класиків української думки його творче надбання (понад 100 томів) є найбільшим.

Проте вражає, по-перше, те, що автор вільно володів (і писав тексти) декількома мовами – українською, польською, болгарською, російською, німецькою; по-друге, діяльнісний спектр знань І. Франка, який був одночасно поетом, драматургом, прозаїком, етнологом і фольклористом, перекладачем, істориком, літературознавцем, мовознавцем, літературним критиком, економістом, філософом, соціологом; по-третє, завершеність літературних форм: твори малої розповідної форми (казки, нариси, розповідання) є такими ж коштовними самоцвітами, як і дев'ять великих повістей і близьких до типу роману творів.

Аналізуючи наукові праці І. Франка, не перестаєш дивуватися світоглядним якостям митця, що дозволяли виписувати наукові тексти інтегративного змісту, поєднуючи наукову інформацію з різних, інколи вкрай несподіваних галузей. Для прикладу, зупинимо свою увагу на маловідомому науковому рефераті І. Франка «Чутливість на барви, її розвиток і значення в органічній природі», надруковану у польському періодичному виданні «Dodatku miesięcznego do czasopisma «Przegląd tygodniowy» у Варшаві в 1881 році. Зауважимо, що ця наукова праця презентує короткий зміст поглядів американського вченого Гранта Аллена – автора відомої монографії «Фізіологічна естетика».

У вступі автор пише: «...сподіваємося тим самим спричинитися до з'ясування заплутаного і складного питання про розвиток організмів і їх фізіологічних функцій, вважаючи, що лише таке пояснення може допомогти розтлумачити велику кількість психологічних загадок, які без генетичних студій залишилися би, напевно, назавжди невіршеними. Такі дослідження впливають навіть на філософію, вириваючи останні цеглинки з підвалин ідеалістичних поглядів... Притому таке генетичне дослідження демонструє нам, що впродовж свого розвитку органічні істоти, підлягаючи впливам навколишньої природи, зі свого боку також чинили на неї немалий вплив і певним чином допомагали їй творити та формувати».

Неважко помітити, що тут поряд із біологічними згадуються філософські, психологічні, генетичні аспекти. І вже далі, у підрозділі «Світло, колір, зір» І. Франко, зовсім для нас несподівано, аналізує постулати фізики: «Згідно з поглядами новітньої фізики, світлове явище полягає в коливаннях хвиль тонкої матерії, що заповнює всесвіт і називається ефіром. Джерелом такого хвилястого руху ефіру є рух матерії, що перебуває в стані розжарення чи то у вигляді сонячної кулі або зірок, чи то в формі палаючого дерева або свічки».

Сміливі і небезпідставні паралелі, порівняння, знання з різних наукових галузей демонструє І. Франко у тексті реферату, тонко виписуючи і інтегративно поєднуючи біологічні, соціальні, психологічні, філософські знання: «Подібні факти спостерігаємо у ссавців. Сумчасті, кити, товстошкірі, жуйні тварини, м'ясоїдні і комахоїдні мають переважно чорне, брунатне, сіре або темно-жовте забарвлення»; «Відомо, що дія природного добору виявляється у повільному усуненні індивідів певних форм і забарвлень під час боротьби за виживання»; «Ще одним аргументом, на якому ґрунтується теорія Гайгера і Магнуса, є так званий дальтонізм, або барвна сліпота, що часто трапляється у народів цивілізованої Європи...».

Диво та й годі!... А ми, зазвичай, у наукових розвідках чітко і ретельно дотримуємося «предмета дослідження», вкрай рідко послуговуємося результатами з інших галузей, міждисциплінарний підхід більше проголошуємо, декларуємо, чим використовуємо у науковій практиці...

Важливим є й те, що твори, ідеї, думки І. Франка торували шлях у майбутнє, науково провіщуючи й прогножуючи поступ українського народу. У підтвердження цих позицій наведемо останній абзац «Одвертого листа до галицької молоді», зберігаючи орфографію і пунктуацію оригіналу: «Я бажаю тільки одного – звернути Вашу увагу, молоді приятелі, звернути увагу всієї суспільності на ту велику історичну хвилю, якої наближення чуємо всі. Нам прийдеться змобілізувати всі свої сили, щоб задоволити потреби тої хвилі. Та поки ще вона не надійшла, до праці, молоді приятелі, до інтенсивної, невсипущої праці над собою самими! Здобуйте знання, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожда нація і кожда історична доба, а вдвоє сильніше буде їх потребувати велика історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичнім житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода».

Красиво, мудро, актуально на часі звучать ці слова як життєдайні паростки нової української волі і незалежності.

ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА

*«Іван Франко – це розум і серце нашого народу.
Це боротьба, мука і передчуття щастя України.*

України і людськості...

Франко живе в народній пам'яті як великий Каменярь»

М. Рильський

Іван Франко був не тільки письменником, перекладачем, громадським діячем, філософом, а й людиною, яка зробила вагомий внесок у розвиток юриспруденції. Він був великим українцем і достеменним європейцем, якого визнав сам Відень, канонізувавши на доктора філософії.

У 1893 році Іван Франко захистив докторську дисертацію у Відні. Питання філософії, політики і права, держави та особи знайшли відображення в його творах «Формальний і реальний націоналізм», «Що таке прогрес», «Про соціалізм», «Наука та її взаємини з працюючими класами» та ін. Правові погляди І.Франка набагато випереджали свій час, а думки, висвітлені ним в другій половині XIX – на початку XX століття, є актуальними для сучасного українського державотворення.

Великий Каменярь звернув увагу на закономірності історичного розвитку права і держави, співвідношення права й економіки, політики та державної ідеології, можливі напрями впливу права на суспільний розвиток, співвідношення права і закону, залежності прав і свобод особистості від реальних соціальних гарантій, які надаються державою [1].

Життя й творчість І. Франка проходили у Галичині, що була в той час колонією Австро-Угорської монархії і відзначалася напруженою соціальною та національною боротьбою галичан. Письменник вивчав законодавство Австро-Угорської імперії і Польщі. На відміну від австрійських учених, які розділяли закони конституційні, основні й династичні, І. Франко поділяв закони на загальнодержавні (для Австро-Угорщини) і місцеві (для Галичини) [2]. Законодавство Австрії він уважав соціально спрямованим на захист інтересів приватних власників. Чинну Конституцію Австрії та її правову систему І. Франко влучно характеризував у своїх «Тюремних сонетах», у нарисах тюремного життя («На дні», «До світла»), а також у сатиричних творах «Дві конституції», «Історія однієї конфіскації» та ін.

На думку письменника, право призвано регулювати відносини між людьми, користування і розподіл продуктів праці, охороняти свободу і недоторканість особистості, а не державу в особі бюрократичного апарату. І. Франко вимагав, щоб у праві були втілені ідеї гуманізму, справедливості, прав і свобод особи і суспільства [3].

Ідеалом для Франка була українська самостійна держава національної демократії у формі народної республіки, за що письменник боровся протягом усього свого життя, а правові погляди є органічною частиною його національно-демократичної ідеології, актуальність якої щороку зростає. У реформованому суспільстві, на його думку, держава змінить свою форму, на перший план вийде громадська думка, а інститути держави буде наділено здебільшого виконавчими функціями, що дало б змогу гарантувати особисті права і свободи громадян.

І. Франко прагнув обґрунтувати свій ідеал суспільства не абстрактними поняттями добра і справедливості, а показував його як неминучий суспільний результат всієї історії. У цьому контексті його погляди знаменують собою важливий етап розвитку громадської думки. Первинною і основною ланкою І. Франко вважав громаду і підкреслював: «Нам здається, що тут треба почати раду і роботу – від громади. Наша приповідка каже: громада

великий чоловік, і ми хвалимося тим, що наш народ уже здавен-давна зрозумів силу громади» [4, с. 165].

Жив і здійснював свою багатогранну діяльність І. Франко тоді, коли відбувались епохальні зміни у сферах суспільних відносин – це перехід від феодалізму до капіталізму. «Та скрізь і завсігди, – писав Іван Франко, – у мене була одна провідна думка – служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневірився досі, ніколи не спроневірюся, доки мого життя» [5, с. 282].

Великий Каменяр служив українському народу, демократії, віддав серце і душу боротьбі за його державність. У його особі українська нація здобула геніального творця універсального значення. Іван Франко є зразковим прикладом для українців, адже у сьогоднішніх подіях українські герої та патріоти продовжують боротьбу за суверенітет та територіальну цілісність нашої держави, віддаючи свої життя за Україну.

Література

1. Франко І. Про працю : збір. творів : у 50 т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 44, кн. 1. – С. 66-78.
2. Франко І. Мойсей (поема) : збір. творів : у 50 т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 5. – С. 201-264.
3. Макаровський І. Ідеологія І. Франка: філософсько-політологічний етюд (До 140-річчя від дня народження письменника) / І. Макаровський. – Івано-Франківськ : Облдрук, 1995. – 25 с.
4. Франко І. Збір. творів: у 50 т. / І. Франко // – Т. 44, кн. 2. – К.: Наукова думка, 1985. – 768 с.
5. Франко І. Збір. творів: у 50 т. / І. Франко // – Т. 3. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 282.

МАТВІЄНКО Ірина

СВІТОГЛЯДНЕ ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ ТА САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПОГЛЯДАХ І. Я. ФРАНКА (НА ПЕРЕТИНІ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ)

Іван Якович Франко непересічна особистість, людина з великої літери, митець, філософ, науковець, літературний діяч, і список його почесних звань можна продовжувати, але насамперед І. Франко був українцем та патріотом своєї країни. Це була різносторонньо розвинена особистість, саме тому ми не можемо не згадати про його творчість та діяння, особливо враховуючи той факт, що минуло сто шістдесят років з дня народження та сто років з дня смерті. І. Франко – людина, яка вражала своїми енциклопедичними знаннями, працювала в багатьох літературних жанрах, черпаючи натхнення з культури українського народу.

Не останнє місце в творчості І. Франка посідає проблема людини та її самовираження в світі. Людина є «витвором природи», як говорить митець, а все що вона чинить в подальшому житті можливе лише шляхом вроджених можливостей. Від народження людина має певні інстинкти та діє відповідно до них, а отже, пізнає, осягає світ. Без цих знань не можливо існування в світі. В подальшому своєму розвитку людина, за допомогою розуму, сприймає навколишній природний світ. Таким чином, формується свідомість, за допомогою якої в нас розвивається міркування та розум. Цікавлячись не тільки питаннями про те, що це є? Людину починає цікавити питання: а навіщо? Звідки? Яка мета? І останнім етапом в розвитку, який проходить людина, є накопичення та застосування матеріалу відповідно до ситуацій, які виникають. На думку І. Франка, ці три стадії відповідають трьом наукам: перша – математиці, друга – фізиці, а третя – біології.

Найважливішими є науки про людину та її життя, де основним девізом є щастя людини та рівність. В цих науках ми знаходимо, що людина складається з двох компонентів:

тіла та душі (тілесністю цікавиться анатомія та фізіологія, а от душею – антропологічні науки). І.Франко пише: «Мисляча людина перш за все прагне пізнати себе, зважає на свої дії і старається погоджувати їх із своїми думками; розглядає і впорядковує свої поняття, відчуття і замислюється над їх суттю... Пізнавши саму себе (тобто пізнавши немов одну цеглину, мільйони яких складають все людство), зазначає І. Я. Франко, мисляча людина підходить до пізнання того людства, а передусім до пізнання тої долі, яку вона пережила досі» [1].

Доростаючи до певного віку кожен з нас усвідомлює себе як людину, як повноправного члена суспільства, як самодостатню особистість, яка впливає на життя інших людей та приймає той факт, що і інші люди впливають на її існування. Саме таким чином людина стає вплетеною в суспільство та його історію, намагається там функціонувати, формувати певні взаємозв'язки. В цьому контексті людство починає випрацьовувати певні закони співіснування – істинність, правда, добро та зло, справедливість та інші. Ці поняття формують моральний бік людини, на думку І. Франка: «Етика вчить людину жити по-людськи – вона керує завжди і всюди її кроками; вона змінює тваринну природу людини і облагороджує, – і в такий спосіб робить, її здатною до сприйняття щастя як внутрішнього самозадоволення, так і суспільного, що ґрунтується на узгодженій праці всіх людей і на братській взаємній любові» [1]. Але на жаль, на сьогодні, як і за часів Івана Яковича Франка, це лише омріяне майбутнє в якому буде гармонійне співіснування всіх членів суспільства. Проте, навіть через сто років потому, ми маємо знову говорити та нагадувати слова класика про формування людини, українського громадянина, і про те, яке місце в цьому формуванні мають займати науки.

Література

1. Франко І. Я. Наука і її взаємини з працюючими класами // Режим доступу:http://uahistory.info/2012/01/22/van_jakovich_franko_nauka_vzamini_z_pracujuchimi_klasami.html.

ОВСІЄНКО Ірина

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ТА ЕСТЕТИЧНЕ ЗБАГАЧЕННЯ ЮНОГО ПОКОЛІННЯ ТВОРАМИ ІВАНА ФРАНКА

На думку Івана Франка, виховання дітей через літературу є одним з найперших обов'язків кожного освіченого українця. Адже, «яка молодь, таке і майбутнє народу», а «дитяче читання – здоровий корм душі» – кажуть нам крилаті вислови літератора.

Ганна, донька І. Франка, згадувала, що батько оповідав їм безліч народних казок, пісень, байок. А найбільше любив розповідати про звірів, в цих оповідках він представляв їх мислячими істотами, які жили майже людським життям.

Спадщину Івана Франка вдумливо вивчають, починаючи з ліричних поезій і казок в молодших класах середньої школи і кінчаючи творами, що завоювали всесвітнє визнання, в середніх та старших класах.

Франко не тільки боровся за передову дитячу літературу, а й сам написав чимало дитячої художньої літератури, показавши своєрідний майстер-клас творчості для дітей. Емілія Огар пише: «У статті «Женщина-мати», що з'явилася друком 1875 року, окремий розділ «Лектура для дітей» він присвятив дитячому читанню, вважаючи його одним із найважливіших елементів материнської школи, початкової освіти і виховання в сім'ї» [1; 1035]. В статті підкреслюється, що дитину не слід натаскувати безглуздими оповіданнячками, побудованими на наслідуванні; зовсім зайві в книжках для малят дитячого способу розмови, в яких нема ніякого змісту. Не слід підсовувати їм сентиментальні і

романтичні нісенітниці. Дитині потрібні твори, які виховують високі моральні якості майбутнього громадянина; твори які розвивають її, викликаючи допитливість та зацікавленість в здобутті нових знань.

Унікальним явищем в українській дитячій літературі був вихід у світ збірки казок письменника під назвою «Коли ще звірі говорили» яка включає в себе 20 казок (перше видання – 1899 р., друге – 1903 р.). У передмові до цієї збірки Франко писав: «Оці байки, що зібрані в тій книжечці, то старе народне добро... Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися і думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи».

Спочатку, казки зі збірки «Коли ще звірі говорили» друкувалися на сторінках прогресивного дитячого журналу «Дзвінок» (у 1898 році). Всі казки були запозичені та перероблені з фольклору інших народів: сербського, німецького, російського грецького та індійського. Сам процес апробації сприймання казок письменник проводив на своїх дітях і тільки потім, на прохання друзів, наважився на їх друк.

Підбір казок був не випадковим. Твори мають соціально-викривальний характер, ідейне та моральне спрямування, а це цілком відповідає естетичному вихованню дітей та власному розумінню письменником завдань виховання юного покоління. Через усі твори проходить ідея боротьби сильного і слабого, чесного і підступного, розумного і тупого; завжди перемагають справедливість і правда, а підлість та підступність розвінчуються, зокрема, це розкривається в таких казках, як «Вовк, Лисиця і Осел», «Три міхи хитрощів», «Мурко й Бурко» та ін.

У казках «Заєць і Медвідь» «Ворони і Сови», «Лис і Дрозд» «Королик і Медвідь», показано перевагу розуму слабосилих, пригнічених над тупоумною грубою силою, перевагу організованої єдності, правди і справедливості.

У казці «Осел і Лев» автор показує царя звірів в зневажливому плані, вдало використавши народне порівняння: «І Лев пішов, похнюпившись та підібравши хвіст, немов хто вилляв на нього бочку зимної-презимної води».

Адаптовані казкові твори Франка, незважаючи на їх вільну і дотепну казкову розповідь, відповідають головному завданню творчості для дітей – реалізації виховної функції, яка органічно сполучається з іншими: пізнавальною, духовною, естетичною та розвивальною.

Іван Франко слушно зауважував про необхідність адаптувати літературний матеріал до дитячого сприйняття; при переспівах та перекладах наповнювати твори новизною та оригінальністю, пристосовувати відібрані казки до реалій українського життя та художніми якостями реалізовувати виховні настанови.

Франкові казки характеризуються легкістю та колоритністю казково-оповідної манери: гіперболізацією, градацією, введенням сакраментальних магічних чисел, сталих висловів та фраз. Іван Якович надавав казковому жанру особливого значення у вихованні дитини. Це виявляється у підборі цікавих сюжетів, гострих конфліктів, раптової розв'язки, широкого використання народного гумору. Він хотів, щоб казка була для малих слухачів засобом пізнання дійсності, щоб від «казкових фікцій» думка дитини спрямовувалася «на дальший, ширший обрій життєвого змагання».

І. Франко вважав, що казка передасть малому читачеві мудрий народний погляд на життєві конфлікти, оптимістичну віру в перемогу добра і правди. Сприймаючи казкових героїв, сміючись над ними або співчуваючи їм, дитина винесе звідси «перші і міцні основи замишування до чесноти, правомочності справедливості».

Безсумнівно багатогранна літературно-критична діяльність Івана Яковича Франка є неоціненною в історії розвитку та становлення української дитячої літератури. Оволодівши майстерністю дитячого автора, перекладача, упорядника, редактора і критика дитячих книжок, він літературним словом зміцнив духовне здоров'я української нації, збагатив естетичними почуттями юні серця.

ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І. Я. ФРАНКА

Іван Франко (1856–1916) – український поет, прозаїк, літературний критик, фольклорист, драматург, публіцист, перекладач. Також, у творчій спадщині Каменяра ми знаходимо глибокі розмисли на тему виховання людини, розвитку освіти, становища учителя.

Сьогодні у педагогіці застосовують ціннісний підхід, що передбачає структурування змісту виховання за допомогою створення ієрархії предметів і явищ об'єктивної дійсності, які мають важливе значення для людини, суспільства, держави. У цій ієрархії особливе місце посідають громадянські цінності, які, засвоюючись людиною, перетворюються у якості її душі.

Погляди Івана Яковича Франка щодо громадянських цінностей знаходимо у розробленому ним документі «Програма галицьких соціалістів» [1, с. 720-722], де підкреслено виділяється ідея широкого самоуправління общини на рівні повітів, країв що населяють вільні люди, які згуртовані спільними інтересами. Іван Якович Франко заперечував державне управління, що базується на гнобленні, використанні релігії у якості засобу упокорення людей. Релігія не може використовуватись як засіб освячення експлуатації і гноблення малоімущих верств населення капіталістичною аристократією. У цьому зв'язку Іван Якович торкається питання управління освітою, формування її змісту на демократичній, народній і національній основі. Виховання обов'язково має бути різнобічним, формувати гармонійно розвинену особистість. Щоб забезпечити правильне виховання, необхідно дбати про розвиток розуму, тіла і моралі (душі) підростаючої людини. Виховання можливе тільки на національній основі, з використанням рідної мови, краси і милозвучності українського слова.

Важливою громадянською цінністю на думку Великого Каменяра є національна свобода, при якій відсутній гніт чи панування одного народу над іншим. З позиції сьогодення актуально звучать слова Івана Франка: «...мусимо заперечувати панування загарбницьких урядів над народами польським і українським і прагнення репрезентантів чужих народів до гегемонії над ними. Немає-бо народів нижчих і вищих: усі є рівними і мають рівне право на вільний розвиток» [1].

Важливою громадянською цінністю Іван Якович бачить участь народу через своїх повноважних представників у законотворчій діяльності парламентських органів. З огляду на це, ще однією важливою вартістю вільного суспільства, на думку І. Франка, є повсюдне право вибору і виборності, а виборча свобода передбачає пряме і таємне голосування.

Великий Каменяр на належний рівень вартісності підносить свободу спілкування і зборів, мови і друку, що важливі не тільки з точки зору розбудови вільного громадянського суспільства, а й зміцнюють національну незалежність.

І. Франко не міг обійти увагою і правове становище простого громадянина, найманого робітника для якого важливе значення має встановлення обмеженої кількості робочих годин, заборона визискувань, чесне промислове судочинство та діяльність робітничих професійних спілок.

Іван Якович різко засуджував тогочасну систему оподаткування, що головну частину тягаря перекладала на простих робітників. Він домагався заміни посередніх податків, податком прогресивним, прибутковим, при якому той, хто більше заробляє, більше і платить.

У ситуації, коли українцям важко претендувати на політичну автономію чи навіть незалежність, вони мають розвивати національно-культурно автономію і поступово торувати шлях до повної свободи народу у власній національній державі – вважає І. Я. Франко. Він підкреслює: «Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом собі уяснити його,

мусимо вживати усіх сил і засобів, щоб наближатись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина» [2, с. 285].

Іван Якович різко засуджує шовінізм і ксенофобію, зневажання права національних меншин у багатонаціональних державах. Радить російським чиновникам та інтелігенції відмовитись від антигромадянського гасла «Росія для росіян». Він вважає, що інші народності у російській імперії мають бути представлені у парламенті, їх національно-культурні права мають бути захищені, у тому числі право здобувати освіту рідною мовою [3].

Таким чином, Іван Якович Франко у своїх працях пропагує громадянські цінності, які мають лежати в основі сьогоденної системи підготовки підростаючої особистості до життя і праці. Серед цих цінностей, головним мислителю вважає такі: самоврядування, відсутність гноблення людини з боку держави, свобода виборів, участь простих людей у законотворчій діяльності і прийнятті владних рішень, пряме і таємне голосування на виборах, свобода слова, діяльність на виробничих підприємствах профспілкових організацій, рівність у правах чоловіків і жінок, право народів на національне і культурне самовизначення, автономію, свободу і незалежність.

Література

1. Франко І.Я. Програма галицьких соціалістів. // История политических и правовых учений: [хрестоматия] / [сост. проф., д-р. ист. наук Г.Г.Демиденко]. – Харьков: Факт, 1999. – С. 720-722.

2. Франко І.Я. Поза межами можливого. // Франко І.Я. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: «Наукова думка», 1976 – Т.45. – С. 285.

3. Франко І.Я. Свобода і автономія. // История политических и правовых учений: [хрестоматия] / [сост. проф., д-р.ист. наук Г.Г.Демиденко]. – Харьков: Факт, 1999. – С. 720-722.

РОГОЖА Марія

ПРО РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛА В КУЛЬТУРІ (ДО 160 РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ І. Я. ФРАНКА)

Тематика конференції дає змогу підняти тему ангажованості інтелектуала у зв'язку із 160 річницею з дня народження видатного сина України, І. Я. Франка.

Інтелектуали – загальна назва діячів культури і мистецтва, що увійшла в суспільно-політичний дискурс межі ХІХ та ХХ ст. у зв'язку із гучним скандалом у Франції, який своєю резонансністю буквально поділив французьке суспільство на два ворогуючих табори. Рупором кожного з них стали митці, університетські професори і студенти, літератори і журналісти, які виступали у публічному просторі із принципово важливими політичними деклараціями.

Освічені верстви в особі своїх найкращих представників традиційно в європейській культурі брали активну участь у житті суспільства. Тут можна згадати і середньовічних інтелектуалів (шкільних вчителів та університетських метрів), ренесансних гуманістів і просвітників. Але завжди – чи виступали вони публічно, чи зверталися до публіки засобом наявних медіа – їх діяльність носила переважно культурно-просвітницький характер. Йдеться про те, що виступи інтелектуалів переважно охоплювали питання освіти, мистецтва, науки. Але майже ніколи вони не виходили на проблеми політики. Принципово новим у виступах інтелектуалів межі століть стала саме акцентуація політичного змісту і політичного значення висловлюваної позиції.

Така зміна ціннісних установок не сприймалася безумовно позитивно ні суспільством, ні самими діячами науки і мистецтва. Так, в середовищі останніх були палкі супротивники політичної ангажованості. Серед них виділявся послідовною позицією французький філософ Ж. Бенда. Він категорично назвав позицію сучасних йому інтелектуалів «зрадою». За своїм високим призначенням діячі науки і мистецтва покликані слугувати розуму і найвищим надчасовим цінностям справедливості, істини, безкорисливості, тобто, не переслідуючи практичних цілей, знаходити розраду у наукових, філософських дослідженнях та у мистецьких практиках, своєю діяльністю ніби проголошуючи: «Царство моє не від світу цього» [1].

Окреслення аксіологічних детермінант дискурсу інтелектуалів межі століть і перших десятиліть ХХ ст. щодо усвідомлення ними своєї ролі у суспільстві дає можливість побачити ціннісну систему координат, в якій відбувся І. Франко. Обдарований розумом і талантом, допитливий і завзятий до праці, він залишив по собі творчу спадщину, справжню оцінку якій до сих пір не дано. Поет і прозаїк, драматург і літературний критик, автор історії української літератури, досліджень з філософії, історії і фольклористики, він не міг залишатися в рамках «мистецтва для мистецтва», домінуючої світоглядної позиції митця кінця ХІХ ст. Знаний фахівець української культури М. Попович взагалі вважає, що «тільки проти «мистецтва для мистецтва» і спрямований реалізм Франка; він вимагає громадського змісту... Той вогонь Прометея, той “дух, що тіло рве до бою”, та велика мета, що вивиснує людину над буденністю і водночас тяжіє над нею каменем громадського обов’язку – це ідеал і принцип життя, який замолоду поет відчував досить трагічно» [3, с. 486].

Реалістичне зображення нужденності українських селян, суспільно-політичних злиднів українського народу було для Франка одним із способів виконати свій громадянський обов’язок митця. Другим була популяризація української культури по обидві сторони кордону і створення єдиного українського культурного простору. Разом з М. Павликом вони створили загальноукраїнський часопис «Громадський друг», який став майданчиком творчої комунікації українських митців Габсбургської та Російської імперій. Третій спосіб – активна політична боротьба. У 1890 р. Франко став співзасновником Русько-української радикальної партії і до 1898 р. був її головою; у 1899 р. заснував Національно-демократичну партію, з якою співпрацював до 1904 р.

Проблеми націотворення хвилювали Франка і в художній творчості, і у філософській рефлексії, і в активній політичній діяльності. Як вказує знавець його культурфілософської спадщини В. І. Мазепа, «ідея “каменярства” – невпинного служіння рідному народу – була провідною від початку до кінця його творчого життя» [2, с. 9]. Слід зазначити, що таке служіння на той час було діяльністю на межі закону. Франко був неодноразово звинувачений у протиправній діяльності, арештований і сидів у в’язниці.

М. В. Попович підкреслює принципово важливий момент суспільно-політичної активності Франка: його суспільно-політичний радикалізм не знаходив масової підтримки у населення, тому він був одинаком у «дуже аморфній і нерозвиненій масі» народу; це зумовлювало певний елітаризм, духовний аристократизм у формулюванні громадянського служіння. Франку було неприйнятне і «національне почуття як поблажливе замилювання *народом*, символікою, історією... Він радше ненавидить той покритий струп’ями традиційної покори повсякденний побут, з якого видерся сам і мріяв вирвати свій народ» [3, с. 486].

З відстані у століття після смерті Франка очевидно, що він, випереджаючи час, своєю творчістю і власним способом життя підтверджував позицію Ж. П. Сартра щодо ангажованості інтелектуала, висунуту французьким мислителем у 1947 р. Сартр переконував, що володіння словом ставить письменника вище за інших інтелектуалів, надає йому виключну роль у впливі на суспільство. Ангажованість інтелектуала – це його включеність у

суспільне життя, у вир суспільно-політичних подій: «Я назвав би того письменника ангажованим, який прагне якомога глибше і повніше зрозуміти, що знаходиться в одному човні з іншими людьми» [4, с. 68]. Ангажований письменник вчиняє словом, відіграє чітку соціально значиму роль, слугує інтересам суспільства. Франко своєю творчістю і суспільно-політичною діяльністю доводив слушність тези Сартра про те, що сучасність не може собі дозволити мистецтва заради мистецтва, і у власний спосіб унеможлиблював позицію соціального ізоляціонізму діяча української культури.

Література

1. Бенда Ж. Предательство интеллектуалов / Ж. Бенда; [пер. с фр.]. – М. : ИРИСЭН, Мысль, Социум, 2009. – 310 с.
2. Мазепа В. І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка / В. І. Мазепа. – К.: ПАРАПАН, 2004. – 232 с.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К.: АртЕк, 1999. – 728 с.
4. Сартр Ж. П. Что такое литература/ Ж.П.Сартр; [пер. с фр.] // Что такое литература? Слова. – Мн.: ООО Попурри, 1999.

**САМАРСЬКИЙ Андрій,
ДУБРОВІНА Оксана**

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕЛІГІЙНІСТЬ І. Я. ФРАНКА

Відомо, що І. Франко був атеїстом. І молодим радикалом, і літнім професором у питанні віри він висловлювався цілком однозначно. Навіть, перебуваючи на смертному одрі, поет пожартував над пропозицією о. Теодозія Галушинського сповідатися і «скоро перевів розмову на щось інше. Час від часу тратив притомність, хоча загалом говорив речево» (зі статті о. Романа Луканя «Д-р Іван Франко і василіани»).

Релігійні погляди Франка були подібні до поглядів німецького філософа Л.Феєрбаха, головною тезою якого була: не бог створив людину, а навпаки, людина створила бога по образу та подоби своїй. У вірші «EX NIHIL. Монолог атеїста» поет пише:

Не сотворив з нічого чоловіка
На образ свій і на свою подобу,
Але противно, чоловік творив
Богів з нічого, все на образ свій
І на свою подобу. Чорний негр
Творив їх чорних, людоїдів бог
Був людоїдом, многоженців бог
Був многоженцем, бог злодіїв крав.

Подібне явище не було рідкістю у ті часи в інтелігентському середовищі. Революційність та радикалізм, з якими українські громадські діячі йшли у повсякденні, вимагали від їхнього світогляду чималу долю скепсису та критичного мислення. Проте, українські революціонери прагнули визволення простого народу, який був релігійним, тому у подібних питаннях делікатність, виваженість та чітке розуміння психології «мужицьких мас» були конче необхідними. Особливо це стосується поезії, мова якої є дуже часто тонкою, образною та символічною. Та навіть тут Іван Якович був, м'яко кажучи, не надто делікатним (Вірші «Говорить дурень в серці своїм», вже названий «EX NIHIL. Монолог атеїста»). Леся Українка в подібних моментах, коли мова торкалась релігійної тематики (її поеми «Одержима», «В катакомбах»), була цілком поетичною, в той час як у Франка ці вірші подібні до маніфесту або прямої (та відверто кажучи – примітивної) агітації проти релігії.

Слід зауважити, що в інших жанрах – публіцистиці чи наукових дослідженнях подібної нетерпимості він не виказував. У статті «Радикали і релігія» І. Франко досить виважено пише про ставлення до релігії галицьких радикалів – через те, що вказаний текст є частиною фактичної програми їхньої партії. Або, наприклад, «Потопа Світу. Оповідання з Святого письма», де аналізується текст Біблії як науковець-релігієзнавець, – Франко є цілком об'єктивним і нічим не прагне образити почуття віруючих.

Напрошується висновок, що у поезії Іван Якович був на кшталт французьким просвітникам-революціонерам, які непримиримо ставилися до релігії та пропонували боротися проти неї невибагливими засобами – простим запереченням (не «бог», а «природа»). Проте, відомо, що такі методи донесення думки не є ефективними, і часто викликають зворотну реакцію, і навряд чи Франко про це не здогадувався.

Але зупинитися на згаданому висновку нам не дозволяє інша його відома поезія – поема «Мойсей», звертання письменника до релігійної тематики не у вигляді заперечення. У цьому він кардинально відрізняється від ранніх художніх творів на релігійну тематику. Втім, Вічний революціонер й тут залишається вірним своїм атеїстичним поглядам, проте у релігійного читача дана поема не викликає обурення чи відрази. Навпаки, обурення викликає описана зневіра і пасивність народу, саме ті почуття, які поет прагнув викликати у читача. Біблійний сюжет, покладений в основу твору, вдало підкреслює сучасні поетові проблеми революційного поступу українського народу. Адже буремний час написання поеми – літо 1905 року – вимагав від Франка якомога вдалих образів та прикладів, зрозумілих простому народові.

З іншого боку, відомим фактом є те, що І. Франко мав дружні відносини з багатьма священиками-василіянами греко-католицької церкви. За умови переважно польського міського населення у Галичині чи не єдиною освіченою людиною на селі був піп. До того ж сільські священики національно ідентифікували себе як українці і, особливо збіднілі, прагнули ліпшої долі своєму народові. Їх діяльність протягом століть була направлена на просвіту простих людей, про що Франко добре знав. Тому розумів, що іншої форми просвіти українського народу у ті часи просто не було.

Отже, питання про атеїзм І. Франка не можна спрощувати. Його особисті погляди, які він ніколи не приховував, не заважали йому налагоджувати тісні зв'язки з греко-католицькими священиками та виважено підходити до релігійних питань, адже саме такий підхід найліпше сприяв освоєнню революційних ідей українським народом.

ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Економічні погляди І. Франка набагато випереджали свій час. Ідеї, проголошені ним у другій половині XIX – на поч. XX століття, які не могли бути реалізовані сто років тому, є актуальними для сучасного українського державотворення. Економічні ідеї тогочасної доби, як і попередніх часів, він критично переосмислював і спрямовував на конкретику епохи, в яку жив і творив, виробляючи власні підходи до розуміння природи держави і влади.

Чимало своїх статей І. Франко публікував у періодичних виданнях без підпису. Вони висвітлюють різні аспекти економічного життя на підставі детального аналізу конкретних доповідей і матеріалів міністерства фінансів, статистики, державного бюджету і конкретних територій.

У статтях «Фінансове положення Галичини», «Сила податкова Галичини», «Що коштують наші школи?», «П'ять літ нашої господарки Крайової», «Бюджетний кошторис пана Вишнеградського», «Злидні Галичини в цифрах», «Спір о дефіцит», «Крайовий бюджет» та ін. зроблено економічний аналіз та висновки, які заслуговують на вивчення і сьогодні. Зокрема, у статті «Що коштують наші школи?» І. Франко доводить, що на фінансування шкіл передбачено лише 11,4% від бюджету Австрійської монархії (нагадаємо, що населення і територія краю становлять більш як четверту її частину). Такий же порівняльний підхід Івана Франка і до аналізу витрат бюджету на утримання вищої школи (Львівського і Чернівецького університетів) та гімназійної науки із розрахунку на одного мешканця (Сілезія – 377 крейцерів, Галичина – 14, а Буковина лише 11 крейцерів) [1].

Економічний аналіз здійснював І. Франко і при визначенні продуктивних і непродуктивних видатків за постатейного аналізу бюджету краю за 1876-1880 рр. Він критикує невиправдане збільшення витрат на утримання бюрократичного апарату, видачі у 1880 році 26405 ринських на витрати з нагоди візиту цісаря і «...всякі інші видатки, котрі не повертаються на потреби економічні, наукові, санітарні і просвітні» [1].

Особливу увагу привертають економічні думки І. Франка у працях з фінансів, бюджету, фінансової політики. Михайло Шалата у своїй праці «Світова великість поета» писав, що І. Франко усюди чувся вільно, як риба у воді, – сьогоднішньому професійному економістові, приміром, не просто полемізувати з Франком [2].

Національний інтерес для І. Франка завжди був головним, а тому з цих позицій він оцінював розвиток української економічної думки, її постаті й теорії. Цінним у поглядах Івана Франка на розвиток української економічної думки є утвердження безперервності цього процесу та врахування етнопсихологічних особливостей, а також міжнародних впливів. На думку Т. Панько, напрацювання І. Франка в галузі економічних знань сприяли становленню української термінологічної лексики, чіткій диференціації економічних термінів. Дослідником виявлено 160 економічних термінів в працях І. Франка [3, с. 122-123, 127].

Називаючи В. Навроцького першим галицько-українським економістом, І. Франко писав: «Навроцький вчасно привик ставити тверезі вимоги основного пізнання життя і його насущних потреб. ...він, основне, наскільки се тоді було можливе, познайомився з суспільною економікою і статистичним методом студіювання явищ народного життя і, ставши фінансовим урядником, дав руській громаді уперве ряд основних наукових праць, що з різних боків вияснявали загадку народної нужди і темноти» [4, Т. 41, с. 371]. І. Франко доклав багато зусиль, щоб зберегти праці В. Навроцького для прийдешніх поколінь, зумів зібрати майже всі його праці.

І. Франко вніс в економічну науку Галичини динаміку і прогресивні ідеї. Він запропонував поряд із веденням сільського господарства силами всієї громади створювати також кооперативні підприємства для виготовлення різного роду продукції, котра могла б скласти конкуренцію на ринку великим фабрикам (чи імпортним товарам) за ціною та якістю. Люди могли ефективно використовувати власну працю та вміння, працювати на себе, а не на капіталістів, вдосконалити якість товарів за рахунок використання нових здобутків науки та техніки і, врешті, користуватися прибутками від власної праці в повному обсязі.

І. Франко був обізнаний як із українською, так і світовою економічною думкою з найдавніших часів її формування. Економічний світогляд греків він вивчав на основі трактатів та поетичних творів. Цінними для економічної думки є переклади вченого-енциклопедиста тих праць, котрі розкривають розуміння античними мислителями економічних категорій. Тут варто виділити, зокрема, переклад «Роботи і дні» Гесіода [4, Т.8, с. 357-381].

Своїми роботами та перекладами світових надбань економічної науки І. Франко зробив значний внесок у розвиток української економічної термінології, яка на той час лише формувалася з появою ґрунтовних наукових праць та створив перший економічний словник українською мовою.

Цінним у поглядах Івана Франка на розвиток української економічної думки є утвердження безперервності цього процесу та врахування етнопсихологічних особливостей, а також міжнародних впливів. У своїх оцінках і судженнях намагався бути об'єктивним, незалежно від того, яких суспільно-світоглядних орієнтацій дотримувався той чи інший економіст, та завжди виступав як патріот українського народу.

Література

1. Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т.44, Кн.1. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 139, 222.
2. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти томах. – К.: Наук. думка, 1965. –Т.2. – С.523.
3. Панько Т. І. Вклад І.Франка у розвиток української економічної термінології / Т. І. Панько // І.Франко. Статті і матеріали. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – № 12. – С. 122–131.
4. Франко І. Твори: [у 50-ти т.] / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976-1986.

ШИНКАРУК Олександра

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВА І ДЕРЖАВИ У ПОГЛЯДАХ ІВАНА ФРАНКА

*Та що ж то – право? Право – се лиш сила,
А сила – право, се закон природи.
В житті лиш сила ломить перешкоди,
До лету вгору розпускає крила.
Іван Франко*

Іван Франко був не тільки поетом, літературознавцем, фольклористом, громадським діячем, філософом, а й людиною, яка зробила вагомий внесок в розвиток таких наук, як юриспруденція, політологія і державне будівництво.

У сфері юриспруденції І. Франко не був фахівцем, але інтерес до вивчення права він виявляв ще у студентські роки, навчаючись на філософському факультеті Львівського університету, а також будучи активним у студентській суспільно-політичній діяльності, яка привела письменника до проблем вирішення різного роду правових питань.

І. Франко звернув увагу на закономірності історичного розвитку права і держави, співвідношення права й економіки, політики та державної ідеології, можливі напрями впливу права на суспільний розвиток, співвідношення права і закону, залежності прав і свобод особисті від реальних соціальних гарантій, які надаються державою [1].

Правові погляди І. Франка були сформовані під впливом революційних перетворень, які відбулися в Європі в XIX ст. Суспільний ідеал І. Франка найяскравіше відбиває глибину його світогляду, розуміння закономірностей історичного розвитку. Багато положень І. Франка про право і закон, кримінальну юстицію та законність склалися під впливом соціалістичних ідей або збіглися з ними.

Творчість письменника-мислителя пронизана мрією про незалежну Україну. У багатьох наукових працях і художніх творах він викладає розуміння соціальної перспективи, малює світлі картини світлого майбутнього рідного народу і всього людства.

У праці «Поза межами можливого» І. Франко чітко сформулював ідеал національної самостійності України, рішуче відкинувши марксистський економічний матеріалізм і фаталізм, «виплоджений матеріалістичним світоглядом». «Ідеал національної самостійності в усякому погляді, – підкреслював І. Франко, – культурним і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого» [1].

Іван Франко розглядав питання свідомості людини як данину природи, не враховуючи, що свідомість є продуктом суспільного розвитку людини, а науку вважав основною силою в розв'язанні класових протиріч суспільства. Ці погляди особливо виявились у молодого Франка, зокрема у його праці «Наука і її становище щодо працюючих класів». Розглядаючи питання пізнання дійсності людиною, І. Франко заперечував не тільки ідеалістичні погляди на це, а й вульгарно-матеріалістичне розуміння свідомості як фізіологічного руху матерії.

Українські землі перебували під владою Австро-Угорської імперії і Польщі, тому І. Франко добре знав законодавство цих держав і намагався вдосконалити право власності, врегулювати право селян на земельні наділи. Крім того, І. Франко добре орієнтувався в конституційному праві, вивчав кримінальне, цивільне і земельне законодавство Австро-Угорщини, цікавився питаннями міжнародного права, а передвиборні його виступи містять оцінки законодавчих актів уряду і актів правозастосування.

Право і закон І. Франко розглядав як генетичні й функціонально зв'язані інститути, але вони не є ідентичними, тотожними між собою. У поняття закону письменник вкладав певний зміст, оскільки в Австро-Угорській імперії постанови уряду, нормативно-правові акти галицького сейму були прирівняні до законів, які видавав парламент. На відміну від австрійських учених, які розділяли закони конституційні, основні й династичні, І. Франко поділяв закони на загальнодержавні (для Австро-Угорщини) і місцеві (для Галичини) [2].

Іван Франко загальні закони поділяв на повсякденні й конституційні, а укази, які видавав Галицький сейм, письменник вважав повсякденними законами місцевого значення. Така класифікація законів, на нашу думку, була прогресивною. І. Франко дотримувався думки, що уряду потрібно заборонити видавати закони (ст. 14 конституції Австрії 1867 р.) і залишити це право за парламентом. «Основний закон, – казав І. Франко на загальноміських зборах мешканців Львова, – обіцяє рівність усіх громадян перед законом. Але той же закон, перед яким вони повинні бути рівними, сам встановлює нерівність. Чинне цивільне і частково кримінальне право засновані на соціальному ладі, який особисте значення людини збільшує пропорційно капіталу, котрий вона має. Звідси, чим багатша людина, тим більше вона варта, а людина без капіталу є нуль» [3].

У монографії «Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки» О. Салтовський робить висновок, що «період між 1874 та 1882 роками є часом становлення І. Франка як політичного і соціального мислителя» [4, с.302].

Творчість І. Франка містить державно-правові погляди і становить теорію української національної ідеї. Еволюція поглядів на державу, звернення до гуманістичної природи права є надзвичайно актуальними й сьогодні не втратили своєї вагомості і значущості.

Література

1. Франко І. Про працю: збір. творів: у 50 т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 44, кн. 1. – С. 66-78.
2. Франко І. Мойсей (поема): збір. творів: у 50 т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 5. – С. 201-264.
3. Кульчицкий В. С. Иван Франко об Австрийской конституции 1867 г. //Правоведение. – 1971. – № 6. – С. 76.
4. Салтовський О.І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя) /О. І. Салтовський. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 396 с.

ШКІЛЬ Світлана

КРИТИКА КОНЦЕПЦІЇ «РУСЬКОГО СВІТУ» В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ

Концепція «російського світу» – ідеологічний конструкт, що зародився в сферах консервативного довкола церковного середовища Росії, та поступово впроваджувався в російський релігійний дискурс, починаючи з середини 90-х років. Його вживання охарактеризувало поступове зрушення внутрішньої та зовнішньої політики РПЦ в бік правих політичних сил. На початку 2000-х років загальний політичний курс Росії почав кардинально змінюватися, що стало приводом до зближення церкви та структур державної влади. На тлі цих глобальних процесів використання наративної конструкції «російський світ» поступово почало домінувати серед інших політико-релігійних наративів. З моменту інтронізації патріарха Кирила у лютому 2009-го, «руський світ» остаточно стає офіційним церковним дискурсом у сфері політичної риторики. Варто зазначити, що важливість цього наративу для сучасної російської великодержавної та пропагандистської політики добре підтверджується фактом використання наративу «руський світ» президентом РФ В. Путіним під час відомої «кримської промови».

Феномен критики концепції «руського світу» в Україні відображає всю суперечливість суспільно-політичної проблематики, пов'язаної з міждержавним конфліктом останніх років. Неприховано пропагандистська, сконструйована за багатьма історичними аналогами ідеологічна наративна модель стає предметом критичного аналізу спеціалістів у багатьох наукових сферах. Точки зору експертів багато в чому сходяться, але існують і відмінні позиції щодо окремих суперечливих питань. Розглядаючи генезис концепції «руського світу», більшість критиків зазначає її штучне походження, що спирається на історичний досвід російської ідеологічної системи. Коріння концепції вбачають у історичному прагненні Росії до домінування та виправдання своєї унікальності. Цим пояснюється використання наративних конструкцій на кшталт «Москва – Третій Рим», «окрема цивілізація» тощо. Зазнавши значного впливу панслов'янзму та російської релігійної філософії, ці концепції наприкінці ХХ оформилися у сучасне бачення ідеологічної доктрини під назвою «руський світ». Деякі автори (Полегкий, Говорун) зазначають, що з огляду на значне поширення на початку 90-х років сучасних політичних технологій, концепція найімовірніше була оформлена групою провідних російських ідеологів, але мала більш ліберальний вигляд. Повноцінного, сучасного консервативно-націоналістичного

вигляду вона набула лише після того як стала об'єктом інтересу російських клерикальних кіл та почала поширюватися через церковні ресурси. Знаковою у цьому питанні фігурою, на думку більшості критиків, є чинний патріарх московський Кирило (Гундяєв), який активно пропагує концепцію «руського світу», починаючи з ранніх 2000-х років. Після свого обрання на пост патріарха, Кирило зробив «руський світ» майже непроникним церковно-політичним наративом. Поширювана через церкву агресивна, великодержавна політична доктрина, на думку багатьох критиків, скомпрометувала керівництво РПЦ в очах широкого загалу українського суспільства та була яскравим прикладом прояву феномену політизації релігії, більш відомого як «політичне православ'я». Така особливість поширення концепції «руського світу» почала стабільно асоціюватися з діяльністю патріарха Кирила, кожен візит якого зазнавав значної критики в українських ЗМІ за відверте політиканство та підміну релігійних наративів ідеологічними. Широке використання концепції у політичних цілях зазнавало послідовної критики за неприкритий мілітаризм, загарбницькі та націоналістичні ідеї, що лежать в основі «руського світу». На думку багатьох експертів, ці ідеї не мають спільного коріння з християнством, а подеколи відверто йому суперечать. Також критичні дослідження зазначають, що в основі «руського світу» лежать переконання в тому, що російська культура та мова стоять у культурному плані вище, ніж історичні здобутки багатьох інших народів, в тому числі і українського. Таке відношення, на думку багатьох експертів, могло стати причиною (а як показали події і стало) загострення політичних конфліктів, головним фігурантом яких буде Росія. Як свідчить історичний досвід, використання ідеологічних концепцій на зразок «руського світу» призводить до консолідації суспільства навколо однієї національної ідеї та поширення агресивної державної політики в бік сусідніх країн. Аналітичні матеріали частіше за все свідчать про те, що використання та поширення на теренах України концепції «руського світу» стали головною причиною загострення суспільних протиріч та призвели до політичного та військового протистояння з Росією.

Важливо зазначити, що критика концепції «руського світу» до подій, пов'язаних з Євромайданом, здебільше була прерогативою спеціалістів з релігієзнавства, соціології, політології та геополітики. Після перемоги Революції Гідності та початку подій на сході України критика «руського світу», який в українському суспільстві став сприйматися як пропагандистська, загарбницька та імперіалістична російська ідеологічна модель, стала ідеологічним мейнстримом як в ЗМІ, так і в широких колах українського суспільства.

ЯШНИК Світлана

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У другій половині ХХ ст. учені (Р. Льюїс, Е. Холл, Г. Хофстеде, Ф. Тромпенаарс, Ч. Хемпден-Тернер, І. Оучі, С. Ханді, Ф. Клакхон, Ф. Стродбек, С. Шварц та ін.) активно стали вивчати роль національних культурних особливостей у формуванні управлінської культури, що породило безліч параметрів управлінської специфіки різних культур [1–5].

Це зумовило потребу в комплексному застосуванні класифікаційних індикаторів у межах єдиної пояснювальної парадигми. Відповідно виділилися два підходи щодо розвитку управлінських культур. Відповідно до першого підходу, цивілізаційна належність має вторинне значення. Другий підхід ґрунтується на визнанні неповторності кожної цивілізації, що проявляється у критеріях, які вказують на унікальність управлінських культур. У практиці сучасного управління активно приймається другий підхід, що враховує

етноваріативність управлінських культур. Він ґрунтується на поліцентричній філософії менеджменту та передбачає не пряму екстраполяцію західного теоретичного арсеналу менеджменту, а його адаптацію до національних умов та побудову власної управлінської моделі.

Учені зазначають вплив культурних факторів на формування індивідуальних цінностей, установок і потреб, що дає можливість встановлювати зв'язок цих закономірностей з управлінською культурою. У такий спосіб було створено достатню кількість типологій управлінських культур, які враховували особливості національної своєрідності управлінської культури.

Одна з перших спроб створення типології національних ділових культур була зроблена Е. Холлом, який виділив низькоконтекстні та висококонтекстні культури; монохронні та поліхронні культури. Відмітна особливість низькоконтекстних культур простежується у високих вимогах до ділової компетентності носія інформації. Культурною передумовою такого типу комунікацій є високий ступінь індивідуалізму, свободи, мобільності людей, практикується делегування повноважень, рівномірний розподіл влади, прийняття відповідальності. Для висококонтекстних культур характерне сприйняття особистості як частини групи, залежної від інших елементів.

Культура, на думку Л. Харрісона, є головним джерелом цінностей, вірувань і установок які, найбільшою мірою впливають на ті види поведінки, які здійснюють потужний вплив на хід суспільної еволюції, що історично визначила фундамент цієї культури. Вчений обґрунтовує що деякі культури більше, ніж інші, готові до розвитку в напрямку демократичної політичної системи, соціальної справедливості та процвітання. Звідси – культура має значення у розвитку етносів.

На думку Г. Хофстеде, культура як «колективне духовне програмування» визначає установки і поведінку людей кристалізуючись при цьому в суспільних інститутах, які певною мірою як обмежують, так і стимулюють різні методи мислення, відповідним чином відображаючись в організаційній культурі. Це обумовлює необхідність врахування основних параметрів організаційної культури: «дистанція влади», «уникнення невизначеності», «індивідуалізм – колективізм», «мужність – жіночність»).

Отже, з метою побудови структури управління підприємств та проведенні організаційних змін, ми наголошуємо на необхідності врахування типології національних ділових культур. Це дозволить досягти позитивного синергетичного ефекту, мінімізувати опір персоналу організаційним змінам, прискорити трансформаційні процеси всередині підприємств і культивувати бажані параметри організаційної культури.

Література

1. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. – М.: Юнити-Дана – 352 с.
2. Корженко В.В. Вплив національної культури на формування моделі управління: методики крос-культурного менеджменту / В.В. Корженко, Ж.А. Писаренко. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-1/doc/1/02.pdf>
3. Льюис Р.Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию / Р.Д. Льюис; пер. с англ. – М.: Дело, 1999. – 440 с.
4. Пивоваров С.Э. Сравнительный менеджмент. / С.Э. Пивоваров. – Серия «Учебное пособие» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/Yashnik%20Svetlana/Downloads/%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82>.
5. Тромпенаарс Ф. Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса/ Ф. Тромпенаарс, Ч. Хэмпден-Тернер. – Мн.: ООО «Попурри», 2004. – 528с.

ЕТНОПЕДАГОГІКА ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО

Творчість Василя Пачовського, що була на довгий час вилучена з літературного обігу, сьогодні займає вагоме місце в історії українського модернізму. Про цього письменника можемо говорити не лише як про автора багатьох ліричних збірок («Розсипані перли», «На стоці гір», «Ладі й Марені терновий огонь мій», «Розгублені звізди», «Огні мести», «З Блакитної книги», «Дзвін слави князям») і драматичних поем («Сон української ночі», «Сфінкс Європи», «Сонце руїни», «Роман Великий», «Гетьман Мазепа»), а й видатного історика, мистецтвознавця, педагога, культурно-освітнього діяча.

Життєва і творча доля письменника тісно пов'язана із Закарпаттям, адже тут він провів десять років (з 1920 по 1929), працюючи вчителем історії спочатку в Ужгородській, а потім у Берегівській гімназіях. Як відомо, це був період національно-культурного піднесення в краї, становлення власне української літератури, оживлення суспільно-політичного життя, наслідком якого стало формування у багатьох представників місцевої інтелігенції національної свідомості. Важливу роль у цьому процесі відіграли й письменники-емігранти, серед яких чільне місце належить В. Пачовському.

Професійна діяльність митця постійно була пов'язана з навчанням і вихованням молоді, тому можна сказати, що в ньому органічно переплелися два покликання – поета і педагога. За влучним спостереженням П. Ходанича, В. Пачовський «був прихильником етнопедагогіки. Він вважав, що найкращим засобом патріотичного виховання, збудження духовних поривань, які сприяють формуванню національного ідеалу в школярів, є історія свого народу» [2, с.14].

Активно включившись у політичне і культурне життя закарпатського краю, В. Пачовський відчув необхідність пропагування ідей українськості серед місцевого населення. Як учитель-історик він намагався виховати гідне закарпатоукраїнське покоління, і цьому особливо сприяло використання художнього слова на уроках у Берегівській гімназії. Крім цього, поет написав цілу низку творів, у яких актуалізував саме закарпатську історико-легендарну традицію. Деякі з них («Сріберний дзвін», «Тріє царі», «Скарб руської землі») увійшли до шкільних підручників, тому свою дидактичну і виховну функцію виконували вповні. Перу В. Пачовського належать також науково-популярні праці про історичну долю Закарпаття, зокрема «Історія Підкарпатської Русі» (1921), «Срібна земля. Тисячоліття Карпатської України» (1938), «Історія Закарпаття» (1946). Аналіз цих праць яскраво засвідчує, що їх автор був прихильником саме етнопедагогіки.

У підручнику для шкіл «Історія Підкарпатської Русі» (1921 р.) подано історію Закарпаття від найдавніших часів до початку XVI століття. У передньому слові В. Пачовський звертається до закарпатських українців із закликом вивчати історію свого краю, усвідомити себе частиною загальноукраїнського культурно-історичного простору.

Викладаючи історію краю, автор ставив перед собою конкретну мету – сприяти таким чином формуванню в учнів та громадськості почуття національної ідентичності, української за своєю суттю. Подібних закликів в аналізованій праці знаходимо чимало. Впадає в око і дидактичність манери викладу та наявність великої кількості літературно-художніх та фольклорних ремінісценцій. Для прикладу, з метою виховання національної самосвідомості Пачовський звертається до молоді з такою настановою: «Читай з увагою і любов'ю історію свого народу. Вона розкаже тобі, як жили наші батьки, діди і прадіди, коли були вільні, як

попали в неволю і що з їхнього життя можна повчитися, тобто які історичні уроки... Як будемо знати свою історію, відкриється нам світ перед очима, побачимо свою правду, свою кривду, пізнаємо свої права і те, що нам шкодить, а що нам користь принесе. Історія покаже нам, як маємо будувати свою хату (в розумінні державу), а в своїй хаті своя правда, і сила, і воля» [1, с. 5-6]. Тут бачимо, як алюзія з відомого послання Т. Шевченка увиразнює та підсилює патріотично-виховний пафос історіософських міркувань письменника.

Другу частину історії Закарпаття В. Пачовський написав у той самий період, проте вона так і не була опублікована за життя автора. Лише в 1946 році у мюнхенському видавництві «Бджілка» вийшла цілісна історія В. Пачовського під редакцією Андрія Чічки, з передмовою професора соціології Українського Вільного Університету Віктора Доманицького. Автор у викладі історичного матеріалу дотримується тематично-хронологічного принципу, виділяє кожне питання в окремі розділи з відповідними назвами, намагається осмислити історію краю в контексті загальноукраїнської історії та історії Угорщини.

Книга В. Пачовського «Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України», що вийшла 1938 року у Львові, – це короткий виклад історії Закарпаття, який включає не лише період, описаний вище, а й розділ зовсім новий, що не ввійшов до попередніх видань. Він має назву «Боротьба за державність» і містить інформацію про історичний розвиток Закарпаття в період від 1918 року по 1938 рік, коли за Віденським арбітражем 2 листопада міста Ужгород, Мукачів та Берегово відійшли до Угорщини, а столицею Карпатської України стало місто Хуст.

Отже, викладаючи й поетизуючи історію Закарпаття із широким залученням культурних етнічних надбань, В. Пачовський безпосередньо спричинився до виховання національно свідомого покоління місцевої інтелігенції, представники якої стали будівничими і захисниками Карпатоукраїнської держави у 1938-1939 роках.

Література

1. Пачовський В. Історія Підкарпатскої Руси. Ч. 1. – Ужгород: Книгопечатня Акціонерного т-ва «УНІО», 1921. – 144 с.
2. Ходанич П. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919 – 1939). – Ужгород: Гражда, 1999. – 100 с.

БОЙКО Надія

ПАРЕМІЇ І. ФРАНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ОЦІНКИ КОМУНІКАТИВНИХ АКТІВ

Вивчення комунікативного досвіду окремого етносу, зафіксованого в пареміях, що репрезентують ментальні форми і нормативні стереотипи спілкування, належить до актуальних лінгвістичних проблем. Паремії відбивають своєрідність форм буття, аксіологічні виміри етносу щодо комунікативних актів, відтворюють традиції народу, виступають символами розуміння його культурних цінностей і становлять специфічний комунікативний кодекс українського народу [2].

Над вивченням паремій активно працювали вітчизняні та зарубіжні мовознавці. Лінгвісти визначали належність паремій до фразеологічного фонду мови, осмислювали їхню системну організацію, визначали роль і місце в цій системі, здійснювали структурно-семантичний аналіз паремій як особливого підкласу фразеологізмів, характеризували процеси динамічного фразеотворення, вивчали стилістичний потенціал паремій, з'ясовували проблеми ареальної фразеології та лексикографії. Проте вивчення паремій крізь призму їхніх аксіологічних функцій було фрагментарним.

Цікавим матеріалом для дослідження оцінного потенціалу, комунікативних норм українців слугують паремії, зібрані, упорядковані й пояснені І.Франком у пареміографічній

праці «Галицько-руські народні приповідки» [1], оскільки ці народні прислів'я і приказки належать до скарбниці традиційного українського фольклору, вони є благодатним ґрунтом для вивчення не лише мовотворчості народу, а й його культури, історії, звичаїв, оцінних пріоритетів, ментальних стереотипів тощо. Збірник укладений на основі найефективніших методологічних принципів. Він не лише репрезентує багатий і цікавий матеріал, а й належить до ґрунтовних пареміологічних досліджень, у яких закладено підвалини української пареміографії та пареміології [3, с. 4-5]. Автор звернув увагу на джерела образності, оцінності, національної символіки, особливостей ритмічного складу, синтаксичних побудов, архітектоніки паремій тощо. Учені відзначають наукову цінність Франкових тлумачень зібраного матеріалу, оскільки запропоновані дефініції розкривають семантику паремій, несуть аксіологічну інформацію про їхню актуалізовану комунікативну ситуацію.

Характеристика паремій на позначення процесів мовлення, комунікативних ситуацій дозволяє виділити кілька груп, семантика і структура кожної з яких ґрунтується на аксіологічних значеннєвих планах і містить ключові лексеми, що слугують пояснювальним засобом і джерелом оцінності. До таких ядерних лексем належать загальні та власні назви осіб, зоолексеми, фітолексеми, соматизми тощо.

Паремії з антропним компонентом включають усю сукупність назв людини загалом, власні та загальні назви, що характеризують, емотивно оцінюють комунікативні можливості особи (вказують на специфіку контактів, своєрідність монологічного та діалогічного мовлення, орієнтацію на партнера), дають уявлення про неї й пов'язані з інтелектуальними, емоційними та аксіологічними виявами комунікантів: *добре то кажуть: свій своєму поневолі брат* [1, III, с. 89] (мовці підтримують дружній, відкритий, доброзичливий стиль спілкування). Паремія *пан з паном, а Іван з Іваном* [1, II, с. 663] відбиває закономірність, зумовлену успіхом комунікації, що залежить від рівня культури спілкування мовців. Як застереження, попередження, повчання сприймається паремія *послухай дурня, то й сам будеш дурень* [1, II, с. 85]. У паремії *старе скаже на глум, а ти бери собі на ум* [1, III, с. 224] репрезентовано повчання. Паремії засуджують надмірні комунікативні вияви осіб: *бабська оборона – язик* [1, II, с. 622]. Паремія вказує на гендерну специфіку комунікації, відбиває ментальні стереотипи спілкування українців та ситуації, коли жінці доводиться компенсувати свою фізичну слабкість у порівнянні з чоловіком, вербалізуючи оборонні позиції [8, с. 40].

Потужним аксіологічним потенціалом наділені паремії, що містять зоолексеми і формують виразні емотивно-оцінні плани паремій: *вліз межви ворони, каркай як вони* [1, I, с. 385]; *на кого ворони, на того й сороки* [1, I, с. 386]; *з вовком жити, вовком бути ... по вовчому вити* [1, I, с. 354]; *на чийм коні сидиш, тому і пісню співай* [1, I, с. 344]; *розмова як з кобилою в болоті* [1, III, с. 51].

Скерованість семантики паремій на актуалізацію емотивно-аксіологічних значеннєвих планів визначають соматизми. Такі стійкі словесні комплекси містять насамперед лексеми на позначення органів мовлення: *що в серці, те й на язиці; чим серце повне, те й язиком спливає*. Ці паремії І. Франко пояснює через мовленнєву поведінку адресанта, який перебуває «у приливі радісного чи болючого почуття» [1, III, с. 118]. У паремії *мудрій голові досить два слова* [1, II, с. 557] позитивно оцінено інтелектуальні й комунікативні здібності, відбито схвалення швидкого сприйняття й розуміння інформації адресатом, економію мовленнєвих виявів.

Отже, паремії відбивають атрибути культури спілкування, виявляють аксіологічні пріоритети, ментальні стереотипи українців, маніфестують позитивно- та негативнооцінні семантичні плани (схвалення, поради, попередження, зауваження, заборони, засудження та ін.), засвідчують значущість комунікативних актів для свідомості українців.

Література

1. Галицько-руські народні приповідки: [у 3 т.] / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко] – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2006. – [2-е вид.]. – Т. І. – 818 с. – Т. 2. – 813 с. – Т. 3. – 699 с.
2. Космеда Т. А. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова. – Дрогобич : Коло, 2010. – 272 с.
3. Пилипчук С. М. «Галицько-руські народні приповідки» Івана Франка: пареміологічний та пареміографічний аспекти, поетика текстів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.07 – «Фольклористика» / С. М. Пилипчук. – Львів, 2005. – 20 с.

ГРИЩЕНКО Ірина

ЕТНОГОНІЧНІ ЛЕГЕНДНІ МОТИВИ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА

Роль Галичини з другої половини XIX ст. в історії української культури загалом та української фольклористики зокрема, була надзвичайно ваговою. Фольклорно-етнографічна діяльність І. Франка та інших науковців є яскравим свідченням цього процесу.

За радянського часу наукові погляди Івана Франка та його суспільно-громадська та політична позиція виходили за ідеологічні рамки, саме тому існує та частина наукового доробку фольклориста, яка прихована від широкого загалу та наукових кіл. Проте сучасні науковці здійснюють важливу роботу з метою продемонструвати науковий доробок визначного науковця в усьому розмаїтті. Зокрема, упорядкування «Зібрання творів у 50-ти томах» Івана Франка, започатковане за радянського часу, отримало друге дихання у період здобуття Україною незалежності – було сформовано та видрукувано додаткові томи, які презентують багато маловідомих праць та важкодоступних архівних матеріалів.

У фольклористиці складно віднайти галузь, в якій би дослідник не проявив себе. Він автор численних фольклористичних досліджень, наукових рецензій та відгуків на публікації. Його перші кроки як фольклориста та етнографа припадають на кінець 70-х рр. XIX ст.

У коло його наукових інтересів входили майже всі жанри української народної словесності – пісні, оповідання, казки, загадки, прислів'я, приказки, забобони тощо. В історії української фольклористики І. Франко відомий як збирач, видавець, популяризатор і дослідник народних казок. Першочерговим у дослідженні народної прози, народної казки зокрема, І. Франко вважав розробку питання класифікації зафіксованого матеріалу. Він одним з перших здійснює спробу класифікації казок. У передмові до «Галицьких народних казок» О. Роздольського (зібрані в с. Берліні, Бродського повіту) увесь масив народної прози він поділив на сім літературних форм. «Лишаючи на боці філософічні поділи сеї словесності після змісту» [3, с. 1], дослідник виділив: 1) казку, 2) легенду, 3) новелу, 4) фацецію (анекдот), 5) оповідь міфічну, 6) оповідь про події та місцевості історичні, 7) байки звірячі, притчі і апологи.

І. Франко присвятив значну кількість дослідженню народних легенд та апокрифів («Апокрифи і легенди з українських рукописів» (1896-1910), наукові розвідки: Передмова до видання «Апокрифи та легенди з українських рукописів», «Народні повір'я з українських апокрифів», «Причинки до історії руської літератури. Дрогобицький збірник рукописних апокрифічних видань» тощо). Значний внесок дослідник здійснив і в процес класифікації легендарного масиву. Він визначає такі групи: 1) старозаповітні апокрифи, 2) новозаповітні апокрифи, 3) есхатологічні апокрифи, впродовж вірування, ворожби, заклинання і т.д.,

4) повісті та апологи світського змісту. При цьому дослідник вказує на національні риси народних текстів [1, с. 8]. І. Франко приділяв наукову увагу національному питанню, проблемі національної ідентичності, формуванню міжетнічних стосунків. Свідченням наукової діяльності є нотатки «Ukraina irredenta» (журнал «Житє і слово», 1895), об'єднаних однією темою, у працях «Між своїми. Епізод із взаємин між галичанами й українцями» («Житє і слово», 1896-1897; «Молода Україна», 1910), «Двоязичність і дволичність» (1905) та ін.

Етіологічну легенду визначають як прозовий текст про походження явищ природи та суспільного життя (термін уведено в науковий вжиток 1963 р.) [2, с. 121]. До етіологічного різновиду легенди належить етногонічний легендарний мотив – про походження народів, відмінності та характерні ознаки представників цих етносів. Звичайно ж, записи українських апокрифічних легенд з етногонічним мотивом демонструють народний погляд на походження різних етносів, пояснення долі певного народу, власне трактування характерних рис зовнішності та специфіку поведінки, яка притаманна представникам цього етносу, харчові та релігійні табу тощо.

І. Франко досліджуючи джерела походження сюжету казки «Жидівська війна», дійшов висновку, що в текстах із цим сюжетом домінантою є глупота людей, а не етнічна приналежність. Підтвердженням слугують тексти українських народних казок XIX ст. із цією ж сюжетною лінією, але з різним персонажним складом: 1) жида, 2) москалі, 3) поляки. Отже, у фольклорних творах у ролі дурнів виступали будь-які іноетнічні сусіди, а не якийсь конкретний етнос.

Загалом діяльність Івана Франка та його наукова спадщина демонструють творчий геній, він перебував в авангарді наукової думки кінця XIX – початку XX ст., і нині його наукові висновки не втратили актуальності.

Література

1. Зайченко О.С. Українська народна апокрифічна легенда: проблеми розвитку і побутування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика» / О.С.Зайченко. – Київ, 2004. – 18 с.
2. Качмар М. Українські етнічні автостереотипи й етіологічна прозова традиція // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 38. – К., 2013. – С. 120-128.
3. Франко І. Передмова / Галицькі народні казки О. Роздольського // Етнографічний збірник. – Т. 1. – Л., 1895. – С. 1-3.

ПАСІК Надія

МІФОЛОГІЧНА МЕТАФОРА ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

Асоціативне мовомислення Василя Голобородька детерміноване своєрідністю авторського світобачення, поетичного хисту й мистецького досвіду, спрямованого на модерне творення нових художніх формул, і виявляється в непередбачуваному індивідуально-авторському конструюванні картини світу. Упадають в око принципи організації поетичних образів цього майстра слова: природна кореляція з міфологічним світобаченням, етнічними традиціями, онтологічна заглибленість, алюзійність, рефлексивність, синтез мистецтв, що знаходить вияв у мовностильовій організації, зокрема в домінуванні ірраціонального метафоричного елемента.

Мовну естетику В. Голобородька досліджували О. Кузьменко, О. Литвин, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, Л. Якимчук та інші, однак багата палітра мовомислення поета спонукає вивчати далі вербальні форми репрезентації його картини світу. Мета нашої

розвідки – проаналізувати міфологічну метафору як основний спосіб моделювання дійсності й змістово-естетичної трансформації семантичної структури слова в ідіостилі митця.

Джерелом фактичного матеріалу послуговували художні тексти, розміщені в збірках «Летюче віконце» (1964) та «Пастух квітів» (1965) [1, с. 35–104].

Авторська естетика В. Голобородька вписується в парадигму Київської школи й виявляється у формальному й семантичному оновленні, творчій інтерпретації фольклорного арсеналу елементів. Трансформовані інноваційні образи постають через відродження міфопоетичної свідомості саме завдяки механізму метафоризації.

У прагненні вибудувати й інформативно збагатити поетичний простір В. Голобородько експериментує з формою, актуалізуючи виражальний потенціал метафори, яка забезпечує трансформацію реальних образів в ірреальні й навпаки, стає джерелом оригінальних аналогій та алюзій, виявляє нові етичні й естетичні цінності багатьох традиційних знаків культури. У більшості випадків ключем до декодування створених В. Голобородьком художніх образів є міф і пов'язані з ним фольклорні елементи.

Фактичний матеріал демонструє кілька продуктивних моделей актуалізації міфологічної метафори. За критерій розмежування беремо прозорість, упізнаваність фольклорного знака та ступінь суб'єктивного авторського начала у формуванні образу.

Перша модель представлена словесно-художніми утвореннями, що безпосередньо конотують міфологічно-фольклорну семантику: *блищить мені у траві село / склянкою прозорою з водою криничною* [1, с. 39]. Фіксуємо випадки структурно-семантичного ускладнення традиційних образів, за якого власне порівняння через елімінацію зв'язкового компонента трансформується в імпліцитну аналогію нового з наявним: *Над дорогою пшениці, / як дівочі коси, в які вплетений червоний горошок. / Дорогою котиться пошарпана вантажівка-гарба. / Черкаються колеса об пшеничні коси* [1, с. 68].

Друга модель позначена збагаченням змістової структури міфологічної метафори, чому сприяють авторські інтенції розширити інформаційний обсяг та експресивні можливості знака. Актуалізована міфологема трансформується в образ, маркований мистецькою уявою автора: *Виліпила квітку із глини / (ліпила кучеряву, виліпила – пряму), / посадила у квітку Івасика / та й пустила ту квітку за водою човником: / пливи за водою!* [2, с. 89]. У цій моделі семантична й естетична цінність метафори розкривається через експлікацію комплексу імплікованих знаків шляхом їх логічно-інтуїтивного сприйняття й потрактування в нових контекстуальних умовах. Авторська самотність поетичного тексту оновлює алюзію, пов'язану з фольклорним образом, при цьому основним способом імпровізації є метафора. Важливим чинником ускладнення семантики міфологем є зміна лексичної сполучуваності за збереження прозорої паралелі з традиційними образами: *А іще привезу я хату тобі – / білу хату мого кохання, / там на вікнах сидять голуби / і хату на вишнях колихають* [1, с. 47].

Третя модель, показова для художньої практики В. Голобородька, – творча розробка якогось міфічного уявлення, фольклорного мотиву, що стає композиційним каркасом оригінального твору. Самотність монтажу – в органічному переході від стану реальності до казки, дитячої фантазії: *... кличу батька – нема. / Я заглянув у пшеничне колосся – нема. / Я заглянув на дно дороги / – нема і сліду. / Я заглянув під одежу дерева – нема. / Я спитав у жуки, / яка хотіла проковтнути сонце, / – не бачила. / Я спитав у річки / – не бачила. / ... А батько у землі іще од війни: / його тіло стало землею. / Його груди орють навесні плугами. / Його ногами ходять трактори. / Його руками росте калина у лузі. / Його волоссям довшать стебла пшениці. / Його очима дзвенять кринички під деревами* [1, с. 45–46]. Цінність такої глобальної метафори виявляється і в її текстотвірній значущості, адже вона є стрижневою опорою тексту, основним естетично-перетворювальним чинником.

Суттєво, що художнє моделювання дійсності в поета репрезентоване уявленням про цілісність і гармонію світу й відображає родовий характер первісного світогляду українців, що не передбачав поділу природи на живу й неживу. Тому в поетичному просторі текстів В. Голобородька реальність переплітається з ірреальністю й поглинається останньою. Часто образи оживлених предметів, їх ознаки суголосні з фантастичними подіями, що детерміновано прадавніми анімістичними уявленнями про природу: *Наш стіл відчув свято / і став дивним деревом: / він пустив пагінці, / з них розквітли квіти / (ті квіти були білими і завбільшки з тарілку), / і просто у полив'яних квітах / виспіли яблука* [1, с. 103]. Такий своєрідний спосіб сприйняття світу й вражень від побаченого, звичайно ж, сягає глибинних пластів національної пам'яті. До того ж прийоми метаморфози, одивнення, переключення, часового й просторового зміщення через метафору, яка часом межує з метонімією, реалізують свободу словотворчості, що є виявом внутрішньої свободи митця.

Порушення усталених норм і стереотипів дає авторові змогу вийти за межі візуально-реалістичних форм і створити за своїми естетичними законами оригінальний світ. Актуалізація несподіваних аналогій та паралелей, їх ампліфікація, втягнення в імпровізацію системи алюзій зі сфери казок, замовлянь, пісень, загадок інтенсифікує емоційно-оцінне тло текстів.

Отже, специфіка оригінального метафоричного мовомислення В. Голобородька детермінована мовно-естетичною парадигмою модерної поезики та його особистісними уподобаннями й переконаннями. Домінування ірраціонального метафоричного елемента корелює з чуттєвістю, емоційністю та глибоким психологізмом. Метафоричний механізм семантичних зрушень у контексті творчості поета функціонує як естетичний засіб і спосіб мовомислення, пізнання й відображення дійсності. Семантичними маркерами метафор В. Голобородька є імплікація та оновлення міфопоетичних кодів, субституція абстрактних понять, відсутність межі між реальним та ірреальним, герметизм, зв'язок із глибинними сутностями.

Література

1. Голобородько Василь. Повне зібрання віршів : у 2-х ч. / Василь Голобородько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tisk.org.ua/?p=8440>. – Назва з екрана.

ПОГОНЕЦЬ Яна

ЛІТЕРАТУРНИСТЬ ФОЛЬКЛОРУ ЯК ОДИН ІЗ ВИЯВІВ ФОЛЬКЛОРНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОНТАМІНАЦІЇ

До проблеми фольклорно-літературної контамінації можна підходити з двох боків: з боку фольклоризму літератури та літературності фольклору (фольклоризації). Дослідники переважно зосереджували увагу на входженні фольклорних елементів у літературу, а питання фольклоризації залишали поза увагою. Тому перехід авторського твору у фольклорну стихію потребує додаткового вивчення і належить до *актуальних* завдань української гуманітаристики.

Мета наукової розвідки полягає в тому, щоб прослідкувати основні закономірності «бумеранговості» фольклорно-літературної взаємодії, а саме: літературності фольклору (фольклоризації). Розглянути тяглість досліджуваного питання.

У процесі відбору і засвоєння фольклором творів літературного походження можна спостерігати певну закономірність. Народ відбирає до свого репертуару тільки ті зразки, що найближче стоять до його інтересів, відповідають життєвим прагненням; за формою та змістом наближені до народного життя і творчості. Народ завжди був вдумливим митцем, вимогливим критиком і талановитим «редактором» авторського слова.

Багато літературних творів українських письменників, особливо вірші і пісні, глибоко проникають у фольклор і вносять багато змін у традиційну народну поезію.

На присутність у колективному репертуарі пісень літературного походження звернули увагу ще упорядники збірників духовних і світських пісень XVIII століття. У передмові до «Богогласника» (1790) зазначали, що серед народу поширюються лиш найкращі авторські твори і ті, які мають мелодію.

Г. Нудьга запропонував три стадії проходження фольклоризації: стадія оцінки (ознайомлення народу з творами і оцінювання їх особливостей), стадія сприйняття (перетворення твору в пісню і зарахування в народний репертуар) та стадія асиміляції (пристосування твору до вимог народу).

Що характерно, дослідники говорять про перехід у літературу тільки народної поезії, проза залишається поза рамками наукових студіювань. Однак не можемо залишити поза увагою казки (С. Васильченко, І. Франко), в окремих випадках навіть сюжети поем, романів та повістей («Енеїда» І. Котляревського, «Тарас Бульба» М. Гоголя, «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького та ін.), які теж перейшли з народної стихії у літературу.

Авторський твір, перед тим як стати народним, може зазнавати певних переробок, які можна поділити на три групи. Переробки першої групи не змінюють якісного сенсу твору, а, перш за все, полягають у скороченні чи заміні окремих деталей чи фраз; додаванні кількох рядків, щоб наголосити на якійсь думці та ін. До переробок другого типу відносяться твори, які були написані спочатку. Це «відповіді», у яких центр уваги переміщується на іншу складову оригіналу. У переробках третьої групи з'являються зовсім нові образи-персонажі, які не пов'язані з образами героїв оригіналів. Загалом, це самостійні твори, створені у результаті своєрідного відштовхування від популярних пісень, мотивів чи образів.

Отже, процес проникнення літературних творів в усну словесність безперервний. Однак лише окремі перлини літератури повертаються знову до народних набутоків. Принцип відбору зрозумілий: фольклорними стають лише ті твори, які написані в руслі національної традиції, близькі до народної поетики, ритмомелодики, символіки, образності. Без сумніву, для письменника є великою честю, коли його твір (чи окремі образи, мотиви, герої) переходить у народ, а нові покоління несуть його по життю як власний здобуток.

ШАЛАК Оксана

ПОДІЛЬСЬКИЙ ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД У ДОСЛІДЖЕННЯХ КАЛЕНИКА ШЕЙКОВСЬКОГО: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА МІФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Каленик Шейковський (1835-1903) із когорти тих постатей в українській фольклористиці, чиї дослідження сприяли формуванню наукових принципів, вивченню побуту і фольклору не тільки Поділля, а й української традиційної культури загалом – у зіставленні її з усною традицією інших народів.

Другий випуск «Быта подолян» (К., 1860) містив серед іншого матеріалу розвідку К. Шейковського «Про похорон». Дослідження автор розпочинав широким узагальненням про вплив на поховальну обрядовість будь-якого народу побуту, природи, умов життя, що позначалося на його моральному, розумовому та естетичному розвитку. Уявлення про потойбіччя та його поховальні обряди – це матеріал для реконструкції доісторичної епохи.

Значним кроком К. Шейковського у вивченні поховального обряду був докладний аналіз діалектизмів, якими подоляни послуговувалися в означенні обрядових атрибутів, назв

покійника, померлих нехрещеними дітей, мерців, що ходять після смерті; автор виокремив конотативні відтінки дієслів «умирати», «повертатися з того світу»; пояснив концепти «мертва свічка», «калина на могилі», «осиковий хрест», звичаї «ходити на могилки», образи упира, смерті та ін.

Приклади, якими проілюстровано аналіз, упорядник подав з характерними особливостями подільського говору, розробивши задля цього власну правописну систему. Текстологічні та едіційні принципи К. Шейковського спиралися на прогресивні засади, притаманні українській фольклористиці в другій половині XIX ст.: прагнення відтворювати записані зразки фонетично точно із зазначенням наголосів, паспортизувати зібраний матеріал, фіксувати варіанти, коментувати контекст виконання, подавати розлогі примітки до публікованого.

В окремому підрозділі висвітлено прикмети, пов'язані з передчуттям, віщуванням смерті. Характерно, що їх автор подав так, як чув від носіїв з усіма рисами мови подолян. Не вирізняючи власне подільські повір'я, дослідник подав поширені в інших регіонах уявлення у властивій подолянам інтерпретації. Такий підхід до фіксації і публікації фольклору засвідчував перші кроки становлення етнолінгвістичної моделі відтворення усного тексту.

Обряди й повір'я, що стосувалися «кóнання», ритуали омивання і споряджання, повір'я про потойбіччя подано з багатьма подробицями і конкретними деталями: у разі, якщо померла дівчина (чи парубок), окремо – якщо жінка (або чоловік) поважного віку, або ж коли «відходила» дитина. Дослідник опублікував кілька вірувань, пов'язаних з уявленнями про підперізування померлої дитини та звичай класти за пазуху нігті покійника, уявлення про подушку та громничну свічку.

Визначальною ознакою студії К. Шейковського було користування порівняльно-історичним методом, його прагнення залучити до аналізу український фольклорний матеріал з інших регіонів, а також фольклор литовців, поляків, росіян. Крім загальновідомих уявлень про звичай закривати очі померлому та класти покійника на «ослоні» або на столі (дітей), дослідник подав суто подільський звичай запалювати «братську» свічу, якщо небіжчик за життя був членом братства. Фольклорист також описав ігри при мерці: «бити лубка», «Панфіля», «Маланки».

У дослідженні К. Шейковський вдавався до історичної ретроспективи, аналізуючи звичаї, які вже «відмерли», а також наголошував на тих обрядах, що побутували в різних місцевостях Поділля: на Подністров'ї дружина при виносі з хати покійного чоловіка розбивала новий горщик, обсипаючи подвір'я вівсом; під час поминання вживали смажену курку (що автор вважав реліктом язичницьких часів, коли кидали «півнів у Дунай»); матері померлих дітей до «лепухатого Йвана» (24 червня за ст. ст.) не їли черешень і вишень. Усі вірування дослідник ілюстрував фольклорним матеріалом, принагідно публікуючи перекази, оповідання чи просто відповіді інформантів на свої запитання – з усіма особливостями їхнього мовлення. Багато уваги фольклорист приділив міфологічним уявленням подолян, намагаючись пояснити значення окремих концептів: вогню, свічі, меду, колива та ін.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АГАФОНОВА Алла Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

АЛЕКСАНДРОВА Галина Андріївна, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

АМЕЛІНА Світлана Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології і перекладу Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

АРИСТОВА Наталія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

БАБІЙЧУК Тамара Василівна, кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного коледжу, м. Бердичів

БАГАН Мирослава Петрівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та славістики Київського національного лінгвістичного університету, м. Київ

БАЛАЛАЄВА Олена Юріївна, старший викладач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

БАЛАХОВСЬКА Юлія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики викладання української мови та літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

БАЛЛА Евеліна Юріївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

БАРАНЮК Ксенія Ігорівна, студентка філологічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

БЄЛАН Ганна Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету, м. Херсон

БІЛЧАК Оксана Ігорівна, здобувачка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

БОЙКО Надія Іванівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

БОНДАР Людмила Олександрівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

БРАЙКО Олександр Валентинович, кандидат філологічних наук, м. н. с. відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ

БУГАЙОВА Оксана Іванівна, здобувач, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

БУЦИК Ігор Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ВАКУЛИК Ірина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ВАСЮК Оксана Вікторівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ВЕРБИЦЬКА Лідія Олегівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів

ВИГОВСЬКА Світлана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ВИХОР Віктор Григорович, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ВИРЧЕНКО Тетяна Ігорівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української та світової літератур ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг

ВЛАСЕНКО Карина Олександрівна, здобувач кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ВОЛОВЕНКО Ірина Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ВУС Віктор Іларіонович, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ГЛУХОВСЬКА Наталія Анатоліївна, асистент кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ГОРБОНОС Ольга В'ячеславівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету, м. Херсон

ГРИГОРЕНКО Ірина Василівна, канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ГРИЦЕНКО Ірина Сергіївна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри романо-германських мов та перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ГРИЦЕНКО Ірина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ГРОЗЯН Ніна Федорівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології Кримського інженерно-педагогічного університету, м. Сімферополь

ГУМЕННИЙ Олександр Дмитрович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ГУТЬКО Ольга Леонидовна, кандидат культурології, доцент кафедри культурології Белорусского государственного университета культуры и искусств, г. Минск, Республика Беларусь

ДАНИЛІНА Олена Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

ДАНЬКЕВИЧ Людмила Ростиславівна, старший викладач кафедри англійської філології Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ДЕМ'ЯНОВА Юлія Олексіївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ДЕНИСЮК Сергій Петрович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, літератури та культури Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ДУБЕНКО Ольга Василівна, магістр, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ДУБРОВІНА Оксана Валеріївна, асистент кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ДЯДЕЧКО Людмила Анатоліївна, старший викладач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ДЯДЧЕНКО Ганна Вікторівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, м. Суми

ЄВЛАНОВА Олександра Олександрівна, аспірантка Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України, м. Київ

ЄГОРОВА Юлія Миколаївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

ЄРМОЛЕНКО Світлана Яківна, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України, член-кореспондент НАН України, м. Київ

ЖАРКОВА Роксолана Євгенівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів

ЗАВАЛЬНЮК Інна Яківна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови, директор Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

ЗАЙЧЕНКО Іван Васильович, кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЗІНЕВИЧ Людмила Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Чернігівського національного технологічного університету, м. Чернігів

ЗУБРИЦЬКИЙ Михайло Євстахійович, науковий співробітник Інституту франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич

ІВАНИЦЬКА Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

ІВАНОВА Оксана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ІВАХНЕНКО Тамара Павлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української філології для неспеціальних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

КАЛАНДИРЕЦЬ Неля Миколаївна, аспірантка кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КАЛЕНСЬКИЙ Андрій Анатолійович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КАЧАН Галина Сергіївна, асистент кафедри іноземної філології та перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КИР'ЯНЧУК Богдан Миколайович, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне

КИРИЧОК Інна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

КИСЛА Ольга Миколаївна, викладач ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний коледж», м. Ніжин

КІРАЛЬ Сидір Степанович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КЛИМ Ярослава Віталіївна, студентка факультету ветеринарної медицини Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КЛИМЕНТОВА Олена Вадимівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології для неспеціальних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОВАЛЕНКО Борис Олексійович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

КОВАЛЕНКО Наталія Дмитрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

КОВАЛИНСЬКА Інна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

КОВАЛЬЧУК Василь Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОВАЛЬЧУК Наталія Дмитрівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

КОВАЛЬЧУК Тамара Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОЗИЧ Ірина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності ДВНЗ «Запорізький національний університет», м. Запоріжжя

КОЗЛОВ Роман Анатолійович, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри російської філології та зарубіжної літератури ДВНЗ «Криворізький національний

КОЗУБ Любов Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОЗУБЕНКО Катерина Василівна, викладач Вінницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ, м. Вінниця

КОЛІНЬКО Олена Петрівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства і слов'янської філології Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

КОНОНЧУК Інна Валеріївна, старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОРИЦЬКИЙ Василь Петрович, аспірант кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОРІВЧАК Людмила Денисівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету, м. Херсон

КОСТРИЦЯ Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОЦЬ Тетяна Анатоліївна, кандидат філологічних наук, с. н. с. відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України, м. Київ

КРАСАВІНА Валентина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

КУЛЬБАБСЬКА Олена Валентинівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

КУХАР Ніна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

КУХАРЄВА-РОЖКО Віталіна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

ЛАПА Оксана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЛАХМАНЮК Антоніна Миколаївна, аспірантка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ЛИТВИНЕНКО Ніна Павлівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри україністики Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ

ЛИЧУК Марія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЛОНСЬКА Людмила Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

ЛУЗАН Петро Григорович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЛУЩІЙ Світлана Іванівна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, докторантка Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ

ЛЮБАШЕНКО Олесь Вадимівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

МАЗЕПА Марія Ярославівна, аспірантка, Інститут Івана Франка НАН України, м. Львів

МАЗУР Наталія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

МАЙДАНЕВИЧ Наталія Василівна, кандидат юридичних наук, Державна судова адміністрація України, м. Київ

МАКАР Інеса Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

МАКСИМ'ЮК Наталія Василівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасних європейських мов Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Чернівці

МАКСИМ'ЮК Оксана Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

МАЛИХІН Олександр Володимирович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

МАЛІНКІНА Валентина Леонідівна, старший викладач кафедри англійської мови Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ

МАРКУЛЯК Лариса Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

МАРЧУК Людмила Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

МАТВІЄНКО Ірина Сергіївна, кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

МЕЛЬНИКОВ Олександр Сергійович, викладач кафедри світової літератури і культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету, м. Херсон

МИКИТЮК Володимир Ількович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури імені акад. Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів

НАВЧУК Галина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці

НІКОЛАЄНКО Станіслав Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, ректор Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

НОВИК Ольга Петрівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури і компаративістики Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

ОВСІЄНКО Ірина Миколаївна, магістр Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ОЛЕКСЕНКО В'ячеслав Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, м. Харків

ОЛЬХОВСЬКА Наталія Семенівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ОНІПКО В'ячеслав Федорович, аспірант Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

ОПАНАСЕНКО Оксана Віталіївна, аспірантка кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПАВЛИК Неля Віленівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та методики викладання фахових дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

ПАНКРАТОВА Олена Леонідівна, старший викладач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПАНЧЕНКО Тетяна Сергіївна, аспірантка кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

ПАСІК Надія Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

ПАЦАРАНЮК Юлія Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Чернівці

ПЕКАЧ Катерина Афанасіївна, заступник директора з навчально-виховної роботи Кловського ліцею № 77, м. Київ

ПЕТРІВ Христина Володимирівна, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОГОНЕЦЬ Яна Анатоліївна, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОЛЩУК Олександр Сергійович, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПОНОМАРЕНКО Ангеліна Юріївна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України, м. Київ

ПОНОМАРЕНКО Оксана Григорівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПОПОВИЧ Наталія Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ПРОКОПЧУК Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

РАБАНЮК Любов Степанівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

РАЙБЕДЮК Галина Богданівна, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл

РОГОЖА Марія Михайлівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

РОМАНЕНКО Юлія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики викладання української мови та літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

РУСІНА Неля Григорівна, кандидат педагогічних наук, викладач землевпорядних дисциплін Рівненського державного аграрного коледжу, м. Рівне

РУСНАК Наталія Олександрівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

САЗОНОВА Олена Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

САЛЮК Богдана Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики викладання Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

САМАРСЬКИЙ Андрій Юрійович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

САХАРОВА Ольга Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мов Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, м. Київ

САХНЕВИЧ Марія Станіславівна, аспірант кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету, м. Херсон

СИДОРУК Галина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мов кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

СОПІВНИК Ірина Віталіївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

СОПІВНИК Руслан Васильович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

СТЕПАНЕНКО Микола Іванович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

СТРОГАНОВА Ганна Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання української мови та літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

СТРУК Іванна Михайлівна, аспірантка кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СУХАРЄВА Ірина Анатоліївна, магістр Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ТЕЛЕКИ Марія Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної мови ДВНЗ «Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці

ТЕПЛА Оксана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ТЕРЕЩЕНКО Тетяна Сергіївна, аспірантка кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ТИЩЕНКО Денис Вікторович, студент факультету ветеринарної медицини Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ТОКМАНЬ Ганна Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

ТОНКОНОГ Ірина Віталіївна, асистент кафедри сучасних європейських мов Національного торговельно-економічного університету України, м. Київ

ТОМУСЯК Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ХАРЧЕНКО Світлана Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ХАРЧУК Наталія Сергіївна, завідувач кафедри англійської філології Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ХАЧАТРЯН Єва Левонівна, викладач кафедри іноземних мов та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, м. Харків

ХРИСТІАНІНОВА Раїса Олександрівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та методики викладання фахових дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

ШАБАТ-САВКА Світлана Тарасівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри сучасної української мови, заступник декана філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ШАЛАК Оксана Іванівна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського, м. Київ

ШАТІЛОВА Наталія Олександрівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ШЕВЧЕНКО Світлана Петрівна, асистент кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

ШИНКАРУК Василь Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ШИНКАРУК Лідія Василівна, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Інститут економіки та прогнозування НАН України, м. Київ

ШИНКАРУК Олександра Василівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного і господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ШИТИК Людмила Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

ШИШКОВА Лілія Сергіївна, старший викладач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ШКІЛЬ Світлана Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ШМЕГА Катерина Михайлівна, аспірантка, Інститут Івана Франка НАН України, м. Львів

ШОСТКА Марина Миколаївна, викладач ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний коледж», м. Ніжин

ШУТАК Лариса Богданівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці

ЯКУШКО Катерина Григорівна, старший викладач кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЯНКОВА Надія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри новітньої української літератури Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЯРЕМЕНКО Наталія Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ЯШНИК Світлана Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 160-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА

**КОМУНІКАТИВНИЙ ДИСКУРС:
НАУКОВА РЕЦЕПЦІЯ
І СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ**

м. Київ, 07 – 08 квітня 2016 року

Підписано до друку 29.03.2016 р. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографія
Умовно-друковані арк.17,5. Обліково-видавничі арк.16,3
Наклад 300 прим. Замовлення № 47

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

М І Л Е Н І У М

Видавництво «МІЛЕНІУМ»

м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-74-35
E-mail: milenium_ofis @ukr.net